

EDEBİYATLA ÖRÜLMÜŞ AŞK MEKTUPLARI

2. baskı

Mehmet İnanç Turan

Mehmet İnanç Turan

İsveç Yazarlar Birliği üyesidir. Yayımlanmış kitapları şunlardır:

- Nâzım'ı Anlamak* (Pêrî, 1998)
Hayat Aşk ve Kadın (Etki, 2000)
Yıkıntının Tarihi ve Teorisi (Etki, 2001 – ikinci basım Özgür Üniversite Kitaplığı, 2011)
İnsan Olması Engellenmiş İnsan (Etki, 2001)
Edebiyatla Örölmüş Aşk Mektupları (Etki, 2003)
Nâzım'ı Nâzımca Anlamak (Etki, 2004)
Shakspeare ile Tanışmak İster misiniz? (Etki, 2006)
Shakspeare ile Tarihe Yolculuk (Etki, 2006)
Küreselleşme (Etki, 2006)
Aykırıhayat (Etki, 2007)
Düşünmenin Felsefi Yolu (Etki, 2007)
Siz de Filozofsunuz (Etki, 2007)
Bin Bir Aforizma (Etki, 2008)
Yaşanmamış Sosyalizm (Yordam, 2009)
Özgür Bir Dünya İçin Direnen Kasabalılar (Etki, 2009)
Felsefenin Ateşi (Kalkedon, 2009)
Marksizm'in Doğuşu (Kalkedon, 2010)
Tarihin Silinmez Mürekkepli Aşkları (Kalkedon, 2010)
On İki Eylül Karanlığında Ölüme Ateş Yakanlar (Kalkedon, 2010)
Felsefi Aşk (Etki, 2011)
Felsefeyi Aşmış Marksizm (Kalkedon, 2011)
Aşkın ve Sevginin Felsefesi (Etki, 2012)
Ütopik Sosyalizmi Aşmış Marksizm (Ütopya, 2012)
Mustafa Suphi'nin Partisi (Etki, 2013)
Büyümüş Marksizm (Ütopya, 2013)
Türkiye Komünist Partisi ve Marksizm (Etki, 2014)
Lenin'e Dönüş (Ütopya, 2014)
Marx'ın Grundrisse'si (Ütopya, 2015)
Asi Ruhlu Kasabalı (Etki, 2015)
Marx'ın Şifresi (Ütopya, 2016)
Marx'ın Sosyalizm Teorisi ve Karikatürü (Ütopya, 2017)
Marksizmin El Kitabı (Ütopya, 2017)
Sosyalizm ve Anti-Sosyalizm (Ütopya, 2018)
Mustafa Suphi'nin Partisi'nde Sosyalizm ve Enternasyonalizm (Etki, 2018)
Dimitrov'un Günlükleri (Ütopya, 2019)
Eleştirel Gözle Troçki (Ütopya, 2019)
Aleviliğin Bilimsel Kimliği (Ütopya, 2020)

inancmehmet@hotmail.com

*Bu kitap, sadece teniyle değil, beyniyle de sevebilen yüreklere
adanmıştır.*

*Size desem, güneş ormanda
benzer yatağa yayılmış bir kadına,
bana inanır, yaparsınız ne istesem.*

*Size desem, yağmurlu bir günün duruluğu
aşkın tembelliğinde çın çın öter,
bana inanır, bakarsınız sevmeyi uzatmaya.*

*Size desem, yatağımın çerçevesinde
yuva yapmış uğursuz bir sürü kuş,
bana inanır, tasamı bölüşürsünüz.*

*Size desem, bir kaynağın koynunda
döner yeşil bir ırmağın anahtarı,
bana inanır, anlarsınız ne demek bu.*

*Ama size sokağımın şarkısını bir söylesem,
sonsuz bir yol gibi anlatsam size yurdumu,
kulak asmaz, boş verir gidersiniz.*

*Ülküsüz yürürsünüz, bilmezsiniz ki,
açıklamak ve değiştirmek için dünyayı,
birlik, umut, kavga gerek insanlara.*

Paul Eluard

İÇİNDEKİLER

- ÖNSÖZ
 - I. mektup
 - II. mektup
- ZAMANIMIZIN KAHRAMANI
 - III. mektup
- FOSFORLU SEVDA
 - IV. mektup
 - V. mektup
 - VI. mektup
 - VII. mektup
 - VIII. mektup
 - IX. mektup
 - X. mektup
- HANGİ ŞİİR
 - XI. mektup
- DÜŞÜNCENİN GÜCÜ
 - XII. mektup
- ALTANİZM
 - XIII. mektup
- VAN GOGH'U ANMAK
 - XIV. mektup
- MARTİN EDEN
 - XV. mektup
- İNSANLIK HALİ
 - XVI. mektup
 - XVII. mektup
- BİLMEMEK
 - XVIII. mektup
- UMUTSUZ NOSTALJİK BİR YAZAR
 - XIX. mektup
- TARAS BULBA
 - XX. mektup
- MUTLULUK HİLESİ
 - XXI. mektup

- TOLSTOYCULUK
 - XXII. mektup
- ÖNEMSİZ İNSANLARIN ÖNEMLİ YAZARI
- YERALTINDAN NOTLAR
 - XXIII. mektup
 - XXIV. mektup
- CENTİLMEN BİR YAZAR
- GENÇ WERTHER'İN ACILARI
- FAUST
 - XXV. mektup
 - XXVI. mektup
- UZAKLARDAKİ SEVGİLİDEN GELEN BİR MEKTUP

ÖNSÖZ

Her kitabın bir amacı vardır. Amaçsız kitap olmaz. Bu kitap, iki sevgili arasındaki edebiyat üzerine yapılan yazışmaların sonuçlarını kapsıyor. Yazarlardan, kitaplardan örnekler sunuyor. Daha önemlisi, "edebiyat iyidir," genellemesini çürütüyor; seçici bir edebiyat ayrımının önemini gösteriyor. Tabulaştırılmış yazarların ve onların kitaplarının gerçek içeriğini açıklıyor.

Beyin görmeden göz göremez. Kitapları sadece gözleriyle okuyanlar, kitabın içindeki ince amaçları fark etmezler. Bilinçli bir beyinle kitap okumak, kitabın amacını açıkça gösterir. Bu kitap, ele aldığı edebiyat eserlerini beyinle okumaya çalışıyor. Beyinle okumak ise taraflı okumadır; okuduğu kitapları dolu ve boş kitaplar olarak ayırır.

Boş kitap okumak zaman kaybıdır. Çoğunluğun savunduğu "kitap okumak iyidir" görüşü doğru bir görüş değildir; seçici kitap okumak iyidir. Egemen güçler, boş kitaplara değil, dolu kitaplara karşıdır; onlara göre boş kitap okumak iyi, dolu kitap okumak zararlıdır.

Bugünkü koşullarda kitap seçmek zor iştir, çünkü piyasa boş kitaplarla doldurulmuştur. Topluma egemen olanlar kendi ideolojilerini egemen kılmak amacıyla, yanlış görüşlerle doldurulmuş boş kitapları okuyucuya sunuyorlar. Kitapçıların raflarını binlerce boş kitap süslüyor. Ayrıca medya aracılığıyla, reklamlarla, işe yaramaz kitapları popüler hale getiriyorlar. Bu çalışma, meşhur edilmiş boş kitapların üzerindeki perdeyi aşağı indirmeyi amaçlıyor.

Bugün dünya edebiyatına "sıkıntı edebiyatı" hâkimdir; anlamsız insanların anlamsız hayatını anlatan bir edebiyat; dinsel imgelerle, olağanüstü güçlerle, varoluşçu düşüncelerle simgelenen bir edebiyat. Türk edebiyatına bakın! İnsanların bilinçaltılarıyla oynayan, erotizmle, cinsel fantezilerle yüklü romanlar en önde ve çok da okuyucusu var. Edebiyat, yaşayan insanların hayatını anlatmalı değil mi? Bu kitaplarda, yaşamayan insanların, tuzu kuru adamların hayatı var. Bunların ekmek peşinde koşmak gibi dertleri yok, sadece sevişiyorlar. Bunların parolaları şu: "Duygular öldü, yaşasın cinsellik!"

Emeğin değerini bilenler kitabı okuyunca görecekler; boş kitaplardan örnekler sunmak için binlerce sayfa okumam gerekti, zorunlu olmasaydım okumazdım bu kitapları, zamanımı çaldı bu kitaplar. Okuyuculara kolaylık olacak, bu kitapların özetini bulacaklar, yüzlerce kitap okumuş gibi olacaklar, değerli zamanlarını dolu kitaplara ayırabilecekler.

Gençler için yazılmıştır bu kitap; hayatı edebiyat üzerinden tanımak isteyen, tanıdığı hayatı değiştirmek isteyen gençler için. Kitabın dili de buna göredir. Anlaşılabilme kaygısıyla her türlü entelektüel dil zevzekliğinden uzak durulmuştur. Çok şeyi bildiğini düşünen büyükler alınmasın! Eğer öğrenmenin yaşı olmadığını kabul eden alçakgönüllü büyükler varsa, bu kitap aynı zaman da onlar içindir.

Kitaplar dünyasında kısa bir gezinti yapan bu çalışmada bir de aşk var, ancak cinsel meta (mal) alışverişine dayanan bir aşk değil: İnsani ihtiyacı ileten bir aşk! Bilgi taşıyan bir aşk! Peçorinci değil, Fosforlu bir aşk! Bu aşk çerçevesinde hayatın sorunları tartışılıyor, günlük hayatımıza girmiş felsefi söylemlere değiniliyor.

Son söz umut üzerine. Bu kitap, umudu Kafdağı'nın doruklarından okuyucunun beynine, yüreğine indirmek istiyor. Trajik sonla biten aşkta bile, yeni karşılaşılacak aşkın umudu vardır. Yeniden başlamaya gücü olanlar, umudu hep içlerinde taşır. Bitişin sonu başlangıçtır.

Sevgili kara gözlüm,

Mektubunu aldım, içim sevinç doldu. Ne kadar içten yazıyorsun! Senin yazdıkların beni gençlik günlerime götürüyor. İnsan duygusal, samimi oluyor yaşama karşı o dönemde. Bu saflık, hayatın acımasız çelişkilerine ve gerçeğine çarpmasa, dünyaya hep iyimser bakabiliriz. Ama içinde yaşadığımız toplum, bizim yürekten gelen sözlerimize, niyetlerimize kulak verecek durumda değil şu anda.

Sen kendin anlatıyorsun: Arkadaşlarının nasıl bir rekabet ve çıkar hırsıyla birbirlerini tepelediklerini, hiçbir şeye umutlarının olmadığını, hayatı öylesine kabul ederek yaşadıklarını, yaşamın anlamını para-mal-mülk ile sınırladıklarını, varlıklı kocalar aradıklarını ve hiç kimseye güvenmediklerini...

Bu insanlar arasında kendini yalnız hissediyorsun, bunun acısını çekiyorsun! Bu yalnızlıktan nasıl kurtulabilirim, diye bana soruyorsun. Arkadaşlarına yalnızlıktan kurtulmak için koştuğunu, onlara kavuştuğunda da hemen onlardan kaçmak istediğini, içinde anlamadığın bir nefret duyduğunu yazmışsın. "Ben psikolojik olarak hasta mıyım? Arkadaşlarımı sevmeme rağmen niye böyle davrandığımı bilmiyorum," diyorsun.

Bence şöyle düşünmek daha doğru olmaz mı? Sevdığın arkadaşlarınla neyi paylaşıyorsun? Bir düşün! Acaba bir şey paylaşıyor musun? Onları sevdiğini söylüyorsun, ama insan paylaşabildiği sürece sever. Eğer onlarla ortak şeyler paylaştığını sanıyorsan, belki de bu sadece senin yarattığın bir düştür. Bu yalnızlıklar dünyasında, insan kendi hayallerinde sevgiler yaratabilir, sonra da buna içten inanır. Acaba sen de mi böyle yapıyorsun?

Senin dünyaya, yaşama bakışını aşağı yukarı biliyorum. Dünyayı hem anlamak istiyorsun, hem de değiştirmek. Anladığın dünya rezillikler, haksızlıklar, iğrençlikler dünyası. İnsanlar birbirine yabancılaşmış ve birbirlerini anlamıyorlar. Anlıyorlar, sadece kendi çıkarlarına, işlerine uygun geldiği zaman. Birbirlerine kurnazlık yapmada ustalar, ama dayanışmaya gelince beceriksiz oyuncular oluyorlar. Yüzlerindeki karakter maskeleriyle davranıyorlar, rol yapıyorlar. Hem kendilerine, hem başkalarına. Dünyayı değiştirmek, yani kendilerinin değişimini başlatacak ideal için çalışmak bir yana, dünyayı anlamak zahmetine bile katlanamıyorlar. Kitap okumak - ama hayatı anlatan kitaplar- bunlara işkence gibi geliyor. Onlar medyatik şeylere, Amerikan tarzı uydurma gençlik kitaplarına ilgi duyuyorlar. Kadınlar nelerden hoşlanmalı? Lokantada, evde, nezaket kurallarını nasıl uygulamalı? Yemek yerken nelere dikkat etmeli? Erkekleri ayartmak için neler yapmalı? Mutluluğun sırları ne? İşte buna benzer sorulara yanıt veren kitaplara ilgi duyuyorlar. Psikolojik olarak bunalıma düştüklerinde -ki bu çoğu kez bahtsız aşkları yüzünden olur- mutsuz aşk kitaplarına sarılırlar.

Hiç düşündün mü? Bunların ilgi duyduğu yazarlar, bu iğrenç düzeni onaylayan, onu güzel göstermek isteyen yazarlardır. Bu yazarların görevi, sahte güzellikleri bulup çıkarmak ve bu sahte güzellikleri, anlamsızca yaşanan hayatın üzerine örtterek yaşamı anlamlı kılmaktır. İnsanların haksızlık dolu gerçekleri görüp onu değiştirmek istemeleri yerine, onu kabul etmelerini sağlamak, insanları uyuşturmak, bu yazarların ödevidir. İşte senin sevdiğin arkadaşların böyle yazarları seviyorlar.

Soruyu tekrar sor kendine, gerçekten böyle düşünen ve davranan insanları seviyor musun? Yoksa yalnız kalma çaresizliğini, yalnız kalma korkunu yenmek için, onları sevdiğine dair bir halüsinasyon (sanrı) mı yaratıyorsun? Bu insanlarla paylaştığın şey tecrit edilme korkusu olmasın? Bunu ancak sen yanıtlayabilirsin.

* * *

Bana sürekli edebiyatla-sanatla ilgili sorular yöneltiyorsun. Hangi kitapları okuyayım, tavsiye et, diyorsun. Edebiyatı sevmem, kitap okuman, bu uğraştan zevk alman çok hoş! Yazarlarla ilgili merak ettiğin şeylerden anlıyorum ki, önüne gelen her kitabı okumuyorsun, seçici davranıyorsun, okuduğun kitaplara eleştirici gözle bakabiliyorsun, meşhur edilmiş yazarların kitaplarına övgüler düzmüyorsun.

Açık olarak söylemek gerekirse, yazarlarla veya kitaplarla ilgili değerlendirmelerimi istediğinde biraz zorlanıyorum. Yıllar önce okuduğum kitapları tümüyle hatırlamam mümkün olmuyor; aklımda kaldığı kadarıyla yanıtlar yazabiliyorum. Düşündüm ki bu işi, daha ciddi, bilimsel araştırmaya dayanarak yapabiliriz. Ortaya başkalarının da yararlanabileceği bir ürün çıkar o zaman. Ben de senin sayende yeniden kitapları okuyup, üzerinde kafa yorabilirim. Ne dersin?

Soru sorabilmek için önce konuyu bilmeli insan. Konuyu bilmeyen ya soru soramaz, ya da yanlış soru sorar; yanlış soruya da doğru cevap verilemez. O nedenle merak ettiğin yazarları, kitapları incelemen ve bu okudukların üzerinden sorular çıkarman gerek. Aynı şeyleri ben de yapmalıyım. Tabii ki bu çalışma uzun bir zaman dilimini kapsayacak, ancak eminim ki ikimiz için de faydalı olacak, birlikte büyüyeceğiz. Bu arada olağan mektuplaşmamıza, hayatla ilgili sohbetimize devam ederiz.

Seni hasretle öptüm, iyi kal!

- II -

Sevgilim,

Yanıtımı geciktirdiğimin farkındayım. Bu ara pek iyi değilim. İçimde anlatamadığım bir sıkıntı, hüznün var. Duyguların, acıların, tarifsiz olanlarını nasıl tarif edeyim sana?

Hiç tanımadığım insanların sözleri, hayat tarzları yaralıyor beni. Hedonistce hayattan zevk sömüren insanlardan bıktım. Onların yüzlerini, mimiklerini görmek, seslerini duymak, kokularını hissetmek istemiyorum. Çağımızın hastalığı olan "duyarsızlık hastalığına" yakalanmış, kendinden başka hiçbir şey düşünmeyen, başkalarının acılarına cansız varlıklar gibi tepki verenlerden iğreniyorum artık.

Sadece kendilerine acıyarak, acılarının üzerini bencillikleriyle örtenlerle, umutları umutsuz bir dünyayı yüceltmek olanlarla, kendisinden başka kimseyi sevmeyenlerle aynı toplumu paylaşmak yüreğimi parçalıyor. İnsanlar sadece "almak" istiyorlar; sevgiyi, malı, parayı, benlikleri... Hiç de "vermek" istemiyorlar; ne sevgilerini, ne insani duygularını, ne de maddi olanaklarını...

Bu insanlar bizim düşmanlarımız değil, ama düşmanımızın kandırdığı suç ortağı gibi işlev görüyorlar. Kendilerini insanlıktan çıkaranları görmeyerek, bir de üstelik onları bu hale getiren düzene yaltaklanarak, beyinlerini, ruhlarını satıyorlar.

İnsanlık tarihinde birçok kez umutsuz dönemler olmuştur şüphesiz. Fakat bu seferki umutsuzluk çaresizlikten de öte, umutsuzluğun umut gibi gösterilmesi üzerine kuruluyor. Çirkeflik denizinde yüzenlere, deniz tertemiz, masmavi gözüküyor. Hepsi mutsuz olduğu halde, hep birlikte, "Mutluyuz!" diye bağıyorlar. Rekabetten örülü birlikteliklerini, yüreklerinin ikiyüzlülüğünü, içtensizliklerini, samimi insan ilişkisi olarak sunabiliyorlar. Yabancılaşma tüm duyguları sahteletirdi. Yaşamda rol yapanın rol yaptığını hemen göremiyorsun. Kendilerini maskeleriyle gizliyorlar. Dostluk, sevgi, aşk lafları arasında; kin, nefret, çekememezlik, haset dolaşıyor. Kime güvенеceğini, kimin dost olduğunu, kimin insan olmaya yakın davrandığını çoğu kez anlayamıyor insan. Her şey bulanık gözüküyor. İşte belki bu yüzden, her zaman defalarca söylediğim gibi, ezilen insanlığın "doğru bilinç"e dünden daha fazla ihtiyacı var. Doğru bilinç olmadan; etrafımızda, yanı başımızda dönen dolapları, yalanları, sahtekârlığı fark etmemiz mümkün değil. Doğru bilinç olmadan; dünyayı, insanları doğru olarak, ya da daha bilimsel söylersek gerçeğe yakın olarak yorumlayamayız. Her geçen gün daha iyi anlıyorum, yolumuz çok uzun ve uçurumlarla çevrili.

Her sabah gün ışııyla birlikte kendime soruyorum: Bugün kendi düşüncelerini, inandıklarını düşmana teslim edecek misin? Her gece, kendi benliğini yitirip yitirmediğini kontrol etme duygusu peşimi bırakmıyor. Bu düzen sürekli olarak insanı imtihan ediyor; insanın insanlıktan çıkması için bütün hilelerini, hoş zevklerini kullanıyor.

Her gün önümüze iki yol çıkıyor. Birincisi, rekabetçi düzenin istediği gibi davranan, onun istediği gibi düşünen, her ilişkiye bireysel, çıkarıcı gözlükle bakan insana giden yol. İkincisi, bu düzenin pisliklerini üzerinden atmaya çalışan, dayanışma ilkelerine sarılmış, yabancılaşmanın tüm olumsuzluklarıyla kavga eden insana giden yol. Sürekli olarak bu tercihle boğuşan insan

nasıl yorulmaz? Ya kolay yolu seçip çoğunluk gibi olacaksın, ya da zor yolu seçip yalnız kalmayı göze alacaksın!

Aşka, dostluğa, arkadaşlığa, günlük insan ilişkilerine yapışmış ihaneti, güvensizliği görmemek, çoğunluğun saflarına katılmak, onlara benzemek en büyük tehlike. Bu tehlikeden bizi koruyacak tek güç kendi bilincimiz. Onu güçlendirmekten daha büyük bir insanlık görevi yok bugün.

Anlattığım şeylerin önemli kısmı Peçorinciliğe giriyor. Yaşadığımız düzenin en büyük hastalıklarından biri Peçorinciliktir. Peçorincilik de ne? diyeceksin. Aşağıda sana gönderdiğim yazıda bu deyimı açıklıyorum.

İşte böyle canım, kendimizi Peçorincilikten ve burjuva düzenimizin insan bozucu etkilerinden koruyalım.

Yürekten, ateşlice öpüldünüz!

ZAMANIMIZIN KAHRAMANI

”İnsanların çoğu, sevgi sorununa temelde sevmeye ve kendi sevgi kapasitesi sorunu olarak değil, sevilme sorunu olarak yaklaşmaktadır. Dolayısıyla onlar için sorun nasıl sevicecekleri, nasıl sevimli olabilecekleridir.”

Erich Fromm

Mihail Lermontov, yaşanamaz hale getirilmiş bu dünyada sadece 27 yıl yaşamış (1814-1841). Bu kısacık dönem içinde lirik şiirler yazmış. Çar ile arası iyi değilmiş. Puşkin’in ölümü üzerine yazdığı bir şiirden ötürü tutuklanmış. Yabancılaşmış dünya onu mutsuz etmiş; sevmeye inanmamaya başlamış, hayatı aptalca, boş bir şaka olarak görmüş ve demiş ki:

”Sevmek, fakat kimi? bir zaman içinde nafile,
Ve mümkün de değil
Ve yok artık, maziden içimde bir iz bile,
Neşem, tasam, her şey değersiz, demek.
İhtiraslar mı? bugün değilse yarın, heyhat?
Onlar da susar, mantık konuşunca.
Ve etrafa dikkatli bakınca, zaten hayat
Adeta bir şaka; boş ve aptalca.”¹

Lermontov, maceracı bir adam olarak yaşama idealistçe bakmış ve bir subayla yaptığı düelloda öldürülmüş. Onun tek yazabildiği roman, *Zamanımızın Kahramanı*’dır. Yazarın Kafkasya’daki yaşantısından izlenimler taşıyan bu roman, onun dünya görüşü hakkında da bilgi verir. O, *Zamanımızın Kahramanı*’nda Peçorin adlı tiplmesiyle, döneme egemen olmaya başlayan yeni kötülüklerin, ne biçim insanlar yarattığını göstermek ister. Lermontov sadece kötülükleri göstermek ister. Kendi sözleriyle söylersek, ”insanların kötülüklerini silip süpürmek gibi yüce bir düşe kapılmadığını” belirtir. Bu da Lermontov’un insan olarak dar görüşlülüğünü anlatır. Lermontov kendi kitabı için şöyle diyor:

”Beyler, Zamanımızın Kahramanı gerçekten bir portredir, ama bir tek kişinin portresi değildir; kuşağımızın gittikçe artan kötülüklerinden yaratılmış bir portredir. Bana bir insanın bu kadar kötü olamayacağını söyleyeceksiniz yine; ben de diyeceğim ki, madem bir sürü trajik ve romantik haydutun varlığına inandınız, neden Peçorin gerçeğine inanmıyorsunuz? Çok daha korkutucu, çok daha çirkin öykü kahramanlarını beğendiniz, yine bir öykü kahramanı olan bu kişiyi neden benimsemiyorsunuz? Yoksa bu kişideki gerçek payı, sizin istediğinizden daha mı fazla?”²

Bana göre de Lermontov haklıdır. Hem de yalnızca onun yaşadığı dönem için değil, bugün dünden fazla ”zamanımızın kahramanı”dır Peçorin. Lermontov çok bilerek olmasa da, ’Peçorincilik’ akımını görmüştür ve bu akımın özelliklerini güzel bir şekilde betimlemiştir. Onun eksik bıraktığı alan, ’Peçorinciliği’ sadece erkek cinsiyle sınırlamış olmasıdır. Bu eksik,

¹ Mihail Y. Lermontov, aktaran Seyit Kemal Karaalioğlu, *Dünya Edebiyatçıları Sözlüğü*, s.299.

² Mihail Y. Lermontov, *Zamanımızın Kahramanı*, Can Yayınları, s.5-6.

anlaşılabilir bir şeydir, çünkü dün de, bugün de, erkekegemen toplumda Peçorinciliği kullanma hakkına en fazla erkekler sahip olmuştur.

Bu akımı yaratan yabancılaşma koşulları eskisinden daha çok topluma egemen oldukça, güvensizlik ve kendi çıkarını kollama mantığı her iki cinse de bulaşmıştır; zamanımızın 'kadın Peçorin'leri' ortaya çıkmıştır. Bunların temel özelliği: Sevmek yerine sevilmek istemeleridir, sevgiye kendilerine kazanç getiren bir araç olarak bakmalarıdır. Sevenin daha çok acı çekeceğini düşünerek, yalnızca sevimle doyum sağlamaya çalışmalarıdır.

Peçorinciliği besleyen koşullar nelerdir? Şunu net olarak söyleyebiliriz: Sınıflı toplumun yarattığı yabancılaşma, insanı hem kendine, hem de karşısındakine güvensiz hale getirir. Rekabet, kâr ve zarar ilişkisini devreye sokar. Herkes hesap yapar. Birbirinin mezarını kazın insanlar, kendi mezarına önce kendisi girmesin diye diğerinin mezarını daha çabuk bitirmeye çalışır. "Ben hüznün çekeceğime, o çeksın! Ben ağlayacağıma, o ağlasın! Ben âşık olacağıma, o olsun!" diyerek Peçorinciliği geliştirirler. Peçorinciliğin arkasında, sevmeye inançsızlık, sevmek korkusu yatar. Çıkarıcı sınıflı toplum, sevmek eylemini zorlaştırdıkça, yani 'hep almayı, gerektiği kadar vermeyi, ya da hiç vermemeyi' genel kural haline getirdikçe, insanın duyguları yabancılaşma altında Peçorinleşir. Sevmek vermek demektir, almayı hesaba katmadan vermek! Kapitalizm ise -çok al, az ver!- ilkesi üzerine kurulduğu için, sevmek zor iştir böylesi bir toplumda. Ama Peçorinci olmak kolaydır; sevgiyi vermeyeceksın, ya da mümkün olduğu kadar az vereceksın, sevgiyi hep alacaksın! Karşıdakiın sevgisini bitirinceye kadar sömüreceksın, sonra da onu elemleleriyle, sızılılarıyla baş başa bırakıp çekip gideceksın!

* * *

Şimdi Peçorin'i tanıyabiliriz. Peçorin orduda subaydır. Hayatı tanımadan önce (siz bunu, yabancılaşma bütün benliğini kaplamadan önce, diye okuyabilirsiniz) bütün dünyayı sevmeye hazır, alçakgönüllüdür, ancak yaşadığı toplumsal insan ilişkileri onu kırmış, insanlara güvenemez hale getirmiştir. "İyi bir insan" olmasına rağmen, diğer insanların onu anlamadığını düşünür. İnsanlar onun iyilik değerini anlamadıklarına göre, yapılacak şey onlardan nefret etmektir. İyi insan olmak yarar getirmiyorsa, kötü insan olmak, kendini korumak gerekir. Peçorin, iyi yanlarının hepsini kötü dünyaya karşı giriştiği savaşta tüketir. İnsani duygularını derinlere gömer, üzerini de kötülükle örter. Doğruyu söylemeyi bırakır, kandırmayı amaç edinir. Peçorin, böyle yapanların, kendisinin yılmadan erişmeye çalıştığı öncelikli zevklere yorulmadan eriştiğini, düzenin bu tarz çalıştığını anlamıştır. Çoğunluğun gitmek istediği insanlık dışı yolu tercih eder. İki cins arasında en insani ilişki olması gereken sevginin, yabancılaşma - özel mülkiyet eliyle kirli duruma getirilmiş haline bakarak, "sevgiye inançsızlığı" yaşam tarzı haline getirir. Bundan sonra sevdiğini söyleyecek, ama asla sevmeyecektir. Kadınları kendine âşık edecek, fakat asla âşık olmayacaktır. Bütün kadınlardan vefa duygusu isteyecek, kendisi hiçbir şekilde vefa göstermeyecektir. Kadınların sevgisini sadece kendisinin onurunu doldurması için araç olarak görecektir, yüreğini ise hep bomboş bırakacaktır; yüreği hiç dolmayacak, ardı ardına dizilmiş kadınları kendine âşık etmek için koşturacaktır.

Peçorin'in kalbi katılaşacak, ruhu kendi üstüne kapanacaktır. İnsanların sevinçlerine, acılarına duyarsız kalacaktır. Kimseyle dost olmayacaktır; kimseye sırlarını anlatmayacak, onların sırlarını öğrenip gerektiğinde onlara karşı kullanacaktır. Yüreği, gerçek sevgiyi insani ihtiyaç olarak aramayacak, sadece diğerlerinin sevgisini tatmin olmak için kullanacaktır. Yalnızca mantığıyla yaşayacak, kalbini kullanmayacaktır. Peçorin'i daha iyi tanımak istiyorsanız, onun şu sözlerine kulak verin:

”Azizim, kadınları sevmemek için küçümserim, yoksa hayat çok saçma bir melodram olurdu.
(...)

Evet, doğrusunu isterseniz, insan ruhunun yalnızca mutluluk istediği, yüreğinin birini büyük bir güçle, bir tutkuyla sevmeye ihtiyaç duyduğu dönemi atlatmışım ben. Şimdilik, bütün isteğim sevmek...

Bir nokta hep acayip görünmüştür bana: Şimdiye kadar sevdiğim hiçbir kadının esiri olmadım; tersine, onların iradeleri ve kalpleri üstünde tartışılmaz bir egemenlik kazandım, hem de hiç kendimi zorlamadan. Neden? Hiçbir zaman hiçbir şeye yeterince değer vermediğimden mi, onların beni elden kaçırmamak için durmadan korkmalarından mı? Güçlü bir organizmanın etkisi mi bu? Yoksa, kendi başına buyruk bir kadına rastlamamamdan ötürü mü?

Doğrusunu isterseniz, kendi başına buyruk kadınlardan oldum bittim hoşlanmamışımdır, alt edemem onları; hem zaten onların alanı değil ki bu.

(...)

Bir kadınla tanıştığımda hemen hemen her zaman onun bana âşık olup olmayacağını önceden kestiririm.

(...)

Çoğu zaman kendi kendime sorarım, neden baştan çıkarmayı aklımdan bile geçirmediğim, evlenmeyi düşünmediğim bir genç kızın aşkını kazanmak için böylesine üsteliyorum?

(...)

Başkalarının acılarıyla, sevinçlerine ruhumu besleyen bir gıda olarak, kendimle ilgili olduğu sürece ilgi gösteriyorum. Sevginin beni çılgınlıklara sürüklemesi artık imkânsız: Hırs, yaşadığım şartlar yüzünden bastırılmış, ama başka bir biçimde ortaya çıkar bende, çünkü bence hırs, egemenlik isteğinden başka bir şey değildir; benim de bütün çevremdekileri boyunduruğum altına almak, kendime göre aşk, bağlılık ve korku yaratmak demek olan asıl zevkim, egemenliğin başlıca belirtisi ve en büyük zaferi değil mi? Başka birinin acılarının ya da sevinçlerinin kaynağı olmak -hak, söz konusu değilken- gururumuzu bundan çok besleyen bir şey düşünülebilir mi? Peki mutluluk ne? Doyma noktasına ulaşmış bir gurur. Kendimi dünyadaki öbür insanlardan daha iyi, daha güçlü hissedebilseydim, mutlu olurum...

(...)

Yavaş yavaş yürüyordum; üzgündüm... 'Acaba,' diye düşünüyordum, 'benim hayatta tek işim başkalarının umutlarını yıkmaktan ibaret mi? Yaşamaya, hareket etmeye başladığımdan beri kader beni başkalarının dramlarının sonuna yetiştiriyordu, sanki kimse bensiz ölemezmiş ya da acı çekemezmiş gibi!

(...)

Erkeğini paylaştığı sandığı kadını çileden çıkarmak için nelere başvurmaz kadınlar? Hiç unutmam, bir keresinde, sırf başka bir kadına âşığım diye bir kadın âşık olmuştu bana. Kadın kafasından daha çelişkili bir şey yoktur; kadınları herhangi bir şeye inandırmak güçtür: onları öyle bir noktaya getirmelisiniz ki kendi kendilerini inandırsınlar.

(...)

Aşkım, hiç kimseye mutluluk getirmedi, çünkü sevdiğilerim uğruna bir şeyi gözden çıkarmadım. Kendi adıma sevdim, kendi zevkim için; onların duygularını, sevecenliklerini, sevinçlerini ve kederlerini iştahla tüketerek kalbimin garip bir ihtiyacını karşıladım - hiç doymak bilmedim.

(...)

İnsanın sevgilisinin adını anarak öldüğü, sevgili bir dostuna pomatlı ya da pomatsız bir tutam saç bıraktığı yıllar çoktan geride kaldı benim için. Yakın bir ölüm aklıma gelince yalnız kendimi düşünüyorum: Bazıları bunu bile yapmazlar. Yarın beni unutacak, daha kötüsü, hakkımda

yalanlar uyduracak dostlardan, başkalarını kucaklarken bir ölüye karşı kıskançlık uyandırmamak için arkamdan gülecek kadınlardan bana ne? Hayatın kasırgası içinden birkaç fikirle çıktım ben - duygu aramayın. Uzun süredir kalbimle değil kafamla yaşıyorum zaten.”³

İşte Peçorin'i tanıdınız. O size hiç yabancı gelmemeli. Etrafınıza bakınız, binlerce Peçorin göreceksiniz. Peçorin olmakla övünen erkekler, kadınlar birbirleriyle yarışıyor; kim daha önce Peçorin silahını kullanacak diye!

Peçorinciliğin başka bir anlamı daha var: Sevgiyi, cinsellikle özdeşleştirmek. Peçorinci için, 'seni seviyorum' cümlesi, senin cinselliğinden yararlanmak istiyorumdan başka bir anlama gelmez. Gerçi o, sevgi sözcüğünü kullansa da sevemeyeceğini bilir; sevme yeteneksizi olduğundan şüphesi yoktur, ancak yine de bu sözcüklerle karşı cinsi kandırmaya çalışır.

Kadın, erkek fark etmez, her Peçorinci mutsuzdur yaşamda. Diğer mutsuzlardan onların farkı, mutsuzluklarını gizleyebilme ve mutsuzluk acılarını Peçorinci ilaçla (başkasının kendisini sevmesini sağlayarak) uyuşturabilmeleridir. Peçorin'e âşık olan kadınlardan birinin Peçorin'e söylediği gibi: 'Kimse gerçekten senin kadar mutsuz olamaz, çünkü kendini aksine inandırmaya bu kadar çaba göstermemiştir'.

Kapitalizm, insanlar arasına soktuğu güvensizlikle Peçorinciliği hem üretiyor, hem körüklüyor. Bugünün güvensizlik içinde kıvranan, yaşadığı aşk yenilgilerinden yılmış insanına, çıkarıcı akla göre davranan düzen tarafından "Peçorinci olmak" dayatılıyor. Peçorincilik: Bencillik, bireycilik, gayri insaniliktir, ama 'insan olması engellenmişin' kafasında bulduğu bir kötülük değil, sınıflı düzenin yetiştirdiği bir kötülüktür. Bu güvensiz toplum, herkesin ruhuna Peçorinciliği sokmaya çalışıyor. Ya buna insan yabancılaşmayı yenmek isteyen bilinciyle direnir, ya da ona teslim olur. Teslim olmamak, bencillik ilişkilerine karşı kavgayı gerektiriyor. Koşulsuz, çıkarsız sevmenin zor olması, emek gerektirmesi, Peçorinciliğin kolayca tercih edilmesini sağlıyor.

Peki, Peçorincilik akım olarak ne zaman ortadan kalkar? Bana sorarsanız, onu üreten toplumsal ilişkiler değiştirilmeden ortadan kalkmaz. Bu büyük radikal değişim oluncaya kadar, bu akımla savaşı göze almak, anti-Peçorin'leri örnek olarak yaratmak zorundadır insanlık. "Peçorinci olmayan sevgiyi" buluncaya kadar aramaktan vazgeçmemelidir insan. Bu sınıflı topluma, Peçorinciliğe inat, hesapsız sevmeyi denemelidir. Ta ki, gerçek sevgiye erişebilmenin bütünsel koşulları herkes için ortaya çıkıncaya kadar!

³ Mihail Y. Lermontov, *Zamanımızın Kahramanı*, Can Yayınları, s.85,101-102,115,117,118,127,134,150,154.

- III -

Bir tanem,

Senden uzun zamandır mektup alamıyorum. Merak içinde, acaba o da beni unuttu mu diyorum? Biliyorum, böyle bir şey yok, bu benim kuruntum. Senden mektup gelmeyince kendimi hep yalnız, yapayalnız hissediyorum. İnsanı yağmur bulutları gibi saran ve hüznü yapan yalnızlığı aşmak bu ortamda mümkün değil, çünkü yalnızlığımızın kökeninde yabancılaşma duygusu yatıyor. Sevgimiz ve ideallerimiz ile bu yabancılaşmayı azaltabiliyoruz, ne var ki tam ortadan kaldıramıyoruz. Sevgide bir sorun çıktığı zaman yalnızlık bizi hemen yakalıyor. İster itiraf et, ister etme, benim duyduğum bu duyguyu sen de duyuyorsun!

Yabancılaşma duygusunun bilincinde olan insanlar onunla kavga edebiliyor. Bu duyguyu yenmek için verilen mücadele, hayatı değiştirme, hayatı insanın kendisi ile, çevresi ile çıkarsız biçimde uyumlaştırma, insani topluma yaklaşma kavgasından başka bir şey değil. Bu açıdan bazıları şanslı sayılır; yabancılaşma duygusunun ömrünü günlük olarak azaltabiliyorlar; ruhlarına yapışan beladan kendilerini geçici olarak kurtarıyorlar. Toplumun çoğunluğu ise yabancılaşmayı bedenlerinin bir parçası olarak taşıyor. Geçen hafta okuduğum bir kitapta yabancılaşma duygusu çok iyi betimlenmiş. Etrafımızdaki insanlar eğer utanma duygusunu yenebilirlerse ve yüreklerini bize açabilirlerse, bu kitaptaki gibi diyecekler:

”Ben genelde hep hüznülyüm... ama, aslında bunun için pek önemli nedenler de göremiyorum... artık neşeli olmaya pek bir çaba da harcamıyorum; çünkü anladım ki, artık benim neşeli ya da mutlu olmam olası değil... Biliyorum, dünya ve yaşamak güzel... fakat benim içimde hiçbir heyecan ve güç yok... Her şey bir garip oldu... matlaştı... donuklaştı... Ben bir şey söylemeye kalksam, benim sesim bana yabancı birinin sesi gibi geliyor... hatta benim vücudum bile bana yabancı geliyor... Arada ellerime bakıyorum, bunlar benim ellerim mi diye?... Ellerimi yıkarken onlara bakıyorum ve tanımıyorum... ikisi birbirlerine benzemiyorlar... Ayrıca, bu eller bana ait değilmiş gibi geliyor... Çevreme bakıyorum, ben bunları daha önce bir yerlerde görmüşüm gibime geliyor... ayrıca her bir şey benim dışımda... Kendi kendimi bir sinema seyredermişim gibi seyrediyorum... film bazen renkli oluyor ama... genelde gri... uykuda mıyım, yoksa uyanık mıyım bilemiyorum... Ben buradayım da, benim ruhum başka bir yerdeymiş gibi geliyor bana... ya da gerçekten bu durum böyle... Ben gerçekten ben miyim? Ben önceden de böyle miydim? Bilemiyorum...”⁴

Kalabalıklar içinde yalnızlaştırılmış, bencilleştirilmiş iç dünyamızda, yukarıda aktardığım duyguları yaşamak ayıp değil. Eğer ortada insana uymayan bir şey varsa -ki var- bunun sorumlusu, insanın insan olmasını engelleyen burjuva ilişkilerdir.

Yaşanan aşklara, dostluklara bak! Sanki insanlar karşılıklı olarak satranç oynuyor. Aşk, dostluk, satranç oynamak değildir. Satranç hesap yapmayı, hasmını tuzağa düşürmeyi zorunlu kılar. Hangi gerçek aşk, dostluk, hesap üzerine kurulabilir ki? Aşkı satranç gibi oynayanlar belki maddi, manevi bir şeyler kazanabilir, fakat kesinlikle yabancılaşma duygusu karşısında kaybederler. Satılan ruhun kazanabileceği tek duygu daha fazla yabancılaşmadır; kendine, sevgilisine, dostuna, çevresine, doğaya...

⁴ Serol Teber, *İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş*, Papirüs Yayınevi, s.178.

Seni niye sevdim biliyor musun? Sevgini bana sunarken sinsice hesaplar yapmadığın için! Bana satranç oynar gibi davranmadığın için! Sevdaya çıkarsız yaşayabildiğin ve kendini korkmadan ortaya koyabildiğin için! Bana verdiğin sevgi, belki de sana hiçbir zaman geri dönmeyecek bir sevgiydi; bunu göze aldın ve ben seni, senin beni sevdiğin gibi sevdim.

* * *

İnsan gibi erkek bulmak ne kadar zorsa bu sınıflı toplumda, insan gibi kadın bulmak da zordur. Erkek olsun, kadın olsun, her iki cins de doğru insanı bulmak amacıyla; aşkı, dostluğu arar durur. Yaklaşık 250 yıl önce Jean Jaques Rousseau da aramış. O diyor ki:

”Arayalım; belki sonunda bir insana rast gelirim. Bulursam, düşmanlarım yok olacaktır. Boşuna aradım ve bulamadım. Bana karşı olan kötülük birliği dünyaya yayılmıştı, umarı yoktu; gizini bir türlü öğrenemedim bu manevi sürgün içinde öleceğime eminim.”⁵

Senin sayende ben manevi sürgün içinde ölmeyeceğim. J.J Rousseau’nun anlamadığı gizi ise ikimiz de biliyoruz: Yabancılaşmış toplum.

Sana yazdığım son telefon mesajında, ”Fosforlu bir sevda” istiyorum demiştim. Ne demek istediğimi daha iyi anlayan için sana bir yazı gönderiyorum.

Kendine iyi bak. Beni, seni sevdiğim gibi sevebileceğin sürece sev. Fosforlu bir sevdayla sevmek, sevilebilmek dileğiyle, ellerinden, gözlerinden ve istersen dudaklarından öptüm!

⁵ Jean Jaques Rousseau, *Yalnız Gezerin Düşlemleri*, Cumhuriyet Yayınları, s.111.

FOSFORLU SEVDA

”Seven, öğrenip, bilip, anlayıp, inanarak sevmişse, bu sevgide kafa da yürek kadar dümeni tutuyor demektir. Sevmek, öğrenip, bilip, anlayıp, inanıp sevmek! Bence, yaratıcı insanın en büyük, en derin, en ayırt edici kendine benzerliği burdadır.”

Nâzım Hikmet

Sizler, ”sokak kadını”, ”hayat kadını” sözcüklerini çok sık duymuşsunuzdur. Bu sözcüklerin anlamının fahişeyi, orospuyu içerdiğini bilirsiniz. Ne var ki, ”sokak erkeği”, ”hayat erkeği” sözcüklerini hiç duymamışsınızdır. Bu sözcükler kulağa yabancı gelir ve bu sözcüklerin bir anlamı olsa da siz onları kafanızda şekillendiremezsiniz. Çünkü, toplumsal değer yargılarınız kadınların fahişe olabileceğini, ama erkeklerin olamayacağını söyler size. Erkeklerin orospu olamayacağı yüzyıllardır öğretilmiştir.

Gerçek ise tam tersidir. Sınıflı toplum erkeklerin fahişeliği üzerine kurulmuştur. Kadının parayla satın alınmaya başlandığı kölecî çağdan bu yana, erkeğin egemen fahişeliği de başlamıştır.

Orospuluk bir ticarettir. Her ticaret işinde iki taraf bulunur. Alıcı ve satıcı. Alıcı olsanız da, satıcı olsanız da, yaptığınız iş ticarettir. İki taraf birden bu ticareti oluşturur. Tek taraflı ticaret olmaz. Kadın bu orospuluk ticaretinde verici, erkek alıcı konumda gözüktür. Kadının verdiği şey kendi bedenidir. Erkeğin verdiği şey de kendi bedenidir; öyle ki kendinin zorla dayattığı organıdır. Kadın istemeden cinselliğini sunar, erkek isteyerek kendi cinselliğini dayatır. Kadın istemeden sunduğu organına karşılık para alır; erkek isteyerek zorla sunduğu organına karşı para öder. Aslında bu fahişelik ticaretinde, erkek bedenini zorla kabul ettirebilmenin karşılığında para öder. Gönlünün rızasıyla orospu olan kendisidir.

Erkek, bedenini o kadar değersiz görmektedir ki, bu değersizliğe karşılık fazladan para öder. Yani para vererek kendi cinsel organını zorla kadına satar. Kendini şehvetin kurbanı olarak en çok alçaltan erkektir. Üstüne bir de para vererek kadına zorla sattığı şey ise, kendi gayri insaniliğidir. Kadın orospu, bu ticareti istemeden yaptığından ve düzen tarafından buna zorlandığından dolayı, erkek orospu karşısında daha insani gözüktür. Kadın orospuyu anlamak mümkündür. Ama erkek orospuyu mahkûm etmek gerekir: Erkeklik organını zorla para ödeyerek sattığı ve kadının bedenini para ödeyerek zorla satın aldığı, bir de erkekegemen toplumun pis nimetlerini kullandığı için.

Sınıflı toplum fahişeliği bir kurum olarak yaratırken, kadınlara her zaman yaptığı haksızlığı bir kez daha tekrarlar: Kadını orospu olarak adlandırıp alçaltır, erkeği ise orospu olarak görmeyerek yüceltir. Genelevine giden erkek, polislin kontrolünden ”onurlu insan” olarak geçer, genelevinde çalışan kadın ise ”onursuz insan” olarak yaşar. İşte böylece biz kadın orospuları küçük görerek, erkek orospuları da görmeyerek yaşarız.

Bir de jigolo erkek orospular vardır. Bunlar geçimlerini, yaşlı-zengin kadınlara sattıkları bedenlerinden sağlarlar. Jigololar, sattıkları bedenlerine karşılık para aldıklarını, erkek orospu olduklarını bilirler. Yaptığı orospuluğun farkındadır jigololar. Yaşam içinde kendisine "bey" denmesinden hoşlanan ve namuslu geçinip her türlü namussuzluğu yapan diğer erkek orospularsa, fahişe olduklarının farkında değillerdir. Kadınları orospu olarak lanetlerken, kendi orospuluklarını gizlice bedenlerinde taşırlar.

Tabloyu tamamlamak için çağdaş-kibar fahişelerden de bahsetmek gerekiyor. Çağdaş-kibar fahişeler modernidir. Bunlar açıkça para karşılığı çalışmazlar, ancak para yerine geçen değerler için (ev, villa, araba) kendi etlerini satarlar. Aşk vitrinini kullanarak zengin kocalar, sevgililer ararlar. Uygun zengin bir erkek bulunca da, "namuslarını hiç kirletmeden" kendilerini ona yamarlar. Modern çağdaş-kibar fahişelere, "kadın jigololar" da denebilir. Kadın jigololar, erkek jigololar gibi yaptıkları orospuluğun farkındadırlar, ama kendilerine fahişe denmesini istemediklerinden, sevgi-aşk sözcüğünü kendilerine kalkan yaparlar. Ayrıca bunlar genelevinde çalışan orospuları kendi rakipleri olarak, "namussuz" etiketiyle görürler. Oraya düşmeden, onlarla aynı ismi paylaşmak istemezler. Oysaki gerçek yaşamda "hanım elbisesi" ile dolaşmaları, onların dıştan gördüğü sahte saygı, ilgi, iç çamaşırlarında yazan "çağdaş-kibar fahişe" rumuzunu gizler sadece.

İşte, bütün bu anlattığım şeylerden dolayı, erkek orospuları ve kadın jigoloları (çağdaş-kibar fahişeleri) sevmem. Ancak, "orospu" sözcüğüyle hor görülen, bu düzenin kurbanları olan, ezilen, zavallı orospuları severim. Onları düşününce içimde bir yaranın deşildiğini hissedirim ve bunları yaratan düzenin iğrençliğinden yeniden nefret ederim.

* * *

Fosforlu Cevriye romanıyla Türk edebiyatına, insana yakışır yüreği olan bir kadın fahişenin hayatını armağan eden Suat Derviş'i saygıyla anmak gerekir. Suat Derviş, "Fosforlu Cevriye"yi bize anlatarak, Fosforlu sevdanın ütopyasını da insanlara sunmuştur. Bir yazarın kendi ütopyasıyla, çizdiği karakterlerin ütopyaları arasında uyum vardır. Toplumsal gerçeklerden yola çıkan ve sınıfsız toplum yanlısı olan realist bir edebiyatçıdır Suat Derviş. Onun *Fosforlu Cevriye* adlı romanı, kapitalizmin her gün çoğaltarak ürettiği orospuların içinden bir tanesinin; yürekli, acılı, seveda dolu yaşamını anlatır.

Suat Derviş'in "Fosforlu Cevriye"si ile, burjuvazinin ve onun sözcüsü medyanın bize kabul ettirdiği "orospu Cevriye" arasında uçurum vardır. Suat Derviş'in Fosforlu Cevriye'sini Yeşilçam öyle sunmuştur ki, insanın aklında Fosforlu bir seveda kalmaz. Akılda kalan serseri ruhlu kabadayı bir kadındır. Fosforlu'nun, düzenin ilkelerine uyumlu olmayan aşkı, fedakârlığı, bilinçli olarak gizlenir. Fahişeliği onaylayan bu sınıflı toplum, Cevriye'nin almadan veren sevdasını ve onun yüreğinin inceliğini göstermeyerek; Fosforlu sevdayı düzenin lekelenmiş sıradan aşkı gibi göstererek, yanlış bir imajı beyinlerimize kazımıştır.

Türkiye'nin entelektüel geçinen küçük burjuva aydını da Fosforlu Cevriye'yi, burjuvazinin ona anlattığı gibi tanımıştır. Onlar da Fosforlu'yu sevmezler. Fosforlu'nun adının geçtiği yerde, Suat Derviş'in bu romanını okumamış olmalarına rağmen, sırttan bir gülüşle ve kibirlilikle Cevriye'ye üstten bakarlar, onu küçük görürler. Bu düzenin onlara güzellikle verdiği kirli aşklarına, namuslu geçinen çağdaş-kibar fahişelerle yaşadıkları gecelik aşklarına bakmadan bunu yaparlar. Sevgili diye bildikleri bu çağdaş-kibar fahişeleri baş tacı yaparken, adi düzenin vurmalarına dayanamayarak sokağa düşen Cevriye gibi Fosforlu sevdası olan kadınları yargırlarlar. Kibar entelektüellere, bir gecelik yemek ziyafeti için kendini gizlice satan kibar

fahişeler onurlu, toplum tarafından aşağılanan Cevriye gibi kadınlar ise onursuz, kirli gözükür. Onlar, satın aldıkları kadınları kibar fahişe yaparken, kendilerini de fahişe yaptıklarını bilmezler. Gecelik aşklar satın alarak kendilerini orospulaştıran bu entel erkek fahişelerin, genelevlerinde kadınlara zorla cinselliklerini dayatan erkek orospulardan farkı, bu ticareti zorla dayatmadan, karşı taraftaki kibar fahişenin gönül rızasını alarak yapmalarıdır.

Çağdaş-kibar fahişelerin, Cevriye gibilerine bakışları da entel geçinen erkek orospulardan farklı değildir. Çeşitli, boy boy aynalar karşısında kendilerini pazara (satış ortamına) hazırlamak için süslenen bu çağdaş-kibar fahişeler, hayatında ilk kez kendini bir defada yukarıdan aşağıya kadar görebildiği bir aynayla karakolda karşılaşmış Cevriye'yi anlamazlar. Çağdaş-kibar fahişeler, kendilerini açık fahişe yapmamış, ama gizli orospuluğu yüreklerine işlemiş bu paracı düzenin gördüğü gibi Cevriye'yi görürler. En iyileri, Cevriye gibilerine acıyarak, kendilerini açık orospuluğa zorlamamış Tanrılarına dua ederler. Aslında bu kibar-modern fahişeler için Cevriye gibileri, onların orospuluğunu gizleyen 'namus siperi' hizmeti görür.

Çağdaş-kibar kadın ve erkek fahişeler için aşk, iki cins arasındaki insani bir gereksinmeye insani ihtiyaç oluşturmaz. Onlar için aşk, ihtiyaçlarını karşılayan çıkarıcı bir araçtır. Onlar, kendi yaşamlarında, diğer insanın yaşam belirtisini göremezler, sadece hayvani cinselliklerini görürler. Diğerinin bütünsel varlığına ilgi göstermek yerine, cinsel organına ilgi duyarlar. Düzenin koyduğu "almazsam vermem" ilkesine uygun davranırlar. Aştan hep cinsel, maddi bir ödül beklerler. Bunların aşk dedikleri şey, bencil isteklerine uyarlanmış koşulları taşır. Bu nedenle onlar, Cevriye gibilerinin Fosforlu sevdalarını yaşayamazlar. Cevriye'nin güvenlik aracı olarak kullanmadığı sevgisi, karşılık beklemeden canını sevdiğine sunacak kadar tehlikeleri göze alması onlara yabancısıdır. Tercih ettikleri aşk, maddi çıkarlarla kirlenmiş, kendisini yürek olarak ortaya koyamayan sahte aşktır. Onlar, kendi çıkarlarına dokunmadığı sürece, sevgi oyunu oynayan kötü sanatçılar gibidir.

Fosforlu Cevriye'yi ve Fosforlu sevdayı Yeşilçam filmlerinden değil, Suat Derviş'in kendi dilinden öğrenmek gerekir. Ancak o zaman Fosforlu Cevriye'yi sevmek, ona hayranlık duymak mümkündür.

* * *

Cevriye, saçlarının üstündeki süslü yıldızcıklarla dikkati çeken ve bu nedenle "Fosforlu" adını almış bir düzen kurbanıdır. Karanlıkta gözleri, dişleri pırıl pırıl yanan güzel kadındır Fosforlu. Onun çekiciliği yüzünden erkek orospular birbirleriyle kavga edip haislere girerlermiş. Cevriye de ahlakçı polislerimiz tarafından zaman zaman yakalanır, karakollara düşermiş. Bir gün götürüldüğü Beyoğlu karakolunda, ilk kez kendini yukarıdan aşağıya görebileceği büyük bir aynayla karşılaşmış Fosforlu. Yaşamında böyle bir aynanın karşısında daha önce bir kez bile kendini göremediğinden, "Aaa!.. Karakolda ayna var!.." diye ellerini çırpmış.

İşte bu ufacık sevinci büyük sevinç yapabilen kadındır Fosforlu. O, her insanın ölümüyle birlikte gökyüzünden bir yıldızın kaydığına inanacak kadar saftır. Fosforlu Cevriye, sevdiği adam hapise düştü diye, iki bileğine dövmeden, hakiki kelepçe büyüklüğünde iki kelepçe resmi yaptırmış, kendi sevdasını kendi kollarında damgalamış kadındır. İsmi bile bilmediği, devlet tarafından "gizli işler yapıyor," diye aranan bir idam mahkûmunun sevdasına canını adayabilmiştir Cevriye.

O isimsiz adam ise, Cevriye'nin kadınlığından yararlanmayı düşünmemiş, Cevriye'ye orospu muamelesi yerine insan davranışı göstermiş bir dava adamıdır. (Suat Derviş bu adamın siyasi kimliği üzerinde özel bir bilgi vermese de; bu, romanın kurgusundan anlaşılmaktadır.)

Fosforlu Cevriye, bu adamı serin bir sonbahar gecesi, hasta haliyle evine dönecek parasının olmadığı bir zamanda, zorunlu olarak uyuduğu bir kayık içinde yatarken tanır. Adam, polis tarafından aranmasına rağmen, Fosforlu'yu ortada bırakamaz, onu gizlendiği yere götürür. Hiçbir karşılık beklemezsiniz Fosforlu'ya iyileşinceye kadar bakar. Ona "siz" diye hitap eder, onun orospu cinselliğinden yararlanmaz. Fosforlu ilk kez farkeder ki, ona yardım eden yabancı bir erkek, diğer erkeklerin ondan istediği şeyi istememektedir. Bu yabancı erkek, hiçbir menfaat beklemezsiniz ona insani olarak yaklaşmaktadır. Gündüzleri dışarı çıkmayan, polisten kaçan, takipten ürken bu adam, Cevriye'nin şimdiye kadar tanıdığı erkeklere benzemektedir. Fosforlu Cevriye, iki cins arasında cinsellikten başka şeylerin de paylaşılabilirliğini bu adamdan öğrenir. Ona Fosforlu sevdayla âşık olur. Pervanelerin ateşe koştuğu gibi, tehlikeli adamın yaşamına koşar.

Gün gelir, sevdiği adam tutuklanır, hapse atılır. Fosforlu için artık yeni bir dönem, yeni bir amaç ortaya çıkmıştır: Sevdiğini cezaevinden kurtarmak yaşamının anlamı haline gelir. Fosforlunun sevdası çıkarıcı bir sevda değildir. Onun duyduğu duyguları ben anlatamam; ancak Suat Derviş bu sevdayı bize duygusal boyutuyla yaşatabilir. İsmi bile belli olmayan bu adamın arkadaşı kapıcı Kerim, Cevriye'ye "Onu çok mu seviyorsun?" diye sorduğunda, Fosforlu'nun koşulsuz sevdası Suat Derviş'in kaleminden kopar gelir. Gözyaşlarımızı tutamayız. Cevriye; Fosforlu sevdasını, içten, yürekten, kapıcı Kerim'e anlatır:

"Onu geberesiye seviyorum Abi. Belki fosuna gider. Dersin ki; bu bir sokak şıfıntısıdır. Belki de yalan söylüyor. Ama anam avradım olsun ki doğru söylüyorum, nah yediğim ekmekler gözüme dizime dursun, onun yanına geldiğim zaman, hayatında hiçbir erkek eli eline değmemiş on beşlik taze gibi şaşkın oluyorum. Onun yanında konuşmaya bile utanıyordum. Ona bir şey söyleyemiyordum. Hani Abi tövbe estağfurullah insan nasıl Allah'ı sever de Allah'tan kendisinin sevgisine hemen bir karşılık beklemez; ben onu öyle seviyorum. O ister beni sevsin, ister sevmesin. Onun yaşamasını istiyorum. Onun başına bir şey gelirse... Nasıl söyleyeyim... Anlatamam ki... Onun tutulduğunu öğrendiğimden beri bütün insanlara düşman oldum. Onu öldürecekleri aklıma geldikçe, evleri ateşlemek, insanları tokatlamak, camları kırmak, kuduz köpekler gibi ulumak istiyorum. O yaşasın, ben öleyim razıyım. Ben öleyim... Bu genç yaşımda ve bu gençliğime doymadan öleyim... Bu tatlı canımı Allah tenimden alsın umrumda değil. Umrumda değil Abi... Ben hapishanelerin ne olduğunu biliyorum. Ben kapalı, kilitli kapıları, demir parmaklıkları, ben kelepçeleri tanıyorum. Gardiyanların sanki siz taştanmışsınız gibi olan muamelelerini, bir bardak suyu başkalarından beklemenin acısını biliyorum. Dışarda dünyalar, sokaklar, insanlar varken, hava, güneş, gök, deniz varken, kapalı kapılar, yıkılası duvarlar arkasında olmak. Serbest olmamak nedir biliyorum. Kelepçe taşımayan bilekler onun ağırlığını ne bilsin. Kodesteyken gün oluyordu Abi, sokakları düşünüyordum. Çamurlu sokakları, yağmur yağın soğuk, pis ve çamurlu sokakları ve ayaklarıma bakıyordum. Yürümeyen ayaklarıma bakıyor ve onlarla hem de çıplak olarak o çamurların içinde yürümek, yürümek, sonra koşmak, koşmak, koşmak istiyordum. Çamurlu sokaklara, gecelere, yağmur altında ıslanmaya, köprü altında yatmaya, ayaklarıma rıhtımdan sallandırarak kötü bir günde denizi seyretmeye, Gülhane Parkı'nda bir sıraya oturup sırtımı güneşte ısıtmaya can atıyordum. Buna hasret çekiyordum ben. Yürümek, karşıma bir duvar, bir kapı çıkmadan, kimse: 'Dur! Geçme, yasak!' demeden gözüm alabildiğine yürümek, yürümek istiyordum. Tıkanınca, nefesim kesilinceye, nefesim kesilip yıkılınca kadar kelepçesiz, jandarmasız yürümek istiyordum. Onun şimdi neler çektiğini bilmiyor muyum?.. Onun ben şimdi dar bir yerde uçsuz bucaksız, sonu gelmez güneşli

yolları düşünerek kafesteki bir aslan gibi hızla aşağıyı yukarı nasıl dolaştığını görmüyor muyum? Onun çektiklerinin hepsi benim yüreğimi yakıyor. Onun kelepçeleri sanki benim bileklerimde gibi bana acı veriyor, onun üstüne örtülen demir kapılar, onu benden gizleyen duvarlar bir zelzele olsun da yıkılsın istiyorum. Ölmek istiyorum. Anlatamam ki... Sanki nefes aldırıyorlar gibi geliyor bana. Bağırarak, her meydanda bağırarak, her taş kafamı vurmaya, her insanla boğuşmak istiyorum.

Onu kurtarmak istiyorum. O kurtulsun ve herkes gibi bilekleri kelepçesiz, etrafı jandarmasız yürüsün istiyorum. İnsanlar saray ister, para ister, lüks ister, baklava börek ister, ben bir kere onu serbest olarak uzun bir yolda ilerliyor görmek istiyorum.”⁶

* * *

İşte, Cevriye'nin Fosforlu sevgisi böylesine büyük ve erişilmezdir. O bu sevgi yolunda her şeyi yapmaya hazırdır. Kapıcı Kerim'e onu nasıl kurtarabileceklerini sorar. Sevdığı adamın beladan kurtulabilmesinin tek yolunun, onun kimliğinin ortaya çıkmamasına bağlı olduğunu öğrenir. İsimsiz adamın kaldığı gizli ev, polis daha bu evi bulmadan temizlenmeli, adamın kimliğini ortaya çıkaracak eşyalar denize atılmalıdır. Bu eşyaları denize atma işine Cevriye yardım etmeyi kabul eder. Bu işi yapacağı gece sandala giderken bir bekçi ile karşılaşır. Bekçi, Cevriye'den kuşkulananarak polise haber verir. Cevriye ise heyecan içinde küreklere asılıp denize açılırken, elinde taşıdığı ağır paketi kıyıdan uzaklara atmanın telaşı içindedir. Paketi denize atarken kayık devrilir, Cevriye sandalın kenarına başını şiddetle vurur ve bayılır:

”Denize gömülürken gene korkudan irkilerek kendi kendine: 'Şu göklere perçinlemek istediğim imanına tükürdüğümün yıldızı yoksa kayıyor mu?' diye sormadı.

Halbuki herhalde o yıldız kayıp sulara düşmüş olacaktı çünkü, Cevriye'nin denize gömüldüğü yerde su, üstüne bir yıldız düşüp de parçalanmış gibi yakamozdan pırıl pırıl parlıyordu.

Denizin üstünde motor gürültüleri. Canavar düdüklerinin sesi ve insan haykırıışları birbirine karışırken denize demir atmış bir takanın üstünde tek başına oturan bir gemici, tepelerin ardından birdenbire yükselmiş olan kıpkırmızı aya bakıyor, cura çalıyor ve bir zamanlar dilden dile dolaşmış olan bir türkü okuyordu. Bu türkü karakoldaki aynalarda kendini seyreden, kollarında damga olan, gözlerinde karasevdası okunan fosforlu bir güzeli anlatıyordu. Karanlık bir gecede gökten düşüp parçalanmış bir yıldız gibi sular üstünde fosforlu bir iz bırakarak kaybolmuş Fosforlu Cevriye'yi...”⁷

⁶ Suat Derviş, *Fosforlu Cevriye*, s.260-261, Doğan Kitap.

⁷ Suat Derviş, *Fosforlu Cevriye*, s.269-270, Doğan Kitap.

- IV -

Canım,

Bugün çok güzel bir hava var. Dışarısı cayır cayır yanıyor, aynı benim kalbim gibi. Balkonda oturuyorum, güneşin kızgın ışıkları altında sana bu satırları karalıyorum. Seninle bu balkonda karşı karşıya oturup sohbet etmek henüz nasip olmadı. Bir gün olacak belki, ama o zamana kadar ben, sensiz, senin özleminle yanarak, yürek ateşiyle eli kolu bağlı beklemek zorundayım. Umutlu olmak için ne gerekiyorsa yapıyorum; kendimi kandıran hayaller kuruyorum; kavuşması engellenmiş sevdalıların romanlarını okuyup, mutlu sonla bitsin diye roman yazarına yalvarıyorum. Oysa biliyorum ki hayat, roman yazarlarından daha acımasız. Başka insanların acılarını da sırtlarında taşıyanlar için gerçek mutluluk anları o kadar az ki!

* * *

Son günlerde İvan Turgenyev'in, *Babalar ve Oğullar* ve *Fırtına Öncesi (Arife)* adlı iki romanını okudum. Bu romanlar beni kederlendirmede dersem yalan olur. Turgenyev'in kahramanları aktif, dünyayı değiştirmek isteyen insanlar, ama bir türlü "mutlu sona" erişemedi, değiştiremede, bu yaşanamaz hale getirilmiş dünyadan göçüp gidiyorlar. Şüphesiz ki bu çizilen karakterler, hiçbir şeyi değiştirmek istemeyen karakter tiplerinden daha iyi, ancak "kötü sonlarıyla" insanın içinde bir acı bırakıyorlar. Kabul edilmeli ki Turgenyev'in kahramanları, Dostoyevski'nin aylak, serseri, hastalıklı tiplerinden daha üstündür.

Turgenyev zengin bir ailenin çocuğu olmasına rağmen, Rus Çarlığının kölecilik sistemine karşı çıkmış, köylülerin dertlerini romanlarına konu yapmış. Uzun soluklu bir düşünür olmayan Turgenyev'in yaşamının büyük kısmı yurtdışında sosyete içinde geçmiş ve Paris'te ölmüş. O iyi bir edebiyatçı ama sadece o kadar.

Babalar ve Oğullar romanı 1860-1861 yıllarında yazılmış. Nesiller arasındaki çatışmanın ve bir nihilist olan doktor Bazarov'un görüşleri çerçevesinde şekillenmiş bu roman. Nihilist (hiççi) Bazarov'un görüşleri ise bize uygun değil. Bazarov bütün değer yargılarını reddediyor; tabii ki bu arada, edebiyatı, müziği, sanatı, aşkı da yararsız bulduğunu söylüyor ve bunların yerine ise hiçbir şey koyamıyor. Aslında Bazarov gibi nihilistler, kendi mutsuzlukları temelinde kendilerini yok ediyorlar. Bazarov'un kadınlara nasıl baktığını anlatan bir bölümü aktarayım:

"Bazarov, kadınlara, kadın güzelliğine çok düşküncü, ama ideal anlamda aşk -ya da onun romantik diye adlandırdığı aşk- duygusunu maskaralık, bağışlanmaz bir aptallık sayardı; böyle kahramanca duygulara bir çeşit sakatlık, hastalık diye bakardı...

(...)

Bir kadın hoşuna gitti mi, derdi, 'muradına ermeğe bak; başaramazsan, olur a, hiç üzülmeye, vazgeç ondan: Denizde balığın âlâsı kaynıyor.'"⁸

Bazarov'u sevmedin değil mi? Ben de sevmedim. İlginç olan şey, Bazarov sistem karşıtı olarak bu görüşleri savunuyordu. Bu satırların yazılması üzerinden 140 yıl geçtikten sonra etrafımızda birçok Bazarov görüyoruz, ancak onlar kapitalist düzenle uzlaşıyorlar; aşkı duygulardan koparıp, onu, alınır-satılır meta oyununa dönüştürüyorlar.

⁸ İvan Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*, Varlık Yayınları, s.133.

Turgenyev'in en ünlü romanının *Babalar ve Oğullar* olduğu kabul edilir. Ün bir yana, Turgenyev'in *Fırtına Öncesi* adlı romanı benim daha çok hoşuma gitti. Romanın kahramanı İnsarov bize yakın biri, ama bizden biri değil. Her şeyden önce önüne koyduğu bir ideali, bir amacı var İnsarov'un: Yurdunu kurtarmak! Bizse, bütün dünya kurtulsun, diyoruz. Aramızda böyle bir amaç ayrılığı olsa da, onu sevmek mümkün; çünkü yaşamının anlamını bu ideale uygun olarak şekillendiriyor. Sevdği kız olan Yelena'yı da bu ideale kazanıyor.

İnsarov, yaşamının tüm anlamını, kendini ikinci kişi olarak görerek ortaya koyabiliyor. Birinci kişi, hep başarmak istediği ideali oluyor. Bugünkü rezil dünyamızda kaç insan bunu yapabilir? Eşitlikçi bir dünyada yaşamış olsaydık, hepimizin yaşamının anlamı kendimiz olurdu ve kendimizi mutlu kılmak için kendimizi özgürce gerçekleştirirdik. Bugün böyle bir dünyada yaşamadığımıza göre, kendimizi gerçekleştirebileceğimiz eşitlikçi dünyayı kurmak amacımız olmalı.

İnsarov'un sevgilisi Yelena da bugün zor bulunan bir tip. Yelena, paralı bir ailenin çocuğu olmasına ve lüks içinde yaşamasına karşın, geleceği zorlu yaşamla örüleceği belli olan bir kavga adamını seviyor; onun için ailesini, hoş yaşamını terk ediyor; toplumsal değer yargılarını aşağılayarak, kendini yüceltıyor. İnsarov'un mücadele arkadaşı olarak onunla aynı yola çıkıyor, kişisel çıkarını ortak çıkar için yenebiliyor. İnsarov ile birlikte kurtuluş kavgasına katılmak için Rusya'dan Bulgaristan'a gitmeyi kabul ediyor. İnsarov, Yelena'ya açık olarak soruyor ve içten şu yanıtı alıyor:

”

- Benim neredeyse düşkün denilebilecek kadar yoksul olduğumu da biliyorsun, değil mi?
- Evet.
- Rus olmadığımı, Rusya'da yaşayamayacağımı, anayurdunla ve yakınlarınla bütün bağlarını koparman gerektiğini de biliyorsun?
- Biliyorum, biliyorum.
- Kendimi çetin ve nankör bir amaca adanmışımı; beni... yani bizi, sadece tehlikelerin değil, belki yıkımların, aşağılanmaların beklediğini de biliyorsun?
- Biliyorum, her şeyi biliyorum... Seviyorum seni.
- Bütün alışkanlıklarını bırakmak, orada, tek başına, yabancılar arasında, belki çalışmak zorunda kalacağımı?
- Genç kız, delikanlının elini dudaklarına bastırarak:
- Seviyorum seni, sevgilim! dedi.”⁹

Romanın bundan sonraki devamı ve sonu yukardaki paragraf gibi insanı sevindiremiyor. İki sevgili ancak Venedik'e kadar gelebiliyorlar. İnsarov kötü hastalanıyor. Turgenyev ölüm sinyalini veren şu satırları yazıyor:

”İnsan bir sabah uyanır ve kendi kendine, elde olmayan bir korkuyla sorar: Acaba otuz... kırk... elli yaşında mıyım gerçekten? Yaşam nasıl da çabuk geçti? Ölüm nasıl da yakınlaştıverdi böyle? Ölüm, ağıyla balığı yakalayan ve onu bir an için suya bırakan balıkçıya benzer. Balık yüzmektedir henüz, ama ağa düşmüştür bir kere, balıkçı dilediği zaman çeker onu.”¹⁰

⁹ İvan Turgenyev, *Fırtına Öncesi*, Yalçın Yayınları, s.112.

¹⁰ İvan Turgenyev, *Fırtına Öncesi*, Yalçın Yayınları, s.191.

Ölüm balıkçısı, İnsarov'u bir balık gibi avlayıp, onu hayatın suyundan çıkarıp toprağa bırakıyor. Şimdi sen bu mektubu okurken Yelena'yı merak ediyorsun, biliyorum. Yelena'nın içinde duyduğu acıyı bilmiyoruz; çünkü acıyı çekenden başka hiç kimse tam tarif edemez. Acı anlaşılabilir ama onu çekenin hissettiği kadar hissedilemez. Yelena, İnsarov'un ölümünden sonra ne yapıyor? Rusya'ya, kendi şatafatlı soylu yaşamına dönmüyor, yoluna devam ediyor. İnsarov'un anısına ve bütün yaşamını adadığı davasına bağlı kalıyor.

Turgenyev romanı anlamlı bir soruyla bitiriyor: "Ne zaman bizden de adamlar çıkacak...?" Sadece bir ulus için değil, dünyamız için bu soruyu sormaya dünden daha fazla ihtiyacımız yok mu?

Güzelim,

Mektubu uzatmayayım, bugün gözlerimi fazla yordum. Seni de bir gün görebilmek için onları korumalıyım, değil mi? Aklıma gelmişken sorayım: Mum ile mum alevi arasındaki ilişkiyi hiç düşündün mü? İkisi birbirine kopmaz derecede bağlıdır; mum olmadan mum ışığı olmaz. Mum alevine hayat veren o eriyen mumdur. Mum alevinin güzelliğinin devamı, mumun yaşamını feda etme süresine bağlıdır. Mum hayat verir, mum alevi aldığı hayatı titreyerek muhteşem gösteriye çevirir. Bazı insanlar mum gibidir; onların hayatlarını ortaya koyarak yarattıkları mum alevlerinden ıııklı bir dünya doğar ve hiçbir kimsenin de mum olmasına gerek kalmaz.

Sevgilim, son baharım,

Gecem ve gündüzüm hep seninle geçiyor. Yanımda yoksun, ben yine de sen varmışsın gibi seninle konuşuyorum; espirilerimi yapıyorum, kızıyorum, bazen de kederlenip, kötü sesimle dertli şarkılar söylüyorum.

Bir haftadır gecemle gündüzümün arasına, yani seninle benim arama bir de Voltaire girdi. Onun hayatını, görüşlerini okuyup durdum. Voltaire'i duymuşsundur, Fransız düşünürü, aynı zamanda da edebiyatçı. Voltaire'i sevip-sevmemeye karar veremedim. Çelişkili görüşleri, söylediklerine uymayan bir yaşam tarzı var; sanki çifte karakteri var Voltaire'in. Onu sana anlatayım, bakalım sen ne düşüneceksin!

* * *

Voltaire: "Düşüncelerinize katılmıyorum; fakat onları söyleme hakkınızı sonuna kadar savunacağım," diyen bir yazar. 1694-1778 yılları arasında yaşamış. Hükümeti eleştiren bir yazısından dolayı hapiste yatmış. Üç yıl İngiltere'de sürgün hayatı yaşamış. 1749'da Prusya Kralı II Frederik'in yanına sığınmış. Onun yanında iki yıl kalabilmiş ve kavga ile kraldan ayrılmış.

Voltaire'in *Zadig* ve *Kandid* isimli iki kitabını okudum. Önce *Zadig*'den biraz bahsedeyim.

1747 yılında yazılmış. *Zadig*, gerçeği söyleyen kişi anlamındadır. *Zadig*'in konusu Tanrı ve kaderdir. *Zadig* (Sadık) iyi bir insandır; bilgilidir, herkese yardım eder, ama bu yüzden de başına gelmedik felaket kalmaz. Yaptığı iyilikler ona kötülük olarak döner. *Zadig*: "Bu dünyada mutlu olmak ne kadar zormuş! ... Mutluluk nasıl bulunur? Bu dünyada var olmayan bir şey için bile bunca sıkıntı çektiyorlar adama,"¹¹ diye bir sonuca varır.

Bir zaman sonra şansı iyi gitmeye başlar; o dönemde de artık mutlu olduğunu düşünmeye başlamıştır. Kralın akıl danışmanı olur. Halk için yararlı işler yapmaya başlar. Herkes tarafından sevilir. Kader bu ya, kralın karısına âşık olur, kadın da ona. Talihi yeniden döner. Hükümdar durumu fark ederek onu ve karısını öldürtmeye karar verir. İkisi de kaçarlara, ama ayrı ayrı yerlere giderler. *Zadig* birçok serüven yaşar. Ayrı olduğu sevgilisinin hayaliyle acılara katlanır. Kaç kez ölümle burun buruna gelir. Kendi kendine şöyle der: "Yaptığım iyilikler yıkımım oldu; mutluluğun doruklarındayken kendimi en iğrenç çukurda buldum. Belki ben de kötü yürekli olsaydım, şimdi onlar gibi mutlu olurdum."¹²

Sınıflı toplumda bu soruyu herkes kendisine sormaz mı? Voltaire de özel yaşantısında bu soruyu sormuş. Bana sorarsan teoride doğru, pratikte yanlış cevap vermiş. Ne demek istediğimi Voltaire'i tanıdıkça anlayacaksın.

Öyküye dönelim. *Zadig* böyle düşünse de kötü adam olamaz, bu umutsuzluğunu kendinden daha mutsuz olan, balıkçılık yapan bir adamla paylaşır. İki mutsuz birbirini teselli eder. Voltaire

¹¹ Voltaire, *Sadık-Safdil*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, s.27,29.

¹² Voltaire, *Sadık-Safdil*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, s.46.

burada ilginç bir şey söyler: "İki mutsuz, fırtınada zayıf iki ağaç gibi, birbirine dayandıkça daha güçlü olurlar," der.

İki mutsuz insanın dayanışmasından, daha güçlü insan ortaya çıksa da, mutlu insan ortaya çıkmaz. Çünkü mutluluk, matematiksel olarak ölçülemez. Milyonlarca mutsuzun, mutluluğu toplumsal olarak ele geçirme savaşımı ise modern matematiğe benzer; mutluluk ancak o zaman ortaya çıkar. Zadig bunu bilmez. Mutluluğu bu dünyada toplumsal olarak arayamaz, yanlış yola sapar. Daha doğrusu Voltaire ona yanlış yönü gösterir.

Zadig'in mutsuzluğunu ve umutsuzluğunu kim yenebilir? Tanrı tarafından gönderilen Jesrad adlı bir melek(!) Zadig'i bu dünyadaki kötülüklerin olağan alın yazısı olduğuna ve Tanrı'nın büyüklüğüne ikna eder. Kötüler olmak zorundadır, çünkü Tanrı onlar sayesinde iyileri sınamaktadır. Hep iyilerin olduğu bir düzen ancak Tanrı katında olabilir. Zadig ile meleğin konuşmaları şöyle:

"Zadig: 'Ama bu dünyada iyilerin yazgısı hep yıkım ve acı olmak zorunda mı?' diye sordu. Jesrad yanıtladı: 'Kötüler her zaman mutsuzdurlar; onları bu dünyadaki bir avuç iyiyi sınamakta kullanırız. Sonunda bir iyiliğe yol açmayan kötülük yoktur.' Sadık 'Hiç kötülük olmasa, yalnızca iyilik olsaydı?' diye sordu. Jesrad 'O zaman bu, başka bir dünya olurdu; olayların gelişimi başka bir Tanrısal düzene göre olurdu. Kötülüğün yaklaşmadığı bu yetkin başka düzen ancak Tanrı'nın katında olabilir.'"¹³

Voltaire'in meleği yanıtlıyor; bu çıkarıcı dünyada kötüler her zaman mutsuz değildir, en azından mutluluk olanaklarına iyi insanlardan daha çok sahiptir. İyilik ve kötülük göreceli ve sınıfsal içerikli kavramlar olsa da, şu kesindir: Mutluluk, yaşanamayacak öteki dünyada değildir, onu bu dünyada -bu dünyayı iyileştirerek- yaratmalıdır insan.

Öykünün sonunda Zadig kral olur, sevdiği kadınla evlenir. Mutluluğun sırrını da bulmuştur: Tanrı'nın buyruklarına uyarsa insan mutlu olacaktır(!) Bu idealist sonuç gerçeği yansıtmaz ve yanlış bir görüşün mesajı olur. Bu kitap da bu yanlışın aracı.

* * *

Voltaire'in 1759'da yazdığı *Kandid* doğru görüşe daha yakındır. *Kandid* dünyada her şeyin iyi olmadığını, tersine kötü olduğunu göstermeyi amaçlayan masalımsı bir romandır. Kötülüklerin dünyaya niçin hâkim olduğunun nedeni konusunda ise okuyucuya iş düşer. Voltaire kötümserdir, ama kötülüklerle de savaşmış bir yazardır. Ayrıca kötülüğün egemen olduğu dünyada Leibniz gibi filozofların savunduğu: "Dünyamızda her şey iyidir," görüşünden uzakta kalan Voltaire daha gerçekçidir.

Kandid, iyimserliğe inanmış, dünyaya iyimser bakan saf bir delikanlıdır. Büyük, güzel bir şatoda yaşamaktadır. Aynı şatoda yaşayan Pangloss adlı bilginden dersler almaktadır. Pangloss, "nedensiz sonuç olamayacağına göre ve üstünde yaşadığımız olabilir dünyaların en iyisinde yaşıyoruz," diye düşünen bir insandır. Bu düşünceleri Kandid de benimser.

Kandid, şato sahibinin kızı olan Künegond'a âşık olur ve bu nedenle şatodan kovulur. Yaşamın acı serüvenleri böyle başlar; dünyanın değişik yerlerine sürüklenir ve başı beladan kurtulmaz.

¹³ Voltaire, *Sadık-Safdil*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, s.87.

O buna rağmen uzun süre, "nedensiz hiçbir sonuç yoktur; her şey, zorunlu olarak zincirlenmiş en iyi amaç için düzenlenmiştir,"¹⁴ görüşünü elden bırakmaz.

* * *

Pangloss, Jak isimli birisiyle karşılaşır, ona da her şeyin olabildiği kadar iyi olduğunu anlatır. Jak onunla aynı düşüncede değildir: "İnsanlar da biraz bozulmuş olsalar gerek; çünkü insanlar kurt doğmadıkları halde kurt oluyorlar,"¹⁵ diyerek gerçeği dile getirir. Pangloss, Jak'a saçma bir cevap verir: "Bireylerin felaketidir genel mutluluğu yapan; öyle ki, ne kadar çok birey felakete uğrarsa, her şey o denli iyi olur,"¹⁶ der. Pangloss gibi düşünen insan, bugüne gelinceye kadar milyarlarca insanın felaketinden, niçin iyiliğin daha hâlâ doğmadığını ve dünyaya egemen olmadığını açıklayamaz.

Yıllar sonra Kandid, Pangloss hocasının görüşlerinden şüpheye düşer. "Eğer olabilir dünyaların en iyisi burası ise, ötekiler nasıldır?" diye kendine sormaya başlar. Kandid artık Pangloss'un iyimserliğinden vazgeçmek üzeredir. Martin adlı kötümser bir filozofla tanışır. Martin gördüğü kötü şeylerden dolayı hiçbir kötülüğün onu şaşırtmayacağını söylemektedir. Kandid son kez görüşlerini Martin ile tartışarak denemeye karar verir. Dıştan mutlu gözüken insanlar üzerine bahse girerler. Martin bu insanların aslında mutsuz olduklarını iddia eder. Gidip konuşurlar, en sonunda açığa çıkar ki bu insanlar da mutsuzdur. Kandid anlamıştır ki, dünyada her şey iyi değildir. Pangloss da bunu bilmektedir, ama yaşadığı kötü olaylara rağmen gerçeği kendine itiraf etmemektedir:

"Kandid:

- Peki sevgili Pangloss, asıldığınız, parçalandığınız, dayak yediğiniz ve küreğe mahkûm olduğunuz zamanlarda, yine dünyada her şeyin yolunda gittiğini düşündünüz mü? dedi.

Pangloss:

- Başta ne düşünmüşsem, odur düşündüğüm bugün de; ne de olsa bir filozofum: Zaten, doluluk ve uçucu madde gibi daha baştan kurulmuş uyum da dünyanın en güzel şeyi olduğundan, Leibniz haksız değildir. Benim de sözümünden dönmem doğru olmaz, diye yanıtladı.

(...)

Pangloss, her zaman korkunç acılar çektiğini açıkladı; ancak, bir kez her şeyin iyi olduğunu savunduğu için, inanmadığı halde yine de bu düşüncüyü savunup duruyordu."¹⁷

Kandid kötüler dünyasını kabul etmiştir. Pangloss'un düşüncelerinden tamamen kopar. Çıkış yolu aramaktadır. Bulduğu çözüm, "çalışmaktır". Martin de Kandid'le aynı görüştedir: "Âhkam kesmeden çalışalım; yaşamı dayanılır kılmanın tek çözümüdür bu."

Peki bu çözüm doğru mu? Çalışmak kötülüğü ortadan kaldırmaz; eşitsizliğin olduğu bir toplumda, çalışanların emeği üzerine başkaları el koyar. Hitler'in işkence kamplarının kapılarına "çalışmak insanları özgürleştirir," diye yazdıracağını, o zamanlar ne Kandid, ne Martin, ne de onları yaratan Voltaire biliyordu.

¹⁴ Voltaire, *Kandid*, Cem Yayınevi, s.42.

¹⁵ Voltaire, *Kandid*, Cem Yayınevi, s.52.

¹⁶ Voltaire, *Kandid*, Cem Yayınevi, s.53.

¹⁷ Voltaire, *Kandid*, Cem Yayınevi, s.236,245.

Çok ilginçtir, edebiyat tarihi incelendiğinde Voltaire gibi birçok yazarın, insanın mutsuzluklarına, dünyanın kötülüklerine karşı önerdikleri şey, "çalışmak" olmuş. İnsan ne kadar çok çalışırsa, o kadar çok mu mutlu olur? Eğer çalışması başkasının zenginliğini artırıyorsa ve köle gibi çalışıp yabancılaşmasını büyütüyorsa, bu insan niye mutlu olsun? Yaptığı işte kendini gerçekleştiremiyorsa, boş zamanını özgürce kullanamıyorsa, "çalışmak" mutsuzluk kaynağıdır.

Karnını doyurmak için "çalışmak" zorunluluk alanına girer. Özgürlük ise zorunluluk alanının dışında bulunur, yani iş saatleri dışında. Birçok edebiyatçı, düşünür bu gerçeği anlamamıştır. Örneğin Çehov da Voltaire gibi düşünmüştür; yaşamın anlamını zorunlu çalışma içinde bulmaya uğraşmıştır. Çehov'un "Üç Kızkardeş" adlı oyununda, "Vanya Dayı"da, mutsuzluğa önerilen çözüm "çalışmaktır". Yine Çehov'un güzel oyunu "Vişne Bahçesinde"de aynı öğüdü duyarız:

"İnsan mademki çok büyük ölçüde kaba ve akılsızdır, mademki derin biçimde mutsuzdur... Yapılacak tek şey çalışmaktır."¹⁸

Bu yazarların karıştırdığı şey, zorunlu ve zorunlu olmayan çalışmayı ayıramamalarıdır. Özgürlük, zorunlu çalışma alanı içinde değil, gönüllü olarak "kendini gerçekleştirmek üzere yapılan çalışma" içinde bulunur. Bir ressamı ekmek parası için zorunlu olarak fabrikada çalıştırarak mutlu edemezsiniz. Bu insan, yeteneklerini gerçekleştirerek, zorunlu olmayan çalışmayla istediği bir tabloyu yaratırsa mutlu olacaktır. İsteyen herkesin, istediği her şeyi, üretimin dışında yaratılacak boş zaman içinde yapabilmesiyle bireysel mutluluk oluşur.

Sınıf mücadelesi tarihine baktığımızda, egemen olan ezenlerin de halka "çalışmayı" öğütlediğini görüyoruz. Napoléon, 5 Mayıs 1807'de, Alman kenti Osterode'dan şunları yazıyordu:

"Halklarım ne kadar çok çalışırsa, kötülükler o kadar azalır. Ben bir buyurganım (...) ve pazar günleri, dua saatinden sonra, dükkânların açık tutulmasını ve işçilerin işlerine gitmelerini buyurmaya hazırım."¹⁹

* * *

Voltaire'e geri dönelim. Voltaire'in hayatını incelediğimizde, felsefi alanda onu, "düşünce özgürlüğü savaçısı" olarak görebiliyoruz. Tanrı'ya inanmasına rağmen, Hristiyanlığın ve kilisenin baskılarına, feodal devletin sansürüne epeyce direnmiş. Basımına izin verilmeyen kitaplarını yurtdışında gizlice bastırıp, ülkeye sokmuş. Ama diğer yandan saraya, krala yaranmak için elinden geleni de yapmış. Krallığın resmi tarih yazarlığına atanmış, iyi de para almış. Fransız krallığının hem korkusu, hem de tapılacak putu olmuş. Bu ikiyüzlü yaşantı onu da mutsuz etmiş. Ölümünden 175 yıl sonra açığa çıkan, sevgilisine yazdığı mektuplarda onun bu mutsuzluğunu bulabiliyoruz. Voltaire sevdiği kadına şöyle yazar:

"Krallardan, saray soylularından, şarlatanlardan uzakta, unutulmuş, ama huzurlu biri gibi sizinle birlikte yaşamamak yüzünden çok mutsuzum, çok çılgınım. Bu düşünceler beni umutsuzluğa itiyor. Kuramsal olarak böylesine filozoflaşmak, uygulamada ise öylesine zavallı bir yaratık olmaktan utanç duyuyorum.

¹⁸ Anton Çehov, *Bütün Oyunları*, Adam Yayınları, s.174.

¹⁹ Napoléon, aktaran Paul Lafargue, *Haksız Yönetime Karşı Tembellik Hakkı*, Cumhuriyet Yayınları, s.76.

(...)

Bende mutluluğun tüm belirtileri varsa da, mutsuzum ben.

Çoğu kez salaş hanlardaki, yoksul görünüşlü damlar altındaki canlar, kendilerini dostluklara adarlar. Ben sizin gözden yitip giden o küçük koruyucu damınızın özlemini çekiyorum ve her gün ömrümün son günlerini size bağışlamayı duyumsuyorum; çılgın bir ilkbahardan, fırtınalı bir yazdan, yorgun argın bir güzden sonra, siz ancak benim kışımın sertliğini yatıştırabilirsiniz.”²⁰

Voltaire fakir bir yaşantı sürmemiş, aksine zengin, lüks hayatı olmuş. Parasını ticaret yaparak çoğaltmış, ticaretle-filozofluğunu birleştirmeye çalışmış. Onunla aynı dönemde yaşayan J.J.Rousseau ekonomik zorluklarla kavga ederken, Voltaire’in böyle dertleri olmamış. Yeri gelmişken söyleyeyim, J.J.Rousseau, Voltaire’i hiç sevmemiş. Rousseau’nun yazdığı ”İtirafırlarım”da Voltaire için şöyle diyor:

”Tanrıya inanır gibi görünen Voltaire aslında şeytandan başkasına inanmamıştır. Çünkü onun Tanrı diye inandığı bir şer kaynağıdır ve ancak kötülük etmekten hoşlanır.”²¹

Voltaire, Tanrı’ya samimi olarak inandı mı? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Yaşamının son günlerinde, ölüm döşğinde meydana gelen şu olay belki bize bir fikir verebilir:

”Hastalığı ağırlaşıyordu, papaz günah çıkarmak için geldi. ’Kim gönderdi seni papaz efendi?’ diye sordu Voltaire.

’Tanrı’nın kendi,’ dedi papaz.

’Pekâlâ, göster bakalım evrakını.’

Papaz, bırakıp gitti. Daha sonra Voltaire, Gautier adında başka bir papaz çağırdı; Gautier, günah çıkarmak üzere geldi; ama, Katolik öğretisini bütünüyle kabul ettiği üzerine bir kâğıt imzalamadıkça, Voltaire’in söylediklerini dinlemeyeceğini söyledi. Voltaire isyan etti ve kâtibi Wagner’e vereceği bir kâğıdı imzaladı; kâğıtta şu yazılıydı:

Tanrı’ya taparak, dostlarımı severek, düşmanlarımdan nefret etmeyerek ve boş inanlardan iğrenerek ölüyorum.”²²

* * *

Voltaire kötü bir insan mı? Bilmiyorum, ama onun içten pazarlıklı tutumunu sevmedim ve onun ”eşitlik sorununa” bakışını da beğenmedim. Voltaire’e göre eşitsizlik doğal, kaçınılmaz bir şeydir; eşitsizlik kabul edilmeli ve değiştirilmeye çalışılmamalıdır; çünkü eşitsizlik ortadan kaldırılamaz, eşitsizlik olmadan toplum yaşayamaz(!) Yine Voltaire’e göre eşitsizlik talihsizlikle başlar; yoksullar ”öyle” doğmuşlardır, öyle de kalacaklardır. Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*’nde şöyle yazar:

”Şu talihsiz dünyamızda bir arada yaşayan insanların iki sınıfa, buyuran zenginlerle hizmet eden yoksullara ayrılmaması olanaksızdır...

²⁰ Voltaire, *Voltaire’den Yeğenine Aşk Mektupları*, Düşün Yayıncılık, s.61,87.

²¹ J.J.Rousseau, *İtirafırlar II. Cilt*, Kaknüs Yayınları, s.171.

²² *Voltaire Seçmeler*, Milliyet Yayınları, s.177.

(...)

Bütün yoksullar kesinlikle mutsuz değillerdir. Çoğu öyle doğmuştur, sonra sürekli çalışma, ne halde olduklarını çokça duymalarına engel olur...

(...)

Hem, bir çift kunduraya ihtiyacınız olursa, bunu size Danıştay yardımcılarında biri yapmayacaktır. Demek ki eşitlik hem en doğal, hem de en olmayacak şeylerden biridir.”²³

Voltaire burada gerici düşünceye sahiptir; eşitsizliğin kökeninin ekonomide yattığını, sınıfların varlığına bağlı olduğunu, sınıflar ortadan kalktığında eşitliğin olabileceğini göremez. Voltaire daha da ileri giderek genel oya karşı çıkar:

”Bu toplumda ne toprağı, ne evi olmayanların da oyları olmalı mı? Aylıkla tuttukları bir gezginci komisyoncunun, tüccarların ticaretini düzenlemeye nasıl hakkı yoksa, onların da oy vermeye hakları yoktur.”²⁴

Düşünce özgürlüğü savaşçısı Voltaire, burada düşüncelerin eyleme dönüştürülmesini yasaklayan adam olarak karşımıza çıkar ve onun bu tutumunu sevmeyiz. Bir yanda Dreyfus olayına benzeyen ”Calas cinayeti” için Fransa’ya başkaldıran, haksızlığa karşı dövüşen Voltaire, diğer yanda ise eşitsizliği, yani sömürüyü savunan Voltaire var.

Canım!

Voltaire hakkında ikircimli olmamın sebebini anladın sanıyorum. O, feodalizme karşı yükselen burjuva düzeninin eleştirici çocuğudur. Burjuva özgürlüğünü, mülkiyeti temel alarak savunmuştur, fakat artık Voltaire’in savunduğu çağ geçmiştir; burjuva düzeni yerine oturmuştur. Bu nedenle Voltaire’e bütünüyle sahip çıkamayız; onun bir parçası bize aitse, bir parçası da eşitsizlikçi düzeni savunanlara aittir. Onun bir yanını severken, diğer yanına da eleştirici gözle bakmalıyız.

* * *

Voltaire’in birçok kadın ile ilişkisi olmuş. Bu kadınlar arasından iki tanesi dikkat çekiyor. Bir tanesi Châtelet ile yaşadıklarıdır. Kadın 28 yaşında, Voltaire 40 yaşındadır. Châtelet evlidir ve Voltaire ile metres hayatı yaşar. Bu kadın 44 yaşında gebe kalır. Doğacak çocuğu Voltaire ile birlikte kocasına kabul ettirirler. Çocuk doğumdan sonra ölür ve Voltaire de bu dertten kurtulmuş olur.

Voltaire’in en ilginç kadın ilişkisi, kendi öz yeğeni olan Denis ile yaşadığı aşktır. O sıralar Voltaire 50 yaşında, yeğeni ise 32 yaşındadır. Voltaire servetini onun önüne serer. Denis ise sınıflı toplumun para düşkünü bir kadını olarak Voltaire’den yararlanır, karşılığında da bedenini sunar.

Voltaire’in malını, mülkünü, zenginliğini sevmiş Denis. Voltaire parasının gücüyle ”sevgi yaratmak” istemiş, yanlış yapmış. Bu noktada Voltaire’e acımamız gerekiyor; hem kirlili bir aşk yaşadığı, hem de onun kurbanı olduğu için. Voltaire sevgisini dile getiren şu satırları yazarken samimi görünüyor:

²³ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü Cilt 1*, İnkilâp ve AKA Kitabevleri, s.305,306.

²⁴ Voltaire, aktaran Julien Benda, *Felsefe Sözlüğü Cilt 1*, İnkilâp ve AKA Kitabevleri, s.6.

”Krallar tarafından şımartılmamak için kendimi tutuyorum. Ben onların tümüne karşı yine sizi yeğlerim. Binlerce kez öperim sizi, canım benim, en sıcak sevgiyle.

(...)

Ayakta durmamı sizinle birlikte yaşayabilme umuduna borçluyum; sizin bana karşı gösterdiğiniz incelik ve anlayışla hafiflemiş olmasaydı, bu ağır yük çekilmezdi. Beni seviniz. Sizi perşembe günü görmeyi umuyorum. İyi değilsem o sevimli ellerinizi, iyi isem ağzınızı öpeceğim. Hoşça kalınız, ölünceye dek sizi seveceğim.

(...)

Tüm ömrüm boyunca sizi sevecenlikle seveceğim, neyi beğenirseniz inanacağım, yaptığınız her şeye onayımı vereceğim, ruhunuz benim ruhumun yarısıdır, tüm üzüntülerimde benim tesellim olunuz. Binlerce öpücük.

(...)

Hoşça kalınız, sevgili esin perim, hoşça kalınız, siz kadın cinsinin utkususunuz. Acınmaya çok gereksinen acılarını yalnızca sizin dindirdiğiniz bir adamcağızı biraz olsun sevmeyi sürdürünüz.”²⁵

Voltaire, Denis’e karşı duyduğu şehveti dile getirirken de sevginin utanmaz yüceliğine dayanarak konuşmaktan kaçınmaz:

”Ama şunu biliniz ki, yalnızca sizin için geliyorum; benim o berbat sağlık koşulum izin verirse eğer, kendimi sizin dizlerinize fırlatacağım ve tüm güzelliklerinizi öpeceğim. Bu arada yuvarlak göğüslerinize, kışkırtıcı popunuza, bana arada sırada ereksiyonlar veren ve beni bir kösnü seline salıveren tüm bedensel varlığınız üstüne binlerce öpücük konduracağım.”²⁶

Peki ya Denis, Voltaire’in sevgisine karşı ne yapmış? Onu Prusya’ya giderken yalnız bırakmış. Voltaire’i defalarca aldatmış. Birçok sevgiliyle gönül eğlendirirken, Voltaire’in paralarını kullanmış. Voltaire’in elyazmalarından birini çalıp, satmış. Voltaire’in vasiyetine uygun olarak onun bütün mirasına sahip olmuş. Bu da yetmemiş, Voltaire’in kitaplığını ve özel elyazmalarını Rusya İmparatoriçesi II. Katarina’ya pazarlamış.

* * *

İşte böyle bir tanem...

Para gücüne dayalı ”kirli aşk” ancak bu kadar duygu yoksulu ve bencil olabilir. Sınıflara dayalı erkekegemen toplum, egemen olan erkekleri, ezilen kadın cinsi tarafından vefasızlıkla, aldatmayla, ikiyüzlülükle, sinsilikle ödüllendiriyor. Erkeğin kadını meta gibi kullanması ve erkek orospuluğu, kadın orospuluğu olarak kendine dönüyor. Tanrı’nın yarattığı ve cezalandırdığı şeytan şimdi Tanrı’dan intikamını alıyor.

Biz Tanrı’dan ve şeytandan uzak olmaya çalışalım; ne Tanrı’nın eziyetini, ne şeytanın intikamını kabul edelim.

Ellerinden, yüzünden öpüyorum, içten olan sevginin önünde eğiliyorum. Canımsın.

²⁵ Voltaire, *Voltaire’den Yeğenine Aşk Mektupları*, Düşün Yayıncılık, s.93,96-97,126,78.

²⁶ Voltaire, *Voltaire’den Yeğenine Aşk Mektupları*, Düşün Yayıncılık, s.100.

- VI -

Sevgilim,

Bugünlerde hem kendimle, hem dünyayla uzlaşmaz haldeyim. Laf aramızda, galiba bir de özlemin başıma vurdu. Özlemin faturasını da kızdığım insanlara ödetmek istiyorum. Beni sakinleştirmek istiyorsan beni sensiz bırakma, daha sık yaz.

İçimde isyanla büyüyen bir sıkıntı var ve demir parmaklıkların arkasında yaşıyormuşum gibi duvarları dövüp duruyorum. Kafam, ellerim, ayaklarım parçalansa, sanki rahatlayacağım. Belki diyet ödemek istiyorum, ama İslami usullere uygun akçe olarak değil; öfkemle, başkaldırıyla, hıncımla... Belki de ben, kan emicilere sessiz kalanların, entelektüel geçinen kelifelli aydınların, yazarların, şairlerin diyetlerini ödemek istiyorum.

* * *

İğrenç bir dünyada yaşamıyor muyuz? Yalan, ikiyüzlülük, sahtekârlık içinde boğulmak üzere değil miyiz? Gözümüzün önünde bir saat sarkacı gibi sallanan haksızlıklara, zulme, acı ve hüznülere, sadece başımızı bir sağa bir sola çevirerek bakmıyor muyuz?

Gazeteler, TV kanalları, radyolar, devletçi-milliyetçi-dinci görüşlerden oluşturulmuş uyuşturucu ninniler söyledikleri zaman hiç mi kızmıyoruz? Çağdaş sanat diye halka yutturulmaya çalışılan Avrupa-Amerika özentili ticari kültürü: "İnsan bu kadar aptal olabilir mi?" sorusunu merakla kendimize sorarak, hafiften gülümseyerek sorgulamıyor muyuz?

Ortalıkta "aydın" insanlar olarak dolaşan, medyatik olmak isteyen, sadece kendi iç dünyasında kendisi için yaşayan, marjinal-elitist olmayı meziyet sayan, toplumsal haksızlığa uğrayanlar için parmağını oynatmayan insanları gördükçe, beynimizin dürüstlüğünden şüpheye düşmüyor muyuz?

Gün sonlanıp başımızı yastığa koyduğumuzda yani kendimizle baş başa kalıp yalnızlaştığımızda, baskılara, eşitsizliklere, yalanlara başkaldırmamanın acısını içimizde hissetmiyor muyuz? Sonra, bencilliğin, çıkarıcılığın, paranın egemen olduğu bu yaşanılmaz dünyanın ağırlığı altında ezilip, gözlerimiz nemlenmiyor mu? Ağlamıyor muyuz?

Ahmet Arif bir şiirinde, "Yaşamak, sadece yaşamak/Yosun, solucan harcıdır," diyor. İnsan, yosun, solucan gibi yaşarsa insan olabilir mi? İnsan toplumsal sorumluluktan kendisini soyutlarsa, yosundan, solucandan farklı olabilir mi? Eğitim görmüş insanlar, genel olarak "aydın kesimi", düşünce ve bilgiyi bastıran, çarpıtan, yobazlığı yeşerten, öldürmekle-barbarlıkla övünen bir sisteme karşı çıkmadan, nasıl namuslu entelektüel olabilirler?

Aklıma geldikçe düşünürüm: Nietzsche'nin felsefesi neden bireyci insanlar arasında sevilir, tutulur? Bireysel özgürlüğü konusunda çok kıskanç olan insanlara seslendiği için mi? Ya da bireyselliğin, toplumsal amaca bağlı kılınmasından rahatsızlık duyan insanları anlattığı için mi? Her iki nedenle de olsa gerek. Kendi bireysel özgürlüğümüze çok düşkün olan bizlerin, toplumun özgürlüğüne de düşkün olması, onun için kavga etmesi gerekmez mi? Kendi bireysel özgürlüğümüzün sonul garantisi de bu değil mi? Düşüncelerimizin savunusunda "eşitlikçi" bir ölçüt geliştiremezsek, kendi içimizde tutarlı olabilir miyiz? Namuslu düşünürler olabilmek,

kendi beynimize ihanet etmemek için doğrunun, haklının, ezilenin yanında durmaktan ve onlarla birlikte olmaktan başka çıkış yolumuz var mı?

Tolstoy'u düşünüyorum. Bize entelektüel dürüstlüğün güzel bir örneğini sunuyor. Halkın; toprak beylerine, ezenlere karşı öfkesi, dar görüşlülüğü, zayıflığı, protestosu, deha sahibi sanatçıların becerebilecekleri bir güçle onun tarafından ortaya konuldu. Yaşadığı toplumu ayakta tutan militarizm, kilise, devlet, onun eleştiri hedefleri arasındaydı. Büyük bir senyördü Tolstoy. Kendi senyörlüğünün, imtiyazlı yaşamının kaynağının çilekeş Rus köylüsünün sömürülmesi olduğunu fark ettiği zaman, dürüst bir insan olarak Rus köylüsüne borcunu ödemeye kendini adadı. Kilise onu aforoz etti. Devlet ona savaş açtı. Ama o ölünceye kadar yılmadı, direndi. Entelektüel dürüstlüğünü ezdirmeydi. Tolstoy'un barışçıl Hristiyanlığa umut olarak sarılmasının yanlışlığı, onun entelektüel büyüklüğünü ortadan kaldırmaz.

Aklıma 1936 yılında İspanya İç Savaşı'na katılmak için koşturan namuslu dünya entelektüelleri geliyor. "Umut" romanı ile tanıdığımız Andre Malraux, Meksikalı ünlü ressam David Alfaro, İngiliz şair John Cornford, ünlü estetikçi Christopher Caudwell, "Çanlar Kimin İçin Çalıyor" romanının yazarı Ernest Hemingway... Ya peki Paul Robeson'u hatırlamamak mümkün mü? Hani şu Nâzım Hikmet'in üzerine şiir yazdığı "İnci dişli" kardeşi...

Emile Zola'yı düşünüyorum. Dreyfus'a yapılan haksızlığa başkaldıran, devleti, orduyu, "İtham Ediyorum" açık mektubuyla suçlayıp, bu nedenle ülkesinden İngiltere'ye kaçmak zorunda bırakılan ve çok sonraları haklılığı anlaşılan Emile Zola...

* * *

Canım,

Sana biraz Emile Zola'dan bahsedeyim. Emile Zola, 1840-1902 yılları arasında yaşamış, küçük yaşında yetim kalmış, yoksulluğun en derin acılarıyla kıvranmış bir yazardır. Vicdanın, insanın beynine göre şekillendiğini ikimiz de biliyoruz. İnsan nasıl düşünüyorsa, vicdanı da öyle oluyor. Zola, dünyayı tüm pislikleriyle görebilen, zengin ile fakir arasındaki uçurumu fark edebilen ve dolayısıyla da vicdanı buna uygun olan bir entelektüeldir. Entelektüel dürüstlük dediğimiz şey onda fazlasıyla var, çünkü o her zaman hakikatin peşinde koşmuştur. Toplumda gördüğü haksızlıkları, ikiye bölünmüşlükleri, çalışanların yaşamlarını -iğrenç olanları da saklamaksızın- romanlarına konu etmiştir. O natüralizm (doğalcılık) akımının edebiyatta önderlerinden biridir.

Natüralizm, görülen her şeyin, olduğu gibi, hiç bozulmadan, kendinden bir yorum katılmadan, nedenleriyle uğraşılmadan anlatılmasıdır. Natüralizm eksik realizmdir, çünkü görünen şey her zaman gerçeği yansıtmaz; gerçek, görünenin altını kazımakla bulunur ve gerçeğe ulaşmak için görünen nesneye ideolojik yorum getirilmelidir. Bu anlamıyla ben natüralizmi değil, realizmi (görünen şeyi inceleyerek, aktarmacılığa düşmeden, nedenlerini anlayarak yorumlamayı) doğru buluyorum. Çünkü nesne, düşünceden bağımsızdır, ona hangi ideolojik gözle baktığın önemlidir.

Ayrıca Emile Zola, insan doğasının kalıtım yoluyla belirlendiğini sanır. Bizse toplumsal koşullarla belirlendiğini savunuyoruz. Emile Zola'ya bu eleştirel bakışımız bir yana, onu sevmemizin nedeni, görebildiğimiz toplumsal sorunları görmemezlikten gelmemesidir; kafasını toprağa sokup, toplumsal haksızlıklara "bana ne" dememesidir. Onun entelektüel dürüstlüğünü sağlayan da budur zaten.

Zola'nın eksik tarafını ve ona nasıl bakmamız gerektiğini Nâzım Hikmet kısaca özetlemiş:

”Halbuki Zola’da zayıf olan taraf, devrinde bilhassa halk hareketleri artık iyice kendini göstermiş olduğu halde, bu halk hareketlerine karşı biraz da bir küçük burjuva münevveri gözüyle ve ümitsizliğiyle bakmasındadır.

(...)

Fakat bir daha tekrar ediyorum, Zola’nın büyük insanlığını ve büyük sanatkârlığını inkâr etmek delilik olur.”²⁷

* * *

Emile Zola’nın en çok sevdiğim iki romanı vardır: Bir tanesi *Germinal*’dır, diğeri de *Gerçek*’tir. *Germinal*’de kömür işçilerinin o çileli yaşamları anlatılır. *Gerçek* romanı da Dreyfus davasından esinlenerek yazılmıştır. Mektubumu sıkılmadan okumanı dileyerek, bu romanın temel düşüncesini kısaca özetleyim.

Marc Froment öğretmendir. Karısı Genevie ile birlikte onun akrabalarını ziyarete giderler. Orada bir cinayet işlenir ve suç, Simon adlı Yahudi bir öğretmene, kiliseci dindarlar tarafından yüklenir. Simon’un suçsuzluğuna kimse inanmamaktadır. Sadece Marc Froment ve birkaç kişi onun suçsuz olduğunu düşünür.

Simon’a karşı yapılan suçlama, Yahudilere karşı yönelen kin fırtınasına dönüşür. Öncülüğü de kilise yapmaktadır. Gazetelere Simon’u düşman ilan eden yazılar yazdırırlar. Kamuoyunu Simon’un katil olduğuna ikna ederler.

Halkın çoğunluğunun Simon’un suçlu olduğuna inandığı bir ortamda, Marc Froment, Simon’un suçsuzluğunu savunur, ona sahip çıkar. Herkesi karşısına alır ve bu yüzden başına gelmedik felaket kalmaz. Marc Froment’in en büyük dayanağı ’gerçek’dir. Eninde sonunda gerçeğin kazanacağını düşünür o.

Simon ömür boyu küreğe mahkûm edilir; karısı, çocukları ortada kalır. Yüzyılın en büyük adaletsizliği böylece gerçekleşir. Marc pes etmez; Simon’un suçsuzluğunu belgelemeye çalışır. Zamanla Marc’ın karısı da Simon’un suçlu olduğuna, kiliseci insanlar tarafından inandırılır. Marc’ın karısı dinsel bir eğitim almıştır, kandırılmaya uygundur. Marc onun dinsel görüşlerine zamanında önem vermemiş; aşkın, her türlü görüş farklılığını yeneceğini düşünmüştür.

Marc’ın karısı, kendisinin ve çocuklarının mutluluğunu düşünmesini önerir kocasına. Marc’ın yanıtı ise ilginçtir: ”Üçümüzün mutluluğu, herkesin mutluluğundan meydana gelmez mi?”²⁸ der. Marc aynı fikri öğrencilerine de yineler: ”Her birinin mutluluğunun sadece hepsinin mutluluğundan oluştuğunu durmadan hatırlatır.”²⁹

Marc, burjuvazinin de artık kilisenin yanına geçtiğini, tek umudun halkta olduğunu savunmaktadır. Ama halk, burjuvazi ve kilise tarafından din afyonuyla uyutulmaktadır.

²⁷ Nâzım Hikmet, *Piraye’ye Mektuplar-2*, Adam Yayınları, s.130.

²⁸ Emile Zola, *Gerçek*, Remzi Kitapevi, s.154.

²⁹ Emile Zola, *Gerçek*, Remzi Kitapevi, s.202.

Marc, karısından, işinden ayrılmayı göze alarak, insanları aydınlatmaya, Simon'u savunmaya yılmadan devam eder. Zorluklar yaşar, yalnız kalır. Ama sonunda Simon'un suçsuzluğunu ispat eder. Karısı ona geri döner. Gerçek, yalana karşı zafer elde etmiştir.

* * *

Güzelim,

Gerçeğe ulaşmak dikenli yollardan geçmeyi, yılmamayı, gerekirse herkesi karşına alıp yalnız kalmayı, azınlıkta olmayı içine sindirmeyi gerektiriyor. Sevginin gerçeğine ulaşmak da böylesi süreçlerden geçmeyi zorunlu kılıyor. Gerçek sevgi yakınımızda değil, çok uzağımızda ve açık olarak görünmüyor. Daha şimdiden çıkarıcılığa, bireyciliğe bulaştırılarak lekelenmiş sevgiyi, doğru "bilinç suyuyla" yıkamak ve yeniden kirlenmemesi için de devamlı uyanık olmak gerekiyor.

Gerçeğe ve umuda yakın kal! Seni özlemle sarmaşık gibi sardım. Sar beni!

- VII -

Hayatım, bir tanem,

Sana bu kez de sevdiğim şairlerden, şiire nasıl baktığımdan birkaç mektupta söz etmek istiyorum. Yannis Ritsos'tan başlayayım.

Aragon, onun için: "Yüzyılımızın en büyük şairi," diyor. 1909'da Yunanistan'da doğmuş. Acılardan süzülüp gelen bir yaşamı olmuş. Daha çocukluğunda dertlerle boğuşmaya başlamış. Bir kardeşi ölmüş, diğeri babasıyla birlikte ruhsal dengeyi yitirmiş. Annesi ve kendisi ise verem olmuşlar. On yedi yaşında sanatoryuma girmek zorunda kalmış, yaklaşık üç yılını burada geçirmiş. Bir de yoksulluk yakalarına yapışmış. Dünyaya bakış açısı bu dönemde değişmeye başlamış. Ezenleri tanımış, kendini yoksulların, baskıya uğrayanların kavgasına adanmış.

Yıl 1936. Yunanistan'da gerici Metaxas yönetimi var. Bu yıllarda işçilerin büyük grevi başlamış. Bütün zorbaların yapacağı iş olan şey yapılmış, devletin baskıcı güçleri işçilerin üzerine sürülmüş. 30 ölü, yüzlerce yaralı. Ritsos bu olaydan çok etkilenmiş. *Yazıt*'ı hazırlamış. Bu, sokak ortasında vurulmuş bir işçinin annesinin ağıtıdır. Ritsos bu şiirleriyle kendisinin kimlerin yanında durduğunu göstermiş.

1941'de Alman faşist işgalcilerine karşı, Ulusal Kurtuluş Ordusu'na katılmış. Sonra da partizanlarla birlikte olmuş. 1947'deki iç savaştan sonra, 1948'de politik görüşlerinden dolayı tutuklanmış. Önce Lemnos adasına binlerce ilerici insanla birlikte sürülmüş. Onun güzel eserlerinden biri olan *Kararmış Çömlek* burada yazılmış. Bu kitaptan sana bir derleme yapmak istiyorum.

İşte, insanal bir dünyanın özlemiyle; kendi rahatını, özgürlüğünü feda edebilen insanın düşünceleri, duyguları:

"Her akşam sönmeden önce kızılışır nesneler
ve daha yakın durur ölüm. Parmaklıkların dışında
çocukların ve trenin sesi duyulur.

O zaman daha da daralır hücreler
ama sen başak dolu bir yaylada ışığı düşünmelisin
yoksulların masasındaki ekmeği
pencerede gülümseyen anneleri
ayaklarını uzatacak bir yer bulmak için."

Kendi köşesine çekilip bencil yaşamını sürdürmek yerine; tehlikeleri göze alarak, zalimlere karşı yürütülen kavganın her alanında gösterişsizce direnen insanın haykırıışları:

"Demek ki inanmaları için
'bağırın haklıdır' demeleri için bağırمام
gerekmiyor.
Hak bizden yanadır, biliyoruz bunu
ve ne denli alçak sesle seslensem de sana, inanacaksın
biliyorum-

alıştık alçak sesle yarenliğe: tutukluyken,
toplantılarda, yer altında çalışırken işgalde
alıştık küçük kesik sözlere, korkunun, acının üstünde,
gündüzün, saatin; gecenin korkunç dilsiz köşelerinin
parolası
geleceğin ışıklarınca bir an aydınlanan zamanın
kesişmeleri-
acele sözler, yaşamın kısa özeti, en önemli noktalar”

Dünyanın güleceği zamana kadar, kişi olarak kendisinin daha fazla ağlayacağını bilen bir insanın yüreği:

”Şimdi geniş, kil bir çömlektir
yüreğim
kaç kez ateşlere sürülmüş
binlerce kez yemek pişirmiş yoksullar için
emekçiler, gezginler için
işçiler için ve küçük birimleri için
aç güneş için, dünya için - tüm dünya için
işini gereği gibi yapan yoksul, islenmiş, kararmış
bir çömlektir”

* * *

Ritsos değişik adalarda tutuklu kalmış. Makronissos kampında bir ara gözleri görmez olmuş. Ritsos bu acılı olayı yaşarken neler hissettiğini şöyle anlatır: “Makronissos’ta işkence sırasında en çok korktuğum şey kör olmaktı. Bütün korkuları yenmiştim, ama bu korku hâlâ içimdeydi. Bir gün kafama vurdular, gözlerim görmez oldu bir süre; o zaman, körlüğe de dayanabileceğimi anladım. Gördüğüm şeyleri tekrar düşünmeme engel olamazlardı ve ömrümün sonuna kadar yetecek şeyler görmüştüm. O zaman körlük korkusunu da yendim...”.

Ritsos; şiir, yakalanmayı, dile gelmeyi, görünmeyi ele geçirmektir, diye düşünür. Ona göre, şair karanlıkta görebilen insandır. O sadece haksızlıkları, baskıları anlatmakla kalmaz. Halkını direnmeye, diğer halklara el uzatmaya çağırır. Onun *Boyun Eğmeyen Ülke* şiirleri bu içerikle doludur. Ezilen insanlara seslenir:

”Evet bir gün gelecek sırtüstü devireceğiz acıyı.
Kulak verin bu kapı gıcirtısına. Gelin
yardım edelim ülkeye. Sancılı, maden çocuklarını
doğurdu doğuracak.

Sen, bensin
sen ve ben, biziz.
Sinirlerini iyice germiş yaylar
ve daha söylenmemiş nice şarkılar var.
kim sorumlu şarkımızın yokluğundan?
Sen ve ben ve biz.

Katranın, öfkenin, kirecin ülkesi, biz sorumluyuz.
Kulak verin kapı gıcirtısına. Gelin

...

Güllerin bile ateşi var - yoklayın yürek atışlarını
Yoksun olduğunuz ekmeğe sorun
Sakatın arabasına sorun
Sokak basamaklarında belkemiğini kıran gölgeye
sorun
Karanlık geçitteki çocuğun gözlerine sorun
Annenin dizlerinde donmuş ellerine sorun
Döşegini kirleten kötürüm aşka sorun.

Yunanistan yüzükoyun, kalın gecenin içinde uyuyor
ısıtarak bıçağını karnının altında. Ona sorun.”

Kavgadan kaçanları, ”bana dokunmayan yılan bin yaşasın” diyenleri, şiire ideolojiyi sokmadığını sanıp soyut şiir yazan suya sabuna dokunmayanları eleştirir. Tarafsızlık adına, karşı tarafı tutanlarla alay eder, onlara benzememeyi önerir:

”Bu adam her şeyden korktu. Üşümekte ruhu.
Dizlerinden kesilmiş ruhu. Kara harmaniye sarıyor
gösterişle
göğsüne gökteki ayı asıyor - bağımsızlığın ve
soyutlamanın prensi -
ve ormanın içine dalıp kayboluyor, “kahrolsun bir
yana bağlananlar” diye haykırarak.
Artık onu kimse taşılamıyor. Kara harmanın içinde,
ona ilişmediler
ölüleri tabutlarda nasıl tedirgin etmiyorlarsa öyle.
Erinç değil. Ona benzemeyin.”

İnsanın kendi çağına, bugününe karşı tarihsel sorumluluğu, şu dizelerden daha güzel anlatılabilir mi?

”Sen kardeşim, korkunun ceplerine sokup saklarsın
ellerini
gölgenin parmaklıkları berisine sokup saklarsan
başını
tüm pencerelere parmaklıklar yerleştirilir o zaman.

Birimiz bile almasa yerini
bir yıl geç kalabilir dünya...”

Ritsos 1967’de Albaylar Cuntası döneminde yine tutuklandı. Leros, Yaros, Sisam adalarında tutuklu kaldı. Hastalığı nedeniyle 1971 başına yakın Atina’ya getirildi. Evinde göz hapsinde tutulmaya başlandı. Radyo, televizyon, telefon, gazete, mektup her şey yasak. Karısı ve kızının dışında kimseyle konuşmasına izin verilmedi.

İşte bir tanem, Ritsos’un yaşamının önemli bölümü baskılarla, işkencelerle, hapislerle geçmiş. Ritsos yılmamış, çünkü kendine duyduğu saygıya, ezilen insanlığa duyduğu içtenliğe hep inanmış. O da Nâzım gibi, Pablo Neruda gibi, Bertholt Brecht gibi hem kendi yüreğini parçalayanlardan, hem de onu dünyanın her tarafına dağıtanlardan olmuş. Onun büyüklüğünün,

unutulmazlığının bir yanı da, ortak, haklı bir kavganın sıradan bir neferi olmayı kabul etmesinden gelmiyor mu?

- VIII -

Sevdam, varlığım, her şeyim!

Sana ”dünyanın anası” yani ezilenlerin anası olmak için kalemini kullanmış bir kadın şairden söz etmek istiyorum; Angela Aymerich’ten.

1902 yılında İspanya’da doğmuş ve İspanya İç Savaşı’ndan sonra gerçekçi şairler arasında yerini almış. Kendi çocuğunu dünyanın çocuğu, dünyanın bütün çocuklarını kendi çocuğu saymış ve onları burjuva toplumun baskılarından, eziyetlerinden şiirleriyle korumaya çalışmış. Burjuva dünyanın acılarına, hüznlerine bir ana şefkatiyle yaklaşmış, bunlara karşı kadınlığın duygusal direncini ayakları üzerine dikmiş. O, toplumunun, dünyanın başkaldıran anası olmuş.

Aymerich’i ne zaman okusam, aklıma ülkemizin direnen anaları gelir; hapishane önlerinde çocuklarını bekleyen, meçhul biçimde kaybedilmiş çocuklarını arayan analar. Onlar Aymerich gibi yazamazlar, ama eylemleriyle Aymerich gibi konuşurlar; hepsinin yüreği aynı biçimde çarpar.

Aymerich sınıflı toplumun bizi nasıl yabancılaştırdığını, kendimizi ”özgür” sanırken aslında özgür olmadığımızı, özgürlüğün tekerlekli sandalyesinde oturduğumuzu ne kadar da güzel anlatır:

”Hapishanede doğdum, çocuklar. Zamanın ölümsüz
mahpusuyum ben.

Babam da bir mahpustu. Babamın babası da.
Anam da mahpus doğururdu köpekler gibi durmadan.
Kanunmuş bu. Gel de inan.

Özgür sandım bir gün kendimi.
Şaşıtm kaldım çevremi büyüsüne.
Göremedi şaşkınlığın denizinde demirleyen gözlerim
yüzyılların üstünden etlerime ulaşan duvarları,
ellerime ulaşan zincirleri göremedi.
Tüy gibiydi ayaklarım, yeşil otları çiğnerdi.

...

Yükselir bugün bende duvarlar. Alınlardan yüksek,
tutkularından büyük, yürek çarpıntısından hızlı.
Yörüngesi hiç değişmeyen bir yelkovan gibiyim,
düşlerden yorgunluğa giderim, yorgunluktan düşlere.
Bacaklarıma sarılmış kuru kökleri sürüklerim ardımdan.

Ölümsüz mahpusuyum ben her çağın.
Böyleymiş düzen.”

Aymerich, burjuva dünyaya acımayla, öğrenerek bakar ve kendini bu dünyanın içine koymak istemez. Dünyayı her şeyle doldurmuşlardır, fakat bu dünyada gerçek-bütünsel insan yoktur. Aymerich bunun kederini kalbinde duyar; bu kadar dolu olan dünyada kafasını sokacak boş bir yer bulamadığını söyler:

”Ne kadar dolu şu dünya. Tıklım tıklım dolu.
İşte dağlar, ağağlar, işte fabrikalar, kışlalar,
işte hastaneler bir sürü, milyonlarla ev omuz omuza.
(Çiçekler de görürsünüz arada, aman koparmayın çiçekleri.)
Nehirler de görürsünüz, akarlar pusulasız, damarlar gibi.

Trenler ne kadar çok, hapishaneler, torpidolar, uçaklar ne kadar,
motorlar, sinemalar ne kadar çok, bankalar,
[ameliyathaneler, meyhaneler ne kadar,
yıldızlar ne kadar çok, pıtrak gibi, ışıklı ilanlar hele!
Falan marka konyak, falan marka kundura,
[falan marka falan ne çok ne çok!
(Otomobiller de var, bükülmüş kanatlı,
çelik meleklerden güzel ve hızlı.)

...
Ve dünya, insanlarla dolu en çok.
Gereksiz ellerle dolu, yamalı gömleklerle.
Kaldırımları yalayan delinmiş ayakkabılarla dolu.
Ürkek ağızlarla, ürkek gözlerle dolu.
Ve sulu fikirler doğuran vıcık beyinlerle.”

Kirletilmiş bu dünya içinde kendine yer bulamayan Aymerich, neleri istemediğini de söyler bize:

”İstemem, öpücükler ödenmesin parayla.
Satılmasın insan kanı.
Serin rüzgâr satın alınmasın.
Kirayla tutulmasın soluduğumuz hava.

İstemem, buğdaylar yakılmasın,
ekmek bağlanmasın pazarlığa.
İstemem, kimsecikler üşümesin evlerde,
korkular sarmasın sokakları,
gözler bakmasın kanlı kanlı, düşmanca.

İstemem, yalanlar dudaklarda saklanmasın,
milyonlarla dolmasın kasalar,
tıkılmasın namuslu insanlar zindanlara.

...
İstemem, insanlar gizli gizli sevmesin,
insanlar gizli gizli ağlamasın,
insanlar türkü çığırmasın gizli gizli.
İSTEMEM dedim mi,
istemem,
tıkamasınlar ağızımı.”

- IX -

Kara gözlüm, hüzünlü bebeğim,

Çok yorgun ve bezgin olduğum zamanlarda şiir okumayı severim. Böyle anlarımda huzura, sakinliğe ihtiyaç duyarım. Dalgasız, masmavi denizde yavaşça yol alan küçük bir gemi olmak isterim; kimsenin bana dokunmasını, söz etmesini istemem. Beni teselli edecek, bana şefkat gösterecek şairleri çağırırım yanıma. Bunlardan bir tanesi Nâzım Hikmet'se, diğeri de Paul Eluard'dır. Onların su gibi akıcı, insanı dinlendiren şiirlerinin büyüüne kapılıp giderim; şiirleri ruhumu okşar, yavaş yavaş sakinleşirim. Bilirsin sulu gözlüyümdür, çoğu zaman da ağlarım.

Bana son mektubunda Paul Eluard'dan yazdığım şiirleri okuduğumda bu duyguları bir kez daha yaşadım. Merak etme, şu anda içsel dengemi kurmuş durumdayım; sana bu satırları yazarken, gözlerim, içimdeki hüznümü su damlacıklarına çevirmiyor.

* * *

Sen, "P.Eluard'ın gerçeküstücü (sürrealist) şair olduğunu," yazmıştın. Ben de sana onun "toplumcu-gerçekçi bir şair olduğunu," yazmıştım. Ortaya böylece çelişki çıkmış oldu.

Onun hayatını iyice karıştırdınca, ikimizin de belirli, ama farklı dönemler için haklı olduğunu gördüm. Evet, ben onun gerçeküstücülerle ilişkisini bilmiyordum, senin sayende öğrenmiş oldum. P.Eluard sürrealist akımının içinden geçerek, "toplumsal-realist" saflara gelmiş.

Mektubunda gerçeküstücüler hakkında ne düşündüğümü sormuşsun. Bu akım dadaizm ekolünün devamıdır. Dadaizm, 1. Dünya Savaşı'nın kötümserlik günlerinde, savaşa karşı olan Tristan Tzara, Hülsenbeck, Joan Miro, Max Ernest gibi aydınlar arasında doğdu. Savaş, yaşamla ölüm arasındaki ayrımı yok etmişti; ölüm korkusu yaşamayı engelliyordu. Ölüme yakın yaşayan insanlar için hayat boşunaydı; artık düzenin kurallarını dinlemek gerekmiyordu, var olan her şeyi anarşistçe bozmak bir protesto olabilirdi. Edebiyata tahrip psikoza sokulmalıydı, dadaizm bunu yaptı. Hayatın anlamsızlığına, anlamsızca teknikler kullanarak yanıt verdi dadaizm. Estetik anlamsızlık onların parolası oldu; kelimeleri baş aşağı yazdılar, heceleri anlamsız biçimde bir araya getirdiler, birbirleriyle bağlantısı olmayan cümleler kullanarak edebiyatı üretmeye çalıştılar. Tabii ki bu küçük burjuvaca, toplumsal yanı olmayan çıkış bir yere varamazdı, söndü. Ancak ardından gerçeküstücülüğü doğurdu.

Gerçeküstücülük de soyut sanatın bir örneği idi. Onlara göre, hayat gerçek üzerinden değil, hayal (düş) üzerinden kurulmalıydı. Var olan durum olduğu gibi sunulmamalı, biçimi bozulmalıydı. Sanat, nesnenin alışılmış görünümünü yıkmalıydı; sanatçı hayalinde nasıl görüyorsa onu yeniden yaratmalıydı. Gerçeküstücülüğün temsilcilerinden biri olan André Breton şöyle diyordu:

"Gerçeküstücülük arı ruhsal boşalımdır... Usun uyguladığı her türlü denetimin dışında, her türlü estetik ve ahlaki uğraşın ötesinde gerçeküstücülük düşüncenin kendini yazdırmasıdır. Gerçeküstücülük ... düşün gücüne inanmaya dayanır."³⁰

³⁰ André Breton, aktaran Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, s.155.

Ruhsal otomatizm yoluyla sanatı üretmeyi savunan gerçeküstücülük, hayatın aldatıcı ve sersemletici küçüklüklerine karşı "anlamsızlık dolu" başkaldırıydı. Örneğin, bir konu üzerinde daha önceden düşünmeksizin, duraksamadan, içimizden geldiği gibi yazdığımızda ve okuyup düzeltme yapmadığımızda, ortaya gerçeküstücü bir yapıt çıkardı. Gerçeküstücüler, bireysel beynin yaptığı otokontrolü (kendini denetlemeyi) ortadan kaldırmaya, bilinçaltını ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı, Freud'dan esinleniyorlardı. Bu nedenle de gerçeküstücülük, "bireysel kurtuluş, bireysel başkaldırı" sınırını aşamıyordu. Onlar, toplum üzerindeki sansürü kaldıracaklarına, bireylerin bastırılmış duyguları üzerindeki sansürü kaldırmaya çalışıyorlardı. Kısacası, gerçeküstücülük, edebiyata psiko-analizi uyguluyordu. Kapitalizmin düzeneği içinde bireylerin nevrotik sorunlarına çözüm arayan psikologlar nasıl ki "çıkamaz sokağa" girdilerse, gerçeküstücüler de aynı sonuca vardılar. O zamanlar gerçeküstücü olan Aragon, Eluard gibi şairler, bireysel çözümün toplumsal çözüme bağlı olduğunu anlayarak onlardan koptular.

* * *

Güzelim, canım!

Bu arada Paul Eluard'ın hayatının ayrıntılarını da öğrendim, seninle paylaşmak istiyorum. Paul Eluard, Fransa'da 1895 yılında doğmuş, 57 yıl yaşamış, 1912 yılında vereme yakalanmış, İsviçre'de 2 yıl sanatoryumda tedavi görmüş. Orada Helena (Gala) adlı Beyaz Rus kızıyla tanışmış. 1914 yılında Gala, Rusya'ya, P.Eluard ise Paris'e dönmüş. 1. Dünya Savaşı'nda askere alınmış. 1916 yılında Rusya'dan dönen Gala'yla evlenmiş. 1924'te de gerçeküstücülerle birlikte olmuş. 1934-1938 yılları arasında onlardan ayrılmış ve toplumcu realist şairlerin cephesine katılmış. 2. Dünya Savaşı'nda yeniden askere çağırılmış. Fransa, Hitler faşizminin işgaline uğrayınca, "Yeraltı Direniş Hareketi"ne katılmış. Hepimizin bildiği "Özgürlük" şiirini o günlerde yazmış: "Okul defterine, sırama, ağaçlara, kumlara, karlara, ormanlara, çöllere, yuvalara, çiğdemlere, anılarına çocukluğumun yazarım adını" diyen şiiri...

P.Eluard'ın, Gala'yla başlangıçta güzel, ama ayrılıştan sancılı bir aşk yaşamı olmuş. 1929 yılında Salvador Dali (o da gerçeküstücüdür) ile Gala arasında açık aşk ilişkisi başlamış. 1932 yılında boşanmışlar, ama P.Eluard 1934'te Nusch ile evlenmesine rağmen Gala'dan kopamamış, onu hastalık derecesinde bir tutkuyla sevmeye devam etmiş. Ancak yıllar sonra bu aşk acısından biraz kurtulabilmiş ve Nusch'u, Gala'yı sevdiği gibi sevmiş. Ama Nusch'un ölümünden sonra...

Paul Eluard'ın 1929'da Gala'ya yazdığı mektupları okuduğumda, içime bir keder, mahzunluk çöktü. Anladım ki Gala için bitmiş aşk, Paul için talihsiz aşka dönüşmüş. Sana 1929-1935 yılları arasında Eluard'ın, Gala'ya yazdığı mektuplardan bir derleme yapayım. Onun terkedilmişlik acısını sen de hissedeceksin:

"Şu son günlerde bana Arosa'da söylediklerin hoşuma gitmiyor, alışamıyorum bunlara: senin anıların yokmuş, olmasını istemiyormuşsun. Bütün yaşamımı sana olan aşkıma bağladım ben, bütün yaşamımı *bizim* yaşamımıza bağladım. Yoksa yaşayamam öldürürüm kendimi.

(...)

Arzularım yalnız sende coşkunlukları doğuruyor, yalnız sende aşkım aşk içinde yüzüyor. Ama aşkım senin o salt aşkından geçmeli. Yoksa öldürürüm kendimi. Bunu söylediğim için bağışla beni, ancak, şimdi artık bu, senin ilgisizliğinin, geçici de olsa, sonucu bence."

"Gala eğer aramızdaki her şeyin bitebileceği düşüncesine kapılırsam, gerçekten de ölüme mahkûm biri gibi olurum, hem de ne ölüme."

”Her şey sıkıcı, her şey korkunç. Ölüm düşüncesi benim için giderek aşk düşüncesine karışmakta. Seni yitirmişim sanıyorum. Neden bu kadar uzaklardasın. On yedi yıldır seviyorum seni (...) Mutsuzluk düşüncesi sana olan aşkla doğdu bugün, kurtuluş yok. Seni alıkoymam için, sana sahip olmam için, senin beni tümüyle sevmem için ne yapmak gerektiğini eskisinden daha fazla ölçüp biçmeyi bilmiyorum. Neden bu kadar uzaklardasın? (...)

Seni yanımda alıkoyamayacağımı çok iyi biliyorum (...), ama bana öyle geliyor ki sana yıllardan beri sahip değildim. Yaşama zevkini yitirdim ben, gezintilerin, güneşin, kadınların tadını yitirdim. Geriye yalnızca aşkın o acı ve korkunç tadı kaldı bana.”

”Sonsuza dek sürgündeyim ben. Beynimin yurdusun sen. İnanmalısın bana: Sana olan bağlılığım sarsılmaz nitelikte, bütün dış görünüşlere karşı. Öldürecek beni bu. Yaptığım her şeyin gerisinde, sen varsın, hep SEN olmuş olacaksın.”³¹

Paul Eluard’a aşkta ikinci büyük acıyı ”ölüm” yaşatmış. 1946’da karısı Nusch’u yitirmiş. Bu ölümü kabullenememiş Eluard. Ondan sonra 6 yıl daha mutsuzca yaşamış ve hayata elveda demiş.

* * *

Bir tanem,

Eluard’ın sevdiğim şiirlerinden ben de sana örnekler yazayım. P.Eluard’ın aşk-sevgi üzerine duygularını anlatan şu mısraları bizi başka bir dünyaya götürüyor:

”Bulutlar adına söyledim onu sana
Deniz ağaçları adına söyledim
Dalgalar adına dallardaki kuşlar adına
Gürültü taşları adına
Sevişen eller adına söyledim
Bakan göz bakılan göz adına
Göğü bezeyen uyku adına
Pusulü geceler adına
Yoldaki parmaklıklar adına söyledim

Ak alın açık pencere adına
Düşündüklerin konuştukların adına
Sonu gelmesin diye söyledim
Bu okşayışın bu güvenişin bu inanışın
Sonu gelmesin diye”

İnsan yaşamında herkesin kapısını çalan yalnızlık onu da ziyaret etmiş:

”Bir ateş yaktım bırakınca beni gökyüzü
Bir ateş yaktım olayım diye dostu
Bir ateş kış gecesine gireyim diye
Bir ateş daha iyi yaşamaya doğru
...

³¹ Paul Eluard, aktarma *Cogito*, Sayı 4, 1995, YKY, s.258,259,262,263,265.

Yaşadım yalnız alevlerin çitirtısıyla
Sıcaklığının kokusu yetti bana
Bir gemiydim sanki kapalı suda batan
Sanki bir ölüydüm ortada kalmış yapayalnız”

P.Eluard yalnızlıktan nefret etmiş, yaşamayı paylaşmak olarak görmüş:

”Paylaşmaktır yaşamak tiksiniyorum yalnızlıktan
Ölümün bağları tutuyor gene beni
Eskisi gibi kucaklamıyorum kimseyi
Ekmek demek mutluluk demektir o zamanlar
Öpüşümüzü daha sıcak kılan has ekmek

Bu dünyadır sığınabileceğimiz tek yer
Şimdi benim için yaşamak demek sorunları çözmek demek

Ve yok etmek demek doğuşun kör acısını
Parlamayan yıldızın yıldızlığı neye yarar
Yaşamak demek yitmek demektir buluşmak için insanlarla”

Paul Eluard bireysel aşkını zaman içinde toplumsal aşk ile birleştirebilmiş. Başkalarının mutsuzluğuna kayıtsız kalmamış:

”Bunca çektiklerim bir şey değil
Bir şey değil canıma gelecek ölüm
Ve umutsuzluğum ve yaşama dileğim bir şey değil
İnsanların mutsuzluğudur asıl dayanamadığım
Ve bir sürü haksızlık bir de benim öfkem”

O, insanlara umut vermiş, karanlığın aydınlığa dönüşeceğini söylemiş:

”Hiçbir vakit tam karanlık değil gece
Kendimde denemişim ben
Kulak ver dinle
Her acının sonunda açık bir pencere vardır
Aydınlık bir pencere
Hayal edilecek bir şey vardır
Yerine getirilecek bir istek
Doyurulacak açlık
Cömert bir yürek
Uzanmış açık bir el
Canlı canlı bakan gözler vardır
Bir yaşam vardır yaşam
Bölüşülmeye hazır”

”Ateşe veriyoruz çalı çırpısını karanlıkların.
Kırıyoruz haksızlığın paslı kilitlerini.
İnsanlar geliyor insanlar, birbirinden korkmayan,
birbirine güvenen, birbirine sarılan.
Yeryüzünden siliniyor insan kılıkli düşman.”

* * *

Bir tanecik sevdam,

Hissediyorsun değil mi, P.Eluard'ı sevmemek mümkün mü? Ölünceye kadar ezilen dünyanın kardeşliği için yüreği çarpmış biri. O bizden, bizim gibi. Hatırlıyor musun? Sana en büyük eşitlikçi sevginin kardeşçe sevgi olduğunu söylerim her zaman. Bu yüzden sana "kardeşim" diye hitap etmekten büyük zevk alırım. Başlangıçta sen de bunu yadırgamıştın, sonra beni anlayınca alıştın. Eluard'ın şu sözlerini okuyunca onu daha çok sevdim:

"Bir sözcük var ki coşturuyor beni, duyunca ürpermeler geçiriyorum, büyük bir umuttur o, umutların en büyüğüdür, yıkıcı güçleri ve insanları ezen ölümü yenmenin umududur: Bu sözcük, 'kardeşleşme'dir."³²

Paul Eluard ile ilgili son değerlendirme Nâzım'dan olsun:

"Tuhaf şey doğrusu, onun şiirlerini okuduğum zaman, sanki aynı şeyler için düşünmüş, aynı şeyleri yazmak istemişim kanısına varıyorum."³³

³² Paul Eluard, aktarma *Seçme Şiirler*, Yön Yayıncılık, s.29.

³³ Nâzım Hikmet, *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, Bilim ve Sanat Yayınları, s.258.

Kalbimin çiçeği, yüreğimin en nazlı yeri!

Şiir yazıldığı dilden başka bir dile çevirildiği zaman orjinal estetik-edebi değerinden mutlaka bir şey kaybeder; şairin düşüncelerini anlasak bile, duygularını onun gibi hissedemeyiz. Başka bir dilden çevrilmiş şiirleri okurken hep bunu düşünürüm; ama her nedense B.Brecht'i okurken bu düşüncemi unutmurum, onun şiire kattığı duygularını ben de yaşarım.

Alman şairi ve tiyatro yazarı olan Brecht, 1898-1956 yılları arası renkli, heyecanlı, tehlikeli, biraz da bol aşklı, hoş bir hayat yaşamış. Siyasi düşünceleri bakımından Marksist sanatçıdır Brecht. Onun tiyatro ile ilgili çalışmalarını kenara koyup, şiirlerinden, aşklarından ve görüşlerinden bahsetmek istiyorum.

Bertholt Brecht'in hayatına birçok kadın girmiş. İz bırakanlardan ilki Paule Banholzer sayılabilir; onunla birlikteliğinden 1919'da oğulları Frank doğmuş. Bu tarihlerde Marianne Zoff ile tanışmış. Brecht bu kadına âşık olmuş ve 1922 yılında evlenmişler. Bir yıl sonra da kızları Hanne doğmuş. Bu aşk uzun sürmemiş, kavgalar başlamış, ayrılmışlar. Brecht, Helena Weighel ile karşılaşmış, onu da sevmiş, ondan da iki çocuğu olmuş. Helena, Brecht'in aşk serüveninde uzun süre kalmış, ancak Brecht'in yeni kadınlarla kurduğu ilişkiler hiç kesilmemiş. Çoğunlukla çalışma arkadaşları olan kadınlar Brecht'in "sevgililer listesine" girmiş: Elisabeth Hauptmann, Margrete Steffin, Ruth Berlau gibi...

Margrete Steffin komünistti ve işçi sınıfının saflarından geliyordu. Brecht ona "Devrim Askeri" adını takmıştı. O, Brecht'i sürgün yaşamında da yalnız bırakmadı. Brecht onun için birçok şiir yazdı. 1934'te Margrete Moskova'dayken ona şöyle seslendi:

"Yaz bana, ne giydiğini! Sıcak mı bari?
Yaz bana, nerde yattığını! Yerin yumuşak mı?
Yaz bana nasıl görüldüğünü! Eskisi gibi mi?
Yaz bana, neyin eksik! Acaba elim mi?"

Yaz bana, nasılsın! Koruyorlar mı seni?
Yaz bana, ne halt ediyorlar! Cesaretin yeter mi?
Yaz bana, ne yapıyorsun! İyi şeyler de var mı?
Yaz bana, ne düşünüyorsun! Acaba beni mi?"

1939'da Margrete için yazdığı "Sone"de ona karşı duyduğu sevgiyi şöyle anlatır:

"Bir şeyi istemiyorum yalnız: Benden kaçmanı
Dinlemek istiyorum seni, sadece yakınsan bile
Sağır da olsan çünkü, söylediklerin gerekirdi bana
Ve dilsiz olsan gördüklerin

Ve kör bile olsaydın, yine de görmek isterdim seni
Bekçim gibi yanım sıra gelirdin:
Yarısına bile gelmedik daha upuzun yolun
Nasıl bir karanlık içindeyiz hâlâ düşün!

Diyemezsin 'Yaralıyım beni bırak'
'Herhangi bir yerde' diyemezsin, varolan yalnızca
'burası'

Görev bitmez, devredilir ancak

Ne acı ki Margrete verem hastalığına yakalandı ve 1941'de Moskova'da öldü. Brecht Danimarka'da sürgündeyken Ruth Berlau ile karşılaştı. İkisi de birbirlerine âşık oldular. O da Margrete Steffin gibi Brecht'i sonuna kadar takip etti; ta ki Brecht onu bırakıncaya kadar. Ruth Berlau'nun hayatı insanı ağlatacak kadar trajedi doludur.

Ruth birlikte yaşadığı zengin erkek arkadaşını Brecht için terk etti. Onun burjuva yaşam tarzından ayrılığı kolay olmadı. Brecht'e karşı duyduğu sevgi, bu hastalıklı burjuva yaşamdan onu çekip kurtardı. Brecht bu kopuşu "Koltuk Değnekleri" adlı şiirinde anlatır:

"Yedi yıl adım atamadım bir türlü
Çıkınca doktorların en iyisine
Sordu: Neden koltuk değnekleri?
Dedim: Kötürümüm ben.

Dedi ki: Şaşılacak ne var
Deneyiver
Seni kötürüm eden bu tahtalar,
Yürü, düş, sürün dört ayak üstünde

Gülerek canavar gibi
Alıp güzelim koltuk değneklerimi
Sırtımda kırdı
Gülerek attı ateşe

İyileştim şimdi: Yürüyorum
Bir gülüş oldu ilacım
Sadece ara sıra değnekleri görünce
Birkaç saat kötü yürüyorum."

Ruth "koltuk değneklerini" attıktan sonra 22 yıl Brecht'i "gizli" bir sevgili ve çalışma arkadaşı olarak izledi. Brecht "Me-ti" kitabında onu "Lai-tu" diye çağırır ve der ki:

"Sevdik birbirimizi savaşlar arasında
Ordular geçip giderken
El salladık birbirimize. Mektuplar dururdu
Fethedilmiş şehirlerde. Düşmanlarımı beklerken
Saklandığım kulübede, duyardım
Onun hafif adımlarını, o
Yemek ve haber getirirdi, ayaküstü istasyonda
Anlatırdık birbirimize nasıl gittiğini işlerimizin
Daha dudaklarındayken yolların tozu
Öperdim onu, çevremizde
Değişir dururdu her şey
Tutkumuz değişmezdi."

Ruth olağandışı bir kadıymış. Brecht'in yanlışlarına karşı tutumu acımasızmış. Bir keresinde Brecht kadın yardımcılarında birinin kalbini kırdığında, Brecht'in kısa süre önce kendisine armağan ettiği çiçek demetini kadına hediye etmiş. Haksızlıklara karşı tutumu volkanın patlaması gibiymiş; karşısındakini rezil etmekten ve kendisi rezil olmaktan korkmamış.

Eğer ölüm ayırmazsa, her aşkın bir ömrü vardır. Brecht-Ruth aşkı da 1950'den sonra ömrünü doldurmuş, ama ilişkiyi bitiren Brecht olmuş. Ruth bu ayrılığı kaldıramamış, psikolojik sorunlar içinde boğulmuş. Onun dost bildikleri de onu terk etmiş, vefasızlık yapmışlar ona. Hayatının son günlerini yalnız ve yoksulluk içinde geçirmiş. 1974'te bir gece hastanedeki odasında sigarasını içerken uykuya dalmış; yere düşen sigaranın çıkardığı yangının dumanları arasında boğulmuş.

Erkeklerin hâkim olduğu dünyanın bir kadını olarak acıları yeteri kadar yaşayan Ruth gibi insanların, ne hüznelerini ne sevinçlerini anlatmak mümkündür. Onlar fırtına içinde yaşarlar ve ancak mezarda sükûnete kavuşurlar.

Brecht de özel yaşamında sınıflı toplumun kirlerinden hakkını almıştır. Onun nefret ettiği ve değiştirmek istediği bu burjuva düzenin erkeğe biçilen rollerini o da oynamıştır. Yanlış bir hayatı tam doğru biçimde kim yaşayabilir ki? Sınıflı toplumun pisliklerini zevk içinde yaşayanlardan farklı olarak Brecht, burjuva topluma karşı kavga yolunu seçmiştir. Ruth Berlau'ya: "Brecht nasıl biriydi?" diye sorduklarında verdiği yanıt bizi bu konuda aydınlatır:

"O bir dâhi miydi?

Evet, çalışkan, marksist, normal bir dâhiydi.

İtici gücü neydi?

Tek sözcükle söylendiğinde: Sınıf savaşımı

Kimin için çalışırdı?

Ezilenler için ve sömürücülere karşı."³⁴

Bertholt Brecht sanat çalışmalarında her zaman bu görüşlerine uygun davrandı; duygu ve düşünceyi eserlerinde birleştirebildi. O, "herhangi bir yapıtın neyi kanıtladığı söylenemiyorsa bu önemli bir yapıt değildir," diyordu. "Madam Bovary"nin yazarı Flaubert: "Dışımızdaki gerçeği yansıtan birer ayna olmalıyız" derken; Brecht: "Dışımızdaki gerçeği yansıtan bir ayna olmamalıyız yalnızca. Konuyu içimize aldığımızda, yine çıkıp gitmeden önce, buna bizden bir şey katılmalıdır; iyi ya da kötü, konunun, toplumun bakış açısından uğraması gereken eleştiridir bu,"³⁵ der.

Brecht'in şiirleri öğreticidir; onun şiirleri süs eşyası değil, yararlı bir nesnedir, hayat bilgisi dersidir. Brecht "öğrenmeyen" insanın hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini bildiğinden, "öğrenmeyi" över ve "öğrenmiş" insanı iktidara çağırır:

"Sakin sıkılma, önce araştır ve sor sonra!

Her söylenen doğru değil

Dört aç gözünü, kendin görmelisin

Kendin öğrenmediysen

Bilmiyorsun onu demektir!

³⁴ Ruth Berlau, *Brecht'in Lai-tu'su*, İnter Yayınları, s.244.

³⁵ Bertholt Brecht, aktarma *Saf Şiir Yoktur*, De Yayınevi, s.68.

Hesaba iyi bak
Çünkü sen ödeyeceksin onu!
Her koltuk oturucusunu işaretle
Nasıl geldi oraya, sor öğren
Ve ne yap et
Eninde sonunda
Geç başa...”

Brecht, okumuş, öğrenmiş işçinin ağzıyla sorar:

”Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?
Kitaplar yalnız kralların adını yazar.
Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?
Bir de Babil varmış, boyuna yıkılan,
kim yapmış Babil’i her seferinde?

...

Atlantis’de, o masallar diyarında bile,
boğulurken insanlar uluyan denizde bir gece yarısı,
bağırıp imdat istedilerdi kölelerinden.

...

Kitapların her sayfasında bir zafer yazılı.
Ama pişiren kimler zafer aşını?
Her adımda fırt demiş fırlamış bir büyük adam.
Ama ödeyen kimler harcanan paraları?

İşte bir sürü olay sana.
Ve bir sürü soru.”

Dünyayı çelişkisiz bir mutluluk evi gibi gören, ”dünyanın dostça kurulduğunu söyleyenlere” karşı da şöyle yazar:

””Böylesi çok iyi, değiştirmeyin hiçbir şeyi!’
Bunu mu diyelim güle oynaya?
Bardağı görelim de ölmeyi mi seçelim susuzluktan?
Boşunu mu alalım dururken dolu bardak?

...

Bizce en iyisi, kalkmak, yeter artık, demektir,
vazgeçmemek için kırıntısından bile yaşamanın,
karşı çıkmaktır var gücümüzle acıyı doğuranlara,
yaşanır hale getirmektir bütün insanlara dünyayı.”

Brecht, yenilgi dönemlerinde duraksayanlara da seslenir. Bu dönemler birçok insanın umutsuz olduğu, davadan kaçtığı, sürekli olarak geçmişten şikâyet ettiği dönemlerdir. Bugün olduğu gibi... Brecht’in ”duraksayanlara” yazdığı şu şiir sanki içinde yaşadığımız gericilik zamanını anlatmaktadır:

”Davamız için bu gidiş hayırlı değil, diyorsun

Karanlık gittikçe artmakta
Gücümüz, diyorsun, azalıyor

Diyorsun, yıllarca çalıştık, uğraştık
Nihayetinde ise ilk günün gerisine düştük.

...

Şimdiye kadar ne söylediysek
Hangisi yanlış bunların?
Tümü mü azı mı?
Kime güvenebiliriz artık?

...

Ya da biraz şansa mı ihtiyacımız var?

İşte sen bunları soruyorsun.
Fakat yanıtını bizden bekleme bunun
Kendin ver.”

Brecht’i anlamak zor değil, ama onun yolundan gitmek, duraksamamak zor! İnsan olmaya yaklaşmak isteyen bu zor yoldan başka bir yolu ise hiç yok!

* * *

Kır çiçeğim benim,

Sevdiğim şairlerden bir kısmını sana dilimin döndüğünce anlatmaya çalıştım. Onları sen de sevdiysen, paylaşabileceğimiz ortak bir zevk daha var demektir. Paylaşmak sevgiyi büyütür. Ayrıca beğendiğim şairlere bakarak, ”şiire nasıl baktığımı” da anlayabilirsin. Yine de ben senin soyut şiir üzerine yazdıklarına karşılık olarak, ”Hangi Şiir?” adlı yazımı gönderiyorum.

Umut ediyorum bu konuda anlaşırız, anlaşamazsak tartışmaya devam etmek zorundayız. Savaşa girmeden savaşın sonucu belli olmuyor. Seni en ”barışçı” duygularımla öptüm, öptüm, öptüm.

HANGİ ŞİİR?

"Hiçbir şey söylemeden, alabildiğine konuşmak; şairlere özgü olan buysa eğer, kötü. Bu hiçbir şeyi, şair olmayanların bir şeyiyle karşı karşıya koymak gerekiyor çünkü.

...

Bu arada, şiirsel hiçlik, öylesine evrensel bir kavram haline gelmiş ki, şairlerin dilinden düşürmedikleri, süsleyip püsledikleri bir şey olmuştur. Sonra da bu serabın oyuncağı olmuşlar ve burunları havada, hiçbir şey söylememe hakkına sığınmışlar."

Aragon

Şair değilim. O nedenle kullanacağım gözlük okuyucu gözlüğü olacak. Edebiyat alanında, sanata bakış alanında farklı görüşlerin olduğu açık. Her okuyucu ya da şair sahip olduğu görüşler temelinde şiire yaklaşıyor. Herkesin bir tarafı var, sanata biçtiği misyon var.

Ben de bir okuyucu olarak dünya görüşüm temelinde taraf tutuyorum. Biliyorum ki sanata, şaire, şiire bakış tarafsız olamaz. Ancak bu taraflılık şu anlama gelmiyor: Sadece benim dünya görüşüme uygun olan sanatçının ya da sanat eserinin savunucusuyum. Aksine, benim dünya görüşüme yakın birçok sanatçının eserlerini beğenmiyorum. Niçin? Çünkü ortaya çıkarılan sanat eserini ya da şiiri usta bir sanatçının eseri olarak göremiyorum. Benim sevdiğim şairler, doğru ideoloji ile, iyi bir sanatsal biçimi birleştirebilen sanatçılardır.

Şiirin içerdiği düşünce ile, o şiirin biçimi birbirinden ayrılamaz. Bu, sonuçta özle, biçim arasındaki ilişkidir. Öz, düşünceyi; biçim, sanatsal sunuşu temsil eder. Öz ile biçim arasındaki birtelikte belirleyici olan nedir? Bence özdür, anlattığı düşüncelerdir. Öz olan düşünce binlerce biçimde yazılabilir. Biçim, sanatçının yeteneğine kalmıştır; güzel de ifade edebilir, kötü de.

O halde şiirin bir özü olmalıdır. Öz ise hareket halinde olan hayattır. Hayatın her alanını realist bakış açısıyla, uygun biçimde sunabilen her şiir, okunmaya değerdir. İster sevgilisinden bahsederken hayatı anlatsın, isterse kendinden bahsederken bunu yapsın, isterse toplumda gördüğü mikro bir olayı makro düzeye yükselterek yaşamdan kesitler sunsun. Sevdiğim şiir, hayatı aksettiren şiirdir. İnsana yabancı olmayan her şey şiirin konusudur.

Sevmediğim şairler, öz ile, yaşam ile ilgilenmeyen, kendi ufacık dünyalarını gerçek dünya yerine koyan şairlerdir. Onlara göre, sadece onların dertleri, hüznüleri, aşkları, sevinçleri vardır. Yaşam, toplumsal gerçekler onların dışındadır. Kendilerini bu somut koşullardan ne kadar soyutlar, kendi ruhsal dünyalarına gömülürlerse daha iyi sanatçı olacaklarını düşünürler. İşte, hayattan kopuk biçimde sadece kendisiyle uğraşan şairleri ve şiirlerini sevmem. Çünkü onlar, hayat hakkında yanlış düşünceler saçarlar, dünyada olanın olduğu gibi kalmasına hizmet ederler.

*

*

*

Şiiri belirleyen içeriğidir, dedim. Bu şiir ne anlatmak istiyor? İlk baktığım nokta burasıdır. Sonra da anlatılmak isteneni nasıl anlatmış? Bu iki yöne bakarak şiiri sevebilir ya da sevmeyebilirim.

Günümüzde modern şiir diye öne sürülen şiiri sevemiyorum. Şiirin ne anlatmak istediğine bakıyorum, anlamıyorum. Defalarca okuyorum, anlam çıkmıyor. Evet bir şey anlıyorum, şairin dertli, ya da sevinçli olduğunu, ya da yumak gibi ruhunun karışık olduğunu... Şiirin biçimine bakıyorum, alt alta diyalektik bağlantısı olmayan "şairane sözler" dizilmiş. İmgeli şiir yazıyorum diye gereksiz laf salatası... Metafor yapıyorum diye hayata uymayan benzetmeler...

Bu şiirin kime yararı var? Belki, yazarın kendisini şair sanmasına, bir de özlem duyduğu sevgilisinin onurlandırılmasına yardımcı oluyor bu şiirler. İyi öyleyse, beni ilgilendirmiyor. Bunların yayınlanmasına da gerek yok. Kendileri okuyup, kendileri dinleyebilirler. Anlamı olmayan bu şiirler, hayattan ses vermeyen kokusuz şiirlerdir; sadece hayatla ilgili olmayanları ilgilendiriyor. Şairin söyleyecek sözü olmalı.

Okuyucu olarak bana göre "şairanelik" iyi bir şaire yakışmıyor. Yapmacık gözüküyor. Kullanılan süs, şatafat, özün yerine geçmiş oluyor. Ayrıca bu tür şairler lirizmi, romantizmi, şairanelik ile karıştırıyorlar. Realist lirizm ve romantizm şiirlerde kullanılabilir, ama şairanelik değil. Çünkü şairaneliğin özü demogojiktir, süslemedir. Anlamsız laf kalabalığıdır, samimiyetsizliktir. Kısacası, "Hangi Şiir?" konusunda Nâzım Hikmet gibi düşünüyorum:

"Ben şimdi şiir olsun, roman olsun, hikâye olsun, resim olsun, musiki olsun, velhasıl bütün güzel sanat şubelerinde yirminci asrın vatandaşı, yirminci asrın konkre (somut) insanı olarak şu suali soruyorum: Bundan - "Bana" da dahil - bize ne? Şair şiir yazmış, sevgilisi için, o sadece ikisinin arasında bir hadise ise ve şair aşkını yirminci asrın muayyen bir "bizi alakadar eden - beni alakadar eden de dahil - hususiyeti ve tarafıyla" bağlanmamışsa bana ne, bize ne? (...) Şair şiir yazmış, şu veya bu (...) hayal oyunuyla kendi faniliğinden bahsediyor. Bize ve bana ne? Ama bu fanilik günün birinde ölmek lazım geldiği vakıasını yirminci asrın bir küçücük tarafıyla olsun bağlamış, ümitli hatta ümitsiz okurum. (...) Fakat mücerret (soyut), umumiyetle yirminci asırda, bu asır içindeki memleketler, sınıflar ve kavgalarla, ufak da olsa elle tutulur, gözle görülür bağı bulunmayan şiiri filan okumam."³⁶

* * *

Yeni tipten şairlerimiz şiirlerini soyut tarzda yazıyorlar. Yaşamdan bağlantısız biçimde sadece kendi ruhlarını anlatan şiirlerin başka türlü olmasına da olanak yok. Olayı sadece kendileri biliyorlar; okuyucunun da o kafalarından geçen şeyi bilmesini istiyorlar. Anlaşılır olmayı, olayın arka planını sunmayı kendilerine yediremiyorlar. Anlaşılmaz olmayı marifet sayıyorlar. Halbuki şiir, görünmeyeni görünür hale getirmek, bilinmeyeni ya da az bilineni bilince çıkartmak zorundadır ki işlevini yerine getsin.

Yöntemsel olarak şiir; soyutu, somuta yükselten bir anlayışla yazılmalı. Soyut teoriktir, somut pratiktir. Pratik ise hayattır, yaşanandır. Şiir planında soyut, bilinemeze tekabül eder; somut ise, beyinle görülene dayanır. Soyut şiir, okuyucuyu bilinmeyen çıkmazlara sürükler. Şairin işi soyut laflarla bilmece kurmak değildir. Bilmece gibi olan şiirlerse şiir değildir. Bilmece düşünülerek çözülür, şiir okunurken kendiliğinden çözülür.

³⁶ Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mapushaneden Mektuplar (3)*, Adam Yayınları, s.80.

”Şiir, okunulurken (dinlenilirken) tadına varılan şeydir. Okuyup okuyup, başa dönülerek, bir kez daha, bir kez daha okunularak, ‘ne diyor bu sözler?’ diye kaş çatılıp düşünülerek tadına varılmağa çalışılan şey, şiir değildir. Nedir ya?

Ya özdeyiştir, ya bilmecedir, ya bulmaca, ya da saçma!..

(...)

Şiir, elma gibi, yemek gibi, ekmek gibi, yenilirken; su gibi, içki gibi, sigara-çay-kahve gibi, içilirken; müzik gibi, şarkı ve türkü gibi, dinlenirken; resim gibi, bakılırken; sevişme gibi, sevişilirken... tadına varılan şeydir.

(...)

Kimi ruh hastaları, durup durup bir şeyler mırıldanırlar; kimileri de, dikkat çekmek için, şunun bunun yanında bir şeyler çiziktirirler ceplerinden çıkarttıkları kâğıtlara veya başka yerlere, imler, bellikler koyarlar, dikkati çekecek biçimde. Görenler de, ‘acaba ne diyor bu, acaba ne anlama geliyor bu çizgi, bu im?’ diye merak ederler. Ruh hastası ulaşmıştır amacına, dikkatleri kendi üzerine çekmiştir!..

(...)

Şiiri anlamak demek, onu duymak, duyumsamak, algılamak, yaşamak ve ondan tat almak demektir. Açarsınız şiiri önünüze, okursunuz, duyarsınız, yaşarsınız ve kapatırsınız. Aynı ruh hali içinde, bir başka zaman yine okursunuz, yine okursunuz. Müzik dinler gibi!.. Şiirin bitmezliği, tükenmezliği, hep taze ve diri kalması budur!.. Yoksa, ‘Tamam, anladım ben bu şiirin ne demek istediğini; anladım ve bitti şiir; artık, yeniden okumama gerek yok!’ demek değildir. Çünkü elma, kokusundan ayrı satılmaz. Çünkü güvercin, biçiminden soyutlanamaz. Çünkü ekmeğin tadına, yenilirken varılır, sonradan düşünülerek değil!.. Sevişmenin tadı, sevişme sürecinin içindedir.”³⁷

* * *

Şair niçin şiir yazar? Sadece kendisi için mi? Sadece kendisi için yazıyorsa, onu neden diğer insanların okumasını, beğenmesini ister? Onu neden basılması için dergilere gönderir? Eğer gerçek durum böyleyse, okuyucuların şiiri anlaması büyük önem taşıyor. Soyut şiir yazdığını düşünen şairlerimizin bu durumu dikkate alması, olabildiğince anlaşılır olması gerekiyor.

Şair de insandır ve yaşadığı toplumsal koşullardan kopamaz, sadece gerçeği görmemezlikten gelebilir. Gerçeği görmemek, hayattan kaçmak ise şairi sıradan insan düzeyine indirir. Halbuki şairin görevi, hayatı okuyucuya anlayabileceği biçimde anlatmak, onu bir üst bilince yükseltmektir. Toplumsal sorunlara yabancılaşmamış şairin görevi okuyucuyu yaşamla karşılaştırmak, onu sarsmaktır. O, geçmişin, ya da bugünün savunucusu değil, yarının savunucusudur. Yaşamayan şiir yok olur gider.

Sanat tarafsız olamaz, şiir tarafsız olamaz, dedim. Ama böyle diye de her şairin toplumcu-realist şair olması gerekmez. O zaman da her şair, kendine biçtiği taraflı olma misyonuna uygun davranmalıdır. İsteyen soyut şiirlerine, yaşamın dışında olan şiirlerine devam eder, onları da o tip okuyucu okur. Bir kısım okuyucu da okumaz. Nâzım diyor ki:

”Anlamsız, abstre (soyut) şiirlere, hele şairlere gelince; hayattan, anlamdan hangi nedenlerle kaçtıklarını bildiğim için yüreksizliklerine üzülüyorum. Kendilerine acıyorum ama ayıplamıyorum.”³⁸

³⁷ Hasan Hüseyin, *Acılara Tutunmak*, Bilgi Yayınevi, s.11,14-16,18.

³⁸ Nâzım Hikmet, *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, Bilim ve Sanat Yayınları, s.124.

İşte böyle, "Hangi Şiir?" sorusunun yanıtı hangi şair, hangi okuyucudur.

- XI -

Işığım, aydınlığım, sevgilim,

Seni bu mektubumda güldürmeyi amaçlıyorum. Sıkıntılarımızın arasına gülüşlerimizi sıkıştırmadan yaşayamayız değil mi? Şu dünyada gülmeyi hak eden insanlardan biri de sensin. Bu iyiliğimi unutma!

Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı adlı meşhur olmuş bir kitap okudum. Yazarı Maharishi Mahesh Yogi. Kitabı okurken hem çok güldüm, hem de çok üzüldüm. Üzüldüm çünkü bu aptalca kitabı okuyan ve birbirine tavsiye eden aptallar ne kadar çokmuş diye! Güldüm çünkü bu kadar gülünecek şeyi bir araya getirmeyi nasıl başarmışlar diye!

Kitabın amacı, yaşama sanatını ve nasıl mutlu olunacağını göstermekmiş. Kitaba göre, eğer insan "saf varlığa" ulaşırsa mutlu olurmuş. Saf varlık dedikleri ise Tanrı. Tanrı'ya ulaşmanın yolu da Transandantal Meditasyon'muş (düşünme sürecinin ötesine geçmek anlamına geliyor, yani düşünmeyi bitirip işlevsiz hale gelerek, sezgi-algı gibi olmak). Günde iki kez bu meditasyonu yaparsan mutlu olurmuşsun. Meditasyon sayesinde bir gün "kozmik bilince" ulaşıyormuşsun; bakarken Tanrı'nın ihtişamını görüyormuşsun; konuşurken doğanın müziğini işitiyormuşsun(!) Yeryüzünde böylesi insanların sayısı çoğalınca da dünyada cennet çağı başlayacakmış(!)

Daha ilginç olan şey, meditasyona girerek "Yoga Uçuşu" yapan bu insanlar, dini kitapların bildirdiğine göre gerçek olarak havada uçacakmış(!) Yoga Uçuşu'yla, insanların dua eder gibi kendilerinden geçeceği seans kastediliyor. Eğer yedi bin kişi dünya çapında "Yoga Uçuşu" yaparsa (niye yedi bin kişi diye sorarsan, bu dünya nüfusunun yüzde birinin kareköküne denk gelen bir sayıymış) dünya iyiye doğru gitmeye başlayacakmış(!)

Kitap, var olan kapitalist devletlerin hükümetlerinin açlığa, işsizliğe çare bulamamalarının sebebini de bulmuş. Halk stresli olunca, hükümetler de stresli oluyormuş ve sorunları çözemiyormuş. O zaman ne yapmak gerekiyor? Her hükümet bir grup "Yoga Uçuşu" uygulayan adam yetiştirmeli ve bütün hükümetler hep birlikte yedi bin kişiyi tamamlayarak "Yoga Uçuşu'na" çıkmalıymış. Böylece atmosferdeki stres ortadan kalkacak, huzur, mutluluk dalgaları ortaya kaplayacakmış ve bütün ülkelerin sorunları yok olacakmış. Yazdıklarımın abartma olduğunu düşünüyorsan, kitabın önsözünden sana bir derleme yapayım:

"Yoga Uçuşu'nun ilk aşamasında beden, sırf Sidhi tekniğinin çaba gerektirmeyen zihinsel itkileriyle harekete geçirilerek, bir dizi iç mutluluk sıçrayışıyla havaya yükselir ... ileri aşamalarda bu teknolojinin insanın gerçekten havada yüzer kalmasını ve hatta uçmasını sağladığı anlatılmaktadır.

(...)

Yoga Uçuşu uygulanmasının ilk aşaması olan sıçrama aşaması bile, uygulayıcının bilinci ve fizyolojisinde dalga dalga kaynayan iç mutluluk kabarcıkları yaratır. Yoga Uçuşu'nu yapan kişinin bu yoğun iç mutluluk deneyimi çevresine yayılır, bulunduğu ortamda uyum yaratır ve etrafındaki insanları yüceltip huzurla dolduran dalgalar oluşturur.

(...)

Her hükümetin uyum yaratacak olan Yoga Uçuşu grupları oluşturup ve bunların sürekliliğini desteklemesi halinde ... dünyanın savaşlardan ebediyen kurtulacağı çok açıktır. Bu umut çok kısa bir zamanda gerçek olacak.

(...)

Ulusun hayatında doğanın desteğinin artmasıyla birlikte, tıpkı ışığın belirmesiyle karanlığın ortadan kalması gibi, bütün ülkelerin sorunları da ortadan kalkacaktır. Kısa süre içinde her hükümet, ulusal yönetimin temel gereksinimi olan Yoga Uçuşu uygulayıcılarından oluşan bir grup kuracak ve her ulus doğal yasanın desteğinin zevkine varacaktır. Yeryüzündeki bütün acılar ve sıkıntılar uzak bir geçmişin silik anıları haline gelecek ve şimdi ve gelecek sayısız nesildeki, her ulusun her yurttaşı doygunluk içinde, mükemmel bir yaşam sürdürecektir.”³⁹

* * *

Kitabın yazarı, önsözü yazandan daha az saçma konuşmuyor. M.Yogi, ruh çağırılma işine inanıyor, ama bunu Transandantal Meditasyon yanında yetersiz buluyor. Ruh ufak parçadır, Tanrı’ya ulaşırsanız daha kârlı bir iş yapmış olursunuz, diyor:

”Yaratılıştaki doğaüstü güçlerden yararlanmak için bir medyum aracılığıyla veya ruh çağırarak ruhlar dünyasıyla temas kurmaya çalışan birtakım insanlar vardır. Bu, yalnızca çok kısıtlı bir güç düzeyini sağlayabilir; çünkü hiçbir ruh doğanın tüm gücüne sahip değildir.

(...)

Bir ruhun medyum olmak için insanın kendini tümüyle ona vermesi gerekir, aksi takdirde ruh gelmeyecektir. Çok küçük miktarda bir güç kazanmak için kendini bütünüyle bir ruha vermek yerine, insan neden kendini Transandantal Meditasyon ile tümüyle ilahi bilince verip doğa ananın her şeye kadir sonsuz gücünü elde etmesin?”⁴⁰

* * *

Yazarımız, ikinci kez dünyaya gelme işine de inanıyor; ikinci kez dünyaya gelenler ilk hayatlarına doymamış olanlardır, diyor:

”Deneyime ait izlenimlerin neden olduğu doğum-ölüm döngüsünü anlamak için öncelikle yeniden doğumun nedeninin geçmiş hayattaki doygunluğa ulaşmamış arzular olduğu anlaşılmalıdır. Eğer bir kimse şunu ya da bunu başarmak isterse ancak beden işleyişine son vermeden önce bunu gerçekleştirmeyi başaramazsa kişi doygunluğa ulaşmadan ölür. Bu doygunluk eksikliğinden dolayı iç insan (zihin), geçmiş yaşamdaki doygunluğa ulaşmamış arzusunun doygunluğa ulaşabileceği yeni bir beden yaratma yoluna gidecektir.”⁴¹

Bu dünyada en çok doymamış olanlar fakirler olduğuna göre, ikinci kez dünyaya gelecekler de onlar oluyor. Bir kez daha aynı acıları çeksinler diye! Zavallı burjuvalar tıka basa doyduklarına göre, onlar bu şanstı yoksun kalmışlar(!)

* * *

M.Yogi, ’iyi’ ve ’kötüyü’ ülkenin kanunlarına bakarak ayarlamaya çalışıyor. Burjuva düzenin yasalarına uyarsanız iyisiniz, yoksa kötüsünüz, diyor:

³⁹ M.M.Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.XXIII, s.XXIV, s.XXXVII-XXXVIII.

⁴⁰ Maharishi Mahesh Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.90.

⁴¹ Maharishi Mahesh Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.105.

”Bir ülkeyi yöneten yasalar da diğer bir iyi-kötü ölçütünü oluşturur. İnsan bir anlamda doğru olmak için en azından içinde yaşadığı ülkenin yasalarına uymalıdır.

(...)

Genelde kişinin doğru eylemin hangisi olduğunu bilmesi zordur. Ülke yasaları ölçülerden biridir. Bu anlamda doğru eylem, en azından yasalara karşı olmayandır. Yasal eylem doğru eylemdir. Ülke yasalarının genelde doğa yasalarına oturtulduğu söylenebilir. Köklü uygarlığa sahip, geleneklerin üstün tutulduğu ülkelerde, ülke yasaları temelde doğa yasalarından türetilmektedir. Bundan dolayı, doğru eylem seçimine kılavuzluk etmek için eylemin ülke yasalarına ters düşmemesi bir zorunluluktur ve eğer mümkünse doğa yasalarına da uygun olmalıdır.

Ülkenin yasaları ve gelenekleri genellikle neyin doğru neyin yanlış olduğunun göstergesidir.”⁴²

Peki bu yasalar sınıflı toplumu ve onun yöneticilerini korumuyor mu? Şu burjuva yasaları, düzenin devamını sağlayan hukuk bekçileri değil mi? Bütün yasalar iyi olsaydı, ezilen insanlar bunları değiştirmek için bu kadar kurban vermezlerdi. Burjuvazi bile sabit yasa tanımaz, çıkarına uygun biçimde onu değiştirir.

* * *

Yazarımız, Transandantal Meditasyon sayesinde insanların karakterlerini bile değiştirebiliyor:

”Transandantal Meditasyon yönteminin uygulanmasıyla her türlü gerilimin giderilebileceği, sert, zalim bir karakterin, hoşgörölü ve şefkatli bir kişiliğe çevrilebileceği görölmüştür.”⁴³

Demek ki burjuva sınıfını yıkmaya gerek yok! Onları meditasyondan geçirerek iyi insanlar haline getirebiliriz(!)

* * *

Yine M.Yogi'ye göre, dünya barışını bu meditasyonla kurabiliriz:

”Eğer tüm ülkelerde devlet adamlarının zihinleri ve olanakları Transandantal Meditasyon uygulamasını yaygınlaştırmak ve bireylere sunmak doğrultusunda kullanılabilsaydı, dünyanın çehresi bir gecede değişirdi.

(...)

İş başındaki devlet adamları bu kolay Transandantal Meditasyon yöntemi aracılığıyla yurttaşlarının yaşamını ıslah etme, onlara barış, mutluluk ve yaratıcı zekâ getirme olanağına sırt çevirirlerse, dünya barışı sorunu sadece yüzeysel düzeyde ele alınabilecek, dünya soğuk ve sıcak savaşların ıstırabını çekmeye devam edecektir.”⁴⁴

Demek ki, dünya savaşının nedenleri ekonomik değil, meditasyon eksikliği(!) Emperyalistlerin ezilen dünyaya saldırısının nedeni kârları artırmak, yeni pazarları ele geçirmek değil, meditasyonu bilmemeleri(!)

* * *

⁴² Maharishi Mahesh Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.130, s.171-172.

⁴³ Maharishi Mahesh Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.234.

⁴⁴ Maharishi Mahesh Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.260.

Yazarımız meditasyon ile Tanrı'ya ulaşmayı amaçladığından, Tanrı'nın cinsiyetiyle de ilgilenmiş. Tanrı'nın cinsiyetsiz olmadığını söylüyor. Fakat bir türlü erkek ya da kadın mı olduğuna karar veremiyor:

”Kişisel haldeki Tanrı her şeye gücü yeten en üstün varlıktır. O cinsiyetsiz değildir. Erkek veya dişi özelliğinde olabilir. Erkek veya dişi özelliğindeki Tanrının bir şekli, özel bir doğası, belirli özellikleri ve belirli nitelikleri vardır. Bazılarına göre kişisel Tanrı erkektir, bazılarına göre dişidir. Bazıları ise O'nun hem erkek hem dişi olduğunu söyler, fakat o kişisel karakteri gereği kesinlikle cinsiyetsiz değildir.”⁴⁵

* * *

Bu Transandantal Meditasyon her derde çare. Hastalıkların oluşmasını önüyor, eğer oluşmuşsa onu ortadan kaldırıyor:

”Transandantal Meditasyon yöntemi sağlık alanında iki yönden yararlıdır: Transandantal Meditasyon, hem koruyucu hem tedavi edicidir. Zihinsel ve bedensel sağlığı koruma aracıdır.”⁴⁶

* * *

Bebeğim!

Yeteri kadar güldüğünü tahmin ediyorum. Ne yazık ki milyonlarca insan bu kitapları okuyor ve buna inanıyor. Toplumsal sorunları, bireylerin ruhlarındaki fırtınayı dindirmekle çözebileceklerini sanıyorlar. Oysa, ruhlardaki dengesizliği, mutsuzluğu yaratan o insanların yaşadığı toplumsal koşullardır, toplumsal ilişkilerdir; mutsuzluk ilişkileri, mutsuz dünyanın görünen sonuçlarıdır.

Meditasyon özünde bilimsel bir yöntemdir. Meditasyon, insanın kendi kendine (kendisine) yaptığı hipnoz gibidir; insanı müzik gibi dinlendirir, sıkıntılarını bir an için unutmasını sağlar ama sıkıntıları ortadan kaldırmaz. Meditasyon, sadece zihnin çalışmasını yavaşlatır, düşünmeyi geçici olarak pasifleştirir, bireysel sorunların üzerini örter. Bazı durumlarda bireysel olarak yararlı bile olabilir. Fakat hiçbir şekilde yazarın anlattığı gibi her sorunu, hele hele toplumsal sorunları çözümleyecek anahtar sunamaz. Yanlış anahtar da hiçbir doğru kapıyı açamaz.

Şimdilik bu kadar. Kendine iyi bak, beni unutma. Meditasyona gerek yok, gözlerini kapa ve seni gözlerinden öptüğümü hayal et.

Canım, sana binlerce insanın okuduğu başka bir boş kitabın eleştirisini de bu yazı ile birlikte yolluyorum. Gülüp gülmemek sana kalmış.

⁴⁵ Maharishi Mahesh Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.295.

⁴⁶ Maharishi Mahesh Yogi, *Varlık Bilimi ve Yaşama Sanatı*, Sistem Yayıncılık, s.205.

DÜŞÜNCENİN GÜCÜ

”Düşünmek kadar güzel, düşünmek kadar korkunç, düşünmek kadar dinlendirici ve çıldırtıcı bir nesne olmasa gerek, diye düşündüm.

Doludizgin, önceden öğrenilmişlere dayanmayarak, korkmadan düşünmek!

Ben, bu işi kıvrabilecek babayiğitlerin yeryüzünde sanıldığından az olduğunu sanıyorum.”

Nâzım Hikmet

Evet, düşünmek, düşünmemekten güzeldir; ama doğru düşünmek ve o düşünceyi eyleme çevirmek daha güzeldir. Aşağıda eleştireceğim kitabın yazarı hiç de doğru düşünmemiş! Bir yıldan beri önüme çıkan çok kişi bu kitaptan bahsediyor. Kitapçılar, bu kitabı en fazla satılan kitaplar arasında sayıyorlar. Bu kitaba insanların sıraladıkları övgüler beni korkunç bir şaşkınlığa sürüklüyor. Bu kitabı okuyunca yaşamının değiştiğini söyleyen insanlar bile var. Kitabın kapağında: ”Düşünce gücünüzü artırarak hayatınızı daha iyi yönlendirin!” diye yazıyor. John E. Namilton’un, *% 100 Düşünce Kılavuzu* isimli kitabından bahsediyorum.

Az kitap okunulan toplumumuzda popüler olan kitaplara bakıyorum. Ülkemizi ne kadar da güzel yansıtıyor! Toplumsal bilinç, dinsel motiflerle karışık burjuva ideolojisiyle dolduruluyor. Eğer bu kitap hakkındaki övgüler beni bu denli üzmeseydi, bu yazarı ve kitabını ciddiye almazdım. Sana kitabın çapını göstermek için ortaya atılan temel düşünceleri aktarmalıyım.

Yazar saçma sapan bir ahlak anlayışını propaganda etmeye çalışıyor. Ona göre; güzel, genel bir ahlak, ideal bir ahlak var. Bunun ilkelerini söylemiyor. Ama kitabın tümü okununca, bahsedilen ahlakın dinsel, Tanrının buyruklarına göre oluşturulmuş bir ahlak olduğu anlaşılıyor. Bu ahlak, yazara göre, zekâdan daha önemlidir. Kendi sözleriyle şöyle:

”Zekâ, irade ve ahlak düşüncesi birbirine yakın niteliklerdir. Fakat ahlak anlayışı zekâdan daha önemlidir. Bir ulus ahlak anlayışından yoksun kalınca toplumsal yapısı temelden sarsılmaya başlar. İnsan biyolojisi alanındaki araştırmalarda şimdiye dek ahlak etkinliklerine hak ettiği yeri vermedik.”⁴⁷

İnsan biyolojisi alanındaki araştırmalarda ahlak etkinliğine yer vermek ne demek? Bilimsel araştırmaların ”ahlak kurallarına”(!) göre sınırlandırılması mı isteniyor, belli değil. Aşağıda okuyacağın paragraf, yazarın ahlak konusundaki bilim dışı tutumunu, felsefi olarak metafizik - idealist görüşlerini güzel gösteriyor:

”Çağdaş toplumda, davranışları ideal bir ahlaktan esinlenen kişileri gözlemek fırsatını hemen hemen hiçbir zaman bulamayız... Ahlak güzelliği doğal ya da bilimsel güzellikten daha çok

⁴⁷ John E. Namilton, *% 100 Düşünce Kılavuzu*, Nil Yayınları, s.20.

etkiler bizi. Ahlak güzelliğini taşıyan kişi şaşılacak, tarifsiz bir güce sahiptir. Ahlak, bilimden çok, uygarlığın temeli olan sanat ve dindir.”⁴⁸

İdeal ahlakın ilkeleri ne? Ahlak güzelliği, nasıl anlaşılıyor? Hangi ahlak? Dinsel (Hıristiyan ya da İslami) ahlak mı? Burjuva toplumunun oluşturduğu ahlak mı? Uygarlığın temeli sanat ve din olarak kabul edildiğine, ahlak da dine dayandığına göre, söz konusu olan ahlak, dinsel vurgulu bir ahlak oluyor. Yazarın dediği gibi, bu ahlak, bilimden çok dine dayanıyor. Ve işte bize önerilen ahlak budur. Yazar ahlak nutuklarına devam ediyor:

”Ahlak ve sağduyuya sahip kişi, mutlu olma istidadını kazanır. Öyle görünüyor ki, bu duygular, tüm diğer etkinlikleri bile güçlendirmektedir... Büyük ulusların adsız kişileri için ahlak, zekâdan çok daha önemlidir.”⁴⁹

Ahlaklı olursanız mutlu olursunuz(!) Ahlak, zekâdan daha önemli olduğu için ahlaklı olun(!) Dine inanın(!) Çünkü yazara göre:

”Çağdaş insan zevke düşkün, korkak, şehvetli ve zorludur. Ne ahlak, ne estetik, ne de din anlayışı vardır... Bu insanlardan, ilkel zekâda çocuk sürüleri dünyaya gelmektedir.”⁵⁰

Yazarın ilginç bir iddiası daha var:

”Ahlak duygusu ile zekânın aynı zamanda geliştiği topluluklarda, beslenme ve sinir hastalıklarına, caniliğe ve deliliğe seyrek rastlanır. Bu gibi topluluklarda kişiler daha mutludur.”⁵¹

Yazar, toplumdaki tüm dertlerin, sorunların ilacı olarak ahlaklı olmayı öneriyor. Toplumun ekonomik bir yapı üzerine kurulduğunu, bugünkü bu ekonomik yapının temelinin de sömürüye dayandığını, egemen olan sömürenlerin o toplumsal ahlak denilen şeyi kendi sınıf çıkarlarına göre biçimlendirdiğini bilmiyor yazarımız.

* * *

Yazarın yanlısını gösterebilmek için ahlak kuramını bilimsel bir süzgeçten geçirmeye çalışalım. Önce ahlakı tanımlayalım. İnsanlığın (ya da bir toplum biçiminin) kendine özgü bir gelişme seviyesinde, bireylerin davranışlarını iyi ya da kötü, yararlı ya da zararlı şeklinde değerlendirmeye yarayan görüşler, kurallar bütünlüğüne ahlak denilebilir. Toplum, durağan değil, hareket halinde olduğundan değişmez, ebedi, ideal ahlak kuralları yoktur. Her toplum, kendi gelişkinlik seviyesine göre (ekonomik - toplumsal) kendi ahlak kurallarını yaratır. Örneğin insanlığın bir evresinde ”aile içi evlilik” ahlaklı bir davranış sayılırken, bugün ahlaksızlık olarak görülebiliyor. Feodal beylere dayalı bir toplumun ahlakı ile modern burjuva egemenliğine dayalı toplumun ahlakı farklıdır. Toplumu kim yönetiyorsa, egemen olan ahlak onların ahlakıdır.

Mülkiyetin kutsal sayıldığı toplumlarda evrensel insani bir ahlak olamaz, çünkü böyle bir ahlak için her bireyin kişisel çıkarının, insanlığın genel çıkarıyla çakışması gerekir. Başka bir

⁴⁸ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.20-21.

⁴⁹ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.31.

⁵⁰ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.31.

⁵¹ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.40.

söyleyişle, her bireyin özgür gelişmesi, herkesin özgür gelişmesinin koşulu olmalıdır. Sömürücü toplum buna izin vermez.

Dinlere dayanarak ortaya çıkan ahlak kuralları da, üzerinde bulunduğu ekonomik yapıya bağlı olarak toplumsal bilinci şekillendirir. Poligami (çokeşlilik), İslam için ahlaki bir davranıştır. Hırsızlık yapanın kollarını kesmek ahlaki bir davranıştır. Burjuva kültürlü bir toplum için ise bu tutum ahlaki bir davranış olarak görülmez.

İnsan, doğuştan ahlaklı, ya da ahlaksız olarak doğmaz. İnsan hangi toplumsal koşullarda yaşıyorsa, hangi üstyapı (kültür-devlet-ideoloji vb.) kurumlarından etkileniyorsa ve bu koşulları hangi sınıf şekillendiriyorsa ona uygun bir ahlakla yetişir. Sınıflar üstü, her zaman geçerli ahlak kuralları yoktur. Burjuva ideolojisine, dinsel kurumlara, kurallara bağlı olarak şekillenen hiçbir ahlak, insani evrensel ahlak değildir. İnsanlık, sınıfsız bir dünyaya varabilirse, insanlar o kadar "ahlaklı" olacak ki, ahlaka gerek kalmayacaktır.

* * *

Yazarın ahlak anlayışında, din çok önemli bir yer tutuyor. Şöyle de denebilir: Ahlakın içi, dinsel öğreti ile dolduruluyor. İnsanlara, tasavvuf, çilecilik öneriliyor. İşte görüşler:

"En ilkel haliyle din, dünyamızın maddi ve zihni biçimlerini aşan bir güce doğru belirsiz bir esinleniş, açık seçik belirtilmemiş bir çeşit dua, sanattan ve bilimden daha mutlak bir güzelliği arayıştır. Estetiğe yakın bir etkinliktir bu. Güzellik duygusu insanı tasavvuf etkinliğine götürür. Öte yandan, dinsel ayinler türlü sanat tarzlarıyla bağdaşırlar."

"En yüksek aşaması içinde tasavvuf iyice işlenmiş bir tekniğe, sıkı bir disipline dayanır. İlk önce dünya zevklerinden el-etek çekip çileye alışmayı gerektirir... Çileciliği öğrenmek çetin bir iştir... Bu çetin yolculuğa çıkmak isteyen kişi, kendi benliğinden sıyrılmak ve bu dünyada olup-bitenlerden el çekmek zorundadır... Duası, hayranlıkla seyretme halini alır. Böylece tasavvufa ulaşan kişi. Tanrı ilhamına kavuşur."⁵²

Bu yazılanların neresi eleştirilmeli? Okuyucuya haksızlık etmek istemem. Bilimsel bakışla, din-tasavvuf ne kadar uyuyor siz karar veriniz. Ayrıca yazarımızın, mistisizmi (gizemciliği) içeren görüşleri de var. Onları da aktaralım:

"Ahlak, estetik ve din fonksiyonları da zaman ve uzay içinde bulunmaz. Ayrıca; biliyoruz ki, keskin görüşlü kişiler, çok uzaklardan gizli şeyleri duyarlar. Bunlardan kimisi geçmiş ya da gelecek olayları görür. Şurasını belirtmeliyiz ki, geleceği de, geçmişini hissettikleri şekilde hissederler."⁵³

Bu saçmalık dolu görüşlere ne demeli? Yazarımıza inandığı Tanrıdan, ona akıl vermesini istemekten başka bir şey dileyemeyiz.

* * *

Yazarımız tasavvuftan yola çıkarak, dua yöntemiyle mucizeler yaratmayı da düşünüyor:

⁵² John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.26,27,28.

⁵³ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.56.

”Organik sonuçlar getiren duanın birtakım özellikleri vardır. Bir kere: böyle bir dua ile yarar gözetilmez. Yıldızın ressamı ya da mermerin heykeltıraşı kendini bıraktığı gibi, insan Tanrı’ya verir kendisini bu dua sırasında. Aynı zamanda Tanrı’dan onu bağışlamasını dileyerek ihtiyaçlarını ve özellikle hemcinslerinin ihtiyaçlarını sayıp döker... Bu tür dua, ön şart olarak, kendinden vazgeçmeyi, yani çile mesleğinin çok yüksek bir biçimini gerektirir. Böyle anlaşılınca, dua, kimi vakit tuhaf bir olayı, mucizeyi harekete getirir.”⁵⁴

Dua yöntemiyle hangi mucizelerin yaratıldığını da öğrenmek ister misin? Öyleyse yazarımıza kulak verelim:

”Duanın marazi durumlar üzerindeki etkisi konusunda bizim edindiğimiz fikir; kemik ya da periton veremi, soğuk çıbanlar, irinli yaralar, deri veremi, kanser gibi çeşitli hastalıklardan aşağı yukarı hemen o anda iyileşen hastalar üzerinde yapılan gözleme dayanır. Şifa süreci kişiden kişiye çok az değişiyor. Çok kere, ilkin büyük bir acı, sonra ansızın tam bir şifa beliriyor. Birkaç saniyede, birkaç dakikada en çok birkaç saatte yaralar kapanıyor, genel belirtiler kayboluyor, iştah yerine geliyor. Kimi vakit, anatomik bozukluktan önce, vücut görevlerinin sonucu olan kemik bozuklukları, kanserli boğumlar çok kere, şifa anından sonra daha iki-üç gün dayanıyor. Hiç şüphe yok ki, anatomik bozuklukların iyileşme oranı normal oranın çok üstünde. Bu doğal olay için gerekli olan tek koşul, duadır.”⁵⁵

Daha bitmedi. Diyelim ki duanın iyileştirebileceği bir hastalığınız var. Fakat siz dinsel inanca sahip değilsiniz. Ne olacak şimdi? Önemi yok! Yazarımız sizi dua yöntemiyle iyi etmeye karar vermiş durumda(!) Çok ”iyi ahlaklı” yardımsever yazarımız şöyle yazıyor:

”Ne var ki, hastanın dinsel inanca sahip olması ya da kendisinin dua etmesi şart değildir. Yeter ki, onun yanında bulunan birisi dua halinde olsun.”⁵⁶

* * *

Yazarımız, dâhi insanların, büyük şairlerin, filozofların düşünce güçleri konusunda da ilginç görüşlere sahip. Dâhi insanlar için şöyle deniyor:

”Bu dengesiz insanlar, genel olarak mutsuzdurlar. Ne var ki, bütün toplumun yararlandığı büyük eserler yaratırlar. Uyumsuz durumları uygarlığın ilerlemesini sağlar.”⁵⁷

Dâhiler, filozoflar, bilim adamları dengesiz insanlar, ama onlar topluma lazım(!) Peki bu dâhi insanlar, düşünce güçlerini nasıl artıracaklar? Düşünce gücünü artırmak için çile çekeceksin! Yazarımız, dâhi insanlar için değişik bir acı çekme yöntemi öneriyor. Önce bir saptama yapıyor:

”Zihnin gücünü ve niteliğini en çok etkileyen bez husyedir (erbezidir). Büyük şairler, dâhi sanatçılar ermişler ve fatihler, genellikle cinsel gücü fazla olan kişilerdir. Cinsel bezlerin yok edilmesi, yetişkin kişide bile, zihin durumunun değişmesine yol açar. Yumurtalıkları çıkarılınca kadınlar duygusuz hale gelir ve zihin etkinliklerinin ya da ahlak duygularının bir kısmını yitirirler.”⁵⁸

⁵⁴ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.41-42.

⁵⁵ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.42-43.

⁵⁶ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.43.

⁵⁷ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.33.

⁵⁸ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.35.

Yazar başka bir saptama daha yapıyor:

”Büyük sanatçıların hemen hemen hepsi büyük sevdalılar, büyük tutkunlardır. Şunu belirtmeliyiz ki, ilham için, cinsel bezlerin belli bir durumda olması gereklidir. Aşk amacına ulaşmadığı sürece zihni uyarır. Eğer Beatrix, Dante'nin metresi olsaydı, belki de 'İlahi komedi' meydana gelmiyecekti ... Cinsel aşırılıkların fikir çalışmasını engellediği de çok iyi bilinen bir gerçektir. Denebilir ki, zekânın bütün gücüyle kendini gösterebilmesi için, hem iyice gelişmiş cinsel bezlerin varlığı hem de cinsel isteğin geçici olarak bastırılması gereklidir.”⁵⁹

Bu saptamanın hangi bilimsel gerçeğe dayandığı belli değil. Ancak söylenen şey şu: Dâhi insanlar cinsel istekleri çok güçlü olan insanlardır, fakat isteklerini yerine getirirlerse düşünce güçleri azalacak! O zaman ne yapmak gerekiyor? Dâhiler, cinsel isteklerini bastırarak, kendilerine eziyet etmelidir. Kısacası yazara göre:

”Zayıflar, sinirliler, dengesizler cinsel isteklerinin önlenmesi sonucunda daha anormal hale gelirken; güçlü kişiler, bu şekilde çileye katlanarak ruhsal yetkinleşme yolunu tutmakla daha da güçlenirler.”⁶⁰

Dâhilerin karılarının, sevgililerinin de işi zor. Sanatçının, filozofun karısı da cinsel isteklerini bastırmalı, kocasını anlayışla karşılamalıdır. Yazar diyor ki:

”Bir işçinin karısı, kocasının hizmetini her gün isteyebilir. Fakat bir sanatçının ya da bir filozofun karısı bunu çok daha seyrek istemek zorundadır.”⁶¹

Şimdi yukarıdaki satırları okuyan okuyucu; ne dâhi, ne filozof, ne de sanatçı olmak isteyecektir. İşçilerin ezildiği, çalışan kadınların çifte baskı altında olduğu bu düzende, belki de ilk kez, sıradan bir işçi, sıradan bir kadın olduğuna sevinecektir.

* * *

Yazarımızın bir özelliği daha var. O, yeni Malthusçudur. Biliyorsun, İngiliz rahip Malthus tarihe geçmiş şu teorisiyle bilinir: Dünya nüfusu geometrik olarak artarken, gıda kaynakları aritmetik tarzda artıyor. Dünya nüfusu gereğinden fazla arttığı için, var olan gıda kaynakları artık dünyaya yetmiyor. Sefalet, yoksulluk toplumsal sorunlar bu nedenle ortaya çıkıyor. Nüfus fazlasını ortadan kaldırırsanız, sorunlar çözülür. İşte teori böyle. Tabii ki nüfusu azaltmanın çeşitli yolları var: Savaşların desteklemesi, yaşlıların öldürülmesi vb. Yazar şöyle başlıyor:

”Kişi, kendi ihtiyaçlarına eli yetmeyecek duruma gelince, başkalarına yük olur. Eğer herkes doksan yaşına kadar yaşasaydı, bu ihtiyarlar kalabalığının ağırlığı, toplumun geriye kalan kısmı için çekilmez bir hal alırdı.”⁶²

Peki, o zaman toplumun yükünü hafifletmek için ne yapmalı? Yazar diyor ki:

⁵⁹ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.36.

⁶⁰ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.36.

⁶¹ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.36.

⁶² John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.76.

”Her şeyden önce, hastaların, felçlilerin, zayıfların ve bunakların sayısını artırmamaya bakmalıyız. Ve hatta, ölüm arifesine kadar sağlığı uzatabilsek bile, herkese çok uzun yaşama olanağını vermek akıllıca bir iş olmaz.”⁶³

Son cümleye dikkat! Yazar, insanların uzun süre yaşamasını istemiyor. Daha doğrusu, belli bir yaştan sonra insanları öldürmenin yollarını arıyor. Yazar, seçici bir ölüm makinesi de öneriyor. Bu ölüm makinesi, niteliklerine, kalitesine göre insanları ayıracak. Niteliksiz olanların; mutsuz, bencil, alık, yararsız kişilerin hayatlarını uzatmayacak. Yazarımız çok da açık sözlü:

”Niteliklerine hiç aldırmadan kişilerin sayısını artırmanın ne gibi sakıncaları olduğunu artık biliyoruz. Mutsuz, bencil, alık ve yararsız kişilerin hayat süresini niçin uzatalım? İnsanların çokluğu değil, nitelikleri önem taşır.”⁶⁴

Ezilen insanın hümanizminden yoksun olan ve insanları mutlu etmek için dünyada var olan maddi-manevi olanakların bir azınlık tarafından gasp edildiğini anlayamayan yazarımız başka ne önerebilir ki?

* * *

Yazarımız ”demokratik eşitlik” fikrine de karşıdır. O iddia ediyor ki, demokratik prensip, seçkin toplulukların doğmasına engel oluyor. Yazara göre, demokratik eşitlik olamaz, çünkü bireyler eşit değildir, cinsler eşit değildir. Yazarımıza haksızlık yapmamak için önce onun görüşlerini aktaralım:

”Demokratik eşitlik, bedenin ve bilincin yapısını hiç hesaba katmamaktadır. Bunun içindir ki, bireyi meydana getiren somut olgu ile uyuşur yanı yoktur. Hiç şüphesiz, insan varlıkları eşittir. Ne var ki, bireyler eşit değildir. Onların hakları kuruntudan ibarettir.”⁶⁵

Yazar, gerici filozofların (burjuva liberallerinden çok geri olan) laflarını tekrarlıyor. Demagoji yapıyor. Herkes biliyor ki, her birey yetenek, görüş, çalışma bakımından eşit değildir. Burjuva demokratik eşitlik prensibi hiç olmazsa hukuksal, sosyal düzlemde -görünüşte olsa da- ”demokratik eşitliği” kabul ediyor. Bireysel farklılıklardan, demokratik prensibe karşı olmayı çıkarmak, insana ”kölecî toplumu” savunmayı hatırlatıyor. Okuma yazması olmayan köle ile, ”kültürlü” köle sahibinin aynı oy hakkına sahip olamayacağını söylemeye benziyor. Hayır, hayır, benzemiyor; tam olarak onu savunuyor. Bak, yazarımız nasıl devam ediyor:

”Geri zekâlı ile dâhinin, yasalar karşısında eşit olmaması gerekir. Alık, akılsız, dikkatini toplamaya yetersiz ve dağınık bir varlığın, yüksek eğitim görmeye hakkı yoktur. Ona, noksansız gelişmiş bir bireyle aynı seçim yetkisini vermek saçma bir davranıştır. Cinsiyetler de eşit değildir. Bütün bu eşitsizlikleri tanımamazlıktan gelmek son derece tehlikelidir. Demokratik prensip, seçkin topluluğun gelişmesini engellemekle uygarlığın zayıflamasına yardımcı olmuştur. Şurası bir gerçektir ki, bireysel eşitsizlikleri önemsemek gerekir.”⁶⁶

Burjuvazi, yazarımızdan daha insafli oluyor. Bireyleri, insanlar olarak eşitlediğini söylüyor. Bireysel farklılıkları kanunlarına işlemiyor. Burjuvazi, sahtekârlığını gizlice yapıyor; maddi gücü olana, toplumda her şeyi çözebileceği bir güç veriyor.

⁶³ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.76.

⁶⁴ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.76.

⁶⁵ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.176.

⁶⁶ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.176.

Yazarımız, geri zekâlı ile dâhinin yasalar karşısında eşit olmasını doğru bulmuyor. Acaba bunu nasıl saptayacağız? Kim geri zekâlı? Kim dâhi? Bana kalsa, yazarımızı ”geri zekâlılar” arasına koyardım.

* * *

Kadınlar merak etmesin. Yazarımız onlardan da tarihsel bir süreç içinde bahsediyor. Ailenin ”kutsallığı” içinde, kadının yaptığı ’tarihsel’ bir hainlikten söz ediyor. Bakınız, kadının hainliği nasıl başlamış:

”Çağdaş toplum, çocuğun en küçük yaşından başlayarak, aile eğitiminin yerine okulu getirmiş olmakla en ağır hatayı işlemiştir. Bu zorunluluk kadınların hainliği yüzünden ortaya çıkmıştır. Kadınlar; mesleklerini, dünya zevklerine bağlı tutkularını, cinsel isteklerini, edebiyat ya da sanat heveslerini rahatça yerine getirebilmek ya da sırf briç oynamak, sinemaya gitmek; vakitlerini, çok iş yapıyormuş gibi görünerek tembellik içinde geçirmek için çocuklarını yuvalara bırakmaktadırlar. Böylece, çocuğun yetişkinlerle bir arada ve onlardan çok şey öğrenerek büyüdüğü aile topluluğunun dağılmasına sebep olmaktadır.”⁶⁷

Yazar, toplumsal gelişimi bilimsel olarak çözümleyeceği yerde, faturayı kadınlara çıkarıyor. Ailenin ortaya çıkışı ekonomik nedenlere dayanıyordu; dağılışı, çözülüşü de ekonomik nedenlere bağlı olacaktır. Yazarın bunu anlayacağını sanmıyorum. Ama eğer yazar yaşıyorsa, onu şu gerçekle teselli edebilirim: Korkmanıza gerek yok! Daha henüz aile dağılmıyor. Aldığı yaralar onu yok etmeye yetmez. Kapitalizm var olduğu sürece de dağılmayacaktır. Kadının ezilmesi üzerine, ev köleliği üzerine kurulmuş bu baskıcı ekonomik birim, bu düzenle birlikte yok olup gidecektir. Daha doğrusu zamanla sönecektir. Erken sevince, üzüntüye hiç gerek yok!

⁶⁷ John E. Namilton, % 100 Düşünce Kılavuzu, Nil Yayınları, s.174-175.

- XII -

Canım,

Dünya ihanetler dünyası. Çıkar kavgası ihaneti yaratıyor ve büyütüyor. Yanındaki insana güvenmeden yaşamak ne zor! Arkadaşının her an seni sırtından ufak bir çıkar gereği hançerlemeyeceğinin garantisi yok. İnsanlar bencil duygularına dokunulduğu zaman, hemen savaş elbiselerini giymeye hazırlar. Toplumsal düzenin hainlik, ikiyüzlülük duygusuyla doldurulmuş bireyi kendine bakarak, herkesin de haklı olarak aynı olabileceğini düşünüyor; böylece potansiyel hainlik, aktif hainliğe dönüşmeye her an hazır.

Genç kız arkadaşının yaşadığı aşkı ayrıntılarıyla yazmışsın, ben de heyecanla okudum. Her ikisinin de uçuk duygular altında inlediğini söylüyorsun. Gençlik yaşlarında insan öyle oluyor; daha o yaşlarda dünyayı tam tanımamışken, yaşlı olanlara göre daha az kirlendiği için insan, aşka temiz gözle bakabiliyor. Ütopik temiz aşk hayalleri gerçek dünyanın yansıması sanılabilir. Daha doğrusu, ütopik hayaller gerçek dünyaya göre rasyonalize ediliyor. Bu dönemde genç kadın ve erkek sanki aşkları tüm çıkar ilişkilerinin üzerine çıkmış gibi davranıyor. Ama hayatın ekonomik kanunları, düşüncenin- duygunun yarattığı kanunlara benzemez. Enikonu hayatın rekabetçi-çıkarıcı kuralları varlığını dayatır; bizim imgesel olarak yarattıklarımıza kulak asmadan kendilerini ortaya koyarlar. İnsan bu işleyişin bilincinde olabilirse, hayali sevgi, gerçek sevginin tohumuna dönüştürülebilir. Fakat bu bilince sahip değil ise insan, ne olacak? O zaman da temiz aşk hayalinin bütünü, kendini hayatın bütünsel gerçekliğine uyarlar, yani ortada temiz aşk kalmaz.

Aşkın, duyguların korlanmış ateşi olduğunu ve insanın gözünü karartıp beynini âşık olduğu insana bağladığını biliyorsun. Güzel bir hastalık olan aşk, başlangıçta tüm yabancılaşma duygularını yenmeye çalışır. İnsanlar çıkarlarını bir kenara koyup içten davranmaya uğraşırlar. Rekabetin böldüğü iki insanı, aşk ilk önce birleştirir. Rekabete karşı aşk duygusu kavgaya eder. Unutma ki, aşkın bu kavgayı bu düzen içinde bütünüyle kazanması olanaksızdır. Çünkü dünya sadece kız arkadaşının ve sevgilisinin olduğu bir dünya değildir; toplumun diğer bireyleri var, gelenekler-görenekler, boş ahlak kuralları, aile çevreleri, arkadaş çevreleri var. Yani toplum her an iki kişilik dünyaya burnunu sokmaya hazırdır, zaten bunu zorunlu olarak da yapar.

Bu düzende insanlar kendi çıkarlarına dokunulmadığı sürece sevmeye hazırlar, yani bütün her şeylerini ortaya koyarak sevmiyorlar. İnsan, burjuva sisteminin tüm anlayışlarına, pratik eylemlerine tutum alabilirse ve kendi bilincinde bu dünyanın niteliğini kavramışsa, gerçek sevginin filizini toprağa ekebilir. Tabii ki bu filizin çiçek vermesi ve bu çiçeğin solmaması, iki kişinin sürekli olarak bireyciliğe-bencilliğe karşı yürüteceği savaşa bağlı. Hatta bunu eksiksiz uygulayan bile, değişik özel ve psikolojik nedenlerle, cinsel sorunlarla, sevgi de bitebilir. Bitmeyecek sevgi-aşk sadece bir umuttur.

Kız arkadaşının cinsel ilişkisinin iyi gittiğini özellikle belirtmişsin. Zaten bu olmadan aşk olmaz; cinsellik aşkın önemli bir parçası. Ama bu yetmez, sadece cinselliğe dayanarak aşk, sevgi ayakta kalamaz.

Gerçek sevgi tohumu, ancak bu düzenin egemenliklerine ve onların yarattığı görüşlere direnerek oluşturulabildiğine göre, içten sevgiler, bu düzenin uyumsuz olan bir düzen için kavga edilen ortamda en kolay yeşerir. Kısacası, anlattığın aşkı yaşayan bu iki insanın ideolojik

görüşleri ne? Yaşamı nasıl görüyorlar? Dünyayı yaklaşık biçimde yorumlayıp, değiştirmeye hazırlar mı? Bana sakın, "Aşkta, dünyaya bakışın ne önemi var?" deme! İki cins bu dünyayı anlamadan, zıt görüşlere sahip iken de aşka başlangıç yapabilir; ama bu öyle bir aşktır ki, ya düzenin uydurulmuş çıkarıcı aşkı olur, ya da o bile olamadan kısa bir süre sonra biter. İhanet başlar ve sonuçta düşmanca bir ayrılık...

Söylemeye gerek yok ki, aynı görüşte olsalar da, aşkın içindeki sevgi tomurcuğunu büyütmeyi bilmezlerse, sonuç yine aynıdır. Belki onlar düşman olmadan ayrılır, fakat aşk eninde sonunda söner, kalıcı olan sevgidir. Daha önce söylediğim gibi bu sevgi de tükenebilir.

Sana bir arkadaşımın örnek vermek istiyorum. 1973-1980 dönemi. Toplumsal hareketlerin yükseldiği, kapitalizme karşı sömürsüz dünya özlemi için çarpışan insanların çoğaldığı bir dönem...

Aynı fakültede okuyan, bizim gibi düşünen bir kız ve erkek arkadaş birbirlerine delice âşık oldular. Kavga ideali ve aşk onları birleştirmişti; ikisi de haksız düzene karşı militanca mücadele ediyordu. Ben şahit oldum; birbirinin canını kurtarmak için hayatlarını tehlikeye attılar. Hiçbiri kişisel çıkarına göre davranmazdı. Kız arkadaşın ailesi oğlanı istemedi; kızın aileden gelen maddi olanakları fazla olmasına rağmen tüm ailesine yüz çevirdi, erkek arkadaşıyla birlikte oldular. Birbirlerine hep güvendiler, zorlukları birlikte yendiler. Aç yattılar, yoksulluktan dolayı yumurtayla beslenmek alışkanlıkları oldu. Yirmi yıl birlikte yaşadılar.

Hayat bu ya, gün geldi erkek arkadaş eskiden savunduğu görüşlerin doğru olmadığına inanmaya başladı. Bir defa dünyaya geldiğini ve gençliğini yaşamadığını düşünerek, hedonist zevkleri hayatın amacı haline getirmeye karar verdi. Kız arkadaş ise, eskiden olduğu gibi bugün de bu düzene karşıydı, kendisine bu düzen tarafından bulaştırılmak istenen pisliklerle kendi içinde ve dışında kavga ediyordu. Erkek arkadaş düzenin ona aşladığı bireyci talepleri ilişkilerinin içine sokarken, kız arkadaş bunlara karşı çıkıyordu. Bu çelişkiye ilişkileri dayanamadı; sonuçta birbirlerine karşı sevgileri azaldı ve bitti. Düşün! Yirmi yıl sonra bitti.

Sevgilim, canım!

Anlattığım deneyi değerlendirerek arkadaşlarının aşkına bak. Gelecekte ne olacağı önemli değil; geleceği düşünerek insan yaşayamaz, ama bugünü temel alarak neleri paylaştıklarına bakmanı öneririm. Eğer görüşlerine uygun olarak ortaklık yaratabiliyorlarsa, aşk için her şey göze alınır.

* * *

Edebiyata bakışla ilgili sorularını, seni ikna edebilecek biçimde yanıtlayabilecek miyim, bilmiyorum. Sana genel düşüncelerimi yazayım. Edebiyatta ideolojinin rolü var mı? Elbette var. İdeoloji, insanların yaşadıkları toplumu anlamalarını ve değiştirmelerini sağlayan görüşlerin toplamıdır.

Edebiyat, insanın hem duygularını, hem düşüncelerini betimlediğine göre, yazar bunları kendi ideolojisine uygun biçimde kurgular. Dolayısıyla yazarın dünyaya bakışı belli belirsiz yapıta yansır. İşte edebiyat yapının içine ideoloji girmiştir; başka türlü olması mümkün değildir. Edebiyatın ideolojiden arınmasını istemek çocukca bir hayaldir; çünkü edebiyatın konusu yaşamdır, ideoloji de yaşamın içindedir.

Her yazar bir ideolojinin nesnel yandaşıdır. Ama becerikli yazarlar kendi ideolojik bakışlarını yapıtları içine zorla sıkıştırmazlar, araya siyasi görüşlerini eklemesler. Yapıtın sunduğu nesnel ortam, karakterlerin tutumları, duygu ve düşünceleri, bizi bir ideolojik yana doğru sürükler. Yazar bize dünya görüşünü açıkça söylemez, hissettirir. Zaten yazar siyasi görüşlerini açıkça yazmak isterse, bunu bir romanda değil, siyasi bir makalede, denemede dile getirir. Engels yöntemsal açıdan, toplumsal sorunları işleyen bir romana bakışın ne olması gerektiğini şu sözlerle anlatıyor:

”Yazar, betimlediği toplumsal çekişmelerin gelecek tarihsel çözümünü okura bir tepside sunmamalıdır. (...) Gerçek koşulların doğru bir betimiyle, o koşullarla ilgili başat geleneksel yanılsamaları giderir, burjuva dünyanın iyimserliğini sarsar, kendisi söz konusu soruna doğrudan çözüm sunmaksızın, hatta zaman zaman görünüşte yan tutmadan, var olanın bengi (ebedi) geçerliliği hakkında kuşkular aşılar ise, görevini tümüyle başarmış olur.”⁶⁸

Beceriksiz romancılar da vardır. Bunların ideolojik propagandası açık, net gözükür. Okuduğun romandan edebi bir zevk alamazsın. Romanlarda yazarın bakış açısını anlamak istiyorsan, satır arası okumayı bileceksin. Siyasi romanlarda ideolojik tutum daha açık gözükür, okuyucu fazla zorlanmadan yazarın ideolojik bakış açısını yakalar.

Söz konusu olan ezilenlerin ideolojisi de olsa, bir romanı "siyaset fermanı" gibi yazmak doğru değildir. Yazarın ideolojisi nesnel gerçekliğin içinden kendisi çıkmalı, okuyucunun beynine girmelidir. Söylediklerimi şöyle toparlayabilirim: İdeolojinin yansımadığı edebiyat yoktur, fakat bu ideolojiyi yapıtın öz ve biçiminden süzmek gerekir. Usta yazarlar bu süzme işini okuyucuya kolayca hazırlayan yazarlardır.

Her yapıt kendi çağının izlerini taşır. XVII. yüzyılda yazılmış bir romanla, XX. yüzyılda yazılmış bir romanın kurguları, sahneleri, karakterleri, düşünce ve davranışları farklıdır. Yazarlara ve romanlara bakarken, yaşanan çağın özelliklerini dikkate alarak değerlendirme zorunluluğumuz vardır.

Bir önemli noktayı daha eklemeliyim: Bazı romanlarda yazarın siyasi görüşü ile romanın anlattığı gerçek çelişebilir. Yetenekli realist yazarlar bu çelişkiden korkmazlar. Örneğin Balzac böyle bir yazardır. Balzac siyasi görüşleri bakımından meşrutiyetçidir, ama kendisinin savunduğu soyluluğun yıkılışını bize anlatmaktan çekinmez. Düşünceleri soylulardan yana olmasına rağmen, cumhuriyetçi hasımlarını hayranlıkla över. Siyasi görüşleri ile hayatın somut gerçekleri çelişkiye düşmüştür Balzac'da. O, gerçekleri tercih ettiği ve bunu edebi bir biçimde anlatabildiği için büyük yazardır.

* * *

Buradan hemen ikinci soruya geçebiliriz. Yazarların siyasi görüşleri ile, yapıtlarını eşitlemek doğru mu? Bu soru eksik veya yanlış bir soru. Düzyazı kitaplarıyla, roman, şiir kitaplarını birbirinden ayırmalıyız.

Düzyazıyı içeren bir yapıtta yazar, bütün siyasi görüşleriyle, ideolojisiyle açıkça karşımıza çıkar. Ancak roman, şiir ve öyküde böyle olmaz. Olursa, bu yapıtlar roman, şiir, öykü olmaz. Bu yapıtlarda yazarın dünya görüşünü hemen bulamayız, hatta bazı romanlarda yazarın ideolojisini anlamakta zorlanırız. O zaman yazarın başka romanlarına bakmak lazım.

⁶⁸ Karl Marx-Friedrich Engels, *Yazın ve Sanat Üzerine*, Sol Yayınları, s.62-63.

Düzyazı, toplumsal durumu yan tutmaksızın anlatamaz. Taraf tutmamayı deniyorsa, o iyi bir düzyazı yapıtı değildir, yazarın kafası karışıktır. Deneme tipi yazılmış düzyazıda, yazarın net fikrini bulmak zorundayız. J.P.Sartre'nin birçok görüşüne katılmadığımı biliyorsun ama bu noktayı güzel açıklıyor:

”Demek ki düzyazı yazarı, ikinci elden eylem biçimini seçmiş adamdır; buna örtüleri kaldırma yoluyla eylemde bulunma adını verebiliriz.

(...)

Toplumun ve insanlık durumunun yan tutmaksızın anlatılması işini, gerçekleşmesi olanaksız bu düşü bir yana bırakmıştır.”⁶⁹

Şimdi soruya bu farkı dikkate alarak yanıt verirsek: Her edebiyat yapıtını yazarın siyasi görüşü ile eşitlemek doğru olmaz. Liberal bir yazar da ele aldığı tarihsel dönemi bize doğruca aksettiren ve estetik değeri olan (Balzac örneğini hatırla) iyi bir roman yazabilir; bu yapıtı bir natüralist gözüyle zevk alarak okuyabiliriz. Bazen de tersi olur. İlerici bir yazar öyle bir roman yazar ki, roman karikatürüdür, okunmaz!

Aslında işin özü şudur: Her romanın anlatmak istediği bir öz ve bu öze uygun olan estetik biçimi vardır. Öz belirleyicidir, biçim özü etkiler. İyi romanlar, gerçeğe dayanan öze uygun biçim bulabilmiş romanlardır. Örnek olsun diye söylüyorum: Irkçılığı, faşizmi, Yahudi düşmanlığını öğütleyen ama estetik kurgusu çok iyi olan bir roman düşün! Böyle romanlar vardır. Bu romanların özü açık ideolojik propaganda içerdiğinden, biçimi istediği kadar iyi olsun ve meşhur olmuş büyük bir yazar tarafından yazılsın, bunlar işe yaramaz romanlardır. Bu romanlarda ideolojik tutum net olarak açığa çıkmış ve bu öz, biçimin estetik değerini yok etmiştir. Giraudoux gibi bazı yazarlar, biçimin, özden önemli olduğunu savunur, ama bu doğru değildir.

Söylediklerimden şöyle bir sonuca varabiliriz: Bir romanı, yazarın siyasi görüşleriyle her zaman eşitleyemeyiz, ancak yazarın gerici siyasi düşünceleri romanda açıkça karşımıza çıkmışsa, onunla hesaplaşmak zorundayız. Tam bu noktada nesnel yandaş olduğumuz, taraf tuttuğumuz doğrudur. Ne yapalım ki sınıflı toplum bizi taraflara bölmüştür; ezilenlerin, insana yakışan bir dünyanın tarafını tutmak zorundayız. Brecht'in dediği gibi:

”Kimse savaşı sınıfların üstünde yer alamaz, çünkü kimse insanların üstüne çıkamaz. Savaş sınıflara bölünmüş olduğu sürece, bütün toplumun sözcülüğünü yapacak ortak bir nesne yoktur. Bu yüzden, 'tarafsız olmak', sanatta 'egemen taraftan olmak' anlamına gelir ancak.”⁷⁰

İşte, hayatın yarattığı bu taraflılık bizi, edebiyatçıları bölmeye zorlar. Burada ikili bir ölçü kullanırız. Önce edebiyatçıları dünyaya bakışlarına göre ayırırız. Yazar, hangi sınıfın yanında duruyor, hangi sınıfın çıkarlarını savunuyor, düzenin kalıcılığı için mi çalışıyor, yoksa düzenin değişmesi için mi? Yazarın görüşleri yaşadığı çağa göre ilerici mi, gerici mi? Özcesi bu ayırım ideolojik bir ayırımdır. Burjuva ideolojisini savunan onu propaganda eden yazara karşı tutumumuz eleştiriseldir.

Bir edebiyatçıyı değerlendirmek için sadece bu ölçüt yeter mi? Yetmez. İkinci ölçütümüz onun yeteneği üzerinedir. Yazarın edebi yeteneği var mı, yok mu? Edebiyatçı olarak işini başarılı biçimde yapabiliyor mu? Ele aldığı konuyu bize yaşatabiliyor mu? Gerici ideolojiyi savunan,

⁶⁹ Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir?*, Payel Yayınevi, s.29-30.

⁷⁰ Bertolt Brecht, *Sanat Üzerine Yazılar*, Cem Yayınevi, s.32.

fakat edebiyat alanında kabiliyetli olan yazarlar olduğu gibi; ilerici ideolojiyi savunan, ama yeteneksiz yazarlar da vardır.

Bak! Örneğin Gogol, yetenekli, büyük bir yazardır, ancak siyasi düşünceleri bakımından geridir. Balzac geridir, ama dünyanın en yetenekli yazarlarından sayılır. Çağdaş yazarlardan örnek verirsem: *Doğunun Limanları*, *Yüzüncü Ad*, *Tanios Kayası*, *Semerkant*, *Afrikalı Leo*'nun yazarı Amin Maalouf liberal-dinci bir yazardır, ama edebi yeteneği korkunç güzel olan bir yazardır. Onun bu romanlarını okurken müthiş derecede edebi zevk aldığımı özellikle belirtiyim. Sana da okumanı tavsiye ederim. Yine *Simyacı*, *Piedra Irmağının Kıyısında Oturdum*, *Ağladım*, *Veronica Ölmek İstiyor* adlı romanların yazarı olan Paulo Coelho büyük bir yazardır, ancak dinci görüşleri savunur. Bu dinci görüşlerine rağmen onu da zevkle okudum, tabii ki dinsel kaderciliğine eleştirel gözle bakarak.

Bizimkilere dönersek, örneğin Ahmet Altan, birleşemeyecek iki şey olan liberalizm ile Marksizmi birleştirmeye çalışan, burjuva ideolojisini cinsellik alanında hâkim kılmaya çalışan bir yazardır, ama yeteneklidir, işini başarıyla yapar. Orhan Pamuk da öyle! O da yetenekli bir yazardır, fakat karışık siyasi görüşleri vardır. Onun *Cevdet Bey ve Oğulları*, *Beyaz Kale* romanları harikadır. Gerçi son romanı *Kar* da edebi yeteneğini kullanamamıştır. Bu roman her açıdan kötü bir romandır. Oya Baydar'a bakalım! Eski düşüncelerinden törpülemeler yapsa da solcu bir yazardır, sol bir partinin üyesidir, ama kötü bir romancıdır. Yazdıklarına roman denmez, fakat buna rağmen ona ödül verip yüceltirler.

Derdimi anlatacak kadar örnek verdiğimi sanıyorum. Demek ki, yazarları hem görüşlerine hem de yeteneklerine göre ayırmalıyız. Edebiyatçıları iki açıdan ayırmamı bir örnek belki daha iyi anlatabilirim. Edebiyatçıların hepsini birer doktor olarak düşün! Bu doktorlar arasında kendi mesleğini insanlığın genel ortak çıkarını düşünerek yapanlar da var, sadece daha çok para kazanmak için her türlü rezilliği yapanlar, halkı soyanlar, parasız hastaya bakmayanlar, kendi doktorluk yeminlerini çiğneyenler de var. Bu ayırım bize, doktorluğunu insanlık için iyi yönde kullananları veya kötü yönde kullananları gösterir. İkinci ayırım için, bu doktorların hepsinin mesleğini iyi bilen doktorlar olmadığını düşün! İçlerinde bu mesleği yüksek yetenekle yapanlar olduğu gibi, orta derecede veya yeteneksizce yapanlar da var. Buradaki ayırım ise bize, yeteneğe göre sınıflamayı verir. Edebiyatçıları da böyledir.

Yazarları ideolojik bakışlarına ve yeteneklerine göre ayırıyoruz, ancak bu ayırımın göreceli olduğunu unutmamalıyız. Şu nokta önemlidir: Bu ikili bakış açısı arasında diyalektik (birbirine kopmaz bağlarla bağlı) bir iletişim vardır. Kimi burjuva ideologları bu ayırımın arkasına sığınarak yazarları tarafsızlaştırmaya, ideolojik yanı gömmeye çalışır. Yazarlara sadece yetenekleri açısından bakmamızı, ideolojinin önemli olmadığını söylerler. Bu bakış açısı okuyucunun eleştirel tutumunu yok eder.

Bir yazarın yeteneğini hangi yönde kullandığı (ideolojik yanı) çok önemlidir. Bu konuda tarafsız olamayız, çünkü yazar kendisi için değil, okuyucu için yazar ve yazdıkları ile kendi görüşlerinin benzerlerini yaratır. Eğer yazar gerici bir ideolojinin savunucusu ise, hiç kuşumuz olmasın ki bu ideolojiyi okuyucuya kabul ettirmek isteyecektir. Bizler bu gerici ideolojiyi hissettiğimiz ya da gördüğümüz her edebi eserde eleştirel tutum almak zorundayız.

Bizim en çok tercih edeceğimiz yazarlar, hem görüşleri dünyadaki haksızlığın yok edilmesinden yana olan, hem de bunu bize yetenekli biçimde anlatan yazarlardır. Maksim Gorki, Çernişevski, Ritsos, Brecht, Aragon, Pablo Neruda, Nâzım Hikmet, Suat Derviş, Vedat Türkali vb.

Sınıflı toplumda yaşıyan yetenekli büyük yazarların önündeki tercih hep şu olmuştur: Egemenlerin ideolojisi mi, ezilenlerin ideolojisi mi? Bu tercih onları bir edebiyatçı olarak yeteneksiz yapmaz, yazarlıklarını ortadan kaldırmaz, ancak insan olarak görevlerini doğru, ya da yanlış yaptıklarını ortaya koyar; bütünsel özgür insana yakın veya uzak olduklarını gösterir.

Güzelim,

Yazdıklarımı daha iyi somutlamak için sana ilginç bir değerlendirme gönderiyorum. Arkadaşının aşk sorunu ile ilgili şeyler de bulabilirsin bu yazıda.

Çok çok öpüldün, iyi kalıyorsun ve beni üzmüyorsun! Ben de seni üzmüyorum!

ALTANİZM

"Dikkate değer bir olgudur ki her büyük devrimci hareketten sonra 'özgür aşk' sorunu ön plana çıkar ... erkek ile kadın arasındaki her türlü dizginsiz eylemi rahatça örtbas eden hoş bir öğreti olarak. Sonuncular, yani dar kafalılar, burada hemen ağır basar görünüyorlar."

Friedrich Engels

Ahmet Altan, ilk romanı *Dört Mevsim Sonbahar* ile 1982 yılında edebiyat dünyamıza giriyor. Yetenekli bir yazar olduğu belli, ama bu yeteneğini doğru yönde kullanıyor mu? Sorun budur. O, bilinç yönünden karışık bir yazardır. Siyasi görüşlerine baktığımızda onu burjuva demokrasisini savunan demokrat bir yazar olarak görürüz. Askeri darbelere karşı çıkması, Kürtlerin demokratik haklarını savunması bunu gösterir. Altan, Avrupa tipi bir burjuva demokrasisi istiyor ve bu istemle çelişen Türkiye'deki uygulamalara karşı çıkıyor. Bu anlamıyla gerici, faşist bir yazar değil. Ne var ki faşizme karşı tercih ettiği burjuva demokrasisinde çakılıp kalıyor, ilerleyemiyor. Burjuva düzenini aşamamak, onun romanlarına cinsellik-pornografi abartısıyla yansıyor.

Ahmet Altan, burjuva düzeninin cinsel pisliklerini içine sindirebiliyor; onları propaganda ederek rekabetçi kitap pazarında kendine büyük bir alan tutmuş oluyor. Peki, Ahmet Altan'ın özellikle cinsellik-pornografi üzerine kurduğu romanlar, bu pis burjuva düzeninin cinsellik ideolojisini güçlendirmiyor mu? Sevişmekten, cinsel fanteziden başka bir şey düşünmeyen bireyleri çoğaltmıyor mu? Aşkı cinsellikle eşitleyen, cinselliği duygulardan koparan burjuva erkek sistemin kalıcılaşmasına yardım etmiyor mu? Ediyor! Ahmet Altan bilinçli ya da bilinçsiz olarak, erkekegemen düzenin kadını meta (mal) gibi gören ideolojisini, "özgür aşk", "serbest aşk" maskesi altında savunuyor. Daha önemlisi, sermayece kışkırtılıp ve satış malzemesi haline getirilen pornografiye yardım etmiş oluyor. Demek ki aşk romanlarında bile, ona nasıl bakıldığına bağlı olarak ideolojik bir tutum ortaya çıkıyor ve romanın içine ideoloji girmiş oluyor.

* * *

Edebiyat alanında kullanılan cinsellik-erotizm üzerine doğru ideolojik bakış ne olmalı? Önce bu sorunun teorik çerçevesini çizmeye çalışalım.

Cinsellik-erotizm de yaşadığımız hayatın bir parçası olduğuna göre, onun edebiyata girmemesini istemek gerici bir tutum olur. Cinsellik, romanın, öykünün, şiirin doğal akışı içinde bu yapıtların bir ögesi olabilir, ancak temel öge cinsellik ise ve bu cinsellik egemen olan düşüncenin propagandası niteliğini taşıyorsa, yanlış burada başlamıştır artık.

Egemen sömürücü ahlak bu konuda her zaman aynı tutumu almaz. Bu ahlak belirli tarihsel dönemlerde cinselliği yasaklayıcı davranırken, belirli dönemlerde de tersi tutum alır. Ölçüt, toplumu yöneten egemenlerin o günkü çıkarlarıdır.

Bir zamanlar D.H.Lawrence'in kitaplarını "fazla cinsel" bularak yasaklayan İngiliz burjuvazisi bugün onu baş tacı yapıyor ve cinselliği-pornografıyı satış malzemesi haline getiriyor. Amerikan burjuvazisi tarafından cinsel konuları müstehcen tarzda anlattığı için lanetlenen Henry Miller için de aynı şey söylenebilir. 1740-1814 yıllar arası yaşamış Fransız yazarı Sade'nin başına gelenler daha korkunçtur. O tarihlerde cinsel içgüdülerin sınırsız özgürlüğüne göre davranan ve yazan Sade'yi 30 yıl hapislerde sürdüren Fransız egemenleri, bugün cinsellik metasını kendileri kullanıyor. İrlandalı James Joyce kendisine ün sağlayan *Ulysses*'i yazdığı vakit, ahlakçı burjuva ideologları bu romanı müstehcen bularak mahkûm etmişlerdi. Şimdiki zamanlarda ise bu yapıtı klasik bir eser sayıyorlar.

Söylemeye gerek yok ki, burjuvazinin "namus-ahlak" gerekçeleri altında cinselliğe saldırdığı ve yazarları bu nedenle aforoz ettiği zamanlarda bizim yerimiz baskıya uğrayan edebiyatçıların yanındadır. Edebiyat, sansürü, yasağı kaldırmaz, onun köklerini sallar.

Her şeyin metalaştığı, cinselliğin bir mal gibi pazarlandığı, erkekegemen ideolojinin cinsellik eliyle güçlendirildiği dönemlerde hem burjuva ideologlarına, hem de bu satıştan yararlanan, bu alanı kâr kapısı gibi gören yazarlara karşı olumsuz tutum almalıyız. Burjuvazinin ahlakçı veya pazarlamacı tuzağına düşmemeliyiz.

* * *

Burjuvazinin tutucu olan kesimi, Ahmet Altan'a ilk romanlarında haksızlık yapmıştır. Bizim burjuvalar, Avrupa burjuvazisi kadar akıllı olmadıkları ve uzun vadeli çıkarlarını göremedikleri için Ahmet Altan'ı "muzır neşriyat" yapmakla suçlamışlar, halkın ar ve hayâ duygularını yani namusunu korumak istemişlerdir.

Burjuvazinin eski gelenekleri aşamamış tutucu bu kesimi, yıkılıp gitmiş feodal aile kurumuna, ahlakına sahip çıkmaya çalışarak, Altan'ı aile kurumunu yıkmakla suçluyorlar. Bunlar anlamıyorlar ki Altan'ın, aile kurumunu yıkmak gibi bir amacı yok; o, sadece burjuva aile kurumunun durumunu açıklıyor; gizlenen şeyi açık hale getiriyor. Altan'ın amacı, burjuva aile kurumunu bu düzen içinde reforme etmek. Erkeğin ihanetini, kadının ihaneti ile eşitleyerek bir denge sağlamak ve evlilik kurumunun ömrünü böylece uzatmak.

Altan, "serbest aşkı" (etin özgür kılınmasını) savunuyor, ama bunu aile kurumuna karşıt koymuyor. Aile kurumun içinde, dışında, her yerde "serbet aşk istiyor". Yani bugün zaten var olan, ancak gizlenen "burjuva serbest aşkı" gizlilikten kurtarmak istiyor; burjuva ihanetini kadın-erkek arasında eşit olarak dağıtmak istiyor. Onun amaçları burjuva düzeninin dışına kesinlikle çıkmıyor; serbest rekabet varsa serbest aşk da olsun, diyor. Bu toplumda "kadının da erkeği aldattığını" Altan mı uyduruyor? Sınıflı toplumun geleneğinde hem erkeğin, hem kadının birbirini aldatması yok mu? Burjuva evlilik kurumu, aldatma kurumundan başka ne ki?

Burjuvazinin uzak görüşlü kesimi, onun savunduğu pornografik aşk tarzının apolitik bir kuşak yaratmaya yardım ettiğini görüyorlar, onu teşvik bile ediyorlar. Burjuvazinin egemen olduğu medya onun romanlarının reklamını seve seve yapıyor. Hayatı sadece aşk olarak gören, hem de sadece cinsellik olarak gören, hayatın sorunlarını, kavgalarını düşünmeyen insanlar onların işine yarıyor ve bu insanlardan "kutsal düzene" zarar da gelmiyor. Burjuvazinin, "Hintli ermişin kendi göbeğine baktığı gibi, gözlerini yalnız cinsel sorunlara dikip ondan hiç ayırmayanlara"⁷¹ bugün özel bir sevgisi var.

⁷¹ V.İ.Lenin, *Kadın ve Aile*, Sol Yayınları, s.251.

Ahmet Altan'ın romanlarında ekmek peşinde koşan, sevişmeye bile zor zamanı olan yorgun insanlar yoktur. Onun kahramanları günlük yaşam dertleri ile uğraşmazlar; sadece sevişirler, cinsel fanteziler kurarlar. Pazar budur. Ahmet Altan da pazar için üretim yapar.

* * *

Ahmet Altan'ın *Dört Mevsim Sonbahar* romanını ele alalım. Bu romanın ismini "Zeynep'in Başına Gelenler" olarak da değiştirebiliriz. Başlangıçta Zeynep aşk olayına duyguları ile bakabilen masum bir kızıdır. Cinselliği seviyor, fakat bunu duyguları ile birlikte yaşamak istiyor. Bir roman yazarına âşık oluyor, onunla birlikte yaşamaya başlıyor.

Zeynep'in sevdiği yazarımız ise duygulara önem veren biri değil; seksin önemli olduğunu düşünen, cinsel fantezileri güçlü olan, sevgilisini başka bir erkekle de paylaşmaya hazır biri. Zeynep'in sevgilisi olan yazarımızı, Zeynep'in duygusallığı rahatsız ediyor ve onu: "Senin duyguların var. Zaman zaman sana sevgiyle, şefkatle davranmamı istiyorsun," diye eleştiriyor. Çünkü yazarımız, başka kadınlarla duygulara dayanmayan cinselliği yaşayan bir tip. Zeynep'in de başka erkeklerle yatmasını istiyor. Zeynep de onu eleştiriyor:

"Şehvet duyguyla beslenmeli, insan birini sevmiyorsa şehveti de bir süre sonra yok olur... Esas sende bir eksiklik var... Senin duyguların yok, kendinden başka hiçbir şeyi sevemediğin için şehvet, şehvet, lekesiz şehvet diyorsun."⁷²

Bir süre sonra Zeynep de onun gibi düşünmeye başlıyor ve yazarımızın Halit isimli babası ile yatıyor. Halit'i bencil, kötü görüyor ve sevmiyor Zeynep, ama yine de cinsel ilişkisini sürdürüyor. Zeynep, sevgilisine bu aldatmayı anlatıyor. Yazarımız sevgilisinin babası ile yatmasından çok memnun oluyor ve şöyle diyor:

"Halit'le yatmak onu benim kızkardeşim, Halit'in de kızı yapıyor sanki.

(...)

Ben de mutluyum...

(...)

Zeynep sayesinde Halit'le aramızda artık başka türlü bir ilişki kuruluyor, paylaştığımız bir şey var artık. Zeynep, bizim bir türlü birbirimize aktaramadığımız sevgimizi, aktaran bir sevgi kablosu gibi aramızda. Zeynep sayesinde, beni seven ve bu sevgisini bir kadının vücudundan oluşan sevgi teliyle bana gönderen bir babaya sahip oluyorum."⁷³

Zeynep de memnun: "Hem baba ile hem oğulla yatmak kimsenin oynamadığı bir oyunu oynamak onu mutlu ediyor."⁷⁴

Artık Zeynep değişmiştir. Eskiden savunduğu: "cinselliği duygularıyla birlikte yaşamak istediğinden" vazgeçmiştir. Halit'le tartışırken Zeynep hangi noktaya geldiğini ortaya koyuyor; başka erkeklerle yatınca Halit'in oğlunu daha çok sevdiğini söylüyor:

"Kimseyi onu sevdiğim gibi sevemem. Onu sevmem başkasından hoşlanmama engel değil ki... Ben başka erkeklerle olduğum zaman onu daha çok seviyorum, o da biliyor bunu... (...)

⁷² Ahmet Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, Can Yayınları, s.95.

⁷³ Ahmet Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, Can Yayınları, s.157.

⁷⁴ Ahmet Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, Can Yayınları, s.94.

Ben rahatça, sevdiğim insanla olmak istiyorum, onunla birlikteyken başkalarından hoşlanırsam onlarla da olmak istiyorum... Kuralların, yasakların içine girmek istemiyorum.”⁷⁵

İşte, romanın özü bu. Yazarın, Zeynep üzerinde yaptığı karşı devrimin sonucunda, iktidara duygulara dayanmayan cinsellik oturuyor. Burjuva toplumunun, kadını, erkeklerin ”ortak kullanım malı” haline getirmesi onaylanmış, cinsellik üzerine kapitalizmin yaptığı meta ticareti kendine teorik bir çerçeve bulmuş oluyor. Erkekegemen toplumda bu ticaretten kadının zararlı çıktığını yazarımız gözlerden gizliyor. Burjuva toplumda yaşanan ”serbest aşk”, erkeklerin daha fazla kadın köleler satın alması anlamına gelir. Zeynep'in anlamadığı da bu!

* * *

Ahmet Altan'ın 1985 yılında yayınlanan *Sudaki İz* romanı bizi daha çok ilgilendiriyor. 12 Eylül 1980 öncesi sol görüşlü gençlerin aşkları (daha doğrusu cinsel fantezileri) üzerine kurulmuş bir roman bu...

Yazarımız, ne 12 Eylül öncesi ortamı ne de o dönemin gençlerini bize doğru tanıtıyor. Bu romanı okuduğumda o dönemi yaşayan birisi olarak çok şaşırıyordum. Binlerce insanın ölümü üzerine kurulu o dönemin bu kadar çarpık, vefasız gösterilmesi, o dönemin gençlerinin zayıf bilinçlerine rağmen ölümü göze alarak haklı bir davanın neferi olmalarının öneminin küçültülmesi, Ahmet Altan'ın hep ayıbı olarak kalacak!

O dönemde yaptıklarından pişman olanlar da var. Yaptıklarının pişmanlığını yaşayan bu yorgun demokratlar, "özgürlüğü" cinsellikte buldular. Ahmet Altan onların duygularına tercüman oluyor.

12 Eylül gençliğinin, Altan'ın anlattığı pornografik ilişkileri yaşayacak zamanı olmadı. Hatta cinsellik konusunda tutucu oldukları bile söylenebilir. O dönemdeki aşklar "duygusallık ve siyasi düşünce birliği" üzerine kurulu idi. Öylesine ki, bu gerçeği fazla zorladıkları bile söylenebilir. 12 Eylül sonrası ise bu ortaklık çoğu ilişkide bittiği için, aşklar da bitti. Ancak ne kadar yanlış yapılmış olursa olsun, bu gençler Altan'ın anlattığı gibi değildi. Onlar feodal ahlaka bağlı olmakla eleştirilebilirler, ama Altan'ın anlattığı "seks maceralarını" yaşamadılar.

Ahmet Altan'a biz ahlaksal nedenlerle, müstehcen yayın yaptığı için karşı değiliz. Burjuva aşk ideolojisine uygun olarak aşkı duygulardan arındırıp sırf şehvete indirgediği için karşıyız. Ona, insanların bilinçaltılarında yasaklara karşı duyulan ilgiyi kapitalizmin pazarına getirdiği ve bu duyguları pazar ilişkisi olarak satılacak bir mal gibi kullandığı için karşıyız. Biz, "burjuva namus ve ahlakının" bekçileri değiliz; bu ahlakın ne kadar ikiyüzlü ve sahtekârca olduğunu biliriz.

Kabul etmemiz gerekiyor ki, Altan cinsel fantezi yazmakta ustadır, pornografi ile uğraşmayı meslek haline getirmişlerden daha beceriklidir. Eğer insan bilinçli değilse, pornografik yayın da toplumsal sorunlara karşı uyuşturucu işlevi görebilir. Altan'ın yaptığı iş buna da yarıyor. Altan'ın cinsel fantezisinin ne kadar güçlü olduğunu göstermesi açısından *Sudaki İz* romanındaki şu bölüm örnek olabilir:

”Kadın, iki elini ensesine götürüp boynundaki kolyeyi çıkardı.
(...)

⁷⁵ Ahmet Altan, *Dört Mevsim Sonbahar*, Can Yayınları, s.208-209.

Sonra kolyenin ucundaki misinayı adamın bacaklarının arasında dimdik duran parçanın ucuna bağladı. İnci kolyeyi narin bileklerinin zarif kıpırtılarıyla adamın erkekliğine doladı.

(...)

Adam kadının bacakları arasına diz çöktü ve inci kolyenin ucu kadının içine girdi. Adamın her hareketinde pırıltılar saçan inci taneleri kadının içinde kayboluyor...

(...)

Erkek kendini geriye çekip kadının içinden çıktı. Şimdi iki beden arasında incecik bir misina vardı.”⁷⁶

* * *

Ahmet Altan'ın 1998'de yayınlanan *Kılıç Yarası Gibi* ve bu romanın devamı olarak yayınlanan *İsyen Günlerinde Aşk* adlı yapıtlarında da onun pornografiyi kullanma gücünü görebiliriz. Bu iki romana birlikte "Mehpare Hanım'ın Seks Maceraları" ismini verebiliriz. Altan'ın okuyucusunu çeken tılsım, bu romanın dış vitrinini oluşturan "31 Mart Vakası" değildir. Okuyucu, Mehpare Hanım'ı ve onun cinsel fantezilerini merak ediyor. Bu merakında haklıdır, çünkü Altan okuyucunun yasak bölgesi ile oynuyor, onu erkekegemen toplumun cinsel fantezileri ile barıştırıyor. Kendi yasak bölgesinin benzerini gören okuyucu, psikolojik olarak rahat ediyor. Cinsel fantezileri ile sapık olmadığını, kendine benzer insanlar olduğunu görerek huzura kavuşuyor. Altan'ın, balığı bol olan yere olta attığı kesindir. O yüzden de yakaladığı balıklar üzerinden iyi para kazanıyor. Kapitalizmde ne satacağını bileceksin! O ne satacağını biliyor.

Mehpare Hanım'ın serüvenine bakalım. Başlangıçta kadın karakterimiz, gözleri henüz açılmamış 17 yaşında güzel bir kızdır ve yalnız iki dakika görüştüğü Şeyh Yusuf Efendi ile Osmanlı usulü evlendirilir. Bir zaman sonra Mehpare Hanım, kocasını aldatır ve bu evlilik bir buçuk yıl sonra biter. Sonra Hikmet Bey'le tanışır. Hikmet Bey sayesinde cinsel tecrübelerini artıracak, romanımızın porno bölümünün kadın kahramanı olacaktır. Hikmet Bey'den aldığı ilk cinsel ders şudur:

”Hikmet Beyin dili bacaklarının arasına değdiğinde bir an kaskatı kesildi; böyle bir şeyi ne görmüş, ne duymuş, ne de en çılgın hayallerinde aklına getirmişti; bu hiç bilmediği, hiç düşünmediği bir şeydi.”⁷⁷

Mehpare Hanım cinsel alanda hızla ilerler. O kadar ki, kocasının, Fransız Matmazel Helen'le kendisinin gözleri önünde sevişmesini ister. Hikmet Bey de karısını kıracak değil ya, Helen'le sevişmeye başlar:

”Dirseğinin üzerinde doğrulup onları seyreden Mehpare Hanım fısıldadı.

- Ne yaptığınızı anlatın.

Hikmet Bey, boğulmuş bir sesle yarı Türkçe yarı Fransızca anlatmaya koyuldu.

- Şimdi bacaklarını okşuyorum, elim yavaş yavaş yukarı çıkıyor, kasıklarına değiyorum...

⁷⁶ Ahmet Altan, *Sudaki İz*, Can Yayınları, s.41.

⁷⁷ Ahmet Altan, *Kılıç Yarası Gibi*, Can Yayınları, s.28.

O geceyi bu yeni oyunla geçirdiler; bir süre kocasıyla genç kızı seyreden Mehpare Hanım sonunda onlara katıldı; çıplak bir kadın etine eli ilk kez o gece değdi ve özellikle bir erkeğin yanında dokunulan kadın etinin değişik ve şaşırtıcı lezzetini ... öğrendi.”⁷⁸

Bir zaman sonra Hikmet Bey'in paraları tükenir. Rahata alışmış Mehpare Hanım için sorun başlar. Yaşadığı zengin ortamdan ilk geldiği yoksul çöplüğe dönmek istemez Mehpare Hanım: ”Bu yüzden yaşadığı refahtan eski hayatına geri dönmek, onu, servet içinde doğmuş birini korkutacağından daha fazla korkutuyordu; ilk aklına gelen kaçmak oldu, kocasını ve çocuklarını bırakıp kaçmak.”⁷⁹

Zengin bir erkek bulma ihtiyacı böyle başlar, ama yeni birisini bulmadan önce eskisini kaybedecek bir kadın olmayan Mehpare Hanım, Hikmet Bey'i elinde tutarak yeni bir erkek arar ve sonunda Konstantin adlı zengin bir Yunanlı'yı bulur. Hikmet Bey'i bu adamla aldatmaya başlar. "Kılıç Yarası Gibi" romanı da burada biter, ama Mehpare Hanım'ın aşk maceraları "İsyan Günlerinde Aşk" romanında devam edecektir.

Hikmet Bey karısının kendisini aldattığını öğrenir, ondan ayrılır. Mehpare Hanım da Konstantin ile kalıcı olarak yaşamaya başlar ve yeni cinsel oyunlar öğrenir. Mehpare Hanım artık Konstantin'in tokatları altında sevişmekten hoşlanmaktadır:

”Erkeğin sağ elini tutarak dudaklarına götürdü, bir kedi gibi küçük pembe diliyle avucunun içini yaladı; bu, ikisinin kendi aralarında hiç açıkça sözünü etmedikleri özel bir şifreydi (...) şimdi tokatın inmesini, yanağındaki yanmayla birlikte bütün damarlarına bir ateşin yayılmasını bekliyordu ama tokat inmiyordu.

(...)

Konstantin aniden geri çekiliveriyor ve küçük dokunuşlara dönüp yanağını yalıyordu ve ansızın gelen tokatın sesi sanki bütün kâinata yayılıyor, o sesle birlikte Mehpare Hanım'ın kasıklarından beynine kızıl bir ateş yükseliyordu.”⁸⁰

Kadınların bu türlü sevişmeden zevk aldığı doğru ise, Ahmet Altan yeni bir ticaret alanı daha bulmuş demektir. Yeni romanlarında, tecavüzden zevk alan kadınları anlatırsa buna şaşmamak gerekiyor. Buradan da epey para kazanacaktır. Bu fanteziler, erkekegemenliğin, kadının bilincinde ne kadar içselleştirildiğini gösteriyor. Mehpare Hanım'a dönelim.

Konstantin bu arada kendine yeni kadınlar da bulmuştur, Mehpare Hanım'a eski önemi vermiyor. Mehpare Hanım suyun ısındığını anlamıştır. Bir gün Konstantin'e haber vermeden onu terk eder, İstanbul'a gider. İstanbul'da onun geçimini kim sağlayacaktır? Tabii ki ilk kocası Şeyh Efendi. Şeyhimiz hemen Şişli'de bir konak tutar ve geçimi içinde gerekli parayı ayrıca verir. Mehpare Hanım bundan hiç utanç duymaz.

Mehpare Hanım'ın romandaki son cinsel ilişkisi eski kocası Hikmet Bey ile olur. Eski kocasıyla doyuya sevişirler. Bu bölümü buraya almaya gerek yok. Mehpare ile sevişen Hikmet Bey'in böylece "Mehpare saplantısından" kurtulduğunu Altan özellikle not eder. Bu iki romanı bitirdiğinizde kendinize sorarsınız, bu Mehpare Hanım nasıl bir insan? Altan bu sorunun cevabını vermiştir:

⁷⁸ Ahmet Altan, *Kılıç Yarası Gibi*, Can Yayınları, s.69.

⁷⁹ Ahmet Altan, *Kılıç Yarası Gibi*, Can Yayınları, s.248.

⁸⁰ Ahmet Altan, *İsyan Günlerinde Aşk*, Can Yayınları, s.269,270.

”Mehpare Hanım, bütün hayatını, duygularıyla ya da düşünceleriyle değil, yalnızca ’etiyle’ yaşamıştı; duyguları da düşünceleri de vardı ama onlar etinin gücü karşısında çok yetersiz kalıyorlardı.”⁸¹

Hayatı, duygu ve düşünceyle değil, sadece ”etiyle” yaşamak hayvanlara özgüdür. Mehpare Hanım böyle yaşamış. Yaşadıkları aşk mı Mehpare Hanım’ın? İmrenilecek bir hayatı mı var bu kadının? Kadınlar böyle mi yaşamalı? Kendi bedenini kibar biçimde pazarlamak özgürlük mü? Ahmet Altan bu kadının yaşadıklarını bize "aşk" diye anlatır. Halbuki Mehpare Hanım’ın bulunduğu yer kibar fahişeliktir. Burjuva toplumu Mehpare hanımları her gün doğuruyor ve onları koynuna alıyor. Açlıktan, yoksulluktan dolayı orospuluk yapan zavallıları da küçümsüyor, aşağılıyor. İşte kapitalizmin adaleti!

* * *

Ahmet Altan cinsel fantezilerinde kadını orospu yapmaktan, kadınla "orospuluk oyunu" oynamaktan müthiş zevk alıyor. *Tehlikeli Masallar* adlı romanında, yazarımızın kahramanı, Tunus’lu bir paşazadenin torunu olan bir kadınla ilişki kuruyor. Ama normal bir ilişki değil bu, cinsel fantezi yüklü geçici bir ilişki. Kadın, orospu gibi davranmaktan; erkek de "orospu ruhu" olan bir kadınla oynamaktan hoşlanıyor. Adam, kadına para vererek onun bedenini satın almak istiyor, kadın da daha fazla paraya kendisini satmak için adamı zorluyor. Cinsel duygular bu biçimde harekete geçirilmeye çalışılıyor. Erkek kahramanımız orospular hakkında ilginç görüşlere sahiptir zaten:

"Orospular her zaman heyecanlandırıyordu beni... Parasını verip sokaklardan sahipsiz bedenler toplamak, onlarla bu boş evin mağara kovuklarına benzeyen sessiz odalarında mahrem oyunlar oynamak bir mucize gibi geliyordu bana; orospularla yaşadığım her parçalanmış sevişmeden sonra büyük bir huzur ve ferahlık duyuyordum."⁸²

Fahişelik tiyatrosunun sergilendiği romanın bu bölümü, erkekegemen toplumun bir görüntüsünü yansıtıyor. Erkeklerin orospulara olan merakı iyice övülmüş, ancak orospulara ilgi duyan bu erkeklerin aslında kendilerinin orospu olduğu açığa vurulmamış.

Yalnızlığın Özel Tarihi isimli romanında da aynı kurgu var; hem de şiddetle birleştirilmiş bir orospuluk oyunu. Bu romandaki kadın kurban Nermin, erkek boğa da Haluk. Aktarıyorum:

”Haluk’a doğru yürüdü. İki ateş dalgası gibi yapıştılar birbirlerine. Nermin’in göğüslerini hoyratça kavrayan Haluk, boynunu dişlerken, her zaman sorduğu soruyu gene sordu.

- Sen benim neyimsin?
- Orospunum.

Kendini biraz geriye çeken Haluk, Nermin’in yüzüne bir tokat attı.

Tokatın sesi, bir erkeğin bir kadını tokatlamasındaki o ahlaksızca bayağılığı hatırlatan şakırtı, ikisinin etini de kamaştırdı. Nermin acıdan değil ama tokatlanmanın yarattığı aşağılanmadan, başka hiçbir şeyden almadığı bir haz alıyordu. İnleyerek yeniden beklenen cevabını verdi.

⁸¹ Ahmet Altan, *Kılıç Yarısı Gibi*, Can Yayınları, s.178.

⁸² Ahmet Altan, *Tehlikeli Masallar*, Can Yayınları, s.222.

- Ben senin orospunum.”⁸³

"Geceyarısı Şarkıları" isimli kitabında da şöyle yazıyor Ahmet Altan:

”Saçlarını hatırlıyorum bütün kadınların...

(...)

Hepsi de orospuları merak eder, hepsi de hiç olmazsa bir kere orospu olmak ister.

(...)

Onlar da benim orospularımdır.”⁸⁴

Bu konuda kadın cinsinin Ahmet Altan’la aynı düşüncede olup-olmadığı tartışılabilir. Hasta ruhlu insanlar hariç, hiçbir insanın aşağılanmaktan zevk aldığını sanmam. Burayı geçelim. Bizi ilgilendiren nokta, Altan’ın, kadını aşağılayan bu fanteziyi niçin birçok romanında kullandığı ve bunu kapitalizmin pazarına sürdüğüdür. Çünkü bu fantezi erkekegemen toplumun, kadını "genel bir orospu" (alınacak-satılacak bir mal olarak) görme tutumuyla örtüşüyor; kadın bilincini erkekegemen ideoloji ile tahrip ediyor. Böylece yazarımız, erkekegemen ideolojinin güçlendirilmesine hizmet etmiş oluyor.

* * *

Altan’ın son romanı *Aldatmak* ismini taşıyor. Birinci ve ikinci basım Eylül 2002 tarihinde yapılmış ve toplam yüz bin adet basılmış. Büyük bir rakam! Altan’ın romanları demek ki kapışılıyor. Bu romanın özelliği ne? Bir edebiyat harikası mı? Bence değil! Bu romanın da büyüğü pornografik olması ve erotik sahneleri okuyucuya güzel, tahrik edici bir üslupla sunması. Pornotik yayınları alıp okumaya utanan küçük burjuvalara ciddi bir edebiyat eseri okutur gibi, bastırılmış cinsel özelemlerinin örneğini gösterip, onları yanlış bir deneyim yaşamadıklarına inandırması.

Bu roman burjuva toplumunun kadın-erkek ilişkisi açısından yaşanan boyutunu bize veriyor. İşin kötü yanı, bu gerçekliğin Altan’ın eliyle övülerek, kâr getiren bir mal gibi pazarlanmasıdır. Altan çok ince ve edebi bir tarzda, cinselliği pornografik biçimiyle bize anlatıyor, kapitalist düzenin utancını açık ediyor. Romanı okuduğunuzda, yaşanan şeyin burjuva toplumunun gerçeği olduğunu daha iyi görüyorsunuz. Bu tiksindirici küçük burjuva yaşam tarzının yazar tarafından propaganda edilmesine (onaylanmasına) öfke duyuyorsunuz.

Ahmet Altan bu romanında okuyucuyu yormamaya karar vermiş; cinsel serüvenleri araya sıkıştırmıyor; tarihsel bir arka plan hikâyesine gereksinim duymadan sevişme sahnelerini gözümüzün önüne başarılı bir biçimde getiriyor ve bir seks kitabı okurcasına yaşanacak yeni cinsel sevişmeleri merak ettiriyor.

Ahmet Altan diğer romanlarında da olduğu gibi duyguları mümkün olduğu kadar geriye itip, şehveti öne çıkartmaya çalışmış. Nedeni çok basit; duygular, şehvetin gücünü düşürmesin diye! Romanın kahramanları yine rahatı yerinde olan küçük burjuvalar, ekonomik dertleri yok. Rahat işlerinin dışındaki tek görevleri cinsel fantezilerle zenginleştirilmiş sevişmeler...

"Aldatmak" romanının başkışisi Aydan, büyük bir Amerikan bankasının genel müdür yardımcılarında biri. Halûk isimli doktorla evli, bir çocukları var. Sorunlu bir evlilik yaşamıyorlar, cinsel yaşamları iyi ve sözde birbirlerini seviyorlar.

⁸³ Ahmet Altan, *Yalnızlığın Özel Tarihi*, Can Yayınları, s.28.

⁸⁴ Ahmet Altan, *Geceyarısı Şarkıları*, Can Yayınları, s.108.

Aydan'ın oturduğu sitenin sakinleri bir çocuk bahçesi yaptırmaya karar veriyor ve bu işi sitede oturan mimar Cem'e yaptırmak için, Aydan'ı bu adamla kontak kurmak üzere görevlendiriyorlar. Aydan ilk kez göreceği mimar Cem'in evine gidiyor, ama Cem'le karşılaşmadan önce asansörde, memeleri daha iyi gözüksün diye düğmelerinden birini açıyor. Amacı: "Karşısındaki erkeğin zenginliğinden ... etkilenen her kadın gibi kendisini etkileyeni etkilemek istiyor."

Daha adamı hiç tanımadan kendini mal gibi kullanıyor Aydan. Kapı açılıyor, Cem yarı çıplak karşısına çıkıyor, o da bedenini pazarlayan hareketler yapıyor. İlk tanışma böyle oluyor.

Aydan eve geliyor, kocası Halûk'a bu olaydan hiç bahsetmiyor. Henüz Cem'le aralarında bir şey yok, ancak Aydan yine olayı gizliyor; herhalde ileride başlayacak ilişkinin kuşkusunu kocasına yaşatmamak için.

Halûk, karısına çok güvenen, ona güvendiği için bir şey sormayan, çocuğunu delicesine seven, karısını aldatmayan, aklına inanan bir adam. Altan, romanın hemen başında cinselliği kullanmaya başlıyor. Aydan'la kocasının sevişmesini anlatıyor. Aktarmaya gerek yok.

Aydan bir gün havuza gidiyor ve Cem'le karşılaşılıyor. Cem kadının bedenine dikkatlice bakmayarak dikkat çekmeyi başarıyor. Cem, kadınları şaşırtarak merak uyandıran ve onları yatağına atan, duygulara önem vermeyen, cinsel fantezileri sınırsız, istediği her şeyi doğal hakkı gibi kullanan, zengin babasının parasıyla geçinen biri. O, kadınların hem bedenini hem duygularını istiyor, ama bu duyguları sadece alabileceğini görmek için istiyor ve sonra da bu duygularla ilgilenmiyor. Hep sevilme istiyor ama kendisi hiçbir kadını sevmiyor ve bağlanmıyor. Lermantov'un kahramanı Peçorin'e benziyor o. Cem, kadınların arkasından koşturuyor, onları kendi arkasından koşturarak tuzaklarını kuruyor, onları bu tuzağa kendi istekleri ile düşürüyor. O, kadınların her şeyi, ama kadınlar onun hiçbir şeyi olsun istiyor.

Aydan, Cem'in arkasından koşturmayı başlıyor, duygusal bir şey hissetmemesine rağmen Cem ile yatmak istiyor. Sonunda isteği gerçekleşiyor. Altan okuyucusunu sıkmamak için Aydan-Cem sevişmesini hemen anlatmaya başlıyor:

"Cem yüzünü memelerine son bir kez bastırdıktan sonra karnını öpmüş, minik bir çiçek gibi duran göbeğine dilini dokundurmuş, iki bacağına kollarıyla sarılıp onları iki yana açarken kendini iyice aşağıya doğru çekmişti.

(...)

Cem'in dili, nereye gitmek istediğini bilen usta bir gezgin gibi o esrarlı kıvrımlarda dolaştıktan sonra bütün o minicik girintilerle çıkıntılar arasında saklı olan o küçük tepeciği bulmuştu."⁸⁵

Aydan, kocası Halûk'u aldatmasından hiç pişmanlık duymuyor ve bu aldatmanın devamını istiyor. Aydan'ın korkusu Cem'in bir daha onu aramaması. Aydan biliyor ki Cem'in başka kadınlarla da ilişkisi var ve bunu düşündükçe onu kıskanıyor. Cem yakaladığı avını iyice delirtmek için telefon etmiyor. Bu arada Aydan Hanım hiçbir şey olmamış gibi kocasıyla yatıp kalkmaya devam ediyor. Cem'in aramaması Aydan'da, kendisinin aldatıldığı duygusuna yol açıyor. Cem'e kızıyor, ama eskisinden daha fazla onu istiyor. Ahmet Altan bu cinsel tutkunluğa "aşk" diyor. Ama bu aşk değil, duygular ortada yok. Birbirlerine bir kez bile "seni seviyorum" demiyorlar. Yaşanılan şey Cem'in şehvetine duyulan istek. Cem'in varlığından değil, cinsel yokluğundan kaynaklanan bir arzu. Sonunda Aydan, Cem'i kendisi arıyor, randevulaşarak

⁸⁵ Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.87.

yeniden buluşuyorlar ve sevişiyorlar. Altan sevişmeyi pornotik yapmak için araya hemen bir cinsel fantezi sıkıştırmayı ihmal etmiyor:

”Cem, kulağına fısıldayarak, ona ilk duyduğunda anlamadığı bir soru sordu önce:

- Benim neyim olsan benimle yataydın?
- (...)
- Komşunun kızı olsan benimle sevişir miydin, akrabam olsan, teyzem olsan...

Aydan birden nasıl bir oyuna hazırlandıklarını anladı.

- (...)
- Ben senin neyin olsam seninle yataardım...
- Neyim olsan mı?

Aydan’ın verdiği cevap, taa içinden, en derininden, gerçek bir istekle titreyerek geldi:

- Neyin olsam yataardım... Neyin olsam...”⁸⁶

Ahmet Altan sormaya utanmış. Cem sormalıydı: Benim çocuğum olsan benimle sevişir miydin? Aydan belki daha fazla zevk alarak yanıt verirdi:

- Neyin olsam yataardım... Neyin olsam...

Romana devam edelim. Aydan artık Cem'den hiç utanmıyor. Ona daha önce de kocasını işyerindeki bir adamla nasıl aldatıldığını anlatıyor. Cem’in yorumu ilginç:

”Cem güldü.

- Desene seninle olmayı biraz da o adama borçluyum.
- Niye?
- Eh, öyle bir deney yaşamamış olsaydın benimle olmaya razı olmayabilirdin...”⁸⁷

Cem yanılıyor. Aydan başlangıcı o adamla yapmış, yapmasaydı da Cem veya başka biriyle yapacaktı. Aydan aldatmayı içine sindirmiş bir kadın. Pişmanlık duymuyor. Erkekleri tanımlamaya gerek yok; erkek için ”aldatmak” erkekegemenliğin zaten doğal bir hakkı. İstisnalar olsa da burjuva aile kurumunun kaderinde "aldatmak" yazılıdır, bu kadere çok az insan bozar. Engels’in dediği gibi: Burjuva aile kurumu orospuluğun yasal tanınmış biçimidir ve zinayla tamamlanır.

Aydan’da şefkat duygusu da yok. Şefkat, menfaatsiz, hiçbir karşılık beklemeden, koruyarak sevmek demek. İnsanda bu duygu bitmişse o insan artık sevemez. Aydan bu insani duygudan çok önce kurtularak, sadece kendisini düşünen egoist burjuva bireyi olmuştur. Cem'den beklediği şey şefkat değil, cinsel olarak onu memnun etmesidir. Aydan'ın bu konudaki görüşü şöyle:

⁸⁶ Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.124.

⁸⁷ Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.121.

"Birçok duyguyu üstelik de çok güçlü bir biçimde yaşıyordu ama bunların arasında şefkat yoktu... Hatta aslında şefkati de özlememişti... Cem ona karşı ilgiliydi ama şefkatli değildi... Ondaki şefkat eksikliğinden yakınmıyor hatta bundan memnun oluyordu..."⁸⁸

Aydan öylesine pişkin bir kadın ki, bir yandan kocasını aldatırken bir yandan da ona sevgi gösterilerinde bulunabiliyor; maskelerini kolayca çıkartabiliyor, değiştirebiliyor. Cem için ise zaten sorun yoktu:

"Cem, ruhunu ve duygularını şehvetin arkasına saklamış insanlardandı... Bir kadınla, beden ve ruhun birlikteliğinden oluşan tam bir ilişki kuramadığından, hayattaki bu eksikliği birçok kadınla birlikte olarak kapatmaya uğraşırdı."⁸⁹

Bu kadar tahlilden sonra Ahmet Altan okuyucuya yeni bir cinsel fantezi daha yaşatır. Aydan ile Cem sevişirken Aydan'ın cep telefonu çalar, arayan kocasıdır. Aydan önce telefonu açmak istemez, ama Cem açmasını ister; çünkü bundan ikisi de heyecan duyup tahrik olacaktır. Altan yazıyor ve ben iğrenerek aktarıyorum:

"Telefonu açmıştı.

(...)

- Nasılsın kocacığım?

Konuşurken Cem'in içinde hareket ettiğini hissediyordu.

- İyiyim... Alışverişe çıktım...

(...)

- Güzel bir gecelik arıyorum... Çok yorgun mu geleceksin akşama...

Sesi her cümlede biraz daha oynaklaşıyordu.

(...)

- Özledin mi beni...

Her cümlede bedeni de kımıldıyordu.

- Öyle mi... Çok mu?

(...)

- Ben de... Akşama görüşürüz canım...

O konuşmadan sonra sevişmeye devam etmişler (...) ateşin en koyu olduğu yere dokunmanın çılgınlığıyla kendilerini kaybetmişlerdi."⁹⁰

Ne Aydan'da, ne de Cem'de insani bir acıma duygusu kalmış. Halûk'u bu biçimde aşağılarken kendilerini aşağıladıklarının farkında değiller. Aydan bu olaydan sonra evine gider, kocası Halûk'la hiçbir duygusal zorlanma hissetmeden yine sevişir.

*

*

*

⁸⁸ Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.150-151.

⁸⁹ Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.162-163.

⁹⁰ Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.164,165.

Ahmet Altan'ın romana aktardığı son fantezi okuyucunun ilgisini epeyce çekebilecek kadar ilginç. Önce Aydan, kocası evde değilken Cem'i eve alır ve kendi yatak odasında sevişirler:

”Yatakta Cem’e sarılmadı bile, onu omuzlarından bastırarak aşağıya doğru itti, bedeninin daha fazla bekleyecek sabrı kalmamıştı, birçok şeyi birden istiyordu. Cem’in yüzü bacaklarının arasında kaybolduğunda, oda gittikçe daha hızlı bir biçimde dönerek dünyadan, hayattan, evrenden, insanlardan uzaklaşmaya başlamıştı.

(...)

Şimdi onun ve kocasının odasında, defalarca seviştikleri yatakta bir başka erkek vardı, bir başka erkek ona dokunuyor, onu heyecanlandırıyor, Halûk’un hiçbir zaman yapmaya kıyamayacağı haşin hareketlerle canını yakıyor, onu korkutuyordu.”⁹¹

Bu sevişmeyi yeteri kadar tahrik edici bulmamışlar ki, yeni bir oyun daha planlarlar. Aydan, kocası gece evde uyurken Cem'i eve alır ve yeniden sevişirler:

”Sedire oturup geceliğini sıyırdı.

Cem de soyunmadı, sadece pantolonunu çözüp, ayak bileklerine indirdi.

Sedirin önüne diz çöktü.

(...)

Cem iki kolunu Aydan’ın bacaklarının altından geçirip bacaklarını kaldırdı...

(...)

Cem, içinde gidip gelirken yalnızca soluk seslerini duyuyorlar, bir yandan da evdeki sesleri dinliyorlardı.”⁹²

Seks kitabı okusanız bundan daha iyisini mi bulacaksınız? Sanmam. Ahmet Altan kadar pornotik, edebi yazamaz diğerleri.

Romanın bundan sonraki kısmı önemsiz. Seks maceraları bitiyor; çünkü Cem, Aydan'ın kışına tekme vuruyor. Erkekegemen toplumda başka nasıl olabilir? Kadın, Cem tarafından mal gibi kullanılmış, "özgür" Aydan kendisini mal gibi sunmuş, mallar değiştirilmiş, zevke erişilmiş. Cem'e tadına bakılacak yeni kadın mal lazım. Burjuva toplumunda Aydan gibileri de çok nasıl olsa. Birisi olmazsa birisi.

İsterseniz romanı tam bitireyim de bari siz okuma zahmetine katlanmayın. Aydan, Cem'den ayrıldıktan sonra gittiği komşu evlerden ufak eşyalar çalmaya ve bunları çöpe atmaya başlıyor. Bu kleptomani (kişinin ihtiyacı olmamasına rağmen mal çalma zorunluluğunu psikolojik olarak istemesi) sonuçta karakolda biter. Aydan kocasına hem bunu, hem de Cem ile yattığını itiraf eder. Halûk Bey üzülür, ağlar, fakat Aydan'la evliliklerini İzmir'de devam ettirmek üzere anlaşır ve taşınırlar.

Bu romanı bitiren benim gibi bir okuyucuya da en başta Cem'den, sonra Aydan'dan ve burjuva toplumun yarattığı milyonlarca Aydan'lardan, Cem'lerden tiksirmek kalır. Bir de kapitalizmin evlilik kurumuna tapan, gözü para kazanmaktan başka bir şey görmeyen küçük burjuva Halûk'lara acımak!

*

*

*

⁹¹ Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.188.

⁹² Ahmet Altan, *Aldatmak*, Can Yayınları, s.204,205.

Ahmet Altan'ın bu romanlar dışında "deneme" biçiminde yazdığı kitaplar da var. Bu yapıtlarda Altanizmin görüşlerini daha net olarak görebiliyoruz. Altan, roman kahramanlarına söylättirdiği şeylere sahip çıkmayabilir -ki buraya bile yazarın düşüncesi sızar- ancak, "denemeler" kendisinin üstlendiği, kabul ettiği düşüncelerdir.

Altanizme göre bütün erkekler kendilerini aldatabilecek, ama aldatmayacak kadın istiyorlarmış. Kadınlar da kendilerini aldatabilecek, ama aldatmayacak erkek. Ama bu isteklerini gizliyorlarmış. Gerçek aşk bunu gizlemeyip kabul ettiklerinde ortaya çıkacakmış(!) Altan diyor ki:

"Biliyorlar ki, 'aldatabilecek biri' aldatabilir.

'Aldatamayacak biri' güvenli, ama sıkıcı, 'aldatabilecek biri' çekici, ama korkutucu.

Aşkın en zor kavşağı.

(...)

Erkekler 'aldatabilecek bir kadını' sevip, 'aldatamayacak bir kadınla' yaşıyorlar, güven ve rahat aşka ağır basıyor.

'Aldatabilecek kadın,' kendisine benzeyen bütün kadınlar gibi mutsuz oluyor kitapta.

Onu şartsız ve korkusuz sevecek birini bulana kadar da mutsuz kalacak."⁹³

"Aldatabilecek biri" aldatmak potansiyeli olan birisidir. Her an aldatılabilir. Kadın veya erkek böyle bir düşünceye sahip ise iki cins arasındaki ilişki korku üzerine kurulur. Sürekli bu korkuyla yaşayan insan sevebilir mi? Aldatmak, güveni yıkmak demektir. Birbirine güvenmeyenler, birbirinin düşmanı gibi tetikte beklerler ve hiçbir zaman da karşısındakini içten sevmeyizler. Ahmet Altan böyle bir "aşk"ı özlüyor.

Özgür koşullarda, erkeğin ve kadının eşit olduğu bir düzende, ne erkek ne kadın aldatmaya ihtiyaç duyar; çünkü bu koşullarda aşkın üzerine toplumsal baskı binmez, zorunluluk kadını veya erkeği aldatmaya itmez. İstedikleri zaman aldatmaya gereksinim duymadan ayrılabilirler; başka insanlarla sevdikleri sürece birlikte olabilirler. Aldatabilecek insanların olduğu bir dünya yerine, aldatmaya gereksinme duymayacak insanların olduğu bir dünyayı istemek yazarımızın aklına gelmiyor.

Bugünkü ataerkil burjuva toplumunda ise, en çok erkekler olmak üzere her iki cinsten aldatma olayına başvurur; fakat her ikisi de aldatılmak istemez; kendini aldatabilecek insan aramaz. Hiçbir insana aldatılmak hoş gelmez. Kadın kendini aldatabilecek erkeği, erkek kendini aldatabilecek bir kadını niye istesin?

Aldatmak bir istek sorunu değildir; kapitalizmin bütün yapısı bunu zorunluluk haline getirir. Özgürce ayrılmanın önünde ekonomik-ideolojik (ahlaki) engeller olduğu sürece, insanlar yüzünü aldatmaya döner. Bu nedenle erkekegemen toplum var oldukça aldatma olayı ortadan kalkmaz. Ama bu toplumda bile ne kadın, ne de erkek kendisini aldatabilecek kişiyi ister.

Altan'ın düşlediği dünya bugün de olduğu gibi, "herkesin birbirini aldattığı" bir dünyadır. Yazar, aşkı, "aldatma özgürlüğü" üzerine kuruyor. Oysa lekelenmemiş aşk, güven-paylaşma

⁹³ Ahmet Altan, *Karanlıkta Sabah Kuşları*, Can Yayınları, s.122,123.

üzerine kurulur. Aldatma eşitliği, yani erkeğin ve kadının eşit biçimde birbirini aldatması, aşkı ortaya çıkartmaz, aşkı tamamen yok eder.

Burjuva toplum, aldatma özgürlüğünü erkeğin yararına olarak şimdiden sağlamıştır. Kadınlara da aldatma özgürlüklerini gizlice kullanmaları için öğüt vermiştir. "Gizli" diyorum, çünkü bunun açığa çıkması halinde kadın orospu olarak damgalanmayı kabul edecektir. Ama bu "tehlikeye" rağmen kadınlar da erkekleri aldatmaktan çekinmezler. Erkek aldatıyorsa, kadın da aldatacaktır, bu onların hakkıdır. Peki ama, ne erkek, ne de kadın için bu istenilecek bir şey midir? Bu, kapitalizmin en başta erkeklerle bulaştırdığı bir ikiyüzlülüktür, kadın da bu ikiyüzlülüğe ikiyüzlülükle karşılık vermek zorunda bırakılmıştır. Suçlu erkeklerdir; "boynuzlanmak" da onlara kadınlar tarafından hediye edilmiştir. Burjuva toplumdaki aldatma olayı Engels'in tam betimlediği gibidir:

"Tek karı-koca evliliğiyle birlikte, daha önce bilinmeyen sürekli iki toplumsal karakter biçimi ortaya çıktı: Kadının sürekli aşığı ve boynuzlu koca. Erkekler kadınlara karşı yengi kazanmışlardı, ama yenilenler taç giydirmeyi yüce gönüllülükle üstlendiler."⁹⁴

Altan, bu burjuva sistemden farklı olarak, kadının gizlice aldatması yerine serbestçe aldatmasını koyuyor. Tıpkı Bertrand Russel gibi. Peki çözüm bu mu? Hayır, bu çözüm değildir. Çözüm, insanların birbirini aldatmaya gereksinim duymadan ayrılacakları dünyanın özgür koşullarını yaratmaktır. Erkekegemen ideolojiyi ezmek, bu burjuva düzeni radikal olarak yıkmak, erkek-kadın eşitliğini kurmaya başlamak gerekir. Ama bu yetmez. Gerçek kadın-erkek eşitliği, tarihsel süreç içinde, özgür bir dünyada olanaklı hale gelir. Aldatmaya gereksinme duymayan mutlu aşk da ancak o zaman ortaya çıkar.

Altan'a göre mutlu aşk istiyorsanız aldatılmayı baştan kabul edeceksiniz. *Geceyarısı Şarkıları* isimli deneme kitabında böyle diyor yazarımız:

"'Ben acıya, aldatılmaya, kedere razıyım,' diyenlere verilebilecek bir armağan mutlu aşk... Aşk iki eli dolu bir eski ilahe, birinde mutluluğu, birinde acıyı veriyor. Acıyı almadan öbürünü almak mümkün değil."⁹⁵

Bence bu mutlu aşk değil, talihsiz aşktır. Kapitalizmde yaşanan bir aşktır, fakat mutlu aşk değildir. Acı; mutlu aşkın değil, hüsrana uğramış aşkın, kolu kanadı kırılmış aşkın parçasıdır.

* * *

Ahmet Altan, Victor Hugo'yu över. Ben de Hugo'yu burjuva devriminin çocuğu olduğu, özgürlük yanlısı olduğu için överim. Ama Altan'ın övgüsü başka türlü. O, Hugo'yu erkekegemen toplumun nimetlerinden yararlandığı için övüyor. Bakınız ne diyor:

"Victor Hugo, aynı evde, aynı saatte üç ayrı kadınla yatardı... Her katta bir kadın...

Birinde karısı, birinde sevgilisi, birinde hizmetçisi... O romanları kolay mı yazdı sanıyorsunuz, kaç sevişmenin emeği var onlarda."⁹⁶

⁹⁴ Friedrich Engels, *Kadın ve Aile*, Sol Yayınları, s.185.

⁹⁵ Ahmet Altan, *Geceyarısı Şarkıları*, Can Yayınları, s.13.

⁹⁶ Ahmet Altan, *Geceyarısı Şarkıları*, Can Yayınları, s.75.

Victor Hugo roman yazıyor diye kadınları meta (mal) gibi kullanmaya hak mı kazanıyor? Bunu pohpohlamaya ne gerek var? Victor Hugo erkekegemenliğini kullanmış, doğru da yapmamış!

* * *

Altan, "istemek" ile aşk sorunlarının çözüleceğini sanır. Sadece isteyin yeter! Peki ya koşullar? İnsanın içinde yaşadığı toplumun yarattığı o kahredici, özgürlüğü engelleyici zorunluluklar, onları ne yapmalı? Altan bunlarla ilgilenmez. Onun öğüdü şudur:

”Yalnızca, o yalın, o sade ve korkunç tutku kalsın, ’istiyorum’ diyen tutku.

İsteyin ve alın.

(...)

Orospuluk istiyorsanız bütün şehirle yatın.

İmparatorluk istiyorsanız memelerinizle emzirin Sezar’ı.

Çıldırın artık.

Tutkuların kafeslerini açın.”⁹⁷

Bu boş istek, kadınların erkekler tarafından daha fazla mal olarak kullanılmasından başka bir sonuç vermez.

* * *

Altan, kadınların özgürlüğünü savunuyor mu? Evet, lafta savunuyor. Ama onun kadın özgürlüğünden anladığı şey; kadınların, duyguları işin içine karıştırmadan istediği erkekle yatıp kalkabilmesi. Altan buna "an'ı yaşayarak özgürleşmek" diyor. Duygulara zaten gerek yok ona göre. *Kristal Denizaltı* adlı kitabında şöyle yazmış:

”Duygulardan hiç söz etmeden, belki de hiç konuşmadan, arzuyla dümdüz bir şekilde göğüslerine bakan bir erkeğin karşısında, o erkeği beğenen bir kadının usulca parmaklarını bluzuna götürüp ağır hareketlerle ilk düğmeyi açtığı ânı düşünün.

Hiç bilinmeyen, yeni bir oyunun keşfidir bu.

Belki de saatlerce sürecektir bir sevişmenin bütün şehvetinin tek bir âna yüklenmesi, minicik bir hareketle hayatın bütün sınırlarının yıkılması, özgürlüğe bilinmeyen bir kapıdan geçilmesi, o anda hissedilecek duyguları herhalde bir fresk gibi bir daha silinmez bir biçimde insanın hafızasına ve ruhuna kazır.”⁹⁸

Şimdi bu özgürlük mü? Altan devam ediyor ve bir varoluşçu olarak konuşuyor:

”Anları yaşayamıyor insanlar.

Saatleri, günleri, haftaları istemeleri anların çılgın pırlıtlısını solduruyor.

⁹⁷ Ahmet Altan, *Geceyarısı Şarkıları*, Can Yayınları, s.134,135.

⁹⁸ Ahmet Altan, *Kristal Denizaltı*, Can Yayınları, s.75.

Hayatı inci dizer gibi anları birbirine ekleyerek yaşamak da var halbuki.

Bir gün insanlar anların yakıcı varlığını keşfedecek.”⁹⁹

En sonunda da özlem duyduğu dünyayı bize anlatıyor; kadınların serbest aşka dayanan ’an’ları yaşayarak özgürleşeceklerini savunuyor:

”Kadınlar arzularından ve vücutlarından korkmayacak.

Uzun zamanların esir aldığı kadınlar anlarla özgürleşecek.

Ve onların özgürlüğü hayatın özgürlüğü olacak.”¹⁰⁰

O halde kadınların özgürlüğünü sağlayacak şey, ’an’ları değerlendirmelerinden geçiyor. Fiziği düzgün yakışıklı bir erkek gördüğün zaman, duygulara, onu insan olarak tanımaya gerek görmeden onunla yatacaksın ve böylece özgürleşeceksin(!) İşte Ahmet Altan'ın kadınlara bağışladığı özgürlük bu. Erkeklerin de istediği bu değil mi?

Ahmet Altan, kapitalizmin erkek yanlısı ideolojisini savunduğunun farkında değil. Kapitalizmde "anlık serbest aşk" erkeklerin egemenliğini güçlendirir; kadını, erkeğin daha çok malı, oyuncağı yapar. Eşitliğin olmadığı yerde egemen olan erkek büyük payı alır, kadına da o an aldığı zevkle birlikte korkunç bir sefillik kalır...

⁹⁹ Ahmet Altan, *Kristal Denizaltı*, Can Yayınları, s.76.

¹⁰⁰ Ahmet Altan, *Kristal Denizaltı*, Can Yayınları, s.77.

- XIII -

Canım,

Dün geceki telefon konuşmamızdan bu yana çok üzgün olduğumu söylemeliyim. Kızgınlığının yerinde artık hüznün oturuyor. Aramızdaki tartışmadan sonra bir gerçek kafama balyoz gibi indi. Tartışmanın sihirli bir yanı var; görünmeyen şeyleri görünür yapıyor.

Şunu anladım ki, benim tartışarak hallettiğimizi sandığım sorunlar çözülmemiş olarak duruyor. Öyle olmasaydı, bunlar yeniden önüme gelmezdi. Demek ki sen, beni sadece dinliyorsun, durumu kabul ediyorsun ama ikna olmuyorsun. İkna olmadığın şeyi doğal olarak içinde biriktiriyorsun ve yeri geldiği zaman önüme çıkartıyorsun. Bir insanın psikolojisini anlamak güzel bir şey, fakat bu bize yetmez. Aramızdaki ilişkinin boyutu daha fazlasını, sorunu kabul etmeyi değil, çözmeyi gerektiriyor. Konuşulan şeyi çözdükten sonra da bir daha oraya dönmeye gerek yok. Aramızdaki tartışma konularından birini ele alalım: Benim sana her şeyi anlatmama sorununu... Evet, ben fazla konuşmayı sevmeyen ketum bir insanım. Bunun nedenlerini, bunun iyi veya kötü bir özellik mi olduğunu tartışmayacağım.

Çok özel durumlarda, karşıdaki insanla ortak bir psikolojiyi paylaştığım zamanlarda detaylara inip konuşabiliyorum. Yeri gelmeden benim için önemli olan konuyu açamıyorum. Başka insanları da ilgilendiren ve onları zor duruma sokacak konulardan özellikle kaçıyorum. Ayrıntı anlatmak yerine, işin özünü söyleyip geçiyorum. Kendimden bahsetmeyi sevmiyorum. İvrir zıvır konuları konuşmak hoşuma gitmiyor. Hatırlarsan sana demiştim ki, beni, 'şunu bunu anlat,' diye zorlama. Kendim o konuyu konuşmak ihtiyacı duyduğumda anlatırım, çok şeyi anlattım da. Kendime tanıdığım hakkı sana da tanıyorum. Seni hiçbir konuyu anlatmaya zorlamadım; istediğin zaman anlat dedim. Bu noktada anlaştığımızı sanıyordum, yanlışmışım.

Sana "seni seviyorum" dememin dışında, günlük hayatımı, dertlerimi anlatmadığımdan yakınıyorsun. Evet anlatamıyorum. Bir gün yüz yüze geldiğimizde belki anlatırım. Bunu sorun haline getirmenin bir anlamı var mı?

Sana hiç yalan söylemedim, sadece anlatmadığım şeyler var. Senin de vardır. Birbirimizi zorlamayalım. Sen de, ben de, ne zaman hissedersen o zaman konuşalım. Anlatma alışkanlığının olmaması, sana karşı "güvensiz" olduğum anlamına gelmiyor. Sana daha önce söylemiştim: Şu dünyada en çok güven duyduğum kadın sensin. Senin için canımı verebileceğimi biliyorsun ve seni şu anda hiçbir kimsenin sevmediği kadar seviyorum.

Peki, "yarın da sevecek misin?" diye sorabilirsin. Bu noktada birbirimize "garantili senetler" veremeyiz. "Ölünceye kadar birbirini sevmek" sadece bir istektir, bir umuttur, fakat ille de bu umut gerçekleşecek diye bir şey yok! Aşklar hiç ayrılmamacasına başlar; ancak geleceğe, yaşanacaklar karar verir. Bu konuda da birbirimize "aynı yastıkta kocamak" gibi gereksiz, yaşamın gerçeğine uymayan sözler vermeyelim. Unutma ki, hayat geçmişe bakarak anlaşılabilir, ama ileri bakarak yaşanabilir. İlerisini yaşamadan da nasıl bir hayatın yaşanacağı ortaya çıkmaz.

Özel yaşamımda şimdi sen benim kutupyıldızımsın, ama sıradan bir yıldıza dönüşebilirsin, ben de dönüşebilirim. Kutupyıldızlarımız uyumlu olduğu ve milyonlarca yıldızdan birine dönüşmediği sürece birbirimizi seveceğiz.

Sevdiğim,

Edebiyatla ilgili şeyler yazacak psikolojide değilim şu an. Sana, Van Gogh üzerine daha önceden kaleme aldığım yazımı düzelterek gönderiyorum. Onun mektuplarında edebiyata ve hayata dair çok anlamlı, doğru fikirler bulabiliriz.

Sevgiyle, bizim anladığımız anlamda iyi kal! Hasret ve kederle seni kucaklıyorum.

VAN GOGH’U ANMAK

”Zayıf, zavallı kişilerin ezildiğini o kadar çok görüyorum ki, ilerleme ya da uygarlık adıyla anılan pek çok şeyin gerçekliğinden, içtenliğinden kuşkuya düşüyorum.”

Van Gogh

Sanat tarihinde, Van Gogh, kulağını kesen ressam olarak bilinir. Sadece 37 yıl yaşamış (1853-1890). Ressamlığı meslek olarak yaptığı dönem ise sadece 10 yıl. İnsan yaşamında çok kısa olan bu 10 yılda, bugün zevkle baktığımız natürmortlar, özellikle işçi, köylü portreleri üretmiş.

Onun çok ilginç, ilginç olduğu kadar da kederli, yoksul bir yaşamı olmuş. Sağlığında hak ettiği değeri görememiş. Yıllarca kardeşi Theo’nun gönderdiği ancak boğazına ve resim masraflarına yeten bir parayla yaşamış. Kısacası, bir eli yağda bir eli balda hiç olmamış.

1880-1890 yıllarının toplumsal bilinci çerçevesinde, halkı, çalışan insanları, doğayı temel alarak ilerici sanat anlayışına katkıda bulunmuş. Gerçeği söylemek gerekirse onun bu alandaki görüşleri, bugün entelektüel geçinen birçok sanatçının anlayışından ileridir.

Dinsel mistisizme kapılmış 1880 öncesi, fakat insanca yaşamı temel alan adaletli bir toplumu düşlemiş hep.

Van Gogh da âşık olmuş. Kuzeni Kee Vos’u sevmiş. Karşılık görememiş. Bu aşkın çaresizliği içinde kıvrılırken, bir fahişe olan Sien’i tanımış. Kardeşi dahil, toplumun onu engellemek istemesine rağmen, onunla yaşamaya başlamış. Sien ile birlikteyken Kee’ye olan aşkını korumaya çalışmış. Bu ilişkiler gerekli duygusal izleri bırakıp yok olduktan sonra Margot’la tanışmış. Ailesi bu kadını da istememiş. Özcesi, kadınlar konusunda da şansını iyi gitmemiş Van Gogh’un.

Hüzünlü bir yaşamı dramatik bir ölüm tamamlamasa olur mu? 1888 yılında ilk ruhsal bunalımıyla karşılaşmış. Kulağının bir parçasını kesmiş, genelevi kızı Rachel’e hediye olarak götürmüştü. 1890 Temmuz’unda ise intihar etmiş.

İrving Stone, Van Gogh’u anlatan *Yaşama İsteği* adlı bir kitap yazmış 1934’te. Yazar kitabının sonuna, iki kardeşin dostluğunu kastederek, ”Onları Ölüm Bile Ayırmadı” başlıklı bir bölüm koymuş. Bu bölümden Vincent Van Gogh’un cenazesine sadece 6 kişinin katıldığını öğreniyoruz. Ayrıca din adamı çağırılmamış törene. Van Gogh’un kardeşi, dostu Theo, bu acı olaydan altı ay sonra ölmüş. Bugün Theo ve Van Gogh aynı yerde, onları ”ölüm de ayırmasın” diye yan yana, el ele tutuşarak yatıyorlar.

Van Gogh’un bu kısa yaşamöyküsü içinde, onu daha yakından tanımamızı sağlayacak en önemli belgeler şüphesiz ki kardeşi Theo’ya 1872 yılından itibaren yazdığı mektuplardır. Ayrıca bu mektuplarıyla Van Gogh sadece bir ressam değil, iyi bir yazar olduğunu da kanıtlamıştır.

Bu mektuplarda sıcaklığı, yalansızlığı, duygusallığı bulabiliyorsun. Yıllar önce yazılmış o satırlar, bugün senin de yüreğinde fırtınalar, isyanlar, acılar yaratabiliyor. Sen de üzülüyorsun, yetenekli bir insanın bu kadar kötü bir yaşam geçirmiş olmasına ve çaresizce ölmesine...

* * *

Van Gogh bu mektuplarında kendini analiz etmeye çalışır. Acımasızdır kendine karşı. Kendisini; tutkulu, coşkulu duygulara çabuk kapılan, delilikler, saçmalıklar yapabilen, kitaplara aşırı düşkün bir insan olarak anlatır. Çok sık yaşadığı melankolik dönemleri, kuşların "tüylerini dökme - tüy değiştirme dönemlerine" benzetir. Düşkünlük ve mutsuzluk dönemlerinde "tüy dökme işini" saklanarak, köşesine çekilerek yapmaya çalışır. Melankoliden kurtulamamasının nedenlerini kardeşine yazarken şöyle der:

"Kendimi yoksulluk yüzünden dört yandan kuşatılmış hissediyorum, ulaşamayacağım kadar uzakta olan belirli işlerin, belirli gerekli şeylerin dışına itildiğimi duyuyorum. Melankoliden kurtulamamamın nedenlerinden biri bu işte; sonra, dostluğun, güçlü, ciddi sevgilerin olabileceği yerde bir boşluk buluyor insan içinde, moral enerjisini kemiren bir düş kırıklığı duyuyor; sanki yazgı, sevecenlik içgüdülerine karşı bir barikat kurmuş, içimde bir iğrenme seli yükselip beni boğacak gibi oluyor...

Peki, başka ne diyeyim? İçimizden geçen düşünceler dışardan görünüyor mu ki? İnsanın ruhunda koca bir ateş yanıyor olabilir, ama hiçbir zaman kendi kendisini ısıtamaz onunla; gelip geçenlerse yalnızca bacadan çıkan cılız dumanı görürler ve yollarına devam ederler."¹⁰¹

"Çoğu kişinin gözünde neyim, kimim ben -bir hiç, ya da aksi suratlı, yadırgı bir adam-toplumda doğru dürüst bir yeri olmayan, hiçbir zaman da bir yer bulamayacak olan, kısacası, alçağın alçağı biri. Pekâlâ, diyelim ki bunlar doğru, gene de yapıtlarımla, böylesi yadırgı bir adamın, böylesi bir hiçin yüreğinde neler olduğunu dünyaya göstermek isterdim."¹⁰²

* * *

Van Gogh erkekegemen ideolojinin etkisinden kurtulmuş olmasa da, kadına bakış konusunda zamanına göre ilericidir. Kadınların, erkeklerden daha fazla acı çektiğini, daha duyarlı olduklarını düşünür. Kendi çalışmalarında kadınlara yer verir. Onun şu sözleri belki bugün çok doğal sayılabilir. Ne var ki 100 yıl öncesini düşünerek okumak gerek:

"Kadınlarda devrim zamanlarında olan türden bir çekicilik var ve aynı türden bir prestij... Ve kişi, kadınları çalışmalarının dışında tutmakla çağdışı bir tutum içine girmiş olur. Her yerde aynı bu, ister kentte ol ister kırsal yörelerde; zamana ayak uydurmak istiyorsan eğer, kadınları mutlaka hesaba katacaksın."¹⁰³

Fahişeler toplumun sevmediği, kenara itilen, aşağılanan bir kesimdir. Van Gogh bir fahişe olan Sien'i evine alıp birlikte yaşamaya başladıktan sonra şimşekleri üzerine çekmiştir. Ama o şöyle konuşmaktan çekinmez:

¹⁰¹ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.38.

¹⁰² Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.72.

¹⁰³ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.158.

”Din adamları tarafından kilise kürsüsünden lanetlenen, aşağılanan, suçlanan bu gibi kadınlara karşı sevecenlik, evet, sevecenlik ve sevgi duymaktan kendimi ilk alamayışım değildi bu kez ki. Ben onları ne lanetliyorum, ne küçümseyip suçluyorum ne de onlardan iğreniyorum.”¹⁰⁴

* * *

O, yaşam konusunda hayalci değil, gerçekçidir. Yaşamı, cici çocuk masallarındaki kadar basit ve karmaşıklıktan uzak olarak görmez. Ancak yaşama pesimist gözlüklerle de bakmaz. Van Gogh, bütün kötülüklerine, acılarına karşın yaşamı sever. Yoksulluğundan bile pozitif bir hayat felsefesi üretmeye çalışır. Kardeşine sorar: ”Gerçeklikten daha gerçek olan nedir, yaşamın kendisinden daha çok yaşam neredir? Ve bizler, elimizden geldiğince yaşamaya çalışan bizler, neden daha yoğun yaşamıyoruz?”¹⁰⁵

Başka bir mektubunda şöyle devam eder: ”Dış dünyaya karşı öyle çok cesaret, öyle çok enerji, öyle çok sükûnet göstermek zorundayız ki... Olayları en sıkıcı yanlarından ele almamalıyız, anlıyorsun ya... Ciddi dertlere karşın neşeli kalmamız gerek.”¹⁰⁶

”Sağlıklı bir insansan eğer, bütün gün çalışırken kuru ekmek yemeye dayanabilecek, akşamları da sigaranı içip, kafa çekecek gücü bulabileceksin; bunlar gerekli yaşamak için. Hepsinin yanı sıra yıldızları, başının üstündeki sonsuz boşluğu da hissedebilmen gerek.. İşte o zaman, yaşam neredeyse büyümlü bir şey.. Ah, asıl imansızlar, bu gördüğümüz güneşe inanmayanlardır.”¹⁰⁷

* * *

Van Gogh halktan bir sanatçıdır. Onların arasında yaşar. Emeğiyle geçinenlere büyük sevgi besler. Onların acılarını anlar çünkü kendi acısıdır:

”Çalışmalarım halkın yüreğinden kopma gibi geliyor bana, tabana yakın bulunmalıyım hep, yaşamı en derinliklerinden yakalamalıyım.”¹⁰⁸

”Bence yoksullarla ressamalar arasında ortak bir yan var: Hava değişimlerini, mevsim dönüşümlerini derinden duyumsama özelliği... Herkes duyumsuyor bunu elbette, ama tuzu kuru orta sınıflar için onca önemli değil ve genellikle onların ruh hallerini pek fazla etkilemiyor. Bir kanal işçisinden işittiğim sözler durumu çok güzel özetliyor bence: ”Kışları soğuktan çektiğim acıyı ancak kış mısırları çekebilir.”¹⁰⁹

”Kırları görmeyi öğrenmek için yoksul halkla yan yana, iç içe, onların küçük evlerinde, meyhanelerinde yaşamak gerek.”¹¹⁰

Bir keresinde kardeşine yazdığı mektupta, ”ırgat” ya da ”kanal işçisi” olma özlemini biraz saf, biraz da romantik dile getirir:

”O sırada benim de içimde hemen hemen aynı ırgat ya da bir kanal işçisi olma özlemi vardı. Ve uygarlığın doğurduğu bezginlikten bunalmışım. Böylesi bir özlemi gerçekleştirmek ama

¹⁰⁴ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.59.

¹⁰⁵ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.57.

¹⁰⁶ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.128.

¹⁰⁷ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.186.

¹⁰⁸ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.69.

¹⁰⁹ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.104.

¹¹⁰ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.129.

sahiden-gerçekten daha iyi; insan gerçekten daha mutlu olur, çünkü hiç değilse gerçekten yaşadığını hisseder. Ve kışları diz-boyu kar içinde olmak, güzün diz-boyu sarı yapraklara dalmak, yazın olgun mısırlar, ilkbaharda otlar arasında bulunmak gerçekten çok iyi bir şey; her zaman ırgatlarla köylü kızlarıyla bir arada olmak, yazın tepede koskoca bir gökyüzü, kışın ocak başında. Ve yaşamın hep böyle olduğunu, hep böyle olacağını bilmek güzel.. Saman üstünde uyuyabilir insan, kara ekmek yiyebilir, bu yüzden daha da sağlıklı olur üstelik.”¹¹¹

Kendi resim çalışmalarında halk arasındaki tiplerden yararlanır. Halk eğlencelerine gider; kadınların başlarını, denizcilerin, askerlerin yüzlerini görmek için. Van Gogh bu arada kadınlara karşı olan özel ilgisini de gizlemez:

”Burada halk arasında gördüğüm kadınların vücutları içimde korkunç büyük bir dürtü yaratıyor-kadın olarak onlara sahip olmaktan çok daha fazla resimlerini yapmak dürtüsü bu... Gerçi her ikisini de yapmak isterim, o başka.”¹¹²

* * *

Van Gogh’un sanat anlayışına da değinmek gerek. O, en dokunaklı resimlerin aslının yaşamda, gerçekliğin içinde bulunduğunu savunur. Sanat yapıtında aradığı, sevdiği şeyin insan olduğunu söyler. Ancak o, üst tabaka insanlarla, altta yaşayan insanları birbirinden ayırır. İşçi, köylü tiplerine yönelir.

”Ressamlar ne kadar çok köylü ve işçi figürleri yapmaya başlarsa o kadar memnun olacağım. Kendi adıma, yapılacak bundan daha iyi bir şey bilmiyorum...”¹¹³

Van Gogh yaptığı resimlerin gerçeğe uymasını da ister:

”Bir köylü resmi köylü olmalı, bir kazmacı resimde toprağı gerçekten kazmalı, diyorum; o zaman bu resimlerin temelinde gerçekten bir çağdaşlık olabilir diyorum.”¹¹⁴

”Köylü kadın resmi yaptığımda, onun köylü kadın olmasını istiyorum; aynı nedenle, orospuların resmini yaparsam, yüzlerinde orospu anlamı olsun isterim.”¹¹⁵

Piyasaya uygun resim yapma anlayışına da karşı çıkar. Sanat yapıtında, sanatçının, duyguyu, doğayı, olduğu gibi yansıtmamasını ister. İçtenliği savunur. Her şeyden önemlisi sanat eserinin olabildiği kadarıyla başkaları içinde anlaşılır olmasını ister:

”Ressamın görevi tüm benliğiyle doğaya dalmak ve yapıtında duyguyu anlatabilmek için tüm zekâsını kullanmaktır ki yapıtı başkaları için de anlaşılabilir olsun. Piyasa için, satış için çalışmak doğru yol değil bence, tam tersine resimseverleri aldatmak olur bu. Gerçek ressamlar hiçbir zaman böyle bir şey yapmamışlardır, er ya da geç sevimlerinin nedeniyse içtenlikleridir.”¹¹⁶

¹¹¹ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.139.

¹¹² Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.157.

¹¹³ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.146.

¹¹⁴ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.146.

¹¹⁵ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.158.

¹¹⁶ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.76.

”Kişi parlak, görkemli sergiler açacağına doğrudan doğruya halka hitap etse ve herkesin evinde birtakım tablolar ya da öğretici nitelikte reproduksiyonlar bulunabilinmesi için çalışsa çok daha iyi olurdu.”¹¹⁷

Van Gogh uygarlık denen şey içinde insanların ezildiğini görür. Sınıflar arasındaki farkı bilimsel olarak yorumlayamaz, ama ezilenlerden yana tavrını koyar. Hümanist bir dünya ister. Kendi yoksul yaşamından yola çıkarak, ”Resim için gerekli masraflar, ressamın üstüne yükleneceğine, kamu tarafından karşılanmalı,” diye düşünür. Daha da ileri gider, paranın gerekli olmayacağı bir dünyayı özlediğini söyler:

”Ah, keşke her sanatçının yaşayacak ve çalışacak bir miktar parası olabilseydi!!! Ne yazık ki, durum öyle değil.. Üretmek, üretmek, üretmek güdüsü her yanıma saran bir ateş gibi. Kimbilir, belki de işlerimizi genişletip, başkalarına da yardım edebileceğimiz günler gelecek. Ama çok uzakta o günler, önce yapılacak öyle çok iş var ki..

Savaş sırasında yaşıyor olsaydık, bir ihtimal savaşa katılıp dövmüşmek zorunda kalırdık.. Hoşumuza gitmezdi elbet, neden barış zamanında yaşamıyoruz diye üzülürdük, ama ortada bir zorunluluk olduğu için savaşırdık.. Aynı biçimde, dünyanın, yaşamak için paranın gerekli olmayacağı bir düzene girmesini dilemeye elbette hakkımız var.”¹¹⁸

* * *

Van Gogh yaşamı sevmesine rağmen, ölümü kendisinden hiçbir zaman uzak görmedi. Ölümü, yıldızlara gitmekle kıyasladı. İçinde idealizmi barındıran ölüm anlayışı, onun kaleminden bir güzelleme olarak çıkıyor. Şöyle ki:

”Ama yıldızlara baktığımda düşlere dalıyorum, tıpkı bir haritada kentleri ve köyleri gösteren siyah noktalara bakarken düşlere daldığım gibi. Neden, diye soruyorum kendime, gökte pırl pırl parlayan noktalar da Fransa haritasındaki kara noktalar kadar ulaşılabilir olmasın? Bizi Tarascon ya da Rouen’a nasıl bir tren götürüyorsa, yıldızlara da ölüm götürür. Bu düşüncede kuşkusuz doğru olan bir şey varsa o da şu: yaşadığımız sürece yıldızlara varamayız, nasıl ki öldükten sonra trene binemeyiz, öyle.

Dolayısıyla, kolera, böbrek taşları, verem, kanser gibi şeyler göksel ulaşım araçlarıdır gibi geliyor bana; vapur, otobüs tren türünden yeryüzü ulaşım araçları gibi aynı... Yaşlılık yüzünden sessizce ölmek oraya yüreyerek gitmek gibi bir şey.”¹¹⁹

Vincent Van Gogh, 1883 yılında üşenmez, oturur, ne zaman ölebileceğini hesaplamaya kalkar. Fazla ün bırakmamış ressam Regamey’i düşünür. Regamey 38 yaşında ölmüştür. Ölmeden önceki altı-yedi yılını da tümüyle ve yalnızca resme vermiştir. Onu kendisine örnek almak ister: ”Kendim için de aynı şeyleri düşünüyorum-yani bir kaç yıl içinde tüm sevgimi, yüreğimi ortaya koyarak, enerjiyle çalışarak bir yapıt oluşturmalıyım,” der. Ve şöyle yazar:

”Resim yapmaya yaşamımın oldukça geç bir döneminde başladığım yetmiyormuş gibi, önümde bundan sonra yaşayacak pek uzun yıllar da olmayabilir.

¹¹⁷ Vincent Van Gogh, *Theo’ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.233.

¹¹⁸ Vincent Van Gogh, *Theo’ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.196.

¹¹⁹ Vincent Van Gogh, *Theo’ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.181.

Bunu düşünürsem, belli bir konuda ön tahmin yaparcasına soğukkanlılıkla hesap edersem, elbette ki kesin bir sonuca varmam olanaksız.

Ancak, yaşamlarını az çok bildiğim çeşitli insanlarla bir kıyaslama yapılırsa, gene, yaşamlarıyla kendi yaşamım arasında birçok ortak yanlar olduğu ileri sürülen kimi kişilerle kıyaslama yapılırsa, tümüyle temelsiz olmayan kimi sonuçlar çıkarılabilir. Yani, çalışabileceğim yıllar olarak önümde kalan zamanı akla oldukça yakın biçimde saptayabilirim sanıyorum: vücudum daha bir süre dayanacak iyi kötü-diyelim ki bu süre altı ile on yıl arası olacak.”¹²⁰

Bu satırları yazdıktan yedi yıl sonra otuz yedi yaşında intihar ederken Van Gogh, bu mektupta yazdıklarını düşünüyor muydu? Yaptığı hesaplamanın doğru olmasını mı istedi acaba? Kim bilir?

¹²⁰ Vincent Van Gogh, *Theo'ya Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, s.116.

- XIV -

Gülüm,

Üç gündür evdeyim, sokağa adımımı atmadım; kitap okuyup, yazı yazıyorum. Bir de en güzel işim olarak seni düşünüyorum, seninle gizlice konuşuyorum. Hiç sıkılmıyorum, zamanın nasıl geçtiğinin farkında bile değilim.

Zaten genel olarak çok insanla görüşmüyorum. İncir çekirdeğini doldurmayan sohbetlere dayanamıyorum; eğer böyle bir sohbe zorunlu kalmışsam konuşmak içimden gelmiyor, suspus oturup karşıdakinin boş laflarını dinliyorum.

Son günlerde sık olarak "Deli Ahmet"i düşünüyorum. Niçin diye sorma, nedenini gerçekten bilmiyorum. Belki de onun yaşantısının acılarını daha iyi anlamaya başlıyorum ve o ölmeden önce onun değerini anlamamanın hüznünü yaşıyorum.

Sen "Deli Ahmet"i tanımadın, ama onun fedakârlığını, hayata karşı cesurluğunu, içtenliğini anlattırsam anlarsın. Arkadaşları, ona, delidoluluğuna, gözü pekliğine bakarak "Deli Ahmet" derlerdi.

Okuryazar değildi Deli Ahmet; resmi belgelere parmak basardı. Çocukluğundan beri hep orada burada çalışmış. Pavyonlarda fedailik bile yapmış. Bedeni o günlerin izlerini taşırdı; onun bedenindeki bıçak yaralarını görmek istemezdim. Haksızlığa tahammül edemezdi o; haksızlığa uğrayan birisini kavgada kurtarmak için başını belaya da sokmuştu; bu yüzden demir kapılı hücrelerin soğuk gecelerini de yaşamıştı.

Beş çocuğu vardı. Onların ekmeğini kazanmak için en sonunda balıkçılıkta karar kıldı Deli Ahmet. Denizdeki balığa güven mi olur, zar zor ailenin geçimini sağlardı. O gün balık çıkmamışsa, yüzü asılır, süklüm püklüm kenarda otururdu, konuşmazdı. Onun yedi kişilik ailesi bir odalı evde otururdu. Bir de "Garip" isimli köpekleri vardı. Evde, su, elektrik yoktu; geceleri gaz lambası kullanırlardı, suyu da dışardan taşırlardı. Parasızlıktan dolayı evde karısıyla kavga ettiği zamanlarda Tanrı'ya kızardı: "Allah vermiyor, ben ne yapayım? Allah bana, ben de sana," derdi. Sofrada önce çocuklarının yemesini bekler, yemek kalırsa en son yerdı. İçkiyle fazla arası yoktu, zaten parası da yoktu.

Cahillik bu ya, kız çocuklarına felç aşısı yaptırmadıkları için büyük felaketle karşılaştılar; ufacak kızları felç oldu. Yoksullukta böylesi bir hastalığa ne maddi, ne de manevi olarak dayanılabilir mi? Deli Ahmet günlerce deli oldu ve ben ilk kez, o kadar badireler, zorluklar, acılar yaşamış bu adamın, ellerini yüzüne kapayarak ağladığını gördüm; bir yandan Tanrı'ya küfrediyordu, bir yandan da cahilliğine. Sıkıntılı yıllar birbirini kovaladı. Bu derde de alıştılar.

Bütün çaresizliğine rağmen hayatla kavga etmeyi bırakmadı Deli Ahmet. Çocuklarını açlıkla büyüttü, onlara birer meslek sağlamak için didindi durdu. Cefaya, yaşamamaya alışmış vefakâr karısı, yaşı elliye geçtikten sonra şeker komasına girdi. Zamanında devlet hastanesine yetiştirilemediği için boşu boşuna öldü. Deli Ahmet'in parası olsaydı, belki bu kadın ölmezdi.

Bir kez daha kolu kanadı kırıldı Deli Ahmet'in. Gece gündüz denizlere bakarak gözyaşlarını içine akıttı. Karısının mezarı onun ikinci evi oldu. Zaten konuşmayı sevmeyen adam, hiç konuşmaz oldu.

Deli Ahmet'i elimde olmayan nedenlerle uzun yıllar görememiştim. Karısının ölümünden sonra görmek nasip oldu. Onu çok sevmeme rağmen çok sıcak davranamadım; ellerini öptüm sadece, doyasıya sarılamadım. Çocukluktan kalma kötü bir alışkanlıktı bu. Onun hayat tecrübesine dayanarak bana vermeye çalıştığı öğütleri de dinlemedim, hatta onu susturdum. Ben her şeyi biliyordum(!) Benden balık ağı almak için istediği parayı verdim, ayrıldık. O bu parayla balık ağı almadı, özürlü kız çocuğunun geleceğini düşünerek, emekli sandığına borcunu ödedi.

Kendisi için yaşamamış Deli Ahmet'in kalbi hastaydı. Hayat tarafından bu kadar yıpratılan adamın kalbi sağlam kalamazdı. Çalışmaması, balığa çıkmaması gerekiyordu, ancak o çıktı. Masmavi denizin ortasında ölümle karşılaştı; hastaneye gidemezdi, işyeri olan kayıkta öldü. Çocuklarına ekmek getirdiği tekne onun mezarı oldu.

Ne zaman Deli Ahmet'i düşünsem yüreğim burkulur; onu zamanında anlayıp değerini bilmediğim için kendime onun gibi küfredirim; ağlamayı yadırgamayan gözlerim yaşlarını kolayca yanağıma bırakır, sessizce ağlarım. Babama ağlarım.

* * *

İşte bir tanem, insan yaşamda yaptığı duygusal yanlışların bedelini gözyaşlarıyla ödemeye çalışıyor; bu, sadece ödeyenin rahatlatıyor, ödemeyi kabul edecek olanın çoğu kez bundan haberi bile olmuyor. Umarım sen aynı yanlışını yapmazsın.

Sevgilim; sana denizlerden çıkmış, rıhtım hamallığı, gemi tayfalığı da yapmış büyük bir yazarın, Jack London'un, "Martin Eden" adlı romanı üzerine yazdığım değerlendirmeyi postalıyorum.

MARTİN EDEN

”Bireycilik, şu iki kurumun zorunlu olduğuna inanır: iktisadi özgürlük (yani girişim özgürlüğü) ve özel mülkiyet. Farklı bireylerin farklı eğilimleri olduğuna ve her birinin diğerleriyle yarış içinde, yeteneklerini en iyi şekilde geliştirmesine izin verilmesi gerektiğine inanır. O halde, sistem olarak bireycilik, serbest ticaret, rekabet ve özel mülkiyet sistemidir.”

H.M.Robertson

1876’da doğmuş ve 1916 yılında intihar etmiş olan Jack London, *Martin Eden* romanını 1909’da yazdı. Romanın özü ’bireyciliğe saldırı’ olarak özetlenebilir. Ancak bu sonuca ulaşmak o kadar kolay değil. Martin Eden’i hem ruhsal olarak, hem de düşünce düzeyinde otopsi masasına yatırmak gerekiyor. Jack London’un kendisi de bunun farkına daha sonradan varmıştır: ”Bu kitapta -kahramanın kişiliğinde- bireyciliğe saldırmak istedim. Fakat işimi kötü yapmış olacağım, çünkü bu şimdiye kadar hiçbir eleştirmenin gözüne çarpmadı,” diyor.

London’un bu içten itirafına rağmen, olaya başka bir açıdan yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum. Martin Eden, bireyci olmak isteyen ve bireyciliğe uygun görüşler savunan bir adamdı. Ama onun bireyciliği savunan görüşleri o kadar çelişkiliydi ki, yaşadığı hayat onun bireyci eylemini engelledi, kafasındaki bireyciliği yaşama uygulayamadı. Hatta tersini yaptı. Yıllarca çabadan sonra kazandığı maddi olanakları başkasına sunacak kadar bireyci düşüncelerine ters düştü. Ayrıca beyinde sadece bireyci düşünceler taşııyordu; bireyciliği yaratanlara bilinçsiz biçimde olsa da düşmandı. İçinden çıktığı işçi sınıfının olumlu gelenekleri, yaşadığı zorlu hayat, düşünce düzeyinde toplumculuğa karşı olmasına karşın, onu toplumculuğa itiyordu. Özlem duyduğu, varmak istediği amaçla, yaşamın onu zorladığı amaç çatışıyordu. Martin Eden bu çatışmanın kurbanı oldu.

Martin Eden, bugün piyasada gördüğümüz gibi saf derecede bireyci olsaydı, onu roman içinde tanıırken sevecezdik. Halbuki onun bireyci hayallerine karşı çıksam da, onu sevdim, onun için kederlendim. Yaşamın anlamını yanlış yerde aradığı, çaresiz olduğu, doğru sonuçlara varamadığı için üzüldüm. Romanı bitirdiğimde ona kızamadım; sadece içimde korkunç bir hüznün patlaması oldu. Acıdım Martin Eden’e, böylesi acınacak bir sonla karşılaştı diye!

Belki de Martin Eden’i sevmemizin başka bir nedeni daha vardır: Jack London’un hayatını bilenler, onun Martin Eden’i kendi hayatından yarattığını, Martin Eden’in, Jack London’un kendisinden bir parça olduğunu da bilirler. Jack London bu romanında kendi hayatını yazmıştır; kendi iç çelişkisini, çatışmalı düşüncelerini dile getirmiştir. Martin Eden’in sonuçta uğradığı ölüm trajedisi, Jack London’un kendi trajedisidir. Jack London haksızlığa-zulme karşı olan, sevmeye değer bir insandır. Onun kendisinden ürettiği, hayal ürünü olmayan kahramanını, bir çırpıda bireyci diye mahkûm edemeyişimiz işte bu yüzdendir.

* * *

Martin Eden, yaşamını gemilerde çalışarak kazanan 20-21 yaşlarında kaba bir gençtir. Doğru dürüst eğitim almamıştır, kültürel düzeyde geridir. Kavgacı, maceracı, cesur, yakışıklıdır. Dine, ruhların ölümsüzlüğüne inanmaz.

Martin Eden birçok kadınla ilişkisine rağmen, sevgiye susamış, âşık olabileceği, kendini anlayan bir kadını arayan adamdır aynı zamanda. Jack London'un gerçek yaşantısında da bu özlemin hep olduğunu bugün artık biliyoruz. Bu noktayı geçip romana devam edelim.

Martin Eden, huzursuzluk çıkarmak isteyen serseri bir grubunun dövmek istediği bir genci kurtarır. Genç de onu ödül olarak evlerine yemeğe götürür. Bu aile zengindir, burjuva geleneklerine ve ahlakına bağlıdır. Nezaket kurallarını ve onlar gibi entelektüel konuşmasını bilmeyen, kaba saba Martin Eden'in düştüğü durumu gözlerinizin önünde canlandırabilirsiniz. O, böylesi bir evi, böyle konuşmaları, yemeğin burjuva biçimi yenilişini, şatafatı ilk kez görmektedir. Sudan çıkmış balığa dönen kahramanımızda hemen bir özlem başlar; onlar gibi olanaklara sahip, onlar kadar kibar ve bilgili olmak ister. 'Eğer benim bilmediğim bir sürü şeyi biliyorlarsa, bunları ben niçin öğrenmeyeyim,' diye düşünür.

Kurtardığı gencin Ruth isimli kızkardeşiyle bu işkence gibi geçen yemekte tanışır. Ruth üniversitede okumaktadır, kültür-sanat alanında bilgilidir ve de Martin Eden'in kafasını karıştıracak derecede güzeldir. Martin'in tanıdığı, şimdiye kadar birlikte olduğu işçi kızlara benzememektedir. Martin Eden o gece bu kıza âşık olur. Onun için yeni bir hayatın özlem kapısı açılmıştır. Kütüphanelere gidecek, çok çalışacak, onlar gibi zengin olmak isteyecektir. Yaşamın hedefi belli olmuştur. Bu hedefe erişmek için, açlığı göze alarak gece gündüz kitap okumaya başlar. İş artık kitap okumaktır. Ruth da onun 'adam olması' için yardım etmeye söz verir ve bu sözünde de durur. Martin Eden inanılmaz bir hırsıyla öğrenmeye dalar, eline ne geçerse okur, görgü kitaplarına varıncaya kadar.

Kahramanımız büyük amacına varmayı, kendisi için değil, âşık olduğu Ruth'a ulaşabilmek için istemektedir. Onun gibi olabilirse, belki Ruth onu sevecektir; bu kıza duyduğu aşk, gökyüzünden yeryüzüne inecektir.

O zamana kadar kendi yaşamını sorgulamayan Martin, burjuvazinin kitaplardaki saray yaşamını gerçek hayatta görmüş, bu yaşamı kendisine hedef olarak koymuştur, ama şu anda yaşadığı yoksul yaşamın hiçbir tadı kalmamıştır artık. Kendi gerçek yaşamından, arkadaşlarından, çevresinden, kendi sınıfından -eskiden ona zevk veren her şeyden- uzaklaşmaya, uzaklaştıkça da yerine başka bir hayat koyamadığından dolayı mutsuz olmaya başlamıştır.

Mutsuzluğunu mutluluğa döndürecek tek sihir, koyduğu amaca erişmesidir. Başka türlü mutlu olamayacağına her geçen gün yeniden karar verir. Şimdi bizim anlatamayacağımız insanüstü bir güçle bu amaca, dolayısıyla Ruth'a ulaşmak için kitaplar okur, kendini geliştirir. Zenginliğe giden yolun yazar olmaktan geçtiğine, eğer meşhur bir yazar olursa bu amacına ulaşacağına inanır.

Geçimini sağlamak için gemilerde, çamaşırhanede işçi olarak çalışırken, okumaya, yazmaya devam eder. Aç ve soğukta kalır, elbiselerini rehin verir, ama okumaktan vazgeçmez. Bu arada dergilere öyküler, şiirler göndermeye başlar; gönderdiği şeyler yayıncılar tarafından beğenilmez, o yine de yılmadan yazmaya devam eder.

Ruth'a olan aşkıysa gittikçe büyümektedir. Ruth ile sık sık buluşurlar, fakat Ruth böylesine parasız, boş hayal peşinde koşan bir adamı sevmeyeceğini düşünür. Martin Eden'e erkek olarak ilgi duysa da, onu küçük görmektedir. Martin Eden için ise Ruth bir Tanrı'dır:

"İçindeki güzelliğe ve yaratma tutkusuna karşın, mücadelesinin başlıca nedeni Ruth'du. Her şeyden önce bir âşıktı ve her zaman ona âşık kalacaktı. Öbür bütün şeyler aşkın yanında önemsizleşiyordu. Aşk serüveni, düşünce dünyasındaki serüveninden daha büyüktü. Dünyanın, karşı konulmaz kuvvetlerle birbirini etkileyen atomlardan ve moleküllerden oluşması bile o kadar şaşırtıcı değildi. Asıl şaşırtıcı olan bu dünyada Ruth'un yaşıyor olmasıydı. Tanıdığı, düşlediği ve aklının alabileceği en hayran olunacak yaratıktı o."¹²¹

Martin kendini öylesine bir hızla geliştirir ki, gün gelir Ruth'un görüşlerinde yanlışlar bulmaya başlar. Ruth genel kültür olarak okulda ne öğrenmişse onunla kalmıştır; araştırma ruhu yoktur, burjuva egemenliğini ve onun düşüncelerini savunmak Ruth'a yetmektedir.

* * *

Martin Eden kitaplardan kitaplara koştukça bir olguyu fark etmeye başlar. Piyasada çok satılan yapıtlarda, ne yaşam, ne de gerçekler vardır. Bu kitaplarda, para peşinde koşan insanlar, önemsiz aşk serüvenleri anlatılmaktadır. Bunların niçin bu kadar çok satıldığını anlayamaz Martin. Daha henüz medyanın gücünü anlamamıştır. Uydurma kitapların nasıl meşhur edildiğini bilmemektedir.

Ruth, burjuva mantığına göre Martin'e âşık olamayacağından emindir, ancak aşkın mantığı aşan bir yanı olduğunu bilmemektedir. Martin'in ona dokunuşu, dokunuştan aldığı zevk, ilk öpücük bu düğümü çözer:

"Aşk bu olmalı, diye düşündü bir anda. Eğer aşk değilse, çok ayıp bir şeydi. Aşktan başka bir şey olamazdı. Kollarıyla kendisini saran ve dudaklarını dudaklarına bastıran bu adamı seviyordu. Ve bir an sonra, kendini Martin'in kollarından koparırcasına ayırarak birdenbire yukarı doğru uzandı ve ellerini Martin Eden'in güneşte bronzlaşmış boynuna koydu. Aşkın verdiği acı ve doyurulan zevk öylesine güçlüydü ki kendinden geçerek inledi, kolları aşağıya düştü ve yarı baygın bir durumda Martin'in kollarına yığıldı."¹²²

Daha sonra da birlikte batmakta olan güneşi seyrederek romantik duygulara dalarlar. Hiç kimsenin birbirini böylesine yüce bir duyguyla sevmeyeceğine, onların aşkının dünyadaki en büyük aşk olduğuna, âşık olan diğer insanlar gibi samimice inanırlar; bu sanrıyı en büyük gerçekleri olarak kabul ederler.

Ruth'un annesi ve babası bu aşk hikâyesinden memnun olmazlar. Onlar, kızlarına paralı bir burjuvayı layık görmektedirler, ancak Ruth'u hemen karşılığın almamak için bu aşka sessizce rıza gösterirler. Eninde sonunda Ruth'un, Martin Eden'in para kazanamayacağını, onun kendisine uygun koca olmadığını anlayacağını düşünerek kendilerini teselli ederler.

Martin Eden daha çok hırsıyla yazılarına sarılır. Bir an önce üne kavuşmalı, para kazanmalı, Ruth'u özlediği burjuva dünyaya kavuşturmalıdır. Yoksulluk içinde yüzmesine rağmen bu düş onu yaşatmaktadır.

¹²¹ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.85.

¹²² Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.153.

Bu arada Martin ile Ruth arasındaki düşünce ayrılığı da gittikçe büyümektedir. Ruth yaşadığı burjuva dünyasının ve aldığı eğitimin etkisiyle toplumun kabul ettiği fikirlere taparken, Martin aykırı kitaplar okudukça toplumsal klişelere karşı çıkmaya başlar. Martin'e göre; sevgi, fikren anlaşılmak demektir. Ruth'un sevgisiye sadece duygusal zemine oturmuştur.

Martin, Ruth'ların evine gidip geldikçe burjuva entelektüellerini tanır; onların, kendisinin önceleri gözünde büyüttüğü kadar büyük olmadıklarını, dünyanın gerçeklerini anlamadıklarını görür ve bunu sevgilisi Ruth'a da söyler:

"Dediğim gibi, buradaki bütün kadın ve erkeklerin zeki ve parlak kişiler olduğunu sanıyordum. Ama şimdi, onları tanıdığım bu kısa zaman içinde, çoğunun bir budala sürüsü, geri kalan yüzde doksanının da sıkıcı olduklarını gördüm."¹²³

Martin, Ruth'un babası ile de tartışmak zorunda kalır. 'Ya beni hangi sınıfa sokuyorsunuz?' diye soran babasına:

"

- Ah, siz bilinçli uşaklardansınız.
- Uşak mı?
- Elbette. Şirket gibi çalışıyorsunuz. Ne işçi sınıfındansınız, ne de herhangi bir sabıkanız var. Geliriniz açısından, karılarını döven ya da kapkaççılık yapanlara güvenmiyorsunuz. Siz geçiminizi, toplumun efendilerinden sağlıyorsunuz. Bir insanı kim besliyorsa efendisi de odur. Evet, siz bir uşaksınız. Hizmet ettiğiniz sermayenin daha da çoğalmasını sizi ilgilendirir."¹²⁴

Böyle düşünceleri olan Martin Eden, bu düşüncelerde uyuşmayan -ki bu onun trajik sonunu hazırlayan çelişkisiydi- bir şekilde kendini şöyle tanıtır:

"Bana gelince, ben bir bireyciyim. Yarışı daha hızlı koşanın, savaşı daha güçlü olanın kazanacağına inanıyorum. Biyolojiden aldığım ya da aldığımı sandığım ders bu. Dediğim gibi, ben bireyciyim. Bireycilik ise sosyalizmin sonsuz düşmanıdır."¹²⁵

* * *

Çok uğraşarak hazırladığı yazıları basılmayan Martin'in aklına başka bir fikir geldi. Eğer piyasada beğenilen cinsten ıvır zıvır şeyler yazarsa para kazanabilir, daha sonra bu paralarla ciddi şeylerini yayınlatabilirdi. Planını uyguladı. Ufak tefek paralar kazanmaya başladı, ancak bu paralarla yaşamak mümkün değildi. Gönderdiği her ciddi çalışma yayıncılar tarafından yine geri postalanıyordu. Bir yandan da Ruth, onun boş bir avuntu içinde olduğunu söyleyerek onu sıkıştırıyordu. Martin Eden iyice bunalmıştı. Ruth'a şaşkın bir iyimserlikle şöyle diyordu:

"Beni seviyorsun. Ama neden seviyorsun beni? İçimde beni yazmaya zorlayan şey ile beni sana sevdiren aynı şey. Tanıdığın ve âşık olabileceğin öbür erkeklerden az çok farklı olduğum için seviyorsun beni. Ben masa başında oturup küçük işlerle uğraşıp defter tutmak için yaratılmamışım. Bana bunları yaptırır, beni öteki erkeklerle benzetir, onların işlerini yaptırır, onların soludukları havayı teneffüs ettirir, onlarla aynı görüşe sahip olmaya zorlarsan aradaki

¹²³ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.206.

¹²⁴ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.218-219.

¹²⁵ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.219.

farkı, beni ve sevdiğin her şeyi mahvedersin. Yazma isteğim içimdeki en canlı duygu. Eğer ben bir ahmağın biri olsaydım, ne ben yazı yazmak isterdim, ne de sen beni koca olarak seçerdin.”¹²⁶

Oysa Ruth, Martin’i bu nedenle hiçbir zaman sevmemişti; onun sevgisi duyguya dayanıyordu, fikirlerin bir önemi yoktu. Sadece evlenmek, Martin’in sevgili karısı olmak istiyordu. Babasından gelen parayla da burjuva yaşantısının devam edeceğini umuyordu.

* * *

Martin yılgın olduğu, her şeyden bıktığı bu dönemde, Brissenden isimli veremden ölmek üzere olan sosyalistle tanıştı. Arkadaş oldular. Brissenden maddi olanaklarını çekinmeden ona sundu. Brissenden, Martin’in içinde bulunduğu durumu dostça eleştirdi. Görüşlerini şöyle açıklarken Brissenden tamamen haklıydı:

”Bu burjuva kentleri seni öldürür. Seninle tanıştığım o tüccarlar takımına bir bak. Kokuşmuş bir yer orası. İnsan böyle bir hava içinde aklına bile sahip olamıyor. İnsanı alçaltan bir havası var. Kadın, erkek, içlerinde bir tanesi bile yozluktan kurtulmuş değil; hepsi, yüksek zekâları ve ilkel sanat dürtüleri ile yönetilen mideden başka bir şey değiller...

(...)

Bir burjuvanın kızından ne istiyorsun allahaşkına? Onları rahat bırak. Hayata gülen, ölümle alay eden, sevebilen, arzu dolu bir kadın seç. Böyle kadınlar da var ve onlar da, burjuva yaşamının korkak ürünlerinden biri kadar kolaylıkla sevebilirler seni.

’Korkak mı?,’ diye karşı çıktı Martin.

’Evet öyle... Korkak... Kendilerine anlatılan o küçük ahlak yasalarını çevrelerine anlatan ve yaşamaktan korkan insanlardır bunlar. Seni severler Martin, ama o küçük ahlak yasalarını daha çok severler.’

(...)

Anlayacağın ölmeden senin sosyalist olduğunu görmek istiyorum. Yaşamına bir anlam verecektir bu. Yakın bir zamanda karşılaşacağın düş kırıklığından seni ancak bu kurtarabilir.

(...)

Bana gelince, neden sosyalist olduğumu merak ediyorsun. Söyleyeyim. Sosyalizm kaçınılmazdır da ondan. Çünkü bugünkü kokuşmuş ve mantıksız düzen fazla yaşayamaz. Çünkü senin at sırtındaki adamının devri çoktan geçti. Kölelerin buna tahammülü yok. Çok kalabalıklar ve senin o sözde süvarin daha atına bile binmeden alaşağı edecekler onu. Onlardan kaçamazsın ve tüm köle ahlakını yutman gerek. Pek öyle lezzetli bir lokma olmadığını kabul ediyorum. Ama uzun zamandan beri hazırlanan bu lokmayı yutman gerekecek. O Nietzsche’ci fikirlerinle eski kafalı birisin. Geçmiş geçmiştir ve tarihin tekrarlandığını söyleyen, yalancının biridir.”¹²⁷

Parantez içinde yazmam gerekiyor. Brissenden’in bu öğütlerini Martin Eden tutamadı, ama onun yaratıcısı Jack London tuttu; sosyalist oldu, ancak Martin Eden’i yüreğinin, beyninin bir tarafında taşıyarak...

* * *

¹²⁶ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.231.

¹²⁷ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.244,245,279.

Martin Eden sosyalist değildi ve sosyalizme karşıydı. Fakat olayların gelişimi onun adını sosyalizme bulaştırdı. İşgüzar bir gazeteci de Martin Eden'i sosyalist ilan etti. Zaten Martin'in yazar olma hayallerinden bıkan Ruth bu yanlış haberi de bahane ederek, anne ve babasının tavsiyelerine uydu; Martin Eden'e ayrılacağını bildirdi, birlikte olmalarının hata olduğunu söyledi. Böylece Martin'in bütün dünyasını, umutlarını, yaşama amacını ortadan kaldırdı. Hayatın anlamı bir anda Martin'in ellerinden kaydı gitti.

Yazar olmayı, zengin olmayı Ruth için istemişti, onun için yazmıştı. Peki şimdi ne yapacaktı? Yazı yazmayı bıraktı Martin. Serseri hayatına döndü, kendi sınıfından insanlarla buluşmaya başladı. Kendisinin geldiği çevre onu yargılamadan kabul etti. Onlar Martin'i, Martin olduğu için seviyorlardı; onun büyük yazar olup olmamasının bir önemi yoktu:

”Martin onlarla içti ve bir kez daha gerçekten insan gibi hissetti kendini. Onlardan ayrılmakla budalalık ettim, diye düşündü. Onlarla kalsaydı ve kitaplarla, yükseklerde oturan insanları rahat bıraksaydı çok daha mutlu olacağından emindi.”¹²⁸

Fakat Martin Eden için artık çok geçti. Yaşamın anlamını yitirmişti, hiçbir şeyden zevk alamıyordu, hayata küsmüştü. Çok sevdiği dostu Brissenden de ölmüştü. İşçi çevresi de onu mutlu edemezdi, çünkü o yaşamın anlamını Ruth'a eşitlemişti ve bireyci düşüncelerini, 'güçlü olan kazanır' mantığını, 'insanlar arasında biyolojik yasa gereği eşitlik olamaz' gibi fikirlerini bırakmak istemiyordu. Ancak bu düşüncelerinden vazgeçerse, yaşama amacını değiştirerek yeni bir hayata başlayabilirdi. Yaşama sevincini tekrar kazanmanın tek yolu buydu.

* * *

Martin'in mutsuzluk dünyasına bir zaman sonra sevinçli bir bomba düştü. Bir kitabı yayınlandı. Ardından diğer eski yazıları yayınlanmaya başlandı. Bir zamanlar onun eski yazılarını basmayan yayınevleri, büyük paralar teklif ederek aynı yazıları bastılar. Martin Eden birden meşhur oldu. Ün de Martin'e geç gelmişti. Artık onun ne paralarla, ne de ünle işi vardı. Hiçbir şey onu mutlu edemezdi. Ruth'un burjuva dünyasının ihanetini kaldırabilecek durumda değildi. Bugün artık iğrendiği burjuva dünyası onu yükseklerle çıkarsa da, övse de bir anlamı yoktu. O, burjuva dünyası için güzellik yaratan bir meta idi; onu kullanıyorlardı, bu düzende her şeyin bir fiyatı vardı. Medya önce onu cezalandırıp, sonra ödüllendirmişti. İkiyüzlüydü medya. Paralar akıyordu, Martin Eden ise en ufak sevinç duymuyordu. Yüreği ve beyni hastalanmıştı.

Martin Eden ün sahibi olup paraya boğulduktan sonra, Ruth da geri bir dönüş yaptı. Martin'in yanına, baba ve anasının izniyle utanmadan geldi. Martin Eden'in, Ruth'a söyledikleri gerçeği olduğu gibi açıklıyordu:

”Neden daha önce cesaret etmedin?” diye sordu sert bir sesle. 'İşsiz olduğum zaman?. Aç olduğum zaman? Tıpkı şimdiki gibi bir insan, bir sanatçı, hep aynı Martin Eden olduğum zaman? Günlerdir kendime bu soruyu soruyorum. Yalnızca seninle değil, herkesle ilgili olarak. Anlayacağın hiç değişmedim ben. Ama, insanların değer yargılarında gördüğüm değişiklik bu konuda kuşkulanmama neden oluyor. Kemiklerimin üstünde aynı et var. Ellerim, parmaklarım hep aynı. Aynı insanım ben. Ne yeni bir güç, ne de yeni bir yetenek kazandım. Beynim hep aynı beyin. Edebiyat ve felsefe üzerine hiçbir yeni genelleme yapmadım. Kişilik olarak kimsenin beni istemediği zamanla aynı değerdeyim. Beni asıl şaşırtan şimdi herkesin beni istemesi. Öyleyse istedikleri ben değilim. Demek ki, beni başka bir şey için istiyorlar. O bir şeyin ne olduğunu söyleyeyim mi sana? Kazandığım ün bu. Ama ün ben demek değilim. O

¹²⁸ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.303.

başkalarının kafasında olan bir şey. Ha, bir de, kazandığım ve hâlâ kazanmakta olduğum para var. Ama ben para da değilim.’

(...)

’Şimdikinden farklı olmadığım zaman kendi sınıfımın dışında kimse bana önem vermiyordu. Yapıtlarımı yazdığım zaman onları okuyan kimse önemsemedi.’

(...)

’Gerçekçilik benim yaradılışımda olan bir şey, burjuva ruhu ise gerçekten nefret eder. Burjuvazi korkaktır. Yaşamdan korkar. Sen beni yaşamdan korkutmak için çalıştın. Beni biçimlendirmek istedin. Yaşamın bütün değerlerinin gerçek dışı yalan ve vülger olduğu bir kalıba sokmak istedin beni. Vülgerlik -evet kabul kabul ediyorum, iyi niyetli bir vülgerlik bu- burjuva toplumunun ve kültürünün temelidir. Dedğim gibi bana bir biçim vermek, kendi sınıfının değerleri, amaçları ve önyargılarıyla birlikte kendi sınıfından biri yapmak istedin.’

(...)

’Ben hasta bir adamım. Hayır, vücudum değil! Ruhum, kafam hasta. Bütün değer yargılarımı yitirdim. Artık benim için hiçbir şey önemli değil.’”¹²⁹

Martin Eden’in bireyci felsefesi iflas etmişti. Yaşamdan nefret ediyordu. Yaşamayı özlemek istemeyen bir yaşamın ne değeri vardı? Ulaşmak istediği burjuva sınıfının iğrençliğine katlanamadığı gibi, kendi sınıfının üyelerine, bir türlü atamadığı bireyci fikirlerinden dolayı geri dönemiyordu. Umutsuzluk onun çözemediği hayat sırrıydı. Paralarını akrabalarına, dost bildiği fakir insanlara dağıttı, yaşamın anlamını çözmek istemeyerek, kendini okyanusun derin sularına bıraktı ve de bir daha su yüzüne çıkmadı.

* * *

Jack London, Martin Eden’i yaşatabilirdi, ama yapmadı. Bize bireyciliğin acı sonunu göstermek istedi. Bu romanı yazdıktan yedi yıl sonra kendisi de intihar ederken şu yazdıklarını düşündü belki. Kendini yok ederek içindeki Martin Eden’i gerçekten öldürdü:

”Martin Eden için neden biraz üzülmeeyim? Martin Eden bendim. Martin Eden bir bireyci idi, bense bir Sosyalist. İşte bu nedenden ben yaşamaya devam ediyorum ve işte bu nedenden Martin Eden öldü. Bu kitap bireyciliğe bir saldıdır. Martin Eden, başkalarının ihtiyaçlarının farkına varmayan aşırı bir bireycidir. Hayalleri kaybolduğunda, uğrunda yaşayacağı hiçbir şey kalmaz.”

¹²⁹ Jack London, *Martin Eden*, Oda Yayınları, s.332,333,334,335.

Sevgilim, bir tanem,

Bana yazdığın son mektupta: "Seni kıskanmıyorum. Kıskançlık bana yabancı bir duygu," diyorsun. Kıskançlık duygusu hiçbir insana yabancı değil bence. Beni kıskanmamana hem sevindim, hem üzüldüm.

Gelecekte gerçekleşecek eşitlikçi bir ütopyanın savunucusu olarak sevindim; kapitalizmin pisliklerini az ya da çok kimliğinde taşıyan insan olarak geçici bir süre üzüldüm. Birbirine karşıt olan bu iki duygunun nedeni ne acaba? Bunu sana anlatabilirim, benim gibi insanların burjuva toplumda yaşadığı çelişkiyi daha iyi kavrayabilirsin.

Teorik düzlemde kıskançlığın kötü bir duygu olduğunu, özünde "karşıdakini mal gibi sahiplenme" duygusu olduğunu, karşıdaki insana karşı güvensizlik tohumları içerdiğini biliyorum. Marx'ın dediği gibi: "Kıskançlık ... rekabetin özünün ta kendisini oluşturur"¹³⁰. Bu anlamıyla kıskançlık duygusundan ve bizde bu duyguyu doğuran kapitalizmin ekonomik ilkesi "sahiplenmecilikten" nefret ediyorum. Öte yandan içinde yaşadığımız rekabetçi toplumun bize bulaştırdığı, "bana karşı başka birisinin tercih edilmesi duygusuna" yeterli ölçüde direnemiyorum.

Bu toplumdaki herkes birbirinin elindeki her şeyi, mutluluğu, sevgiyi çalmak istiyor. Diğeri de sahip olduğu şeyi kaptırmak istemediğinden, var olanı korumak için kendine eziyet ediyor; sahip olduğu şeyi bırakmamak için çırpınıyor. Çırpınmak kıskançlık krizleri anlamına geliyor. Bizim gibi, "sahip olmamacı" bir düzen isteyip de, sahip olmacı bir düzende yaşayanların çözemediği bir çelişki bu. Rüya ile gerçek hayat çarpışıyor.

Rüyamız kıskanç olmamamızı, kapitalist gerçek ise kıskanmamız gerektiğini söylüyor. Hepimizin şöyle ya da böyle nevrotik sevgilere, nevrotik kıskançlığa zaman zaman esir düşmemizin sebebi böylece anlaşılabilir.

Bir yandan, özel ve önemli gördüğümüz bir sevgiyi, güvenerek özgürce yaşamak istiyoruz, bu bizim hayalimiz. Diğer yandan, özel ve önemli sevgimizin elimizden gideceği gibi paranoid bir korkuya kapıldığımızda, kıskançlığa düşüyoruz. Teorimiz, kıskançlığın gerçek özgür insana, kendini gerçekleştirmek isteyen insana yakışmadığını doğru olarak söylüyor; pratik hayatımız ise, içinde bulunduğumuz toplumun pis özelliklerini bize bulaştırıyor, kıskançlık duygusu yüreğimizi bir kurt gibi kemiriyor. Sahip olduğunu sandığımız her şeyi kaybedebileceğimizi düşündüğümüz her anda, burjuva düzenimizin kıskançlık yılanı kalbimizi sokuyor, psikolojik acılar içinde debeleniyoruz.

Peki, o zaman ne yapmalı? Bize şırınga edilen kıskançlık zehirini almaya devam mı edelim? Bu zehiri içimizden atmak için uğraşmayalım mı? İşte, yaşadığımız insanlık dışı topluma "her gün yeniden esir düşmemek için" yapılması zorunlu kavga bu. Sadece kıskançlık duygumuz için değil, insanın içindeki en kötü duyguları ateşleyen rekabetçi düzenin yarattığı bütün duygu, düşünce ve davranışlarla bu savaşı yapmalıyız.

¹³⁰ Karl Marks, *Yazın ve Sanat Üzerine*, Sol Yayınları, s.144.

Kapitalizmde yaşayan benliğimizi, iğrenç tutkularımızdan bütünüyle olmasa bile arındırmak için kendimizle çarpışmalıyız. Bu kendi içimizdeki kavgadan ne kadar fazla yengi ile çıkarsak, o kadar gerçek insana yaklaşıcağız; ne kadar çok yenilsek de gerçek insandan uzaklaşıcağız.

Bu kavgayı kapitalizm sürdükçe sonlandırabileceğimizi sanmıyorum. Bu bitmeyen bir kavgadır. Bireysel olarak bazen yeneceğiz, bazen yenileceğiz, ama yenme sayımızı artırmak için bıkmadan yolumuza devam etmemiz gerekiyor.

Şimdiye kadar yazdıklarımın çıkarmışsındır ki, bu savaşı bireysel olarak geri döndürülemez biçimde kazanamayız. Bir kez, bir olayda kıskançlığı yenmişsek, 'ölünceye kadar artık hiç kıskanmayacağız,' diye düşünmek doğru değildir. Kıskançlık yılanı hep sevginin yanı başında bekliyor ve yüreklerimizi zehirlemeye hazırdır.

Bak, bizden biri olan Alexandra Kollontai, *İşçi Arıların Aşkı* isimli romanında kıskançlık duygumuzu iyi anlatır. Vladimir'in karısı Vasya, kocasının başka bir kadınla, Nina ile kurduğu ilişkiyi öğrendiğinde, kıskançlık duygusunun yanlış olduğunu bile bile, kıskançlık yılanına birçok kez esir düşer; ta ki Vladimir'in onu kadın olarak sevmediğini kabul edinceye, sahiplenme duygusunu geçici olarak yeninceye kadar. Bu romanı okuduğunu biliyorum. Vasya'nın, arkadaşı Gruşa'ya söylediği şu sözleri hatırlıyor musun?

"Ben Vladimir'i sevmeyi bırakmadım. O hâlâ benim yüreğimde. Ama sevgi başkalaştı. Artık güceniklik, öfke duymuyorum. Geçmişteki sevgimiz, mutluluğumuz için ona teşekkür borçluyum. Neden Vladimir'e kızayım? O beni sevdiği sürece mutluyduk. Şimdi beni sevmeyi bıraktı, kimin hatası bu? Geçmiş için ona teşekkür ediyorum... Şimdi Vladimir erkek, Nina kızkardeşim olmuş gibi, öfkelenmeden onları düşünebiliyorum; kıskançlık duymadan, yüreğimde ılık bir duyguyla, inanmıyor musun, Gruşa? Gerçekten söylüyorum! Biz mutluluğumuzu yaşadık, şimdi onun sırası. Herkesin hakkı var. Yeterki kin ve yalan olmasın!"¹³¹

Belki de Vasya başka bir aşk ilişkisinde kıskançlık duygusunu yeniden yaşayacaktır ve belki de kıskançlığını yine yenecektir.

Canım,

Mektubumun başında, bana "seni kıskanmıyorum" demene neden bir an üzüldüğümü de açıklayayım. Sanki bana öyle geldi ki, ben senin için özel ve önemli değilim, bu nedenle kıskançlık duymuyorsun! Halbuki bunun doğru olmadığını, bana duyduğun sevgiyi, güveni biliyorum. Bir an duyduğum acı, kapitalizmin benim yüreğimi kıskançlık yılanıyla sokması aslında. Düşününce bunu anlıyor insan. Umarım sen de, ben de kıskançlık yılanına az yakalanırız, ya da yakalansak bile ondan kurtuluruz.

İnsanlığın kıskançlık duygusunu tamamen yeneceği bir dünyayı düşleyerek, kıskanç olmayan sevgiyle birbirimizi sevmeye çalışalım! Yüreğim ve beynimle seni sarıyor ve seviyorum.

Gülüm, sana daha önceden söz verdiğim gibi, çok hoşlandığım *İnsanlık Hali* adlı romanın özetini gönderiyorum.

¹³¹ Alexandra Kollontai, *İşçi Arıların Aşkı*, Pencere Yayınları, s.189.

İNSANLIK HALİ

"Hele André Malraux'un 'İnsanlık Hali' diye bir romanı vardır, mutlaka oku!"

Nâzım Hikmet

Andre Malraux, boş ve ümitsiz kitap değil, dolu ve umutlu kitap yazarlardandır. Yaşadığı çağın sorunlarına realist bir gözle ilgi duymuş olan Malraux, aynı zamanda insanlığın geleceği için dövüşmüş bir yazardır. O bir edebiyatçıdır, tarihçidir ve eylem adamıdır. Siyasi görüşlerinin eleştirilecek yanları olsa da, açık olan nokta, onun her zaman ezilenlerden yana tutum aldığıdır. İspanya İç Savaşı'nın en sıcak günlerini "Umut" romanıyla dünya insanlığına yaşatan yazardır o.

Fransız romancı ve eleştircisi olan Malraux, 1901-1976 yılları arasında yaşadı. Çin'e gitti ve Şanghai'daki iç savaşa katıldı. İspanya'da da aynı cesareti gösterdi. İspanya İç Savaşı sırasında, Cumhuriyetçileri desteklemek için kurulan uluslararası birliklerde görev aldı. 1940 yılında Hitler'in orduları tarafından tutsak edildi. Hitler faşizminin zindanından kaçmayı başaran Malraux, Hitler'e karşı Fransız Yeraltı Direniş Hareketi'nde yer aldı.

Andre Malraux *İnsanlık Hali* adlı romanında, 1927 yılında Çin'de yaşanan acılı dönemi konu eder. Bu roman 1933'te Goncourt ödülünü alarak dünya edebiyatının klasikleri arasına girmiştir.

Bu romanın başka bir özelliği daha vardır. Dünya Partisi Komintern'in (Komünist Enternasyonal'in) o dönemde Çin'de izlediği yanlış siyasetin; burjuvaziye güvenmenin bedelini, emekçilerin ve onun örgütünün korkunç bir şekilde ezilmesiyle ödediğini göstermesidir. Burjuvazinin örgütü olan Kuomintang, Çinli komünistleri, Hitler'i aratmayacak biçimde akla gelmez işkencelerle katletmiştir.

* * *

Romanın kahramanı Kiyo, Çin Komünist Partisi yöneticilerindendir. Doktor olan karısı May ile birlikte, insanlığın sömürsüz dünyası için dövüşmektedir. Malraux, bize, Kiyo gibi bir dava adamının önce zayıflıklarıyla, kıskançlığıyla bir insan olduğunu göstermek ister. Çin'deki sınıflı toplumu yıkmak isteyen Kiyo gibi insanlar bile, bu düzenin yarattığı sahip olmacı kıskançlık duygusundan kurtulamamaktadır. Bütünsel-gerçek insan olmak isteyen Kiyo, sınıflı toplum içinde eksik insan durumundadır. Yüce amaçlar, insanı bireysel olarak tümüyle temizlemez; onu sadece kendi benliğinde savaşa sokar.

Andre Malraux'un *İnsanlık Hali* romanını anlayabilmek ve hissedebilmek için bazı tarihsel bilgilere ihtiyaç vardır. Mart 1926'da Komintern Yürütme Komitesi, Çang-Kay-Şek'in başında olduğu Kuomintang'ı "sempatizan parti" olarak üyeliğe kabul etmişti. O dönemdeki Komintern yöneticileri, burjuva çıkarları savunan Kuomintang'ı koşulsuz destekliyordu ve Çinli komünistleri de bu burjuva bloğunun emri altına sokmuştu. Sadece bir grup komünist, Kuomintang'dan çıkmak gerektiğini, onlara bağlanmanın yanlış olduğunu ve onların komünistleri ezeceğini söylüyordu. 1927 Nisan'ında Çang-Kay-Şek'in yönettiği Kuomintang,

komünistlere karşı saldırıya geçti. Binlerce komünist öldürüldü ve cezaevine atıldı. İşte *İnsanlık Hali* romanı bu dönemi anlatmaktadır.

Romanın baş kahramanı olan Kiyo, Komintern'i (Komünist Enternasyonal'i) yöneten ekibin politikasına kuşku ile bakan, yanlış yapıldığını gören komünist bir karakter olarak ortaya çıkar. Romanın içine dağınık bir biçimde konmuş Kiyo'nun görüşlerinden bunu anlamak mümkündür:

"Şanghay'da, olabildiğince çabuk, İşçi Birliklerinin muhafızlarına eğitim yaptırmak gerekir. Onları hiçbir bahane ile silahsızlandırmamalıyız. Çang-Kay-Şek karşısında kendi gücümüzü kuralmalıyız.

(...)

Kiyo ile arkadaşları militan gruplarını, şimdi her gün birliklere doğru yönelen yığınların örgütleyicileri durumuna getirmek istiyorlardı. Ama Çin Komünist Partisi'nin resmi söylevleri, Kuomintang'la birleşme propagandaları onları felce uğratiyordu."¹³²

* * *

Kiyo tarihsel olarak haklı çıkar. Kuomintang'ın, komünistlere saldırısı sırasında Kiyo yakalanır. Polis şefi König, hayatına karşılık Kiyo'ya ajanlık teklif eder. Polis şefi ile Kiyo arasındaki diyalog, savaşımın aslında insanın kendi beyninde olduğunu ortaya koyar:

"König gözlerini yere indirdi, sonra yeniden kaldırdı.

- 'Yaşamak istiyor musunuz?'
- 'Nasıl yaşayacağıma bağlı bu..'
- 'İnsan türlü biçimlerde ölebilir.'
- 'Seçme hakkı insanın elinde değildir ki...'
- 'İnsanın her zaman yaşama biçimini seçebileceğini mi sanıyorsunuz?'

König kendisini düşünüyordu. Kiyo önemli olan hiçbir şeyi söylememeye karar vermişti. Ama onu da sinirlendirmek hiç istemezdi.

- 'Bilmiyorum.'
- 'Bana sizin şey nedeniyle komünist olduğunuzu... neydi bakayım. Kendine saygı duyma gereğinden. Doğru mu bu?'

(...)

Kiyo yanıt verdi:

- 'Komünizmin, dövuştüğüm kimselere kendilerine saygı duymayı mümkün kılacağına inanıyorum. Ona karşı olanlar, kendilerine saygı duymaya zorluyorlar kendilerini kesinlikle.'

(...)

Kiyo cebinde şişmiş parmaklarını oynatmaya çalışıyordu. Siyanür bu sol cepte idi ve onu ağzına götürmek zorunda kalırsa, düşürmekten korkuyordu.

- 'Yalnızca işkence edilmiş insanlar gördüm. Bana silahların nerede olduğunu neden sordunuz? Biliyorsunuz ya da bileceksiniz... Öyleyse?...'
- 'Komünistler her tarafta ezildiler.'

Kiyo susuyordu.

- 'İşleri tamam oldu. İyi düşünün. Bizim için çalışırsanız kurtulacaksınız ve kimse bilmeyecek. Sizi kaçıracağım.'

(...)

¹³² Andre Malraux, *İnsanlık Durumu*, Oda Yayınları, s.109,150.

- 'Ben. Yalnız ben,' diye konuşmasını sürdürdü König. 'Ben bileceğim. O kadar.'
Kiyo onun 'O kadar' derken neden gönül alıyormuş gibi bir tavır takındığını sordu kendi kendine.

Özelliği olmayan bir sesle:

- 'Sizin hizmetinize girmeyeceğim,' dedi."¹³³

* * *

Kiyo, öldürülecek insanların olduğu bölüme gönderilir. İnsanlar buradan teker teker çıkarılmakta ve kurşuna dizilmektedir. O biraz sonra öldürülecek bu insanlar arasında kendi düşüncelerine dalar. Karısı, kavga arkadaşı May'ı hayal eder. İçinde ona karşı olan sevgi taşkınığını hissederek. 'Şimdi beni unutmamı gerek,' diye düşünür. Ama bunu ona yazmak, May'ın ona daha fazla bağlanmasını istemek gibi bir şeydir. Kiyo inandığı davayı da aklına getirir:

"Zamanının en yüce duygularını ve en büyük umudunu yüklenenler için çarpışmıştı o. Yaşamı boyunca birlikte yaşamak istediği insanlar arasında ölecekti. O, şu yatan adamların her biri gibi yaşantısına bir anlam kazandırmış olduğu için ölecekti. Uğrunda ölmeyi kabul etmediği bir yaşamın ne değeri olabilirdi ki? İnsan tek başına ölmezse, ölmek kolaydır."¹³⁴

Kiyo yanında gizlediği siyanürü avucuna aldı. Zehiri dişleri arasında ezdi. Tek başına ölmediğini bilerek, inandığı güzel dünya uğruna ölmenin kolay olduğunu gösterdi.

* * *

Kiyo'nun ölümüyle roman bitmez. Kiyo'nun babası Gisors ile May arasında geçen acılı, ama öğretici konuşmayla biter roman. May yüreğinde duyduğu hüznün ve intikam duygusuyla Çin'den uzaklaşmaya karar vermiştir. Gisors'la vedalaşmak üzere son kez karşılaşır:

"Gisors genç kadının elini tuttu:

- 'Şu sözü bilirsiniz mutlaka 'Bir insan yaratmak için dokuz ay gerekir, ama onu öldürmek için bir gün yeter.' Sen de, ben de bilinebilecek her yanıla tanıdık onu... May dinleyin beni: Dokuz ay yetmez bir insan yaratmak için: Bir insan yaratmak için altmış yıl gereklidir... Özveriyle, iradeyle ve daha bir sürü şeyle dolu altmış yıl... Ve bu insan yaratıldığında, artık onda çocukluktan, delikanlılıktan hiçbir şey kalmadığında, gerçekten olgun bir insan olduğunda, ancak ölmeye yarar o..'

May ona üzüntüyle bakıyordu, o ise yine bulutlara bakıyordu.

- 'Ben Kiyo'yu çok az insanın çocuklarını sevdiği gibi sevdim. Siz de bilirsiniz bunu..'

Hâlâ yavaşça kadının elini tutuyordu: Bu eli kendine çekti, kendi elleri arasına aldı.

- 'Dinleyin beni, canlıları sevmeli, ölüleri değil.'

- 'Oraya sevmek için gitmiyorum.'

Gisors, eşsiz ve güneşle doymuş körfezi hayranlıkla seyrediyordu. May, elini geri çekmişti.

- 'İntikam yolu üzerinde, benim küçük May'ım, yaşamla karşılaşır kişi.'

- 'Onu çağırmak için bir neden değil bu.'

May ayağa kalktı, ona veda etmek için elini yeniden uzattı. Ama Gisors genç kadının yüzünü avuçları arasına alıp öptü. Kiyo da son görüştüklerinde onu tıpkı böyle öpmüştü. O günden beri hiçbir zaman hiçbir el onun başını böyle tutmamıştı.

¹³³ Andre Malraux, *İnsanlık Durumu*, Oda Yayınları, s.217,218,219.

¹³⁴ Andre Malraux, *İnsanlık Durumu*, Oda Yayınları, s.231.

'Artık hiç ağlamam,' dedi May acı bir gururla."¹³⁵

¹³⁵ Andre Malraux, *İnsanlık Durumu*, Oda Yayınları, s.256.

- XVI -

Bir tanem,

Son zamanlarda "varoluşçu felsefe" üzerine çok okuduğun belli. Bu felsefenin en güçlü yanı kendisini ölüm üzerinde kurmasıdır. Ölüme çare olmadığı için ölüm korkusuna dayanan bir felsefe güçlü görünür, ama biraz düşünürsen bu felsefenin bireyci sonuçlara vardığını anlarsın. Varoluşçular, "öleceğinin farkında ol, şimdi hayatını yaşa" derken, şimdi yaşanacak hayatın ne olduğunu sorgulamazlar. Ölümün farkında olmak, şimdiki hayatı yaşamak istemek yanlış değil, ancak şimdiki hayatı değiştirmeden kabul etmek ve bireyci tarzda yaşamak istemek doğru değildir.

Varoluşçular, "ölüm korkusunu" bir haz kaynağı haline getirmişlerdir. Kötümserlikle insanları korkutarak, hazcı (hedonist) bir felsefe yaratmışlardır. Bertholt Brecht'in dediği gibi, "kötümserliğin bir haz kaynağı yapılması" varoluşçuların bir buluşudur ve sınıfsal sorunları örtmeye yarar. Onlara göre, insanı kötü bir sonuç olan ölüm bekliyorsa, yapılacak tek eylem bugünden zevke, hazzaya yönelmektir.

Canım,

Sen ölümden korkuyor musun? Ölümden korkmamamız gerekiyor. Epikuros'un dediği gibi: "Öyleyse kötülerin en kötüsü olan ölüm bizim için hiçbir şeydir: Biz yaşadığımız sürece ölüm yoktur, o varsa biz artık yokuz. Dolayısıyla ölüm ne yaşayanlarla ne de ölenlerle ilgilidir, çünkü yaşayanların bulunduğu yerde ölüm yok ve ölenler zaten var değiller."¹³⁶

Ölüm sevilecek bir şey değil, zorunlu olarak katlanacağımız bir şey. Zamanı geldiğinde bu zorunlu gidişe hazır olmalıyız. Ölümlü yadsıyarak hayatı olumlayamayız. Ölümlü olduğumuzun bilincinde olacağız, ancak hep bu acı sonu düşünerek hayatımızı kuramayız. Yaşamın güzelliklerinin, acılarının, trajedi ve komikliklerinin farkında olarak yaşamalıyız. İkimiz de biliyoruz ki, insanlığın bugünkü hayatı rahat, acısız bir hayat değil. Bunun için değiştirilmeli!

"Sonlu ve ölümlü olduğumuza göre, harekete geçmeliyiz. Ölümcül oluşumuzun bir anlamı varsa o da, bizi eyleme götürecektse belli olur: Ölüm, dünyada amaçlarımızı gerçekleştirmede ivedi bir çağrı, nesnelere damgamızı vurmaya götüren bir uyarı, bir 'iğne'dir, öyle olmalıdır."¹³⁷

Yaşamın bireysel mülkümüz olmadığı ne kadar doğruysa, yaşamın insanlığın ortak mülkü olduğu da o kadar doğrudur. Bu nedenle yaşamın anlamı; sadece bireysel olarak mutlu yaşamak değil, ortak hayatı birlikte mutlu yaşamaktır. Yaşamın amacı, ölünceye kadar yaşamaktır ama insanlığın ortak olarak mutlu yaşayacağı bir yaşam. Bireysel olarak hep yaşamayacağımızı biliyoruz, fakat insanlık olarak hep yaşayacağız. Marx'ın şu görüşünü hep hatırlamak zorundayız:

"Eğer insanlığın çoğunluğu için etkili olabileceğimiz yeri seçmişsek, hiçbir yük bizi kamburlaştıramaz, çünkü, o herkes adına ödenen bir bedeldir; artık tadına vardığımız şey

¹³⁶ *Felsefelogos, Sayı 12, Yıl 2000, Epikuros, Menoikeos'a Mektup, s.64.*

¹³⁷ *Felsefelogos, Sayı 12, Yıl 2000, Server Tanilli, Ölüm Karşısında Felsefe ve Teknik, s.45.*

yoksul, kısıtlı, bencilce bir sevinç değildir, mutluluğumuz milyonlara aittir, eylemlerimiz sessiz sedasız, ama sonsuza dek etkisini sürdürecektir...”

* * *

Gülüm,

Sömürücüler, hayatın düşmanı, ölümün yardımcılarıdır. İnsan hayatı çok kısa, bu kısa hayatı iyi yaşamalı insan. Bu söylediğim genel bir doğru, ancak bu kısa hayatı milyarlarca insanın iyi yaşayamadığı da başka bir gerçek. İşte bu kısacık insan ömrünü, açlıkla, çalışıp didinmekle, kederle, hüznle geçirmemizi sağlayan bu adi sisteme kin duymamız gerekiyor. Bu dünyanın öteki dünyası yoktur. Onun için bu dünyada mutlu olmalı insan.

Mutlu yaşamı hep ileriye havale eden kapitalizm, bugünkü mutsuz hayatımızı daha mutsuz yapmak için uğraşıyor. Bu düzen istiyor ki ölünceye kadar çalışalım! Bugünkü kapitalizm dört saatlik işgünüyle de yaşar, ancak kâr hırslarından dolayı bunu yapmak istemezler. Mezarda emekli olmamızı istiyorlar. Yaşamı emekliliğe kadar depo etmemiz için her şeyi yapıyorlar. Ama hayat depo edilemez ki! Yaşam, gelecek düşünülerek biriktirilemez ki!

Varoluşçu filozoflar da: ”Yarın öleceksiniz! Şimdi, bugünkü hayatınızı yaşayın!” diye insanlara akıl veriyorlar. Ama onların istediği bugünkü hayatı kabul ederek yaşamak demek, bugünkü rezil düzeni kabul ederek ve onun rekabetçi kurallarına boyun eğerek yaşamamız demektir. Biz de bu görüşü savunanlara şöyle demeliyiz: ”Evet, hepimiz öleceğiz! Öleceğimizi bildiğimiz için şimdiden sömürsüz iyi bir dünyada yaşamak istiyoruz. Bize ”şimdiyi” yaşatmayan ve bizi iliklerimize kadar sömüren bu düzeni onun için yıkmak istiyoruz. Bu yaşam özlemimiz, hem bugün olabildiği kadar anlamlı yaşamamızı sağlıyor, hem bugünü bize kötü yaşatanları hayatın düşmanı olarak görmemizi.

Sevgilim,

Ölüm yaşama ait değildir, yaşamdan sonrasındır, hayatın bittiği yerdir. Yaşamdan sonrası bizi ilgilendirmiyor, onunla sahtekâr din adamları uğraşsın. Öbür dünya üzerine idealist-doğüstücü hayaller kurup, şimdiki hayatın çirkinliklerini gizleyenler, kısacık hayatımızı acılarla paramparça edenlerdir.

Freud gibi düşünenler bizi insanda iki temel içgüdünün olduğuna inandırmayı çalışıyor. Bunlardan birisi yaşama içgüdüsü, diğeri ölme içgüdüsüymüş. Bu saçma görüşe bir soruyla karşılık verilebilir: Hangi insan zorunlu kalmadıkça ölmek ister? Hiç kimse! Demek ki insanda ölme içgüdüsü diye bir şey yok, sadece yaşama isteği vardır, hem de mutlu biçimde, yaşamdan zevk alarak. Zevk alamıyorsa insan, onu bu zevkten mahrum bırakan; ekonomik, siyasi, psikolojik koşullar sorgulanmalıdır.

Küçüğüm,

İnsan zorunlu kalmazsa ölmek istemez, fakat zorunlu kalınca da ölebilmeli insan! Ölümü göze almak ve ona katlanmak zor iş. İnsanlık tarihine sınıfsal açıdan bakabilirsek, binlerce insanın, insanlığın mutlu bir geleceği için, yani hayatın anlamı için ölümü metanetle karşıladıklarını görürüz. Böylesi ölümler mutlu yaşamı doğurmak içindir; kendisi için değil, kendinden sonra yaşayacaklar için. Hayatı sevmelerine rağmen, ”ölüme hoş geldin” diyenleri düşününce aklıma hep Fransız direnişçilerinin kurşuna dizilmeden hemen önce yazdıkları mektuplar geliyor.

Faşizmin onlara dayattığı ölüm fermanına meydan okuyan bu mektupları her okuyuşumda içim kan ağlar.

Fernand Zalkinov daha 19 yaşında, hayatının baharına doymadan kurşuna dizilecektir. Anne ve babasına, ölümünden bir kaç saat önce şöyle yazar:

”Hayatta bir şey uğruna, her zaman büyük bir aşkla hizmet ettiğim dava uğruna yaşamış ve ölmüş olacağım, hayatımı feda ettiğime de hiç yanmıyorum, boşuna olmayacağını biliyorum çünkü.

Korku duymuyorum çünkü benim kendi seçimim (olan) ölüm bu. Ağlamanızı istemiyorum, çok üzüleceğim ağlarsanız. Beni çok, çok düşünün, o beni daha güçlü yapar. Eminim ki geleceğin dünyası sevinç ve sevgi dolu olacak.

İşte o zaman beni hatırlayacaksınız.”¹³⁸

Marcel Bertone 21 yaşında ölümüne mahkûmdur. O da küçük kızına şöyle bir mektup bırakır:

”Benim küçük Hélèn'im, bu mektubu okuduğun zaman minik beynin hiç şüphe yok hayatı anlamaya başlayacak. Seni annenle birlikte mutlu edecek baban yanında olmadığı için üzüleceksin. Hélèn'im, babanın niçin henüz yirmi bir yaşındayken öldüğünü, niçin kendini feda ettiğini, niçin seni bırakıp gitmiş görüldüğünü bir gün öğreneceksin.”¹³⁹

Georges Wodli, Mayıs 1943'te idam sehpasına çıkarken cellatlarına şöyle haykırır:

”Ben ölüm korkusunu çoktan yendim, ama benden az sonra siz öleceksiniz. Canımı alabilirsiniz, mutluluğumu asla...”¹⁴⁰

Evet, insan öldürülebilir, fakat hayatının anlamını veren mutlu bir dünya istemi öldürülemez. Bireysel ölüm, geride bırakılmış insanlık yaşamının sürekliliğini yok etmez. Ezilen insanlığın ölümü yanında bireysel yaşamın; insanlığın kurtuluşu yanında bireysel ölümün ne değeri var ki?

Seni yaşamımın sıcaklığıyla kucaklayıp öptüm. İyi kal.

¹³⁸ *Hayatı Seviyorlardı*, De Yayınevi, Fernand Zalkinov, s.39.

¹³⁹ *Hayatı Seviyorlardı*, De Yayınevi, Marcel Bertone, s.42.

¹⁴⁰ *Hayatı Seviyorlardı*, De Yayınevi, Georges Wodli, s.64.

- XVII -

Sevgilim,

Bana edebiyat alanındaki varoluşçuluk üzerine ne düşündüğümü sormuştun. İsteğini gecikerek de olsa yerine getiriyorum. Önce varoluşçuluk üzerine kısaca yazayım. Varoluşçuluğun baş ilkesini J.P.Sartre kısaca şöyle özetlemiş:

”İnsan, var olduktan sonra kendini kavradığı gibidir, varlaşmaya doğru yaptığı bu atılımdan sonra olmak istediği gibidir. Kendini nasıl yaparsa öyledir yani. Varoluşçuluğun baş ilkesi de budur işte.”¹⁴¹

Ateist varoluşçu görüşe göre: Varoluş, özden (insan doğasından) önce gelir. Bu şu demektir:

- 1) Önce insan doğar, sonra şöyle ya da böyle özünü ortaya çıkarır.
- 2) İnsan kendi özünü, yani doğasını, kendi keyfine göre özgürce yaratır.

Bu düşüncenin birinci bölümü doğru, ancak ikinci bölümü yanlıştır. Evet, insan doğduğunda bir öze sahip değildir; insanın nasıl olacağı sonra açığa çıkar. İnsanın doğuştan iyi veya kötü bir öze sahip olmaması ne kadar doğruysa, bu özün sadece insanın kendi isteğine göre yaratıldığı o kadar yanlıştır.

İnsan kendini sadece kendisi yaratamaz. İnsanın iradesinden bağımsız olan nesnel koşullar, insanın içinde yaşadığı, etkilendiği ve etkilediği bir toplum vardır. Bu koşulları hesaba katmadan yalnızca insanın kendi iradesiyle kendini yaratabildiğini sanmak idealizmdir ve son durumda bireyciliğe varır. Toplumu kurmak için bireyselden hareket eden varoluşçuluk, toplumdan kalkarak bireye varamaz, bunu doğru bulmaz.

Varoluşçuluğun güncel yaşamda olumsuz sonuçları vardır. Birincisi, insanın yaşadığı toplumdan bağımsız olarak özgür olduğunu savunur. Eğer insan özgür ise, kendi geleceğini kendi seçebiliyorsa, bütün sorumluluk insanın kendisindedir. Mutsuzsa, mutsuzluğunun sorumlusu yaşadığı koşullar değil, insanın kendisinin yaptığı yanlış seçimdir. Doğaldır ki böylesi bir bakış açısı, insanın yaşadığı toplumsal haksızlıkların, burjuva dünya sömürsünün sınıfsal kaynağını göremez. Suçlu olarak ”insanın yanlış seçimini” mahkûm eder; hayatı da sadece insanın kendi istekleri olarak algılar.

Varoluşçu J.P.Sartre şöyle diyor:

”Özgürsünüz, onun için kendiniz seçin, yolunuzu kendiniz bulun!

(...)

İnsanlar özgürdür çünkü, yarın ne yapacaklarına özgürce kendileri karar verirler.

(...)

Demek ki gerçekte işler, insan onların nasıl olmasını kararlaştırırsa öyle olacaktır.

(...)

Çıkış yerimiz bireyin öznelliğidir.

¹⁴¹ J.P.Sartre, *Varoluşçuluk*, Say Yayınları, s.62.

(...)

Biz burada çıkış noktası olarak Descartes'in görüşünü benimsiyor, ondan başka gerçek olamaz diyoruz: 'Düşünüyorum, öyleyse varım!' bilincinin kendiliğinden ulaştığı gerçek budur."¹⁴²

Bu görüşlerin tümü yanlıştır. Sınıflı toplumda insanlar özgür olamaz, çünkü etrafları zorunluluklarla çevrilmiştir. Zorunluluğun içinde ise özgürlük yoktur; özgürlük daima zorunluluk alanının dışındadır.

Varoluşçu felsefeye göre; sömürülen işçi, işçi olmak istediği için ya da işçi gibi düşündüğü için (düşünüyorum, öyleyse varım) işçi olarak kendini yaratmıştır. Halbuki doğrusu, somut koşullar ve kendi iradesi, işçiyi işçi yaptığı için işçi olmuştur; işçice düşündüğü için işçi olmamıştır. İnsan kendisini ancak yaşadığı koşullara uygun olarak şekillendirebilir ve bu koşullara etki ederek kendini yaratır.

Hippici hedonist (zevkçi) yaşam tarzı, kaynağını bu varoluşçu görüşlerden almıştır. Sözde kendi kendilerini iradeyle varlaştıran hippicilerin vardığı yer, "gününü gün eden" bireyci yaşam biçimi olmuştur. Kulağa hoş gelen: "Senin tek bir hayatın var, bu hayatı isteğine göre özgürce yaşa!", "Bugünün zevkini yarına bırakma!", "Nasıl olsa öleceksin, başkalarına değil, kendi hayatına bak!", "Yapmak istediğin her şeyi zevkle yapabilirsin, yaşadığın hayatı zevkli hale getir!", "Mutsuzsan yaşadığın toplumu suçlama, kendi seçimlerini suçla!". Bunun gibi görüşler varoluşçuluğun güncel hayata yapılmış çevirileridir.

Varoluşçuluk, keyfi yerinde olan tuzu kuru küçük burjuvaların hoşlanacağı bir felsefedir. Bütün gün ekmek peşinde karnını doyurmak için koşanlara bu felsefe küfür gibi gelir. En kötü iş koşullarında çalışan bir işçi, taş kıran, maden ocağında ölümle çarpışan bir işçi, nasıl yaptığı işten zevk alsın? Nasıl özgür olduğunu hissetsin?

* * *

Varoluşçular insanların kendi seçimlerine saygılıdır(!) İnsanın kendi özgür iradesiyle kendini yarattığı doğruysa, onun seçimine gerçekten saygı duymak gerekir. Fakat sınıflı toplumda insanların kendi kararları denen şeyler, egemen ideolojinin onlara öğrettiklerini kapsar; burada bilinçli bir manüpülasyon vardır. Yanlışları doğru gibi bilenlerin kararları doğru olamaz. Eğer böyle olmasaydı, sömürücü cellatların bıçakları altına başlarını isteyerek uzatanları haklı bulmamız gerekirdi. Milyonlarca insan kendilerini insanlıktan çıkaran burjuva partilerine istekleriyle oy veriyorlar; kendi oylarıyla kendilerini yaratıyorlar ama yanlış bilinçle yaptıkları bu seçim onları mutluluğa, insanca yaşama götürmüyor. Bu insanlar özgür değil, kararları da bilinçli-özgür kararlar değil. Varoluşçular bu durumun üzerinden atlarlar, bireyin varoluşçu kararına boyun eğerler. J.P.Sartre'e göre:

"Öte yandan, bütün insanları seçerken insanoğlu kendini de seçmiş olur. Şöyle ya da böyle olmayı seçmek, bir bakıma, seçtiğimiz şeyin değerli olduğunu belirtmek demektir. Çünkü, hiçbir zaman kötüyü seçmeyiz."¹⁴³

Sartre yanılıyor, insan bilmeden kötüyü seçebilir. Sartre işi daha da ileri götürerek şöyle der:

¹⁴² J.P.Sartre, *Varoluşçuluk*, Say Yayınları, s.74,77,82.

¹⁴³ J.P.Sartre, *Varoluşçuluk*, Say Yayınları, s.63.

””Ya ben düzenbaz olmak istiyorsam?” diye sorarsanız, sizi şöyle cevaplandırırım: ”Gerçi düzenbaz olmamız için hiçbir sebep yok, ama siz yine de öyle iseniz, o zaman, tutarlı davranışın dürüstçe davranış olduğunu bildiririm.””¹⁴⁴

Oysa, kapitalizmde düzenbaz olmak için çok sebep var. Sömürücü burjuvalar yanlış seçimden dolayı düzenbaz olmuyor; bu, kapitalizmin ekonomik determinizmi (belirlenimciliği). Ayrıca burjuvalar bu yolu seçtiklerini açıkça söyleseler de, bu davranış dürüstçe davranış olmaz. Çünkü, burjuvazinin eylemi, yani insan sömürüsü, onu dürüstlük alanının dışına atar.

* * *

Varoluşçu felsefe, aşka da, duygulara da pragmatik (faydacı) bakmak zorundadır. Aşk, cinsellikle bilinçli ya da bilinçsiz eşitler. Çünkü varoluşçular için ”an” önemlidir; uygun durum bulunduğu zaman aşkı (yani onlara göre cinselliği) yaşamak gerekir. Varoluşçular şu ölümlü dünyada hiçbir fırsatı, zevki kaçırmak istemezler. Bir defa dünyaya geldiğimize, özgür olduğumuza, her kararı kendi isteğimize uygun verdiğimizize göre, duyguların kılavuzluğuna ihtiyaç yoktur. J.P.Sartre diyor ki:

”Varoluşçu, tutkunun gücüne inanmaz. Güzel bir tutkunun, coşkunun bir sel gibi, insanı bir takım kaçınılmaz edimlere sürükleyeceğine inanmaz.

(...)

Öyleyse, duygunun kılavuzluğunda yürümek doğru olmaz. Duygu bana doğru yolu göstermez.

(...)

Varoluşçu için gerçekten oluşan aşktan başka aşk ve bu aşta görülen olanaktan başka olanak yoktur.”¹⁴⁵

İşte güzelim, kapitalizmin sadece cinselliğe dayanan ”günlük kirli aşkları” bu felsefeyle temize çıkar. Veren de, alan da memnun ise bu hayvani cinselliği, bu özgür iradeyle yapılan meta değişimini, lekelenmiş aşkı, onu lekeleyen kapitalizmi suçlamaya gerek kalmaz. Ama gerçekler mızrak gibidir; erkekegemen toplumun erkek tarafından atılan okları, varoluşçu kadını yaralar; ortada kendi insanlığını kendisi yaralamış ve aldatılmış bir kadın kalır. Bir de kendi ”özgür kararıyla” kendini daha fazla alçaltmış madur olmayan bir erkek.

* * *

Sana biraz da ülkemizde çok okunan bir varoluşçudan bahsedeyim. Onu ismen tanıyorsun: İrvin Yalom. Onun J.P.Sartre’den farklı görüşleri de var. Bu çok doğal, çünkü J.P.Sartre bir zamanlar Marksizmden etkilenmiş bir varoluşçu. Bu nedenle dünyaya, Marksizmi varoluşçulukla birleştiren bir gözlükle bakmaya çalışır. Uyuşmaz iki görüşün birleştirilmeye çalışılması onun gözlüğünü bulanık yapar, çoğunlukla olayları yanlış görür.

İrvin Yalom’un böyle bir derdi yok. O olaylara sadece bireyci açıdan bakar, toplumsal sorunları da fazla ciddiye almaz. İrvin Yalom bence iyi bir edebiyatçıdır, kapitalizme göre iyi bir psikologdur, ama varoluşçu görüşlerinden dolayı kötü bir düşünürdür. İrvin Yalom’un ülkemizde çok hayranı olduğu için, onun görüşlerinden çarpıcı örnekler vermek istiyorum. O şöyle diyor:

¹⁴⁴ J.P.Sartre, *Varoluşçuluk*, Say Yayınları, s.90.

¹⁴⁵ J.P.Sartre, *Varoluşçuluk*, Say Yayınları, s.70,73,78.

”Ben bunları yazarken dünyanın diğer ucunda büyük bir açlık var. Sartre benim bu açlık için sorumluluk taşıdığımı ifade ederdi. Ben kuşkusuz itiraz ediyorum: Orada neler olduğundan çok az haberim var ve trajik olayları değiştirmek için çok az şey yapabileceğimi düşünüyorum. Ama Sartre benim bilgisiz kalmayı ve şu anda bu trajik durumla meşgul olmak yerine bu yazıları yazmayı seçtiğimi söylerdi. Sonuç olarak para toplamak için bir ralli düzenleyebilirim ya da yayımcılarla bağlantılarım aracılığıyla bu durumu halka duyurabilirdim, ama ben aldırmanmayı seçiyorum.”¹⁴⁶

Gördüğün gibi, İrvin Yalom dünyanın acılarını düşünmemeyi seçiyor; sadece kendi hayatından sorumluluk duyuyor. İnsanın kendi dünyasını kendisinin oluşturmasından, yani kendini yaratmasından başka bir yolun olmadığına inanıyor. Gerçeği söylemek gerekirse, herkesin ayrı bir dünyasının olduğunu ve bunu toplumdan bağımsız olarak yarattığını düşünen varoluşçu felsefe için böyle düşünmek kaçınılmaz sonuçtur. İrvin Yalom kendi felsefesine göre haklıdır, ancak bu olsa olsa insanı benmerkezciliğe sürükler; insanı dışındaki acılara, haksızlıklara boş vermeye iter. Kapitalizmin bireycilik felsefesi, varoluşçuluğun bireycilik felsefesi ile birleşip aynı düşünce olur.

Bu düşünce tarzının doğal sonucu, dünyayı olduğu gibi kabul etmektir. Onu değiştirmek için çabalamaya gerek yoktur. İrvin Yalom, ”dünyada açlık, yoksulluk, haksızlık yoktur,” demiyor. Böyle derse tüm inandırıcılığını yitirir. Onun yerine, ”siz bu dünyayı değiştirmekle uğraşmayın, onu olduğu gibi kabul edin, kendinizi kurtarın,” diyor. İnsanın mutlu olması için kabul etmesi gereken varoluşsal kategorilerden bahsederken İrvin Yalom, bu nedenle ilk kategori olarak şunu sayıyor: ”Hayatın bazen adaletsiz ve haksız olduğunu kabul etmek”¹⁴⁷.

Bu şekilde İrvin Yalom gibi varoluşçular bütün insani sorumluluklarından sıyrılmış oluyorlar. Sadece kabul edin, gözlerinizi kapayın ve değiştirmeye çalışmayın! Kendi hayatınızı mutlu hale getirmeye çalışın! İrvin Yalom, bu adaletsiz dünyayı değiştirmeye çalışanlara da akıl veriyor ve onları korkutmaya çalışıyor. O diyor ki:

”Ayrıca toplumsal değişim arzusu bir savunma mekanizması olarak da görülemez. Ama toplumsal hareketlere katılmak genellikle zaman tüketicidir, yorucudur ve eğer sivil itaatsizliğe neden oluyorsa sıklıkla tehlikelidir.”¹⁴⁸

* * *

Bir tanem,

Varoluşçu felsefe insanı eylemsizliğe, umutsuzluğa, her şeyi olduğu yerde bırakmaya götüren çıkmaz bir yoldur. Bu çıkmaz sokağı varoluşçu bir şair üzerinden sana gösterebilirim. Örneğin José Hierro varoluşçu düşüncenin tanınmış bir şairidir. Onun şiirlerini okuduğumda kendimi hep çaresiz hissedirim; gözüme her şey bomboş gözüktür. O, bende ölüme karşı olan çözümsüzlüğü, toplumsal sorunlarda da çözümsüzlüğe dönüştürür. Bilirim ki, onun varoluşçu görüşlerinin akıntısına kapılırsam, insan olarak benden geriye hiçbir şey kalmaz.

Varoluşçu şiirin aşıladığı şey geleceğe karşı ütopyasızlık ve kuşkudur. Hayal kırıklığı ve şüphe insanın savaşıma gücünü elinden alır; sonucun anlamsız veya sıfır olduğu bir kavgaya hiç kimse

¹⁴⁶ İrvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, Kabalcı Yayınevi, s.350.

¹⁴⁷ İrvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, Kabalcı Yayınevi, s.420.

¹⁴⁸ İrvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, Kabalcı Yayınevi, s.707.

girmez. José Hierro her şiirinde olmasa bile birçok şiirinde bize bu duyguyu verir. "Sen Bundan Anlar Mısın?" adlı şiirinde şöyle der:

"Bu şaşılmalı karışıklığa bir düzen vermek
ya da engel olmak için
gelmiş değilsin dünyaya.
Senin değil hiçbir şey.

...

Cümbür cemaat dökülürsünüz denize
işte "ölüm" der türküler buna."

Evet, insan bu haksızlık dolu dünyaya bir düzen vermek için doğmaz, çünkü geldiği dünya onun tercihi değildir. O doğduğunda bu dünyanın nasıl bir dünya olduğunu da bilmez. Ancak bu dünyanın bilinçli bir bireyi haline geldiğinde nerede yaşadığını anlar. Anladıktan sonra ise, eğer insanlığını korumak istiyorsa, "karışıklığa düzen vermek" onun amacı olur. José Hierro bu amaca katılmak istemez. "İş İştten Geçti" isimli şiirinde bu amaçsızlığın umutsuzluğa dönüştüğünü gözleriz:

"Artık çok geç. Olan oldu
Dünya döner de döner,
yeni doğmuş dünya.
Bütün yollar tıkalı.
Bütün yollar tıkalı.
Bütün yıllar tıkalı.
Her şeye sahip olur insan,
hiçbir şey istemedi mi."

Bütün yollar tıkalıysa insanlık için yapacak şey kalmaz. Zaten hiçbir şey istemedi mi, her şeye sahip oluyorsa insan, yolların, yılların tıkalı olmasının da bir değeri kalmaz. Ama gerçek yaşam böyle mi? Hiçbir şey istemeyenler her şeye sahip olabilir mi? Olamaz! Bir şeye sahip olabilir, şu anda yaşadığı adaletsizlik, eşitsizlik dolu yaşama. José Hierro aynı şiirin sonunu çaresizlikle bağlayarak, insanı da çaresiz kılar.

"Yapayalnızız büsbütün, bir başımıza.
Birden bakarsın hiçbir şey sessiz, durgun değil.
Uğuldar sesimiz başka insanların sesi gibi,
hiç var olmamış başka insanların.
Ve her şey kapanıverir.

...

Hiçbir çıkar yol yok.
Hiçbir çıkar yol.
Hiçbir çıkar yol."

İnsanlık için hiçbir çıkar yol yoksa -ki bu barbarlığı beklemek demektir- bugün yapılacak tek eylem hiçbir şeyi ciddiye almamak, umurunda olmadan yaşamaktır. Bu nedenle José Hierro "Umurumda Değil" adlı şiirinde bize şöyle seslenir:

"Şimdi mutlu oluruz
umutlar kesilmişken.

Ha kuru yapraklar düşmüş,
ha ak çiçekler açmış,
umurumda değil!
Ha gün doğmuş parlamış,
ha camlardan yağmurlar
ıslık çalmış durmuş,
ha yalan olmuş her şey,
ha gerçek olmuş,
umrumda değil!

Ha gelmiş kurulmuş toprağa
ölümsüz ilkyaz,
ha sönmüş bu yaşam,
umurumda değil!

Türküler sarsa bütün
dünyanın dört yanını,
umurumda değil!"

İşte canım, herkesin José Hierro gibi düşündüğünü düşün! Bu dünyanın değişimi için elimizde hiçbir umut kalmaz. İnsan olması engellenmiş insanın, insanlığa yaklaşabilmesi için, Hierro'nun umurunda olmayan şeylerin bizim umurumuzda olması gerekiyor.

Bireyin mutluluğu üzerine kurulu bütün güzel laflarına rağmen, varoluşçuluğun vardığı yer burasıdır. Var olmanı ama varoluşçuluktan hep kaçmanı dileyerek, seni hüznü bir çocuk gibi öptüm ve kucakladım.

Varoluşçuluğun edebiyat alanında "hazcı bir roman türü" yarattığına örnek olarak da sana bir kitabın eleştirisini gönderiyorum.

BİLMEMEK

”Haz felsefesi, haz duyma üstünceliği olan belirli toplumsal çevrelerin zeki dilidir... Bu dil soyluluk arasında özellikle soylulukla ve bu sınıfın yaşam koşullarıyla sınırlı iken, burjuvazi genelleştirilmiş bir karakter verip onu hiç ayırım yapmadan her bireye sundu. Böylece bu bireylerin yaşam koşulları görmezlikten gelindi ve dolayısıyla teori yavan ve ikiyüzlü bir ahlaki öğretiye dönüştü.”

Karl Marx - Friedrich Engels

Bilmemek, Milan Kundera’nın ülkemizde yayınlanan son romanı. Milan Kundera Çekoslovak kökenli bir yazar. Komünist Partisi üyesi olmuş, 1948’de partiden atılmış, 1975’te Fransa’ya göç etmiş ve Fransız vatandaşı olmuş. Ülkemizde *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* kitabıyla tanınan bu yazarın *Bilmemek* romanı, göçmenlik psikolojisi üzerinden ”varoluşçu romana” ilginç bir örnek sayılabilir.

Varoluşçuluk (existentializm) felsefi, psikolojik bir akım ve bu akımın görüşleri edebiyat alanına da kaçınılmaz olarak yansımıştır. Edebiyatı kendi ideolojisini yaymak için kullanmak her dünya bakış açısının hem hakkı, hem de gerekli olan bir yol. Buna kimsenin itirazı olamaz, ama bu görüşlerin doğruluğuna veya yanlışlığına itiraz olabilir. Son söyleyeceğimi baştan söylersem, bu roman doğru olmayan varoluşçu görüşleri propaganda etmektedir. *Bilmemek* romanını daha iyi anlamak için varoluşçu felsefeyi az da olsa bilmek gerekir. Şimdi varoluşçu bu romanı inceleyebiliriz.

Romanın iki kahramanı var: Birincisi İrena, ikincisi Josef. Her ikisi de Çekoslovakya’dan kaçmışlar, ama aynı ülkeye değil. İrena Fransa’ya, Josef Danimarka’ya gitmiş.

Romanın çok karışık ve aynı zamanda estetik olmayan bir anlatımı var; insanın beyninde edebi bir zevk bırakmıyor. Bu romana, duygulardan çok düşünce üzerine kurulu siyasi bir roman denebilir. Varoluşçuların duygular üzerinde yoğunlaşmamasının nedenini onların felsefi bakışlarında aramalıyız. Bu noktayı daha önce ele almıştım. Romanın karışık anlatımını basitleştirip, olaylar ve düşünceler üzerinde durmaya çalışalım.

Önce İrena’dan başlayalım. İrena, kocası Martin’i yalnız bırakmamak kaygısıyla onun peşine takılmış ve göçmenliği seçmiş bir kadın. Yani kendi seçimiyle değil, kocasının seçimine bağlanarak yurtdışına kaçmış. Martin’i de çok severek evlenmemiş, ev baskısından kurtulmak için Martin’i seçmiş.

Fransa’ya yerleştikten bir süre sonra Martin ölmüş. Dul İrena’nın karşısına İsveçli Gustaf çıkmış. Gustaf evli, iki çocuğu var ve parası olan bir işveren. İrena’nın da iki çocuğu var, ancak o sıradan bir göçmen hayatı yaşamak, temizlikçilik, yaşlı bakımı gibi işler yapmak zorunda. Gustaf ise parasıyla kadınları cezbedebilen, ”yaptığı iyiliklerle” kadınların gönlüne girmeye çalışan biri.

İrena ile birlikte olmak için zengin adam cömert davranıyor; İrena'nın büyük kızına bir ev satın alıyor, diğer kızına da İngiltere'de yatılı bir okul ayarlıyor. Böylece İrena ile birlikte baş başa yaşamının koşullarını hazırlıyor. İrena, Gustaf'ın "karşılık beklemeden" yaptığı bu yardımın karşısında ne yapsın? Yazar da bu soruyu sormuş ve yanıtlamış:

"İrena yaptıklarının karşılığını ona nasıl ödeyebilirdi? Onun karşısında arzusunu ortaya koymaktan başka bir ödül bulamadı."¹⁴⁹

Demek ki İrena ile Gustaf arasında duygulara bağlı bir aşk yok, sadece "temiz bir alışveriş" var. Gustaf'ın "ekonomik iyiliklerinin" karşılığını kendi kadınlığıyla ödüyor. Yazar zaten ikisi arasında yaşanan bir aşk macerasından hiç bahsetmiyor. Şüphesiz ki İrena, Gustaf ile birlikte olduktan sonra daha rahat bir yaşam biçimine kavuşuyor.

1989-1990'da, bürokratik yozlaşmış işçi devletlerinin yıkılmasından sonra, İrena'ya göçmenlik yaşamına son verme olanağı çıkıyor. İrena artık isterse ülkesine dönebilir, yeni gelişen vahşi kapitalizmin kollarında yeni bir yaşam kurabilir. İrena ülkesine dönmek konusunda istekli değil, fakat Gustaf'ın ve çevrenin baskısıyla Çekoslovakya'ya turist olarak gitmeyi kabul ediyor.

Burada bir parantez açmamız gerekiyor: Yazar, kitabın uygun yerlerine anti-komünist kelimeler, düşünceler sıkıştırmayı da ihmal etmiyor. Sık sık "komünizmin yıkılmasından", "komünizmin sönmesinden", "komünizmin çöküşünden" bahsediyor. 1989-1990 dönemindeki yozlaşmış işçi devletlerinin çözülmesini, "komünizm öldü," diye yorumluyor. Yazar, doğmayan şeyin ölmeyeceğini göremeyecek bir ideolojik görüşe sahip. Dünyamız daha henüz komünizmi hatta onun birinci aşaması olan sosyalizmi bile görmedi. Dünyanın gördüğü şey, kapitalizmden sosyalizme geçemeyen yozlaşmış işçi bürokrasisinin başarısızlığıdır. Yazar romanın kahramanlarından birini şöyle konuşturuyor:

"Komünizm inancı artık hiçbir ihtiyaca cevap vermiyor. O derece işe yaramaz hale geldi ki, herkes farkında bile olmadan onu terk ediyor."¹⁵⁰

Gerçekten böyle mi? "Küreselci" burjuva ideolojisinin bizi mahkûm etmek istediği "başka bir dünya mümkün değil" teranelerine inanmamız mı gerekiyor? Yoksulluğun, sömürünün, haksızlığın arttığı bir dünyada, insanal bir dünya için kavga etmek, bu umudun peşinden koşmak, insanlığımızı sınıflı toplumdan geri çekip almak, "insan olması engellenmişin" en büyük görevi değil mi? İsmine ne denirse densin, sınıfsız bir dünyayı hedefleyen bilimsel görüşten başka bizi kurtuluşa götüren bir ideoloji, dünya bakışı var mı? Ya kapitalizmin bize dayattığı zalimliği, çıkarıcılığı kabul edeceğiz, ya da doğruluğu yaşam tarafından ispat edilen, sömürsüz dünyayı amaçlayan devrimci ideolojiyi yeniden ayakları üzerine dikeceğiz. Parantezi kapayıp romana dönelim.

İrena, Prag'a gidip gelmeye başlar, ancak bu ziyaretlerinden zevk alamaz. Annesiyle arası iyi değildir, annesini sevdiği bile söylenemez. Çekoslovakya'ya yolculuklarından birinde havaalanında Josef ile karşılaşır. Josef'i, Martin ile nişanlı olduğu zamanlarda "bir bar gecesinden" tanımaktadır. O eski zamanlarda Josef, İrena'yı baştan çıkarmaya çalışmış, ama İrena, Martin'i aldatmamıştır. Josef de İrena gibi ülkesini turist olarak ziyaret etmektedir ve ülkesine dönmeyi düşünmemektedir. Akrabalarıyla bağları kopmuştur, onlara karşı sevgi de duymamaktadır. Danimarka'da evlenmiş olan Josef, karısının ölümü nedeniyle şimdilik

¹⁴⁹ Milan Kundera, *Bilmemek*, Can Yayınları, s.23.

¹⁵⁰ Milan Kundera, *Bilmemek*, Can Yayınları, s.106.

yalnızdır. İrena'nın Gustaf'ı vardır, ama o da aşka dayanmayan bu birliktelikten bıkmıştır.

İrena, Josef'i gördükten sonra, kendi "özgür iradesiyle" bir macera yaşamayı kafasına koyar. İrena özgür bir varoluşçu olarak şimdi şöyle düşünmektedir:

"Çünkü o erkeğini hiçbir zaman kendi seçmedi. O hep seçilen oldu. Martin'i sonunda sevdi, ama başlangıçta o, annesinden kurtulmak için bir fırsattı. Gustaf ile olan macerasında, özgürlüğü bulduğunu sanıyordu. Ama bunun Martin ile olan ilişkisinin bir çeşitlemesi olduğunu şimdi anlıyor.

(...)

Minnet duygusuna yatkın olduğunu biliyor; bununla hep en büyük erdemi olarak övünmüştü; minnet emrettiğinde, bir aşk duygusu itaatkâr bir hizmetçi gibi koşma geliyordu. Martin'e içtenlikle bağlıydı, Gustaf'a içtenlikle bağlıydı. Ama bunda gururlanacak ne vardı? Minnet duygusu, sadece zayıflığın, bağımlılığın bir başka adı değil miydi? Şimdi istediği hiçbir minnet duygusu olmaksızın aşk! Ve böyle bir aşkın bedelinin cüretkâr ve çok tehlikeli bir eylemle ödenmesi gerektiğini biliyor. Çünkü, aşk hayatında, asla cüretkâr olamadı, hatta bunun ne anlama geldiğini bile bilmiyordu."¹⁵¹

Görüldüğü üzere, İrena geçmiş yaşamından pişman. Seçimi eskiden kendisinin yapmadığını, artık kendisinin özgürce seçim yapabileceğini düşünüyor. Oysa İrena bilmiyor ki, geçmişte de seçimi yapan kendisiydi, şimdi de seçimi yapan kendisi. Bu seçimi içinde yaşadığı koşulları düşünerek yapmıştı. Ne o zaman ne de şimdi özgürdü. Şimdi sadece farklı olarak "özgür olduğu sanısına" kapılmıştı. Göçmenlik yaşamı boyunca yanlış olarak öğrendiği şey, Fransa'da "özgür bir kadına" dönüştüğüydü. Erkekegemen toplumda kadının özgürlüğünün, kendini cinsel olarak başkasına "özgürce sunmaktan" başka bir anlama gelmediğini anlamamıştı İrena. İrena'nın "özgür kadın" imajından o kadar başı dönmüştü ki, "minnet duygusu olmayan aşk" istiyordu şimdi.

Minnet, yapılan bir iyiliğe karşı memnuniyet duyma hissidir. İrena'nın artık bu duyguya ihtiyacı yok! Halbuki çıkarıcı bir dünyanın ortasında, iki insanın birbirine karşı duyduğu minnet, vefa duygusu çok önemlidir. Bir insanı sadece minnet duyduğu için, borcunu ödemek amacıyla sevmek ne kadar yanlışsa, bir insanı bilerek, anlayarak sevdikten sonra, minnet duygusunu korumak da o kadar doğrudur. Minnetsiz, vefasız bir sevgi, çıkarları kollayan, uzun süreli olması istenmeyen bir sevgidir. Kapitalizmin övdüğü aşk da vefa duygusu olmayan aşk değil mi? Yalnızca cinselliğin değiş tokuş edildiği aşkın, minnete, vefaya ihtiyacı yoktur zaten. Kimse kimseye borçlu kalmaz. Bir mal verilmiştir, karşılığında da bir mal alınmıştır. Hesabın toplamı sıfırdır. İşte "özgür" İrena'nın özlediği minnetsiz aşk, böyle bir aşk!

İrena, Gustaf'la yalnızca ona karşı minnet duyduğu için birlikte olmuştu ve yanlış yapmıştı; minnetin karşılığını kendi bedeniyle ödemişti. İrena şimdi diğer uca savrularak, minnet duygusunu hayatından silerek daha büyük yanlış yapıyor.

İrena: "İlk defa hayatımın efendisi oldum,"¹⁵² diye düşünüyor. Yine bilmiyor ki, kapitalizmde çoğunluk, özellikle kadınlar "kendi hayatlarının efendisi" olamazlar. Sınıflı toplum, burjuvaların ve erkeklerin efendiliğinden başka efendiliğe izin vermez.

Her neyse, İrena'nın "minnetsiz aşk" macerasını anlatmaya devam edelim. İrena, Josef'i kaldığı otelden arar ve fazla tanımadığı, insan olarak ne düşündüğünü bile bilmediği bu adamla

¹⁵¹ Milan Kundera, *Bilmemek*, Can Yayınları, s.94-95.

¹⁵² Milan Kundera, *Bilmemek*, Can Yayınları, s.111.

buluşmayı kararlaştırırlar. İçkili bir akşam yemeğinden sonra da otelde sevişirler.

Josef, İrena'nın cinsel tadını aldıktan sonra aynı gün Danimarka'ya geri dönecek. İrena ile "minnetli bir aşk" yaşamaya hiç niyeti yok. Josef, İrena'yı tanıdığı ilk "bar gecesini," hatta İrena'nın ismini bile unutmuş. "Minnetsiz aşk" isteyen ve dolayısıyla Josef'i suçlamaya hakkı olmayan varoluşçu "özgür" İrena, Josef'e kızgınlıkla bakarak şimdi şöyle konuşuyor:

”

- Bana hiç isimle hitap etmedin. Sen beni tanımıyorsun.
- Ne?
- Biz nerede tanışmıştık! Ben kimim?

(...)

- Sen benim kim olduğumu bilmiyorsun! Sen yabancı bir kadını tavladin! Sana kendini sunan yabancı bir kadınla seviştin! Bir yanlış anlamayı istismar ettin! Bana bir orospu gibi sahip oldun! Ben senin için bir orospuydum, meçhul bir orospuydum, meçhul bir orospu!

İrena kendini yatağa attı ve ağlıyor.”¹⁵³

Eklenecek söz yok! Gerçek, İrena'nın tam söylediği gibidir. Varoluşçu düşünce, bu sonuçta bir olumsuzluk görmez. Çünkü, İrena ve Josef "özgür" iki insan olarak tercihlerini yapmıştır ve her seçimin sorumluluğu bu tercihi yapana aittir. Erkekegemen toplumun, insan bilincini çarpık hale getiren kapitalizmin ödemesi gereken bir fatura yoktur.

* * *

İrena "minnetsiz bir gecelik aşkını" yaşarken, başka "minnetsiz bir aşk" da aynı zamanda yaşanıyordu. Yazar, hüsrana uğramış İrena'nın "özgür" aşkını, başarıya ulaşma şansını içinde taşıyan varoluşçu "özgür" bir aşkla tamamlamak istemiş.

Olayın geçtiği dönemde İrena, annesi ve Gustaf aynı evde kalmaktadır. İrena, Josef'in kollarında zevkten kıvranırken, İrena'nın annesi evde yalnızdır ve müzik eşliğinde banyosunu yapmaktadır. Gustaf eve gelmeden önce, İrena'nın annesi kurulanıp, bornozunu giymiştir. Gustaf eve geldikten ve İrena'nın eve geç döneceğini öğrendikten sonra, birdenbire erotik bir sahneyi yazar gözlerimizin önüne getirir: İrena'nın annesi bornozuyla dans ederken, Gustaf'ı elinden tutup aynanın karşısına götürür ve onun da dans figürlerine uymasını sağlar. Gerisini yazardan dinleyelim:

“Gustaf elleriyle dans hareketleri yapıyor ve tıpkı anne gibi, bakışlarını aynadaki görüntülerinden ayırmıyordu. O an annenin elinin organına konduğunu gördü.

(...)

Anne, gözünü aynadan ayırmadan, nihayet elini çekiyor ama hemen arkasından pantolonunun içine sokup çıplak organı parmaklarının arasına alıyor. Organ dikleştikçe dikleşiyor ve anne, dans hareketlerine devam ederek ve aynaya bakarak, o çınlayan alto sesiyle hayranlığını haykırıyor: ‘Oh, oh!’ Bu gerçek olamaz, bu gerçek olamaz!”¹⁵⁴

İrena'nın annesi ve Gustaf doyasıya sevişirler. Duyguların hiç işe karışmadığı bu "minnetsiz aşk"dan ikisi de memnundur. İrena'dan farklı olarak annesi, "varoluşçu aşkın" pişmanlığını duymadan, gerçek bir varoluşçu gibi konuşur, Gustaf'a der ki:

¹⁵³ Milan Kundera, *Bilmemek*, Can Yayınları, s.127-128.

¹⁵⁴ Milan Kundera, *Bilmemek*, Can Yayınları, s.126.

“Biz güçlüyüz, sen ve ben. We are strong. Ama aynı zamanda iyiyiz, good, kimseye bir kötülük yapmayacağız. No body will know. Hiç kimse bir şey bilmeyecek. Sen özgürsün. Ne zaman istersen yapabilirsin. Ama, mecbur değilsin. Benimle özgürsün. With me you are free!”¹⁵⁵

Tabii ki, İrena’nın annesi de sözde özgür; erkeğin isteklerine öncelik ve başatlık tanıyarak, onun yeni metresi olmayı kabul ederek. Gustaf ise, İrena’da bulamadığı özgürlüğü, onun annesinde bulduğunu düşünüyor artık. Gustaf’ın düşünceleri şöyle:

“İçini bir huzur duygusu sarıyor; hayatında ilk defa, cinsellik her türlü tehlikenin dışında, her türlü suçlamaların dışında, tasaların dışında yer alıyor; onun bir şeyle uğraşmasına gerek yok. Onunla uğraşacak olan aşk, hep istediği ama asla sahip olamadığı gibi bir aşk; huzur-aşk, unutuş-aşk, firar-aşk, aldırılmazlık-aşk, anlamsızlık-aşk.”

İşte, sadece hayvanların yaptığı gibi cinselliğe dayanan bu ilişkiye, Gustaf “aşk” diyor. Bu varoluşçu aşk, erkekegemen toplumun ve onun efendilerinin özlemini duyduğu “aşk”tır. Yalnızca ismi, etiketi “aşk”tır; gerçekte ise, kadının cinsel organını meta olarak sunmasıyla oluşmuş hayvani bir ilişkidir. Minnet, vefa duygusu, herhangi bir sevgi duygusu gerektirmeyen bu hayvani ilişkide, erkek malın zevkini çıkarır, huzura erişir, kolayca unutur, kolayca firar eder, karşısındaki insana insan olarak aldırılmaz.

Ben bu romanın karakter kahramanları olan ne İrena’ya, ne Josef’e, ne Gustaf’a, ne de İrena’nın annesine, insan olarak bir sevgi duydum; iğrenç geldiler bana. Sen onları sevebildin mi?

¹⁵⁵ Milan Kundera, *Bilmemek*, Can Yayınları, s.129.

- XVIII -

Yüreğimin içi, canım,

Nostalji yani geçmişe duyulan aşırı özlem iyi bir şey mi? Bugünlerde bu soruyu çok düşünüyorum; kolay bir yanıt veremiyorum. Eğer insan geçmişte mutlu şeyler yaşamışsa, hayattan alabildiği kadar zevk almışsa, bu günlerini yeniden istemesinin ne kötülüğü olabilir? Kötülük şurada: Bu nostalji bugünkü ve yarınki hayatın yerine oturursa -ki çoğu zaman öyle olur- insan sadece geçmişte yaşar; zaman tünelinden geçip bugüne, ileriye doğru uzanamaz.

Anılarıyla, geçmiş yaşantısıyla övünüp duran ve bunlarla yaşayan insanlar vardır. Hatıralara değer vermek yanlış mı? Anıları hatırlamak hoş bir şeydir, ama anılardan bir dünya kurmak kötüdür. Çünkü nostalgik dünyada yaşamak, insanın bugün ne yaptığıının, nerede olduğunun üzerini örter; geçmiş yaşamı, gerçek somut yaşamın yerine koyar.

Geçmişte bireysel olarak olumlu şeyler yapmış, ancak bugün olumsuz şeyler yapan insanın nostaljisi ayrıca tehlikelidir. Bu insanlar toplumun karşısına olumlu nostaljileriyle çıkarlar ve insanları yanıltırlar. Biz, insanları değerlendirirken bugünkü konumlarına bakmalıyız. Geçmişte kahraman olan bugün bir sülük olabilir. Geçmişte ölümü göze alarak insanlık için direnen, bugün burjuva sisteminin savunucusu olabilir. Dün solcu olan bugün dönek olabilir. Tarihi şöyle bir karıştırdığımızda, karşımıza birçok dönek çıkar. Geçmişte insanlığın kurtuluşunu hayatının amacı yapmış, ama sonradan burjuva dünyanın ufak çivisi olmuş birçok insan...

Geçmiş olumlu zamanı kişisel olarak pazarlamak da doğru değildir. Kahramanlıklar satılabilir, fakat insanın kendisini küçültmesi sayesinde. Buna tenezzül edenler kendini alçaltan alçaklardır.

Bir de tersi durum vardır; geçmişte yaptığı olumlu şeylerden nefret edenler, pişman olanlar veya pişman olmadığını söyleyerek geçmişi tümüyle olumsuzlayanlar. Bunlarla da yolumuz ayrıdır. Biz geçmiş tarihimize eleştirel gözle bakarız, yaptığımız yanlışları bir daha yapmamak üzere bugünkü kavgamıza devam ederiz. Geçmişini inkâr eden kendini inkâr eder. Biz onlardan değiliz.

İnsan toplumsal kavga içinde yorulabilir, ancak kendisine ve geçmişine saygısı kalmışsa köşesine çekilip oturmalıdır. Bu tür insanları anlayışla da karşılayabiliriz, hatta onlara geçmişte yaptıkları olumlu şeyler için vefalı davranırız. Ama hem yorgun bahçıvan olup, hem de eskiden yetiştirdiği güzel çiçekleri tahrip edenlere karşı hoşgörülü olamayız. Çünkü bu yorgun bahçıvanlar yeni filizlerin doğmasını engeller.

* * *

Edebiyat alanında da yorgun bahçıvan yazarlar vardır; bunlar yorgunluklarını insanlara bulaştırırlar, kendi benzerlerini yaratırlar, umutsuzluk yayarlar. Bak, Dostoyevski yorgun ve dönek bir bahçıvandır, ama bunu açıkça kabul eder, geçmişinden tümüyle koptuğuna sevinir. İnsan görüş değiştirebilir, ama Dostoyevski cephe değiştirmiştir; ilericilik cephesinden, gericiilik cephesine geçmiştir. "Bir Yazarın Günlüğü" adlı kitabının son sayfalarında bunu anlatır.

Cephe değiştirmemiş, yani dönek olmamış, fakat umudunu yitirmiş, kendi köşesinde oturacağı yerde geçmiş zamanla oynayan, geçmişini pazarlayan, günah çıkararak, yorgun ”geç kalmış bahivanlar” da vardır. Bizim açımızdan konuşursak, ”yıkılan duvarın” altında kalan ve bir daha ayağa kalkamayan insanlardır bunlar.

Canım, balkelebeğim benim,

şimdi sana ”geç kalmış yorgun bir bahıvandan” söz edeceğim. Bu yorgun, geç kalmış bahçıvanı kişisel olarak da tanıdığım için daha rahat yazacağım, ama kişisel duygularımı eleştirimin içine karıştırmamaya çalışacağım.

UMUTSUZ NOSTALJİK BİR YAZAR

”Umutsuzluk, kötülüğün nedenlerini anlamayanlara, çıkaryolu göremeyenlere, mücadele yeteneğinden yoksun olanlara özgüdür.”

V.İ.Lenin

Oya Baydar’ın üç kitabını okudum. Ne içerik, ne de biçim yönünden sevdim. Her üç kitap da geçmiş zamanın didiklenmesi (eleştirilerek dersler çıkarılması demiyorum) üzerine kurulu ve gelecek umuda dair hiçbir şey taşıyor. Ayrıca yanlış siyasi görüşlerin propagandası acemi bir biçimde yapılıyor.

Sana romanların kurgularını ya da özetini anlatmayacağım; gereksiz, sıkıcı bir şey olur. Zevk de almazsın. Bu romanlarda var olan siyasi düşünceleri kısaca özetleyeceğim. Bu romanlar siyasal romanlardır, siyasi olarak da eleştirilmesi gerekiyor.

Önce *Hiçbiryer’e Dönüş* adlı romanın giriş bölümünden başlayayım:

”Bitince, çekip gitmeli. Uzatmalarda gol atma hayaline kapılmadan, sessizce, efendice terk etmeli sahayı. İster bir iklim, bir şehir, ister bir aşk, bir insan, ister bir savaş, bir inanç olsun; yenilince, tüketince direnmemeli.”¹⁵⁶

Yenilince insan bir daha direnmemeli mi? Yenilginin sebeplerini anlayıp yeniden yenmek için sahaya çıkmalı insan. Hatta sahayı hiç terk etmeden, sahanın ufacık bir bölümünde kavga etmeyi bilmeli. Her bitişi yeni bir başlangıç yapabilmeli. ”Hiçbiryer’e” değil, aynı belli yere, belli amaca dönmeli insan. Yılgınlık, terk ediş, yeniden başlamanın tüm olanaklarını ortadan kaldırır çünkü.

”Bir şeylere inandığımız, inançlarımız uğruna her şeyi göze alıp savaştığımız dönemlerde güzel insanlardık, huzurluyduk, mutluyduk, böyle boşlukta değildik. Benim tepkim, belki de treni kaçırmış olmaktan, artık inançlara ve savaşa dönemeyeceğimi bilmekten doğan bir tepki.”¹⁵⁷

Bak bu doğru! Sahayı bırakıp giderken insan, inançlarını da bırakır ve bir daha oraya, kavgaya eskisi gibi dönemez. En iyi ihtimalle, nostaljik amaçla inancını koruduğunu söyler, ama hiçbir zaman inanarak savaşıamaz.

”Ama ütopyamız güzeldi, namusluydu, hayatımız onunla anlamlıydı; demek ki doğrudu.

(...)

Daha doğrusu, eskiden kendimi, kendimizi, her şeye; tarihe, topluma müdahale edebilecek güçte görürken, şimdi seyirciyim ve bu bana acı veriyor.”¹⁵⁸

Ütopya doğru ama kahramanın savaşacak gücü yok! İnsan eyleminin tarihi değiştirebileceğine olan genel inanç hâlâ var, fakat bunu eyleme dönüştürecek direniş ruhu yok! Eskiden oyuncu,

¹⁵⁶ Oya Baydar, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.14.

¹⁵⁷ Oya Baydar, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.38.

¹⁵⁸ Oya Baydar, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.140.

şimdi seyirci! Gözlerinin önündeki haksızlıklara sadece seyirci olarak bakıyor; yorgun bir seyirci.

”Kederimizi fazla abartmayalım; ama haklısın, hiçbirimizin dönebileceği bir yer yok. Yeniden başlamak için de artık çok geç. Yaşlanmak denilen şey bu olsa gerek.”¹⁵⁹

Dönülebilecek, hatta hiç bırakılmaması gereken yer belli, fakat kahramanımız oraya dönmek istemiyor; ”Hiçbiryer’e”, yani boşluğa dönüyor. Nedeni, yeniden başlamayı geç buluyor. Ayrıca yaşlandığını hissediyor, ”devrimci emekli sandığı” da yok(!)

Roman kahramanımız, kız arkadaşının genç çocuğuna soruyor: ”Peki sen canım, sizler, arkadaşların?.. Sizler aşka ve devrime inanmıyor musunuz?” Çocuğun yanıtı ise şöyle:

”Bu da nereden çıktı! Garanti, annem bizleri böyle anlatmıştır. Ama yanlış işte. Aşk bir yana bırakalım, devrim deyince siz ne anlıyorsunuz? Bir sınıfın bir başka sınıfı... falan filan... Bakın şu değişen dünyaya! Yaşananlar, yaşadıklarımız devrimin ta kendisi değil mi?”¹⁶⁰

Kahramanımız aldığı yanıtı memnun:

”Haklısın, diyor yavaşça. Yirminci yüzyıl sona ermek üzere. Yeni bir çağ açılacak. Belki devrim çoktan başladı sürüyor da bizler farkında değiliz.”¹⁶¹

Genç çocuk aşka inanıyor, ancak devrime inanmıyor. Burjuva sınıfın, emekçi sınıfın üzerinde diktatörlük kurduğunu ve bunun devrilmesi gerektiğini kabul etmiyor. Şu anda yaşananları (herhalde ”küreselleşme” denen şeyi) devrim olarak görüyor. Roman kahramanı da ona hak veriyor. O da ”belki de başlamış devrimin” farkında olmadığından hayıflanıyor. Yazar hangi devrimden bahsediyor? Yıkılıştan sonra yaşanan süreç, karşı-devrim, gericilik döneminden başka ne ki? Genç çocuk yanlış düşünüyor, bizim yorgun kahramanımız da onu destekliyor.

Kahramanımız bir kahveye gidiyor, orada Enternasyonal marşı çalıyor. Kendi kendine söyleniyor:

”Kavgamızın sonuncu kavga olduğuna, tarihin sonuna doğru yaklaştığımızı, bunun bir ütopya değil, bilimsel bir gerçek olduğuna inanırdık. Görevimiz, tarihin ileriye doğru akışını kolaylaştırmak, hızlandırmaktı. Bu çürümüş, köhne düzeni işçi sınıfı yıkacak, yeni bir dünya kuracaktı.

(...)

Mutlak doğrular vardı. Ben bu mutlak doğrulardan o zaman da kuşku duyardım, bir şeylerin aksadığını sezerdim, ama hemen ardından, bu mutlak doğrulardan değil, kendi imanımın kuşkulandım.”¹⁶²

Bu sözleri dikkatlice okuyunca, kahramanımızın eskiden savunduğu şeylere aslında inanmadığı ortaya çıkıyor. Böylece, ”ütopyamız doğrudu” gibi laflarının anlamı da ortadan kalkıyor. Özünde ne yazarımız, ne de onun kahramanı ütopyaya inanıyor. Namus borcuna savunulan sözde bir ütopya var.

¹⁵⁹ Oya Baydar, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.142.

¹⁶⁰ Oya Baydar, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.149.

¹⁶¹ Oya Baydar, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.149.

¹⁶² Oya Baydar, *Hiçbiryer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.161.

Roman kahramanının (yazar desek de yanlış olmaz, çünkü çizilen karakterle yazarın görüşünün aynı olduğu o kadar belli ki) yanlış bulduğu noktalar neler? Bir tanesi şu:

”Belki yanlışımız daha derindeydi; ilerlemeyi insanlığın mutlak kaderi saymaktaydı. İnsanı ve dünyayı değiştirmek için verilen iktidar savaşındaydı, iktidar olgusunu mutlaklaştırmaktaydı.”¹⁶³

İnsanlığın önünde ”ya barbarlık, ya sosyalizm” ikileminin olduğu açıktır. Bunu yıllarca önce Engels, sonra da Rosa Luksemburg, Ernest Mandel söyledi. Yozlaşmış Sovyet işçi bürokrasisinin teorisi bu ikilemi tekleştirdi, yazarımızın inandığı da bu teoriydi, Marksizm değil. Bunu geçelim. Daha önemlisi, şimdi moda oldu, sosyalistlerin iktidara önem vermemesi gerektiği söyleniyor. Bunu anlamak gerçekten mümkün değil! Burjuva toplumu radikal biçimde değiştirmek isteyen her siyaset iktidarı almak ister. İktidar, kurulacak yeni düzenin temel sorunudur. O olmadan köklü değişim olmaz. Yazar herhalde evrimci gelişmeyi istiyor. Ama burjuva partilerine bakın, onların temel sorunu iktidar değil mi? Bu saçma görüşü eleştirirken utanıyor insan. Kahramanımız bir sonuca varıyor, dilinin altındaki baklayı tamamen çıkarıyor:

”89’da Berlin duvarı yıkıldığında, bir sürü yanlış yüzünden belirsizleşmiş, kirlenmiş, inandırıcılığını yitirmiş ütopyamıza yaklaşabileceğimizi; tartışmasız tabuları sorgulayarak yanlışları düzeltebileceğimizi sanmıştım. Yeni bir dönemin, yeni bir arayışın başlayacağına inanıyordum.

(...)

Sonra bir gün, bir çağın kapandığını, noktanın konduğunu anladım.

(...)

Bunu anladığım zaman, mekândaki sürgünüm, zamanda sürgüne dönüştü. Bu sürgünün sonsuz ve çözümsüz olduğunu fark ettim.”¹⁶⁴

Demek artık düzeltilecek bir ütopya yok! Düzeltilecek bir yanlış da yok! Peki ne var? Sonsuz ve çözümsüz bir sürgün. Eğer insanlığın önünde barbarlık gibi bir tehlike varsa, umutsuzluğu yenip ona karşı kavga etmek gerekmiyor mu? Böyle bir amaç yok, çünkü yazar da, onun yarattığı kahraman da güçsüz, yorgun. Yapılacak tek şey barbarlığın gelmesini beklemek oluyor. O zamana kadar da, ”sonsuz ve çözümsüz” sürgün hayatını yaşamak gerekiyor. Ama boş durmak olmaz. Kahramanımız yenilginin, boyun eğişin sığınağına çekiliyor, çiçeklerini yetiştiriyor:

”Hepimiz yenildik. Burası, bu ada, isyanın ve yenilginin anıtmezarı değil; boyun eğişin sığınağı, ütopyanın hiçbirer’e dönüştüğü son nokta.

Burada ne kadar mı kalacağım? Bilmiyorum. Belki izim bulunana, belki de sonsuza kadar. Şimdilik sevgiyle, özenle güllerimi buduyorum; renk renk kasımpatıları, yıldızlar, sardunyalar yetiştiriyorum.

(...)

Geç kalmış bir bahçıvanım ben.”¹⁶⁵

Oya Baydar doğru, ama eksik söylemiş: Geç kalmış, yorulmuş bir bahçıvansın sen!

¹⁶³ Oya Baydar, *Hiçbirer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.177.

¹⁶⁴ Oya Baydar, *Hiçbirer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.224.

¹⁶⁵ Oya Baydar, *Hiçbirer’e Dönüş*, Can Yayınları, s.228,229.

Oya Baydar'ın, *Sıcak Külleri Kaldı* romanı ile devam edelim. Bu roman da diğeri gibi yenilmişliğin yılmışlığı üzerine kurulu. Romanda bir tane bile direnmeye devam etmek isteyen, yanlışlardan öğrenerek yeniden kavgaya atılmak isteyen karakter yok. Romanın hemen girişinde araya sıkıştırılmış bir Nâzım eleştirisi (küfür de denebilir) var:

"O sırada Nâzım hasta, belki de iktidarsız. Vera onu aldatıyor, Nâzım da biliyor bunu. Üstelik, komünistliğine falan bakma sen, Nâzım feodal adam, Türk erkeği."¹⁶⁶

Eleştirinin bilimselliğini gördünüz mü? Nâzım'ın iktidarsız olduğunu onunla yatan bilir, biz bilmeyiz. Vera konusunu da bilmiyoruz. Ama şunu biliyoruz: Bu türlü dedikoduları yazmakla yazarımız ne kazanıyor? Elindeki bir belgeye göre mi konuşuyor? Hayır, öyle bir şey yok, ama şöyle bir şey var: Nâzım'ı küçültmeye, aşağılamaya çalışıyor. Çamur atıyor, herhalde izi kalır, diye düşünüyor. Nâzım'ın düşmanlarını sevindiriyor.

Romandaki tiplerin görüşlerine bakalım. En büyük kahraman hayıflanarak kendine acıyor:

"Sosyalizmin yıkılan duvarlarının enkazı altında kalmış Ömer'in tükenişini, Mehmet'in yorulmuş, tekleyen kalbini, bir daha geri gelmeyecek gençliğimizi, umutlarımızı, inançlarımızı nasıl yitirdiğimizi...

(...)

Uzun bir yolun, başlangıçta güçlü, dirençli, umutlu; sonunda yorgun ve kederli yolcularıydık. Bir arada aynı yöne doğru yürümeyi çoğunlukla başaramadık. Ayrıldık, dağıldık, yolumuzu kaybettik."¹⁶⁷

Sosyalizm için kavga ederken gençliğini harcadığını düşünüyor kahramanımız. Umutlarını, inançlarını yitirdiğini, yorgun ve kederli olduğunu, yolunu kaybettiğini söylüyor. Burada tek şey doğru. Yolunu kaybettiği. Belki de bu da doğru değil, çünkü şu anda yürüdüğü yer de bir yol.

Yazar bu romanında Marksizmin temel ilkelerini de ateş sahasına sokuyor; boyundan büyük işlere kalkışıyor. Bir karakterini şöyle konuşturuyor:

"Ben artık yaşımı başımı yeterince aldım. Deliler özgürlüğüm var benim. Evet proletarya diktatörlüğünün reddi bu dediklerim. Bütün diktatörlükleri, en azından teoride reddetmeden özgürlüğe nasıl varabiliriz? Halkın yarısını kesip biçip öteki yarısının özgürlüğünü, mutluluğunu sağlayacaksak, yokum ben bu işte.

(...)

Her şey iktidar için yapılıyor. Baba Marx'ın öngördüğü uygarlık çağına ise, iktidar kavramı, iktidar mücadelesi, iktidar tutkusu her alanda sona erdiğinde varacağız."¹⁶⁸

Marksizm dönüklerinin, revizyonistlerinin savunduğu bu görüş hiç de yeni değil. "Avrupa komünizmi" taraftarları çok önceleri bunu söylemişti. Sınıf mücadelesini iktidara, işçi sınıfının erkine bağlamayan kişi anti-Marksisttir. Hiç kimsenin Marksist olma zorunluğu yok, ama yine de bunlar Marksizm etiketinden vazgeçmezler. Sonra, işçi sınıfının iktidarı, halkın yarısını kesmek midir? Bunu nerede okudunuz? Yozlaşmış Sovyet işçi bürokrasisinin bir dönemine ait

¹⁶⁶ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.23.

¹⁶⁷ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.187-188.

¹⁶⁸ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.219-220.

vahşetinden bahsediyorsanız, bu suçu onun hanesine yazmak gerekir; Marksizmin tarafına değil. Eski Sovyetler Birliği yöneticilerine haksızlık etmek gerekmiyor, onlar bile halkın yarısını kesmedi. Bakın şu doğru, evet her şey iktidar için yapılacak. İktidar amacından vazgeçtiğinizde şimdi mızımızca yaşadığınız burjuva sistemde hep yaşayacaksınız!

Yazar, romanın başka bir yerinde aynı konuya yine dönüyor. Bu sefer romanın başkahramanı ile onun arkadaşı olan profesör tartışıyor:

”- Her çeşit devletin ve siyasal iktidarın sönmüneceği, ortadan kalkacağı topluma, yani ütopyaya, buyurgan devlet ve bilinen iktidar mekanizmalarıyla nasıl varılır? Araç amaca uygun olmadığı zaman, amaç kayar, aracın uydusu olur, diye üstelemişti.

- Hatırlıyorum. Böyle bir soru sorup seni zora soktuğum için üzölmüşüm sonra. Ama galiba haklıydım. Sistemin yıkılışı beni haklı çıkardı sanırım.”¹⁶⁹

Başkahramanımız haklı çıktığını düşünüyor. Halbuki haklı çıkan, Marksizmin henüz yaşanmamış olan sosyalizm teorisidir. Dejenerasyona uğramış ve yozlaşmış işçi bürokrasisinin savunduğu yoldan, yani tek ölkede sosyalizmi tamamlama yolundan ütopyaya varılamaz. Çünkü Marksizm, dünya devrimi yolundan ütopyaya varmayı savunur. Tek ölkede devrim yapılabilir, sosyalizmin kuruluşuna başlanabilir, ama bu eksik sosyalizm ancak dünya çapında tamamlanabilir. Yazar, Sovyetler Birliği’nde yaşamış yanlış pratiğı, Marksizmin teorisi gibi sunuyor. Oysa, Marksizmin böyle bir görüşü yok.

Başkahraman ”iktidar” istemiyor. Ütopyaya iktidarsız nasıl varacaklarını ise bir türlü öğrenemiyoruz. Bence bunların ütopyası olmadığı için böyle bir sorunları da yok. Bunu da şuradan anlıyoruz:

”Asıl sormamız gereken soru, iktidar gerçekten işçi sınıfında olsaydı bugün geline nokta farklı bir yerde olup olmayacağımız, bence. Sorumun çok temele indiğini ve tehlikeli olduğunu biliyorum, ama yine de sormaktan alamıyorum kendimi. Toplumun en yoksul, en geri bırakılmış sınıfı sosyalizm kuruculuğunu nasıl başarabilirdi?”¹⁷⁰

Açık soruya açık yanıt vermeli: İktidar gerçekten işçi sınıfında olsaydı ve bu iktidar bürokratik dejenerasyona uğramasaydı, dünya devrimi amacından kopmasaydı, bugünkü noktaya gelmezdi. Tersini teorik olarak düşünmek, Marksizme bilimsel çerçevede inanmamak anlamına gelir. Yazarın açıkça söylemediğı düşünce budur. Toplumun yoksul kesiminin sosyalizmi nasıl kuracağına gelince, Marksist kitaplar bunu yazıyor, açsın yeniden okusun! Ayrıca yazarımıza bu soruların ele alındığı *Yıkıntının Tarihi ve Teorisi* adlı kitabımı önerebilirim.

* * *

Romanın kahramanları, ”bu dünyada hiçbir amaç uğruna ölmeye değmez,” diyorlar. Bir dava, bir ütopya için ölmeyi saçma buluyorlar.

””Bir insan ömrünün değeri neyle ölçülebilir ki’ demişti Ülkü. ’Hangi devrim, uğruna ölenlerin yaşamının yerini tutabilir?’”¹⁷¹

¹⁶⁹ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.364.

¹⁷⁰ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.257.

¹⁷¹ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.320.

Önce şunu kaydetmeli: Hiç kimse zorunlu kalmadıkça, ölmeyi veya öldürmeyi istemez. Burjuvazi bile sadistliğinden dolayı milyonlarca insanın kanına girmedi. Burada sınıf mücadelesinin zorunluluk mantığı ve onun sonuçları var. Ne yapalım ki, sınıf kavgası biz istemesek de sınıflar var oldukça sürecek. Bu bir istek sorunu değil, determinizmdir. Bu zorunluluğu anlamayıp, insan hayatı üzerine duygusal sömürü yapmak, sınıf mücadelesinin sonucu gereği "öldürmeyi" gönül rahatlığıyla uygulayan burjuvaziye karşı, ütopyanın savunucularının ölümü göze almamalarını istemek, onların direnmemelerini istemek demektir. Çünkü, direnmek ölüm ihtimalini hep içinde taşır. Gerektiğinde ölümü göze almadan sömürsüz bir dünya için yola çıkılamaz. Faşizmin ölüm sehпalarını kabul etmeden, faşizme karşı dövüşülemez. Evet, zorunlu kalırsa insan, insanal bir dünya için, ezilenler için ölmeyi bilmeli.

Marx'ın dediğı gibi: "...bireyselliğın daha yüksek bir gelişmesi ... insanlar âleminin türleri uğruna, bireylerin kurban edildiğı bir tarihsel süreç içinde gerçekleşebilir ... türlerin bu çıkarları her zaman bireysel çıkarların feda edilmesi pahasına olur..."¹⁷²

Bir dava için ölmeye değmez mi? İspanya İç Savaşı'nda ölenler, 1917 Ekim Devrimi'nde ölenler, Hitler-Mussolini faşizminin barbarlığına karşı direnirken ölenler boşuna mu öldü? Yazarımızın şu yazdıkları iğrençliğin güzel örneğı:

"Birileri size, belki de tam paylaşmadığınız bir amaç gösterir. Sizi ateş hattına sürer; dava uğruna ölmenizi, öldürmenizi ister. Kendiniz için öldüğünüze, öldürdüğünüze inandırır sizi. Dava, insan hayatının önüne geçer. Biz şefler, şefçikler, onları savaşa süreriz. O savaşın kendi savaşları olduğuna inandırırız onları."¹⁷³

Burjuvazinin ağız değil mi bu? Ütopyaları için savaşan, ölümü göze alan insanları "kullanılmış insan" gibi gösteriyor. Yazarın ve kahramanlarının bir dava için yola çıkmaya, insanlara güvenmeye, ölümü göğüslemeye güçleri kalmamış! İnsanlığın özgürlüğü, tek tek bireylerin ölümlelerinden daha önemlidir. Bu fedakâr bireylerin, kendilerini ortaya koymalarının üzerinde yüksелеcektir insanlığın özgürlük davası.

Özgürlük kavgası örgütle yapılır. Özgürlük kavgası tarihine baktığımızda, ölümü göze alanlar sadece örgüt üyeleri değildir. Örgütün yönetim kadroları da ölümü göze almıştır. Örgütlü savaşıma karşı kuşku tohumları ekmek istiyor yazarımız. Örgütlü ölümcül kavgayı, savaşanların kandırıldığı bir oyun gibi görüyor. Oya Baydar'ı, köşesine çekilmiş, geçmiş yaşamlarından pişmanlık duyan, örgütlü kavgaya nefretle bakanların sevmesi bu yüzden olsa gerek.

Sıcak Külleri Kaldı romanının en çok beğendiğim paragrafı şu:

"Benim de epeyce eski solcu şehir kaçkını var tanıdığım; burada bile var. Bir bölümü kendisiyle barışık ve yeni yaşamından mutlu; ama çoğu, sığındıkları sanal adacıklarda insanlardan çok kedilerle, köpeklerle ilgilenerek, insanlara küfredip hayvanlara sarılarak, geçmişlerine ağlayıp dünyaya küserek tüketiyor günlerini."¹⁷⁴

¹⁷² Karl Marks-Friedrich Engels, *Nüfus Sorunu ve Malthus*, Sol Yayınları, s.154.

¹⁷³ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.322.

¹⁷⁴ Oya Baydar, *Sıcak Külleri Kaldı*, Can Yayınları, s.430.

İşte sayın yazarımız, sen böyle adamları ve kendini anlatıyorsun bizlere. Ama biz onlardan olmak zorunda değiliz, hiçbir zaman da olmayacağız.

* * *

Kızıl kalpli sevdiğim benim,

Oya Baydar'ın romanları hakkında yazdıklarımı, benimle aynı kızgınlığı duyarak okuduğunu biliyorum. Sana bu yazımı başka bir yazardan söz ederek bitirmek istiyorum. 1902-1968 yılları arasında yaşamış Amerikalı bir yazardan, John Steinbeck'ten. Onu, Oya Baydar ile karşılaştırmak doğru olmaz, çünkü o, "edebiyatı" hakkını vererek yapanlardan. Her konuda bizim gibi düşünmese bile, bize yakın biri. Onun şu görüşlerine bakarsan bunu anlayacaksın:

"İnsanlar haklarının yenmesine göz yumuyormuş gibi göründükleri zaman isyana hazırlanıyorlardır mutlaka.

(...)

Kendi memleketimde olsun, başka yerlerde olsun, nerede görürsem göreyim, her türlü baskılara ve zorlamalara karşı ayaklanırım. Benim isyanım samimidir. Bir kafa şişirme seansından sonra otomatların bir ağızdan tutturdıkları nakarat değildir bu.

(...)

Polis ve zora dayanan rejimlerden hiçbiri uzun zaman yaşayamaz. Bense işte bu ihtilal davasının hizmetine verdim kendimi. İnsanoğlunun düşüncesi hür olmalıdır. Olacaktır da."¹⁷⁵

John Steinbeck, *İnsanlar ve Fareler* adlı romanı ile tanınır. Bu romanda iki tarım işçisinin başından geçenler anlatılır. Sana bu romandan değil, başka bir romanından bahsedeceğim; romanın adı *Bitmeyen Kavga*. Bu roman, Oya Baydar'ın "bir dava için ölmeye değer" görüşüne tezat oluşturuyor. Bu roman gösteriyor ki, bir dava, ütopya için ölünür. Bu kitabı mutlaka okumalıyız ve genç nesillere okutmalıyız.

Romanın tümünü özetlemeyeceğim. Sadece bir sahneyi senin gözlerinin önüne getirmek istiyorum. Romanın iki büyük kahramanı olan Mac ve Jim, işçileri örgütlemek ve greve götürmek üzere örgütleri tarafından bir bölgeye gönderilirler. Grev başlar, tabii ki patronların ve polisin baskısıyla karşılaşırlar. Bu arada greve destek vermek için gelen Joy adlı arkadaşları, işçilerin gözü önünde öldürülür. Mac'ın bu ölüm olayına yaklaşımı şöyledir:

"Birisinin öbür insanların kurtuluşu için kendini gözden çıkarması gerek. Eğer birçok insanın yaşamını kurtaracaksa, bir kişinin kendini feda etmesinde ah vah edecek bir durum yoktur."¹⁷⁶

Steinbeck bize, Oya Baydar gibilerinden farklı olarak, insanlığın özgürlüğü için ölümü göze almanın gerekliliğini öğretir. Romanın en dokunaklı bölümü, ölen Joy için işçilerce düzenlenen cenaze törenidir. Joy'un tabutu alana getirilir. Sonrasını Steinbeck'in kaleminden okuyalım:

"Gel Mac. Sen anlat onlara bu adamcağızı.

Mac irkildi, bir çırpıda kerevetin üstüne sıçradı. Omuzları bir boksörünkü gibi durmadan oynuyordu:

¹⁷⁵ John Steinbeck, aktaran Seyit Kemal Karaalioğlu, *Dünya Edebiyatçıları Sözlüğü*, s.512,513.

¹⁷⁶ John Steinbeck, *Bitmeyen Kavga*, Ada Yayınları, s.195.

'Elbette anlatırım,' diye coşkuyla bağırdı. 'Ölen arkadaşın adı Joy'du. O bir komünistti! Anladınız mı? Bir devrimciydi. Sizin gibi insanların aç açık kalmamasını, başlarını sokacakları bir yuvaları, ıslanmadan yatıp kalkacakları bir yerleri olmasını isteyen bir adamdı. O kendisi için hiçbir şey istemedi. O bir komünistti!'

Mac bağırdı:

'Bu arkadaşın ne olduğunu anladınız mı? Hükümete göre pis bir eşkiya, tehlikeli bir adamdı. Bilmem yüzünü görmüş müydünüz, bütün kemikleri kırılmıştı. Komünisttir diye ellerine geçirdikleri yerde dövmüşlerdi polisler. Elleri kırıktı. Çenesi de kırıktı. Bir seferinde grev kırıcı işçilerin işyerine girmemesi için savaşırken çenesi kırılmıştı. Onu hapishaneye attılar. Sonra doktor gelip baktı. 'Ben alçak bir kızılı tedavi edemem' dedi. Böylece Joy kırık çeneye yüzüstü bırakıldı. Evet, tehlikeliydi o, çünkü sizin gibi insanların karınları doysun istiyordu.'

Sesi gitgide yumuşuyor, gözleri tecrübeli bir adamın bakışıyla kalabalığın üstünde geziniyor, yüzlerin kasıldığını, sözlerini işitebilmek ve tek kelimesini bile kaçırmamak için dinleyicilerin öne doğru eğildiklerini görüyordu. Ansızın:

'Onu tanıyordum,' diye bağırdı. 'Sizler onun için ne yapacaksınız? Çamurlu bir çukura atıp üstünü toprakla örtecek ve sonra unutacak mısınız?'

Kalabalığın içinde bir kadın hıçkırmaya başladı.

Mac bağırdı:

'Sizler için savaşıyordu o! Unutacak mısınız onu?'

Kalabalığın içinden adamın biri bağırdı:

'Hayır, namusumuz hakkı için unutmayacağız!'

Mac biraz daha yüklendi:

'Onu öldürdüler, siz boynunuzu büküp seyirci mi kalacaksınız?'

Bu kez koro halinde:

'Ha-yırrr!'

Mac'ın sesi aynı uyumla bir kez daha çınladı:

'Onu çamurlu bir çukurun içine atıp unutacak mıyız?'

'Ha-yırrr!''¹⁷⁷

Bir tanem,

Mac'ın bu konuşmasını ne zaman okusam, tüylerim diken diken olur. Kendisi için asla bir şey istemeyen Joy gibi insanlara minnet duygum artar. Onların ölümlerine kardeşim ölmüş gibi üzülürüm, ama hayatın bitmeyen kavgasının bu acı sonucu önünde boynumu bükürüm; kişisel kini değil, sınıfsal kini bilirim.

¹⁷⁷ John Steinbeck, *Bitmeyen Kavgı*, Ada Yayınları, s.219.

- XIX -

Kara gözlüm,

Sana bu mektupta Gogol'dan bahsetmek istiyorum. Onun hakkında senin yazdığın değerlendirme bana çelişkili geldi. Gogol'ü devrimci görüşleri olan bir yazar gibi değerlendirmişsin. Onu o kadar yüceltmişsin ki, Gogol, o dönemdeki Çarlık Rusya'sının yıkılmasını isteyen ve bu doğrultuda eylemde bulunan bir yazar sanki. Gogol'ün uzun yıllar yurtdışında bulunmuş olmasını Çarlığın baskılarına bağlamışsın. Gogol "Çarlık düzeniyle hiç uzlaşmamış, bu düzeni hep eleştirmiş bir yazardır," diyorsun.

Bu görüşlere katılamıyorum. Yanlış anlama! Gogol'ün yazarlık kabiliyetini beğenmeni eleştirmiyorum, çünkü Gogol'ü yetenek bakımından, kullandığı realist ölçütler yönünden ben de beğeniyorum, ama onun görüşlerinin devrimci olduğunu iddia etmek, onu Çarlığın uzlaşmaz hasmı olarak göstermek doğru değil.

Gogol'ün 1809-1852 yılları arasındaki bütün hayatı incelendiğinde, Puşkin'in etkisi altında kaldığı dönemde bile, Çarlık sistemiyle kopuştuğunu söyleyemeyiz. Gogol'ün son dönemi ise felakettir; Çarlığa ve kiliseye iyice boynunu eğmiştir.

Derdimi daha açık anlamamı istediğimden, onun eserlerini ve görüşlerini benim bakış açımdan ele almak istiyorum.

* * *

Gogol'ün öykü, roman, tiyatro alanındaki eserlerini okuduğumda, ondaki tasvir gücü, anlatımındaki hilesizlik, açıklık, beni hep etkilemiştir. Kendi doğduğu topraklar olan Ukrayna'nın dağlarını, ovalarını, ormanlarını, hele Ukrayna'nın gecelerini, onun gibi güzel betimlemek her yazara nasip olmaz. Okuyucu anlatılan yerleri görür gibi olur.

Gogol'ün öykülerini saymazsak, onun ilk kendini tanıtan eseri 1836 yılında yazdığı "Müfettiş" adlı komedyasıdır. Rusya'da halkın yaşamını edebiyata sokan bu eser, edebi olarak bir harikadır.

Rusya devleti içinde yaşanan rezaletleri, rüşveti, düzensizliği gösteren bu yapıt hem devlet memurlarına alaycı bir eleştiridir, hem de Çarlığın bu karmaşadan kurtulması için sisteme bir uyarıdır; devletin düzgün işlemesi temennisidir. Gogol bu eseri, Çar'ı eleştirmek için yazmamıştır. Çar'ın emri altındaki memurların, Çarlık düzenini nasıl istismar ettiğini göstermek istemiştir. Bunu da başarmıştır. Eğer Çar Nikolay işe karışmasaydı, bu eser oynanamazdı. Devlet yönetiminde reform yapmak isteyen Çar'a, Gogol'ün eseri "belge" gibi görünmüştür. Çar bu nedenle kendi bakanlarını oyunu izlemeye göndermiştir. Gogol, 29 Nisan 1836'da aktör Şçepkin'e: "Hükümdarın yüksek müdahalesi olmasaydı, oyun oynanamayacaktı,"¹⁷⁸ diye yazar.

Bizim açıımızdan *Müfettiş* oyununu güzel yapan şey, o dönemdeki Rusya devletinin iç çürümesini gösterebilmiş olmasıdır. Gogol bunu hangi amaçla yapmış olursa olsun, bu realist

¹⁷⁸ Gogol, aktaran Louis Leger, *Gogol*, Düşün Yayıncılık, s.112.

bir tutumdur. Sadece Rusya için değil, içten çürüme halinde olan bütün devletlerde Gogol'ün tiplerine rastlanır. *Müfettiş*'i okurken ya da izlerken olayın ülkemizde geçtiğini sanabilirsin. *Müfettiş*'i sevdiren yan budur.

Müfettiş yapıtının kurgusu şöyledir: Rusya'nın bir kasabasında, bütün devlet memurları görevlerini kötüye kullanmakta, halkı soymaktadır. Çarlık hükümeti tarafından gizli olarak kasabaya bir müfettiş gönderileceği haberini alan memurların elleri ayakları dolaşır. Bu sırada kasabaya Hlestakov adında bir adam gelmiştir; kimseye para ödemedi, herkesi dolandırarak yaşamaya başlamıştır. Rüşvetçi memurlarımız bu adamı Çar'ın gönderdiği müfettiş zanneder ve oyun başlar.

Kasabanın kaymakamı, bu adamı kendi evinde misafir eder; amacı, ona iyi davranarak kendi suçlarını örtbas etmektir. Bizim sahte müfettiş de kaymakamı şikâyet eden insanlardan “borç” para alır, tabii ki ödemez. Kaymakam kasabayı daha fazla haraca bağlamak için, kızını “rüşvet” olarak sahte müfettiş ile nişanlar.

Yapıtının sonunda, Hlestakov'un sahteciliği açığa çıkar ve kasabaya gerçek müfettiş gelir. Haberi getiren Çarlık imparatorluğunu temsil eden bir jandarmadır. Gogol göstermek ister ki Çarlık bu yolsuzluklara göz yummayacaktır.

Gogol bir bakıma natüralist bir yazardır. Olayları bize bütün korkunç gerçekliği içinde verir, onun üstünlüğü bu noktadadır. Eksikliği ise olayların sebeplerinin kaynağını ortaya koyamamasıdır. Dolayısıyla düğümün çözümünde, okuyucunun gitmesi gereken doğru yolu hissettirememesidir.

* * *

Gogol, *Palto* adlı oyununu 1842'de yayınladı. Bu yapıtı okumak da, *Müfettiş* kadar zevklidir; trajedi ve gülünçlük o kadar iyi harmanlanmıştır ki, öykünün kahramanına hem gülersin, hem acırsın. Gogol, ağlanacak duruma, insanı güldürebilen bir yazardır.

Kahramanımız Akakiyeviç bir bakanlıkta yazıcıdır. Yoksulluk içinde yaşamaktadır. Paltosu çok eskimiştir. Yeni bir palto yaptıracak parası yoktur. Akakiyeviç, bütün zevklerinden kendini mahrum ederek yeni bir palto yaptırmayı hayatının amacı haline getirir. Büyük zorluklarla sonunda nihayet bu paltoyu yaptırır. Fakat paltoyu giydiği ilk gün, gece yarısı evine dönerken yoluna çıkan hırsızlar tarafından soyulur, palto elden gider.

Kahramanımız yetkili makamlara başvurur, ama olumlu sonuç elde edemez. Polis sert davranır, general onu kovar. Bu süreç içinde Akakiyeviç soğuk aldığından dolayı hastalanır ve bir süre sonra da ölür. Ama öykü burada bitmez. Gogol paltonun öcünü bir hayaletle almaya karar verir; natüralizmi, idealist bir çözümle birleştirmiş olur.

Akakiyeviç'in ölümünden sonra şehirde bir hayalet ortaya çıkar. Bu hayalet gece yarısı karşısına çıkanların paltosunu almaktadır. Kahramanımızın hayaleti bir gece onu kovan generalle karşılaşır ve paltosunu alır. Böylece Gogol, Akakiyeviç'in uğradığı haksızlığın intikamını bu dünyada, ama görünmeyen bir güçle almış olur.

* * *

Gogol'un en önemli eseri olarak kabul edilen *Ölü Canlar* 1841 yılında yayınlanmıştır. Bu romanın özelliği bitirilmemiş bir roman olmasıdır. Gogol bu romanın devamını yazma süreci içinde kendini iyice mistisizme (gizemciliğe), dinciliğe kaptırmış, yazdıklarını yakmıştır. Gogol'un hayatını anlatmayı sonraya bırakarak, *Ölü Canlar*ı ele alalım.

Çarlık Rusya'sında toprağa bağlı kölelere "can" ismi verilirdi, belirli dönemlerde de bu "can"lar devlet tarafından sayılır ve her "can" için toprak sahibinden vergi istenirdi. Sayımdan sonra bu köleler ölse de, yeni sayıma kadar toprak ağası bu "can"ların vergisini ödemek zorundaydı.

Toprak beylerinin yaşayan köle sayısına bağlı olarak devletten kredi alma hakkı vardı. *Ölü Canlar* romanının kahramanı olan açıkgoz Çiçikov, sayımdan sonra ölen köleleri toprak sahiplerinden satın alıp, onları kâğıt üzerinde canlı köleler gibi göstererek, devletten kredi alıp zengin olmayı planlar.

Romanın konusu, Çiçikov'un toprak sahiplerini dolaşarak onlardan bu "ölü canları" satın almak istemesi üzerine kuruludur. Çiçikov'un gülünç, ama çıkarıcı insan tiplerini de gösteren serüveni bize çok şey öğretir. Ölü satın almak isteyen bir çıkarıcının düştüğü komikliğe ve ölüyü pahalıya satmak isteyen çıkarıcı insanların iğrençliğine şaşıp kalır insan.

Gogol olayı o kadar güzel anlatır ki, Çarlık düzeninde yaşanan "herkesin herkese olan savaşımını" açık, net görürsün. *Ölü Canlar*'ı bana sevdiren nokta, karakterlerin bu çıkar kavgasını en bayağı yöntemlerle, üstelik gülünç tarzda yapmalarıdır. Yoksa Gogol, romanın hiçbir yerinde toprak kölelerinin acılarını betimlemez, köleliğe karşı çıkmaz. Sadece toprak sahiplerinin yaşam biçimlerini, onların korkunç para hırslarını gösterir. Gogol, Çiçikov'un uşağını şöyle konuşturur:

"İsterseniz dövün beyim! dedi. Dövün isterseniz, döversiniz elbet. Ağzım var, dilim yok. Hak ettiysen neden dövmeyesiniz? İstedığınızı yaparsınız, efendi hakkı. Köylü kısmını kendine getirmek için ara sıra sopa çekmek gerekir. Çünkü köylü kısmı bazen sapıtır. Suçum varsa dövün beni! Neden dövmeyesiniz!"¹⁷⁹

Uşak kendi köleliğine razıdır ve Çiçikov tarafından aşağılanmayı, dövülmeyi kolayca kabul eder. Gogol bununla birlikte Çiçikov gibi başkalarının sırtından zengin olmak isteyenleri eleştirir.

Gogol, Rus ulusunun ilerlemesini istemektedir, ancak romanda anlattığı şeyler Rusya'da sürdükçe bu ilerlemenin olamayacağına işaret eder. Devlet dairelerindeki rüşveti sergiler, alçakların artık arabaya koşulması zamanının geldiğini söyler, ama en başta Çar'ın arabaya koşulması gerektiğini söylemez. Gogol, Rus milliyetçiliğinin hayranıdır. *Ölü Canlar*'ın birçok bölümünde, büyük, başarılı "Rus ülkesi" hayalini anlatır. İşte bir örnek bölüm:

"Ve sen, benim Rusya'm... sen de kimsenin arkasından yetişemeyeceği hızla uçup giden bir troika değil misin? Yollar senin tekerleklerin altında toza bulanmıyor mu, geçtiğin köprüler titremiyor mu, her şey geride kalmıyor mu, yolcular şaşkınlıkla durup gökyüzünden gelen bir yıldırım mızrağı mıdır bu diye düşünmüyor mu?

(...)

Nereye bu gidiş ey benim Rusya'm? Nereye? Söyle bana! Ama anlaşılmaz çingirak seslerinden başka bir yanıt gelmiyor senden. Yarığın havayı binlerce parçaya böl, çünkü sen bütün

¹⁷⁹ Gogol, *Ölü Canlar*, Sosyal Yayınlar, s.52.

dünyayı geçiyorsun ve bir gün bütün uluslar, bütün imparatorluklar, sana yol vermek için bir yana çekilecekler!”¹⁸⁰

* * *

Gogol, bayağı insanların bayalığını göstermez sadece! İnsanların sınıflı toplumca sakatlanmış çelişkili, çıkarıcı karakterini de gösterir. Onun yeteneğini, edebiyatçı olarak büyüklüğünü kabul ettikten sonra, onun dünya görüşüne, Çarlık düzeniyle ilişkilerine bakabiliriz.

Çar’ın 27 Mart 1845 fermanıyla Gogol’e üç yıl için bin rublelik maaş bağlanır. 1846’da da *Dostlarla Yazışmalardan Seçme Parçalar* yayınlanır. Gogol’ün bu kitabı Çar’a yağ çeken, Ortodoks kilisesini savunan bir kitaptır. Gogol’ün diğer eserlerinde görmediğimiz kadar açık olarak ideolojiktir. Bu kitaptan bazı bölümleri aktarayım:

“Rus Kilisesi, bizim en değerli hazinemizdir; savunulmaya gereksinimi yoktur onun. En iyi propaganda, yaşamımızdır.

(...)

Mutlak hükümdarsız bir devlet, şefsiz bir orkestradan farksızdır. Müzisyenler ne kadar nitelikli olurlarsa olsunlar, kendilerini yöneten bir değnek olmadan bir şey yapamazlar.

(...)

Ozanlarımız, monarkın yüksek görevini kavramışlardır. Onun tepeden tırnağa sevgi olması gerektiğini duyarlar. Tüm ülkemizin bilip kabullendiği gibi, Tanrı’nın bir gölgesidir o. Her şey, hükümdarımızın yüreğinde, halkı için yüksek ve Tanrısal bir sevginin doğmasına katkıda bulunur. Bir halk, ancak, monark sevginin bir imgesi olması gerektiğini kavradığı zaman tam anlamıyla sağlıklı olabilir.”¹⁸¹

Gogol yazarlığa başladığı dönemde bu kadar fütursuzca konuşmamıştır, ama sonuçta geldiği yer burasıdır. Onun milliyetçilik, Hristiyanlık, Çarlık savunusuyla dolu bu kitabına, o dönemde yaşayan edebiyat eleştirmeni Belinski’nin yazdığı cevap ünlüdür. Belinski, Gogol’a yazdığı açık mektupta diyor ki:

”Siz halkın da çılgın öfkesini çektiniz üzerinize bu son kitabınızla. Ve bu işte halka hak vermemek elde değil: çünkü halk yazarlarda, kendini Çarlığın, Hristiyanlığın ve milliyetçiliğin karanlığından kurtaracak biricik önderini, savunucusunu ve kurtarıcısını görür ve bu yüzden de, yazarların bütün kötü kitaplarını bağışlamaya hazırdır, ama zararlı kitaplarını, kötü yürekle kaleme alınmış kitaplarını asla bağışlamaz.”¹⁸²

Belinski’nin sözlerine eklenecek söz yok!

İşte canım,

Gogol hikâyesi böyle... Onun edebi yeteneği, natüralizme dayanan gerçekçiliği önünde saygıyla eğilirken, Gogol’ün dünya görüşüne, ideolojik bakış açısına karşı olmak zorundayız. Yapıtlarındaki güzel estetik anlatım tarzının rüzgârına kapılıp, bu yapıtların içine sızmış gerici-milliyetçi görüşleri hoş göremeyiz.

¹⁸⁰ Gogol, *Ölü Canlar*, Sosyal Yayınlar, s.272.

¹⁸¹ Gogol, aktaran Louis Leger, *Gogol*, Düşün Yayıncılık, s.33,34,35.

¹⁸² V.G.Belinski, *Edebiyat, Sanat, Kültür, Tarih, Felsefe Üzerine Yazılar*, Yön Yayıncılık, s.123.

Sevgilim, bir tanem, sana Gogol'ün "Taras Bulba" adlı öyküsü üzerine düşündüklerimi ileterek söylediklerimi somutluyorum. "Taras Bulba"yı trajik bir öykü olarak heyecanla okuyabiliriz, ondan edebi doyum da alırız; fakat araya sıkışmış yanlış ideolojik vurguları görerek bunu yapmalıyız.

Güzelim, sana Gogol'ün aşk hayatından da bahsetmek isterdim, ancak tarihçiler onun kadınlardan uzak durduğunu yazıyorlar. Bu kez benim sana olan aşkım-sevgim ile idare etmek zorundasın.

Seni sevdiğimi her an düşünmeni isteyerek mektubumu bitiriyorum. Şu sevilmesi zor dünyada en çok neyi seviyorsan, beni ona yakın sev! Bense, şu dünyada en çok sevdiğim şey kadar seni seviyorum! Bunu hiç unutma!

TARAS BULBA

”Bütün dinsel düşünceler, herhangi bir tanrı fikri, bu tanrı ile hoş geçinme çabası, anlatılmaz bir iğrençliktir. Ve bu demokratik burjuvazi tarafından olağanüstü bir hoşgörü ile karşılanmaktadır.”

V.İ.Lenin

Bu kitapta Gogol, Ukraynalı Kazakların yaşamlarını, dine ve ırkçılığa dayanan savaşlarını anlatır. Taras Bulba'nın kendisi, milliyetçi-dinci önder bir Kazak'tır. Savaş yanlısıdır, kindardır. Rus milliyetçiliğini (Kazak ırkçılığını) yaşatmak için hayatını ve başkalarının yaşamını hiçe sayan vahşi bir kahraman olarak ortaya çıkar. O, Hristiyanlığın yayılıp güçlenmesini ve bütün başka dinlerin batmasını savunmaktadır. İki oğlu vardır. Büyüğü Ostap, küçüğü Andrey'dir. Onları da kendisi gibi savaşçı-dinci-ırkçı yetiştirir. Kendisiyle birlikte onları da orduya yazdırır. Bu orduya giriş yemini ordunun niteliği hakkında bilgi verir:

”

- Hoş geldin. İsa'ya inanır mısın?
- İnanırım.
- Kutsal Üçlü'ye (Tanrı, kutsal ruh, İsa) de inanır mısın?
- İnanırım.
- Kiliseye gider misin?
- Giderim.
- Öyleyse istavroz çıkar da görelim.
Yeni gelen güzelce istavroz çıkarırdı.
- Peki, tanıdığın bölük (korugan) varsa, git, hangisine istersen katıl.”¹⁸³

Savaş ve ”din kurtarma hastası” olan Taras Bulba, Polonyalılara karşı savaşı kışkırtır. Savaşmak onun için aynı zamanda zevk alma aracıdır. Yurduna ve dinine yararı dokunsun, diye savaş istemektedir. Eğer savaş olmazsa, Kazakların yaşamasının anlamsız olduğunu düşünür.

Bu arada Taras Bulba'nın küçük oğlu Andrey, Polonyalı (Lehli) bir tüccarın kızına âşık olur. Ama bu aşk yaşanmadan, kız ailesiyle birlikte başka bir şehire taşınır.

* * *

Taras Bulba sonunda amacına erişerek; Kazakları, Lehli'lere karşı savaşa sürer. Lehistan'ı baştan başa Kazak korkusu ve istilasına kaplar. Kazaklar önlerine çıkan Lehli'leri kılıçtan geçirerek ilerler; ta ki Dubno şehrine varıncaya kadar. Kenti, yağmalamak ve Lehli kanı akıtmak amacıyla kuşatırlar.

Öykü bu ya, Andrey'in bir zamanlar âşık olduğu Polonyalı kız da bu kente taşınmıştır. Kız bir hizmetçisiyle haber göndererek Andrey'i gizlice yanına çağırır, ondan yiyecek yardımı ister.

¹⁸³ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba*, Cilt I, Cumhuriyet Yayınları, s.48.

Andrey şehrin içine hizmetçinin desteğiyle girer ve aşkı ile nihayet karşılaşır. İşte bu karşılaşmada Andrey'in kızı söyledikleri:

”

- Ey, gönlümün sultanı! dedi. Ne istersen, ne dilersen dile benden! Her emrin başım üstüne! En olmayacak şeyleri buyur, koşup her buyruğunu yerine getireyim. Senin için yapamayacağım, başaramayacağım iş yoktur. Canım yoluna kurban olsun! Kutsal haç üzerine yemin ediyorum, canımı uğruna seve seve veririm... Kendi mülküm olan üç çiftliğim, babamın yolkısının yarısı, annemin babama getirdikleri, ondan saklı olarak biriktirdikleri topluca büyük bir servet sayılır. Kazakların arasında kimsenin silahları benimkiler kadar güzel değildir. Kılıcımın yalnızca kabzası için yolkıların en iyisini, üstelik üç bin davar veriyorlar. İşte bütün bunları bırakmaya, yakmaya, yıkmaya, batırmaya hazırım. Yeter ki sen kara kaşının ucunu oynat. 'Evet' de bana! (...)

- Kim demiş Ukrayna benim yurumdur diye? Bana orayı yurt olarak kim vermiş? Ruhumuzu saran, bizi okşayan neresiye orasıdır yurdumuz. Benim yurdum, benim varlığım sensin. Yaşadıkça bu yurdu yüreğimin derinliklerinde saklayacağım, onu kendimden ayırmayacağım. Görelim bakalım, hangi Kazak gelip beni ondan koparabilirmiş? Bu yurt için her şeyimi vermeye, kırıp dökmeye, yok etmeye hazırım!”¹⁸⁴

Anlaşılabileceği gibi Andrey her şeyini; babasını, kardeşini, davasını, dinini, ırkını, aşk uğruna satmıştır. Andrey babasına bir haber göndermiş, daha önce onun için yaşamsal olan her şeye düşman olduğunu bildirmiştir:

”Söyle babama, söyle ağabeyime, söyle bütün Zaporozjyelilere, bütün Kazaklara, herkese söyle! Artık benim babam yok, ağabeyim yok, arkadaşlarım yok. Hepsi benim can düşmanım. Onlarla diş diş çarpışacağım...”¹⁸⁵

Taras Bulba'nın durumu öğrendiğinde ne kadar kızdığını ve kin duyduğunu tahmin edebilirsiniz. Savaşın ayrıntılarını anlatmaya gerek yok. Bu savaşın sonunda Taras Bulba, küçük oğlu Andrey'i kendi elleriyle öldürür, ancak büyük oğlu Ostap da karşı tarafa esir düşer. Taras Bulba, oğlu Andrey'i öldürmeden önce onunla şöyle konuşur:

”

- Ee, söyle bakalım, sana ne yapalım şimdi? Andrey'in başı önündeydi, susuyordu.

- Demek, arkadaşlarına, yurduna hainlik eder, dinini satarsın ha! İn bakalım atından! Andrey uslu bir çocuk gibi babasının sözünü dinledi, atından inerek yarı diri, yarı ölü, karşısında durdu.

- Dur orada, kıpırdama! Seni ben dünyaya getirdim, öldüren de ben olacağım! Böyle diyerek bir adım geriledi, omuzundan tüfeğini çıkardı. Andrey'in yüzü kireç gibi ağarmıştı, dudakları kıpırdadı, bir ad fısıldadı. Ama bu, yurdunun adı değildi, anasının adı değildi, kardeşinin adı değildi; Lehli güzelin adıydı. Taras ateş etti.

Tırpanla biçilmiş başak gibi, yüreğine saplanan bıçağın soğukluğunu duyan kuzu gibi, Andrey'in başı önüne düştü; tek söz bile söylemeden otların üstüne yığıldı.

¹⁸⁴ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba*, Cilt I, Cumhuriyet Yayınları, s.92, 95.

¹⁸⁵ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba*, Cilt II, Cumhuriyet Yayınları, s.19.

Baba, öldürdüğü oğlunun başına dikildi, onun soluk almadan yatışını uzun uzun seyretti. Andrey, ölümler bile yakışıklıydı. Az önce sıksan kan fışkıracak yüzünün güzelliği, bu yüzün hiçbir kadının karşı koyamayacağı büyüğü olduğu gibi duruyordu. Kömür kaşları, solgun yanaklarının üzerine yas için gerilmiş iki kara kadife parçasıydı sanki.

Taras Bulba;

- Gerçek bir Kazak olmak için nesi eksikti bu oğlanın? dedi. Fidan boylu, kara kaşlı, güzel yüzlü, savaşta bileği bükülmez bir babayıydı. Ama harcadı kendini, bir köpek gibi pisine geberdi.”¹⁸⁶

Taras Bulba öldürdüğü oğlu için hiçbir şekilde acı çekmez, ama esir düşen Ostap’ı her gün düşünür. Varşova’da zindanda yatan Ostap’a, halkın gözü önünde işkence yapılır. Zorluklara katlanarak gizlice Varşova’ya gitmiş Taras Bulba da bu olayı gözleriyle görür:

”Ama işkencelerin sonuna doğru Ostap’ın gücü tükenir gibi oldu. Gözleriyle kalabalığı şöyle bir taradı: Aman Tanrım, hepsi yabancı, hepsi yadırgı insanlar! Hiç olmazsa bir yakını ölürken yanında bulunsaydı!

İstedığı, ne yufka yürekli annesinin hıçkırıkları, ne de saçını başını yolan, ak göğsünü yumruklayan bir yavuklunun acı çığlıklarıydı. Hayır, hayır, o bir erkeğin ölüm anında avutucu, yüreklendirici sözlerini işitmek istiyordu. Bu candan yardımın yokluğundan sarsıldı;

- Baba nerdesin? Beni duyuyor musun? diye bağırdı.

Ölüm sessizliğine gömülen kalabalığın arasından;

- Duyuyorum, oğlum, duyuyorum! haykırışı yükseldi.”¹⁸⁷

* * *

Zaman geçer. Acılar içinde kıvranan Taras Bulba kinini iyice biler. Yeniden kurulan Kazak ordusunda, öldürülen oğlunun intikamını almak ve atalarının dinini, kutsal inançlarını korumak için hemen görev alır. Bu ordu, savaşıkları Polonyalı insanları kargıların ucuna takıp ateşe atmakla ünlenir, ancak bir süre sonra Taras Bulba da yakalanır ve bu sefer de kendisi için ateş yakılır. Taras Bulba, ayakları ateşler içinde yanarken, Lehlilerden kaçan Kazaklara şöyle seslenir:

”- Elveda arkadaşlar! diye bağırdı yukardan. Beni unutmayın! Bir dahaki bahara gene gelin buralara; vurun, kırım, gönül eğlendirin! Size söylüyorum, şeytanın dölü Lehliler! Hani elinize ne geçti? Kazakları yıldıracağınızı mı sandınız? Daha durun bakalım, günü gelecek Ortodoks inancının ne menem bir din olduğunu anlayacaksınız! Uzak yakın bütün uluslar Rus halkının toparlanacağını, hiçbir kuvvetin onlara karşı duramayacağını görecekler!...”¹⁸⁸

Gogol, Taras Bulba’nın bu ırkçı sözlerini yeterli bulmamış olacak ki, kendisi de ekler:

”Alevler yükseldikçe yükseliyor, Taras’ın bacaklarını kavurduktan başka ağacın gövdesini de tutuşturuyordu. Ama yeryüzünde Rus’un gücünü yenecek güç; Rus’u sindirecek işkence var mıdır?”¹⁸⁹

¹⁸⁶ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba, Cilt II*, Cumhuriyet Yayınları, s.58-59.

¹⁸⁷ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba, Cilt II*, Cumhuriyet Yayınları, s.85.

¹⁸⁸ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba, Cilt II*, Cumhuriyet Yayınları, s.93.

¹⁸⁹ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba, Cilt II*, Cumhuriyet Yayınları, s.94.

Zaten çok önceden Taras Bulba, Kazak askerlerine:

”Ölmekten korkmayan başka bir ulus bulabilir misiniz yeryüzünde? Rus’un yaradılışında yılgınlığın yeri yoktur!”¹⁹⁰ dememiş miydi?

* * *

Gogol’un bu kitabından: Ukraynalı Kazakların ne kadar gözü pek, savaşkan insan olduklarını, dinleri ve ırkları için nasıl kolayca ölümü göze aldıklarını, Taras Bulba gibi, bilinci ırkçı-dinci düşüncelerle kirlenmiş kötü bir kahramanın, aşkı için davasını satan oğlunu bu görüşler için öldürebileceğini ve öldürdükten sonra da acı çekmeyeceğini öğrenebilirsiniz.

Taras Bulba’nın son sözlerinde geçen ’Rus’ kelimesi yerine, ’Türk’ kelimesini koyarak da düşünebilirsiniz. Gogol’un öyküsünü Türk milliyetçiliğinin öyküsüne de dönüştürebilirsiniz! Dinsel-ırksal nedenlerle yapılan savaşı destekliyorsanız, ruhunuzda sizin de kahramanlık duygularınız kabarmabilir, siz de bir Taras Bulba olmak istersiniz. Ama bugünün emperyalist dünyasında kışkırtılan dinci-ırkçı kavgaları desteklemiş olursunuz sadece. Gogol’un kitabının yararı da yalnızca bu olur. Karar sizin!

¹⁹⁰ Nikolay Vasilyeviç Gogol, *Taras Bulba*, Cilt II, Cumhuriyet Yayınları, s.46.

Bir tanem!

Hiç düşündün mü, yaşamın anlamı nedir? Bu soru yüzyıllardır sorulur ve bir türlü ikna edici yanıt alınamaz. Bu soru zor bir sorudur, yanıtı da dünyaya nasıl baktığına, yaşamdan ne beklediğine göre değişir.

”Hayatın anlamı nedir?” sorusunun içini farklı biçimde doldurmak mümkün olsa da genel bir cevap verilebilir: Hayatın anlamı mutlu olmaktır. İnsan mutlu olmadan yaşadığında, yaşamın anlamı kaybolur ve bu anlamsızlığı ancak ölüm ortadan kaldırır. Ama ölüm özlenmez, ölümü özlemek demek yaşamı reddetmektir. Biz yaşamı kabul ediyor, onu değiştirmeye çalışıyoruz.

Diyeceksin ki, peki mutluluk nedir? İşte sorun burada başlar. İnsanların gerçek mutluluk düşleriyle, sahte mutluluk yaşantısı birbirine karışır. Mutluluk kavramı göreceli bir kavram olduğundan, gerçek mutluluk ile sahte olanını çoğumuz ayıramayız. Bize öğretilmiş ”mutluluk anlarını” bütün hayat sürecine yayıp, ”mutluyuz” deriz. Gerçek mutluluğu, bilmeden, yaşamadan yaptığımız bu kıyaslama, aslında bizden kötü yaşayanlara göre yapılmış bir değerlendirmedir.

İnsan bir toplum içinde yaşar. Mutlu insan için mutlu toplum, mutlu bir dünya gereklidir. Ama toplum sınıflara bölünmüşse, insanlar çıkarları nedeniyle birbirlerini potansiyel düşman olarak görüyorsa, ortak mutluluk olamaz. Bu nedenle çoğu kez bir kesimin mutluluğu diğerlerinin mutsuzluğu anlamına gelir. Şöyle de söylenebilir: Hayatı ortak olarak anlamlı kılmak mümkün olmaz, hayatın anlamları çarpışır.

Bireysel olarak mutlu olmak olanaklıdır, ama başkasının mutsuzluğuna gözünü kapamak ve mutsuz olana kendi mutluluğun için saldırmak şartıyla. Mutluluk diyorsam, kapitalizmde olabildiği kadarıyla mutluluğu kastediyorum. Bu mutluluk eksik bir mutluluktur. Toplumu yöneten zengin azınlık için mutluluk olanağının daha fazla, yönetilen çoğunluk için çok az olduğunu ikimiz de biliyoruz. Toplum içindeki sınıf çelişkisini ortadan kaldırmadığımız sürece ortak bir mutluluk tablosu çizemediğimizden dolayı, sınıflara, bireyin yaşam tarzına göre mutluluğu tanımlamak zorunda kalıyoruz. Mutluluk olanaklarla koşullandırılmıştır. Olanakların ne kadar çoksa o kadar mutlu olursun bu düzende.

Bireysel mutlulukların rekabet etmek ve birbirini yenmek zorunda kalmadığı bir dünyayı düşünebilirsek, ortak bir mutluluktan bahsedebiliriz, mutluluğu da daha kolay tanımlayabiliriz. İşte o zaman ”Hayatın anlamı nedir?” sorusuna ortak bir cevap verebiliriz: Hayatın anlamı herkesin birlikte mutlu olmasıdır. Birisinin mutluluğunun önkoşulu diğerinin mutlu olmasına endekslenmiştir bu durumda. Bugün böylesi bir dünyadan çok uzaktayız. Onun için hayatın anlamını bulmakta, anlamsız hayatı anlamlı hale getirmekte zorlanıyoruz. O yüzden ”mutlu insandan” değil, mutlu anlardan söz ediyor, daha çok da ”mutsuz insanı” konuşuyoruz. Çünkü insanların çoğunluğu mutsuzdur bu dünyada. Bu insanlar özgür değiller, kendilerini gerçekleştiremiyorlar, yabancılaşmanın mutsuzlaştırıcı etkisinden kurtulamıyorlar, kurtulamıyoruz!

Bizim düşlediğimiz dünyada da "mutsuzluk anları" olacaktır, ama "mutlu insanın" mutsuzluk anlarıdır bunlar. Şimdi ise tersi bu durum var, "mutsuz insanın" mutluluk anları olabiliyor ancak. Epikuros'un şu sözlerini, sınıfsal bakış açımızla birleştirebilirsek biz de savunabiliriz:

"Bu yüzden de ben sevincin, saadetle şekillenmiş bir yaşamın başı ve sonu olduğunu ileri sürüyorum.

(...)

Sevincin, yaşam amacımız olduğunu söylediğimizde, salt haz almaya önem veren sefa pezevenklerinin neşelerini kastetmiyoruz. Bilmeyenler, öğretimizden anlamayanlar ya da kötü niyetle yanlış anlayanlar böyle algılıyorlar."¹⁹¹

* * *

Güzelim,

Ben de mutsuz bir insanım. Sen benim mutluluk anlarımsın. Anlamsız hayatı, senin sevginle kısmen anlamlı hale getirebiliyorum. Bu kısmen anlamlı hayatıma büyük anlam veren şey ise, herkesin mutlu olabileceği bir dünya için elimden gelen her şeyi yapmak!

Para, mal, mülk peşinde koşarak, bireysel mutluluk arayanlardan olmadığımı seviniyorum. Sahte mutluluk, başkalarının mutsuzluk kanına bulaşmış mutluluk istemiyorum. Şimdilik kesintili-anlık mutlulukla yetinmek, insanlık için gerçek mutluluk peşinde koşmak, hayatımı daha anlamlı yapıyor. Ya sen? Sana mutluluk anları yaratabiliyor muyum? Şu benim yorgun, yaşlı yüreğim ve beynim sana yetiyor mu? Sana karşı duyduğum koşulsuz sevgi, mutsuz insanın mutlu anlar yaşamasına yardım ediyor mu?

Canım, sana, dini kullanarak sahte bir mutluluk yaratmak için "mutluluk hilesi" yapanlarla ilgili bir değerlendirme gönderiyorum, görüşlerini yaz. Uzun süreli öpüldünüz ve içten kucaklandınız.

¹⁹¹ *Felsefelogos, Sayı 12, Yıl 2000, Epikuros, Menoikeos'a Mektup, s.65.*

MUTLULUK HİLESİ

”Halkın yanılsamalı mutluluğu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemektir. Durumu hakkında yanılsamalardan vazgeçmesini istemek, onun yanılsamaları gereksinen bir durumdan vazgeçmesini istemektir. Öyleyse dinin eleştirisi, ilke olarak, hilesi din olan bu gözyaşları vadisinin eleştirisidir.”

Karl Marx

Mutluluk ve hayatın anlamı üzerine üç kitap okudum. Bu üç kitabın ortak özelliği, yaşama ve mutluluğa dinsel pencereden bakarak yaklaşımları. Doğal olarak her üçü de insanlara yanlış yolu gösteriyor. Kapitalizmin mutsuz insanına çözüm yolu olarak din ya da Tanrı (tinsel güç) sunuluyor. Bu kitaplardaki görüşleri eleştirel tarzda ele almaya çalışalım.

Hayatın amacı nedir? sorusuna bu kitapların verdiği yanıt genelde şu: Mutluluğu aramak. Yaşamın amacının mutluluk olduğu doğru, ama mutluluğu nerede aramalı? İnsan mutluluğa nasıl ulaşır? Bu kitapların yanıtları, kapitalizmin parçalanmış ve yabancılaşmış insanını ancak ”mutluluk sanrısıyla” uyutabilir. Mutluluğa bireysel ve iradi olarak ulaşmayı savunan bu kitaplar, kapitalizmin mutsuz insanını teselli ederek, bu cehennem düzenin devamını sağlıyor.

Örneğin, *Mutluluk Sanatı* adlı kitapta, mutluluğa ulaşmanın yolu olarak zihnin eğitilmesi gösteriliyor:

”Evet. Mutluluğa ulaşmanın, zihnin eğitilmesiyle başarılabilirine inanıyorum.

(...)

Fakat, genetik oluşumlar, mutluluk konusunda bir rol oynasalar bile - bu rolün ne kadar büyük olduğuna henüz karar verilmemiştir - psikologlar arasında, doğal olarak bize bahsedilen mutluluk seviyesi ne olursa olsun, mutluluk duygumuzu iyileştirmek için zihin faktörünü kullanarak atabileceğimiz adımlar olduğu konusunda fikir birliği vardır.

(...)

Diğer yandan, eğer içsel niteliğe, sakın bir zihne, içinizde belli bir dengeye sahipseniz, normalde mutluluk için gerekli olduğuna inandığımız çeşitli dışsal olanaklar eksik olsa bile, mutlu ve neşe dolu bir hayat yaşamak mümkündür.

(...)

Mutluluğu, zenginlik, pozisyon ve hatta bedensel sağlık gibi dışsal kaynaklarda aramak yerine zihinsel tutumumuz üzerinde çalışmamızın mutluluğa ulaşmak için nasıl daha etkili olduğunu gördük.”¹⁹²

Mutluluğun genetiksel olduğu saçmalığı bir yana, bu görüşlerin idealist yanı açıktır. Bilinci belirleyenin yaşanılan hayat olduğu gerçeği, tersine çevrilmiştir. Bu görüşe göre zihin, hayatı belirliyor. Eğer milyonlarca aç insan zihnini mutluluk hayaliyle doldurursa, açlık ortadan mı kalkacak? Onlar aç oldukları için mutsuz değil mi?

¹⁹² Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.21,29,34,38.

Mutluluk, insanın yaşadığı ortamla ve bu ortamla bireysel olarak kurduğu ilişkiyle ilgilidir. Mutlu ortam yaratmadan mutlu insan ortaya çıkmaz. Bu kitaplar gerçeği baş aşağı getirip, insanın yaşadığı toplumu alta, bireyi onun üzerine koyuyorlar. Oysa, birey o toplumun içinde ve onun bütün olumsuz özelliklerinden etkilenecek mutsuz oluyor. Bu katı toplumsal gerçek reddedilemediği için, dinci akıl hocaları, ”daha kötü koşullarda yaşayanlarla kendini kıyasla ve mutlu ol,” diyorlar. Kapitalizmin insanlar arasına soktuğu haset, kıskançlık böylece olumlanmış oluyor:

”Sürekli olarak bizden daha akıllı, daha güzel ya da daha başarılı olanlarla yaptığımız kıyaslamalar bizde kıskançlığa, hayal kırıklığına ya da mutsuzluğa yol açmaktadır. Fakat aynı ilkeyi olumlu yönde de kullanabiliriz; kendimizi bizden daha az talihli olanlarla kıyaslayarak ve bunu sahip olduğumuz her şeye yansıtarak yaşamımızdan tatmin olma duygumuzu artırabiliriz.

Araştırmacılar, sadece kişinin algılamasını değiştirerek ve olayların nasıl daha kötü olabileceklerini düşünerek tatmin olma seviyesini iyileştirebileceğini gösteren bir sürü deney yürütmüşlerdir.”¹⁹³

İnsan böyle mutlu olabilir mi? Asgari ücret alan bir işçi, işsiz olmadığını düşünerek mutlu olabilir mi? Sigortalı ama ailesi açlık çeken işçi, sigortasız bir işçiyi düşünerek mutlu olabilir mi? Bu, insanın kendi kendisini kandırması değil mi? Toplumdaki eşitsizliğin üzeri din ile örtülse de, eşitsizlik eşitsizlik olarak kalır. Aç olan, tok olanı her zaman kıskanır; bu gerçek, ”mutluluk düşüncesiyle” değiştirilemez. Eşitsizlik olduğu sürece de mutsuzluk bu bataklıktan ürür durur. İnsanların mutluluğu isteniyorsa bataklık kurutulmalıdır.

* * *

Bugünkü toplum, insanın tutkularını çıkarıcı yönde, kötü yönde motive ediyor. ”Mutluluk sanatçıların” bu dürtüye yanıtları ne? Onlar, nefret, kıskançlık duygularının zararlı olduğunu, insanı mutsuz ettiğini kabul ediyorlar, ancak bu maddi mutsuzluğa, iradi bir çözüm öneriyorlar; zihninizi şefkatli ve iyi olmaya alıştırın, diyorlar. İsa’nın ilkesi ”kötülük yapana iyilik yap” devreye girmiş oluyor. Kötülüğün iyilik yaparak ortadan kaldırılacağı eski bir din dogmasıdır. Yüzyıllardır bu ilke bilinmesine rağmen insanların mutlu olmasını sağlayamamıştır, çünkü sınıflı toplumun rekabet ve insanları birbirine düşman eden kuralları bu ilkeyi geçersiz kılmaktadır. O nedenle mutluluk yolu olarak söylenen şu görüş bize yardım etmez:

”Eğer, şefkat ve sevgi dolu bir iyiliği koruyabilirsiniz, o zaman bazı şeyler kendiliklerinden kapınızı çalacaklardır. Bu sayede, diğer insanlarla daha kolay iletişim kurabilirsiniz. Bu sıcaklık duygusu bir tür açıklık yaratır.

(...)

Hayatımızın amacı olumlu olmayı gerektirir. Başkalarının başına bela açmak, onlara zarar vermek amacıyla doğmadık. Bence, hayatımızın değerli olabilmesi için, sıcaklık, iyilik, sevecenlik gibi temel iyi insan niteliklerini geliştirmeliyiz. O zaman hayatımız anlamlı, daha barış dolu ve daha mutlu olur.”¹⁹⁴

Sınıflı toplumda egemen olanlar hep ezilenlere zarar verir. Bunun nedeni burjuvaların iyi ya da kötü zihinlere sahip olmaları değil, ekonomik çıkarlarına göre hareket etmeleridir. Ekonomi sömürü üzerine kurulmuşsa, kaçınılmaz olarak sömüren, sömürülene zarar verir. Hayatın bu

¹⁹³ Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.31.

¹⁹⁴ Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.50,75.

gerçeği kabul edilmeden, zihinde "olumlu şeyler düşünerek" mutluluk yaratılamaz. Sınıflı toplum, mutlu olanların, mutsuzların üzerine oturan yaşamlarına dayanır.

* * *

Acı çeken insan mutlu olabilir mi? Olamaz! Dinci kitaplar bugünkü toplumun mutluluk veren şeylerden daha fazla, mutsuzluk veren acılı şeylerle dolu olduğunu kabul ediyorlar. Bu, sınıflı toplumun günlük hayatımızdaki yüzüdür. Peki o zaman mutlu olmak için ne yapmak lazım? Bizce yapılması gereken şey, acıyı yaratan bu düzenin ortadan kaldırılması, mutluluk veren şeylerin egemenliğinin kurulmasıdır. Dincilerin çözümü ise böyle değil; onlar bu acıları değiştirilemez gerçekler olarak kabul edip, acılara metanetle katlanmamızı istiyorlar. Eğer acıyı hayatın doğal görüntüsü olarak kabul edip, onu kendimizin bir parçası olarak görürsek mutlu olurmuşuz(!) Diyorlar ki:

"Genellikle normal günlük hayatınıza baktığınızda, acıya, ıstıraba ve tatminsizliğe neden olan pek çok etken ve koşul varken, size neşe ve mutluluk veren koşulların buna oranla az olduğunu görürsünüz. Bu, hoşumuza gitse de gitmese de katlanmamız gereken bir şeydir. Ve bu, hayatımızın bir gerçeği olduğu için de, acı çekmeye karşı takındığımız tavrın da değişmesi gerekmektedir.

(...)

Diğer yandan, temelde, acı çekmenin var oluşunuzun doğal bir parçası olduğunu kabul ederseniz, kuşkusuz bu sizi hayatın sıkıntılarına karşı daha tahammüllü yapacaktır."¹⁹⁵

"Her şeyi, olduğu gibi kabul etmek zorundayız. Bu anlamda, içine doğduğumuz çağ, kaderimizdir.

(...)

Öyleyse, gelin çağımızı bu denli yetersiz ve çelişkilerle dolu olduğu için hor görmekten vazgeçelim. Yetersizliği, büyük ölçüde, taleplerinin diğer devirlere kıyasla çok daha büyük olmasından kaynaklanmıyor mu?"¹⁹⁶

İnsan, acı veren adaletsizliği, yoksulluğu, yabancılaşmayı, eşitsizliği kaldırmak yerine, onları onaylarsa daha mutsuz olur. Yaşadığımız eşitsizlikçi, kederli hayatı kaderimiz olarak kabul etmemizi isteyen bu görüş, "işkencedeki bir insana, işkenceyi doğal görürsen mutlu olursun" demek gibi bir şey. Haksızlığa uğrayan insanlara şöyle düşünmeleri öneriliyor:

"Bir Yaratıcı, Tanrı düşüncesine inanan insanlar, Tanrı'nın yarattığı şeyin ya da planının bir parçası olduklarını düşünerek bu zor durumları kabul edebilirler. Çok olumsuz görünen bir durumda bile, Tanrı'nın her şeyi yapmaya gücünün yeteceğini, merhametli olduğunu ve bu durumun arkasında onların fark edemediği bir anlam, bir neden olduğunu düşünebilirler. Sanırım, bu tür bir inanış, acı çektikleri zaman boyunca onlara destek olabilir ve yardım edebilir."¹⁹⁷

Tanrı niçin haksızlığa göz yumuyor? diye sorulmuyor. Acı çekmek burada kadercilikle birleştirilmiş oluyor.

* * *

¹⁹⁵ Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.154,156.

¹⁹⁶ Rudolf Eucken, *Yaşamın Anlamı ve Değeri*, İzdüşüm Yayınları, s.146,80.

¹⁹⁷ Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.172.

Sınıflı toplum kaçınılmaz olarak birbirine düşman sınıflardan oluşur. Bireyler arasındaki ortak çıkar birliğinin olmaması, bireyleri pasif olarak birbirine düşman kılar. Ne zaman ki bireyler arasında çıkar farkları çarpışır, işte o zaman bu pasif düşmanlık aktif düşmanlık haline gelir. ”Herkesin herkese karşı savaşımı,” bireyin diğer bireye karşı açık düşmanlığına dönüşür. Bu düşmanlık iradesel değil, nesneldir, çünkü tohumlarını rekabetçi düzenden alır. Tarih sınıf mücadelesi tarihidir; yabancılaştırmış insanın, yabancılaştırmış insana karşı savaşım tarihidir.

Sınıf çelişkileri, bireysel çıkar uyumsuzlukları düşmanlık üretiyorsa, düşman olanlar da bunu var eden nedenler ortadan kalkmadan kardeş olamazlar. Sermayeci patron ile, emekçi çalışan dost olamaz, düşman olur. Bir düşmanın yararına olan şey, diğer düşmanın zararıdır. O halde bir düşmanın mutluluğu, diğer düşmanın mutsuzluğu demektir. Bu kavga, ezilenlerin zaferiyle bitirilmediği sürece ortak mutluluk yeşermez; düşmanlık devam eder. Düşman, düşmanı ancak düşman olarak görebilir; yenmesi gereken bir güç olarak görebilir. Düşmanlar birbirlerine sevecen, sabırlı, hoşgörülü davranamazlar, çünkü kendi çıkarları buna izin vermez.

Dinde mutluluk arayan sahte mutluluk pazarlamacıları, bu ekonomik-siyasi maddi gerçekleri ellerinin tersiyle itip, sınıf mücadelesini ortadan kaldıracaklarını sanırlar ve bizden düşmanımızı zihinsel olarak dost görmemizi isterler. Maddi olarak düşman olanların, manevi olarak kardeş olamayacağını göremezler. Mutluluk sırrı olarak bize önerilen şudur:

”Eğer düşmanınıza karşı sabırlı ve hoşgörülü davranabilerseniz, diğer her şey de çok kolaylaşır ve herkese karşı doğal bir şekilde sevecen olmaya başlarsınız.

(...)

Bu nedenle, bir insan düşmanına karşı nefret beslemek yerine bu karşılamayı kendi sabır ve hoşgörüsünü geliştirmek için bir fırsat olarak kullanmak yolunda elinden gelen tüm çabayı harcamalıdır.”¹⁹⁸

Burada da durmazlar, düşmanlığa ”yararlı bir rol” de biçerler:

”Gerçekte, bir düşman, sabır duygusunun geliştirilmesi için gerekli bir unsurdur. Bir düşmana sahip olmadan, sabrın ve hoşgörünün geliştirilmesi mümkün değildir. Dostlarımız düzenli olarak bizi sınamazlar ve sabrın geliştirilmesi için fırsat yaratmazlar; sadece düşmanlarımız bunu yapar. Bu noktadan baktığımızda, düşmanlarımızı en büyük öğretmenlerimiz olarak kabul ederiz ve bize sabır duygusunu geliştirmek için eşsiz bir fırsat sunduklarından onlara saygı gösteririz.

(...)

Sabrınızı ve hoşgörünüzü geliştirmek için böylesi bir şansla karşılaştığımızda, büyük bir minnettarlıkla hareket etmelisiniz. Bu, nadiren yakalanan bir şanstır. Tıpkı evinizde hiç beklemediğiniz bir hazine bulmak gibidir. Bu değerli fırsatı size sağladığı için mutlu olmalı ve düşmanınıza minnet duymalısınız.”¹⁹⁹

Bu görüşe göre; bizi ezen, sömüren, her şeye bizi yabancılaştıran sermaye iktidarına minnet duymamız gerekiyor. Eğer bir insan bana işkence yapıyorsa, beni yoksul bırakıyorsa, benim gerçek insan olmamı engelliyorsa, bunu şans değil, talihsizlik sayarım. Nedenini bildiğim bu nesnel talihsizlik bana mutluluk vermez, düşmanlığımı artırır sadece. Ezilenlerin, ezenlere minnet duyarak mutlu olacaklarına ancak cahiller inanabilir.

¹⁹⁸ Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.195.

¹⁹⁹ Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.196.

Sonra bu görüşte kötü bir tercih vardır: Düşmanlığın olmadığı bir dünya özlemine ipotek koymuş oluyorlar. Ortak mutluluk; düşmanların olmayacağı, herkesin kardeş olduğu, sınıfların olmadığı bir dünyayı gerektirir. Böylesi bir dünya da mümkündür, yeter ki egemen olan sermaye imparatorluğunu ezilenler yıkabilsin!

* * *

Hayatın amacını dinde arayan bu kitaplarda komik şeyler de yazıyorlar. Söylediklerini mucizevi şeylerle güçlendirmek istiyorlar. Bugünün mutsuzluk içinde kıvranan insanına, "hiçbir şeyin yoksa su ve toprak var, onlar da seni mutlu eder," diyorlar. Su ve toprak canlı varlıkmış(!) ve insanın ruhunu arındırıp insana sevinç, neşe verirmiş(!) Örnek olsun, aktarayım:

"Oysa su, bu kişinin bedenini temizlemekle kalmaz kalbini de arındırır, çünkü onun ruhuna ulaşır. Toprak, bedenini kavramakla kalmaz, zihnini de neşelendirir, çünkü onun teması fiziksel bir temasın ötesindedir; o, canlı bir varlıktır."²⁰⁰

Komikliğe başka bir örnek daha vereyim. Dinsel inanca sahip olanların, hastalıkları daha kolay atlatarak mutsuzluktan kaçabileceğini iddia ediyorlar:

"Elli yaşın üzerinde olup da, koroner arter ya da kalp kapakçığındaki rahatsızlık nedeniyle açık kalp ameliyatı geçiren ve dini inançları güçlü olan hastaların yaşamlarını sürdürme şanslarının, dini inançları güçlü olmayan hastalara oranla üç kat fazla olduğu görülmüştür."²⁰¹

Bu saçma inanç, insanları ölümle korkutarak dine bağlamayı hedefliyor. Dine inanırsanız daha uzun yaşama şansınız var(!)

İşte, böylesi kitaplar çok satıyor, ama insanın beynini zehirliyor. Yaşamın anlamı konusunda boş düşler yaratarak, insanları kandırıyor. Bu kitapları okumazsanız bir şey kaybetmezsiniz, hatta anlamlı kitaplar okumak için zaman kazanırsınız.

²⁰⁰ Rabindranath Tagore, *Sâdhanâ - Yaşamın Kavranışı*, İzdüşüm Yayınları, s.9.

²⁰¹ Kutsal Dalai Lama - Howard C.Cutler, M.D, *Mutluluk Sanatı*, Dharma Yayınları, s.320.

- XXI -

Canım, sevdiğim,

Seni nasıl göresim geldi, nasıl kalbimde tütüyorsun bilemezsin. İnsanoğlu ne tuhaf, dayanamayacağını düşündüğü hasretlere, elemlere dayanabiliyor ve görev gibi olsa da yaşıyor. Ben de öyle yaşıyorum şimdi...

Senin, günlük yaşamın bütün pislikleriyle boğuştuğunu, sıkıntılar içinde kıvrandığını bilmeme rağmen yanında olamıyorum, sana uzattığım el sana yetişmiyor, kahroluyorum. Bahtiyarlığa, mutlu anlara çoğu insandan daha fazla layık olan sen, acı çekiyorsun, ben bir şey yapamıyorum. Ahh bir bilsen, yüreğim bir bomba olsa, patlasa ve içinden fırlayıp çıkan sevgimin büyüklüğünü görsen! Seni çıldırasına severken bu kadar çaresiz görünmemi bağışlayabilirsin o zaman.

Üzüntülerin üzüntüm, kederin kederimdir. Bunu hissettiremiyorsam da, yüreğime, beynime inan! Ben tutuk, içekapanık bir adamım, yüreğim ağlarken ağzımdan teselli edici tek sözcük çıkmıyor bazen.

Akşamları ıssız sokaklarda yürürken hep seni düşünüyorum, hep kendime küfrediyorum; sana gerekenleri sunamıyorum diye... Ben de kederliyim, senden uzakta olmak kederlerin en büyüğüdür. Saadet rüyası bile göremiyorum, fakat umutsuz değilim, bir gün bu rüyayı birlikte yaşayacağız.

Düşmana inat, direnerek uzun yaşamak zorundayız. Düşün! Şu an karşımıza çıkan belalar, sorunlar, bizim umutlu kavgamızın yanında o kadar ufak şeyler ki. Evet, ikimiz de bu hayat sorunlarından dolayı yıpranıyoruz, bahtiyar olamıyoruz. Dayanmamız lazım. Çoğunluğun duymadığı sevgiyi, umudu duymamız, dünyayı doğru gözlüklerle görmemiz bile -bunu duymanın bedelini pişman olmadan zaten ödüyoruz- gelecek mutlu anlarımızın ayak sesleridir.

* * *

Sen benim sadece sevgilim değilsin, kardeşimsin, yoldaşımsın. Kardeşçe sevgi, olabilecek en eşitlikçi sevgidir. Sana "kardeşim" derken, senin gözlerinde bütün insanların eşit olabileceği koskocaman bir dünyayı görüyorum ben. İlerde sevgili olarak ayrılmak zorunda kalsak bile, sen benim hep kardeşim olarak kalacaksın.

Ayrılıktan bahsettiğim zaman bana kızdığını biliyorum. Ama sen de kabul et ki, yaşamın bütün yollarını bilemeyiz; insan bazen çıkmaz sokakla da karşılaşabilir. Beni gelecekte de sevmeni, gelecekte de seni sevmeyi isterim. Gelecek kaderi hiç kimse değil, sen ve ben ortak yazıyoruz.

Şimdiki zamanı, sana karşı duyduğum umutlu aşkı söylemeye gerek var mı? Şu an bütün dünya karşıma çıksa senden vazgeçmem. Şu an dünyanın bütün sevgilerini önüme dikseler, en coşkun sevgi benim sevgim, diye haykırırm. Hiçbir acı, hiçbir zorluk, hiçbir engel beni senden koparamaz.

* * *

Hatırlar mısın? Sana: "Benim gibi sevgi yolu bitmiş bir adamın son rayısın," demiştim. Bu cümle hem sana karşı duyduğum umudu gösteriyor, hem de benim senden başka yeni raylar döşemek istemediğimi, belki buna gücümün olmadığını. Belki de artık sevgi aramaktan yorulduğumu...

Yine biliyorsun ki, beni duygusal yıkıntı içinde bulduğun o ilk zamanda, "sevgi yorgunu" olduğumu söylüyordum. Kalbimde korkunç bir güvensizlik deliği açılmıştı; sürekli "sevgi kanı" kaybediyordum, bana yapılan "kardeşçe vefasızlığın" yükünü kaldıramıyordum. İçimde sevgisizlik, güvensizlik kanı dolaşıyordu sanki. Bir daha yeniden, eskisi gibi sevemem, diyordum.

Sen bana "sevgi kanı" verdin, yolu bitmiş adamın son raylarını sabırla döşedin. Yorgun sevgimi dinçleştirdin. Aslında benim teorik olarak bildiğim şeyi; "son sevgi diye bir şey olmadığını, her ayrılığın zaman içinde yeni bir sevginin başlangıcı olduğunu," bana pratiğinle gösterdin. Sevgi yaşamımı kurtardın benim. Sana ve sevgine minnettarım. İyi ki varsın, iyi ki seninle karşılaştım!

"Hayatta öyle anlar vardır ki, sınır taşları gibi zamanın karşısına çıkarlar, fakat bir yandan da yeni bir yönü ve kararı kesinlikle işaret ederler..."²⁰²

İşte güzelim, sen benim sınır taşım oldun. Bana yeni bir yönü, kararı gösterdin.

* * *

Bana yazdığın son mektupta hoş şeyler de vardı. Üzüntülerle dolu olan mektubunun bir yerinde kahkahalarla güldüğümü itiraf etmeliyim. Dur hemen kızma bana, nedenini açıklayacağım.

Mektubunda anlattığın dertlerden dolayı neredeyse ağlayacakken, bir baktım damdan düşer gibi başka bir dala, edebiyat dalına atlamışsın. Bu kadar sıkıntıların içinde çırpınırken, edebiyat konusunda yazmak nereden aklına gelmiş, diye kendimi tutamadım güldüm.

Tolstoy hakkında yazdıklarının bir kısmına katılabiliyorum. Tolstoy'un, "bütün sanat iyiliğe hizmet etmeli" görüşünün doğru olduğunu savunuyorsun; bunu, ben yanlış buluyorum. "Sanatın amacının iyilik olduğu," düşüncesi kulağımıza çok hoş gelse de, açık, net bir düşünce değildir. Daha önce yazmıştım, "iyilik" kavramı sınıflara ve insanlara göre değişir. Sınıflı düzende birisi için iyilik olan şey, diğerine kötülük olarak gözükebilir. Burjuva devletin kendi adına iyilik olarak yaptığı şeyler, ezilen sınıfın defterine kötülük olarak yazılır. Eğer bir yazar, "din iyiliktir" deyip, edebiyatın amacını dini fikirleri yaymak olarak koyarsa, ne yaparsın? Onun iyiliği, bize kötülük olur. Bu sebeple açık, net olmayan formüllerden uzak durmalıyız. Tolstoy iyi niyetle bu formülü yapmış olsa da, doğru değildir. Bunun nedenini anlamak için de Tolstoy'un fikirlerini bilmek gerekir. Tolstoy ile ilgili görüşlerimi sana iletiyorum.

Sıhhatine iyi bak. Ben sana nasıl insani olarak lazımsam, sen de bana insani olarak lazımsın. Seni öptüm, kokladım, iyice sardım, kucakladım.

²⁰² K.Marks, aktaran Seyit K. Karaalioğlu, *Resimli Dünya Edebiyatçılar Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevleri, s.351.

TOLSTOYCU LUK

”Tolstoy, egemen sınıfları olağanüstü bir güç ve içtenlikle yermiş; günümüz toplumunun ayakta durmasına yardım eden kilise, adalet, militarizm, ’yasal’ evlilik, burjuva bilimi gibi tüm kurumların iç yalanını çarpıcı bir biçimde belgelemiştir. Böyle olmakla birlikte, Tolstoy’un öğretisi, yaşamla, emekle ve bugünkü düzenin mezar kazıcısı durumunda bulunan işçi sınıfının mücadelesiyle tam bir uyumsuzluk halindedir.”

V.İ.Lenin

Önce sende bir Tolstoy resmi yaratmak için Maksim Gorki’nin günlüğünden bir bölüm aktarmam gerekiyor:

”Bir defasında, Leo Tolstoy da, bir kertenkeleye yavaş bir fısıltıyla:

’Hey! Ne haber, mutlu musun?’ demişti. Leo Tolstoy, kertenkeleyi ayakta izleyip, ellerini deri kemerine geçirdiğinde. Hayvan, Dulber yolu üzerindeki çalıların arasında, bir taşın üzerinde tek başına ısınıyordu. Sonra etrafına ihtiyatla bakınan büyük adam, kertenkeleye şu sırrını verdi: ’Bana sorarsan, ben değilim!’”²⁰³

Leon Tolstoy, 1828-1910 yılları arası yaşamış. Babası toprak sahibi bir kont, annesi prensesmiş. Çocukluğu bu zengin çevrede geçmiş. Gençliğinde epeyce serserilik yapmış, hayatın tadını aristokrat bir genç olarak çıkarmış. 1856’dan sonra yazdığı *Sivastopol Öyküleri* ve *Kazaklar* adlı yazılarıyla meşhur olmaya başlamış. Tolstoy o yıllarını sonradan şöyle anlatıyor:

”Hırs, tahakküm, çıkarıcılık, şehvet, kibir, hiddet, intikam hırsı, işte bütün bunlar revaçtaydı. Kendimi bu tutkulara kaptırdıkça, yetişkinlere benziyor ve benden memnun olduğumu hissediyordum.

(...)

O yılları, dehşete düşmeden, iğrenmeden ve yüreğimde derin bir sızı duymadan anımsayamam. Savaşta insanlar öldürdüm, insanları düelloya zorladım, kumarda para yedim, köylülerin çalışmalarını engelledim, onları cezalandırdım, sefil bir hayat sürdüm, insanları aldattım. Yalan, hırsızlık, her çeşit şehvet, sefahat, ırza geçme, öldürme... İşlemeyeceğim suç yoktu. Bütün bunlar için alkışlıyorlardı arkadaşlarım beni.

(...)

Yazarlık çalışmalarına işte o sıralar başladım, hem de kibirden, çıkarıcılıktan ve gururdan. Hayatımda yaptığım şeyleri, yazılarımda da yaptım. Ün ve para için yazıyordum ya, bunları elde etmek için kötünün göklere çıkarılması, iyinin ezilmesi gerekiyordu. Nitekim, ben de öyle yaptım. Yazılarımda, lakaytlık, hatta hafif bir alay perdesi altında çok defa, hayatımın anlamı olan iyiye ulaşma çabasını gizlemeye çalıştım. Ve ne geçti elime? İnsanlar beni alkışladılar ya!”²⁰⁴

²⁰³ Maksim Gorki, *Günlüğümden Notlar*, Doruk Yayınları, s.149.

²⁰⁴ Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.15,16.

1859'da *Üç Ölüm* öyküsünü yazdı. Bu öykü, "ölümü doğal kabul etme, kaderine rıza gösterme" üzerine kuruluydu. Tolstoy'a göre, insan, ölümü sızlanmadan kabul ettiğinde mutlu ölüme kavuşmuş olacaktı; ölüme direnirse mutsuz ölümü yaşayacaktı.

1865-1869 yılları arasında yazdığı *Savaş ve Barış* ve 1876'da yazdığı *Anna Karanina* romanlarıyla yetenekli bir yazar olduğunu gösterdi. *Savaş ve Barış* savaş karşıtı bir romandı. *Anna Karanina* ise güzel, acıklı bir aşk romanıydı.

Tolstoy'un 1901'de yazdığı *Hacı Murat* isimli bir romanı daha vardır. Bu romanı okuduğunda roman zevki alamazsın. Çok kuru, estetik özellikleri olmayan bir roman. Büyük edebiyatçıların her eseri büyük olamıyor. *Hacı Murat* romanı bu söylediğime iyi bir örnektir.

Bu romanda, Kafkasya'da Ruslara karşı savaşan Şeyh Şamil ve onun en yakın adamı olan Hacı Murat'ın yaşamı anlatılıyor. Şeyh Şamil ile Hacı Murat'ın arası açılıyor. Hacı Murat Ruslara sığınıyor, fakat ailesi Şeyh Şamil'in yanında esir olarak kalıyor. Hacı Murat, Ruslardan ailesini kurtarmak için gerekli desteği göremeyince, bu işi kendisi yapmak için Ruslardan kaçıyor ama ailesini kurtaramadan öldürülüyor. Bu zevksiz romandan çıkarılacak tek ders şu: İhanet, ihanet edene yaramaz!

* * *

Tolstoy'un *Anna Karanina* romanını okurken çok duygulandığımı itiraf etmeliyim. Tolstoy bu romanında evlilik dışı başlayan bir aşkı anlatıyor ve bu aşkı mutsuz bir sona bağlıyor. Evli Anna Karanina'nın, Vronski'ye duyduğu aşkı, ikisinin ölümüyle bitiriyor. Biliyor musun canım, bu romanda benim hoşuma giden bir söz var:

"İnsan birini seviyorsa, onu olduğu gibi seviyor demektir; olmasını istediği gibi değil."²⁰⁵

Sen ne düşünürsün bilmem ama, bu düşünce bana doğru geliyor. İnsan sevgi süreci içinde birbirini kaçınılmaz olarak etkiler, şu ya da bu yöne değiştirir veya insan kendisi değişir, fakat bu süreçten önce, insan bir insanı sevdiğini söylüyorsa, o insanı olduğu gibi kabul ediyordu, öyle seviyordu. Bu süreçten sonra başlayan değişim iyi ya da kötü olabilir; iki cins birbirine daha çok yanaşır, veya birbirinden uzaklaşır, kopar.

Anna Karanina sadece bir aşk romanı değildir. Bu romanın asıl önemli tarafı Rus aristokrasisinin yozlaşmışlığını da göstermesidir. Tolstoy'un çaresizliği, ne Çar aristokrasisine, ne burjuvaziye, ne de onun karşısına dikilmeye başlayan işçi sınıfına inanmasıdır. Fakat Tolstoy, Rus halkının, köylüsünün ezildiğini, sömürüldüğünü kabul etmektedir ve bunun kaldırılmasını istemektedir. Tolstoy'un bulamadığı yanıt, bu değişimin hangi güçle, nasıl olacağıdır. Tolstoy, sınıflı toplumun farkında olduğu için bu romanın bir karakteri olan Nikolay'ı şöyle konuşturur:

"Bilirsin ki sermaye, işçiyi eziyor. Bizde, işçiler, köylüler işin bütün ağırlığını yüklenirler; ancak bütün çabalarına karşın hayvanların durumunda olmaktan öteye gidemezler. Durumlarını düzeltebilecekleri, dinlenebilecekleri ve kendi kendilerini yetiştirebilecekleri bütün kazançları, ücretin bütün artideğeri, sermaye sahiplerince ellerinden alınmaktadır. Toplum da öylesine

²⁰⁵ Leon Tolstoy, *Anna Karanina*, Cilt II, s.743.

oluşturmuştur ki halk ne denli çalışırsa, patronlar o denli zenginleşir; oysa onlar yük hayvanı olarak kalırlar. Bu durumu değiştirmek gerek!”²⁰⁶

Tolstoy hastalığı kabul ediyor, ama bu hastalığa bulduğu ilaç, dinsel motifli eşitlikçi bir toplum olmuş. Tolstoy’un entelektüel büyüklüğü hastalığı kabul edip, onu değiştirmek istemesindedir. Ayrıca onun Hristiyanlık inancı, İsa’nın soldan yorumlanmasına dayanıyor ve Ortodoks Kilisesi’nin dinciliğine tezat oluştuyordu. Bu nedenle Tolstoy hem kiliseye, hem onunla birlikte çalışan devlete düşmandı.

Anna Karanina romanının gözden kaçan başka bir özelliği daha vardır. Tolstoy’un bu romanı yazdığı sıralarda kendisinin en büyük sorunu, ”hayatın anlamı ve ölüm üzerine” delirecek kadar yoğunlaşmış olmasıdır. Zaten bu sorulara sonradan verdiği doğru olmayan cevaplar, onu dinsel inanca sürüklemiştir. Tolstoy, *Üç Ölüm* öyküsünde yazdığının tersine, ölümü doğal karşılamayıp hep ölümden korkmuştur. Ölüm hakkında, *Anna Karanina* romanında çizdiği bir karakter olan Levin gibi düşünmüştür; Levin’in kişiliğinde Tolstoy kendisini anlatır sanki:

”Ölüm! Her şeyin kaçınılmaz sonu! Bu hayal, acımasız gücüyle ilk kez Levin’in gözlerinin önüne geliyordu. Oysa ölüm burada, zaman zaman Tanrı’yla şeytanı anımsayarak uykusunda inleyen ağabeyinin başında çöreklenmişti, ölüm, şimdiye dek sandığından daha yakındı Levin’e. İçindeydi; bunu hissediyordu, bugün onu almıyorsa, kuşkusuz yarın, belki de yalnızca otuz yıl sonra alacaktı. Ama zamanın ne önemi vardı? Bu kaçınılmaz ölüm neydi? Bunu bilmediği gibi hiç düşünmemişti; hiçbir zaman bu düşünceye karşıdan bakma yürekliliğini de gösterememişti.

’Çalışıyorum,’ diye düşünüyordu Levin, ’bir amacım var; ama her şeyin bir sonu olduğunu, en yüce amacın ölüm olduğunu unutuyorum.”²⁰⁷

İnsanın en yüce amacı niçin ölüm olsun? Eğer en yüce amaç buysa, herkesin hemen intihar etmesi gerekiyor. Levin bunu düşünüyor:

”Levin, o zaman ilk kez, her insanın önünde olduğu gibi; kendisinin de önünde acıdan, ölümden ve sonsuza kadar unutulmaktan başka bir şeyin olmadığını anlamış ve bu biçimde yaşanamayacağına; ya yaşamını kendi kendine, bir şeytanın kötü bir alayı olmaktan çıkacak biçimde açıklaması ya da kendini öldürmesi gerektiğine karar vermişti.

Bununla birlikte ne birini ne de ötekini yapmıştı; yaşamayı, düşünmeyi, duymayı hissetmişti. Hatta o dönemde evlenmiş, pek çok sevinç tatmıştı ve artık yaşamın anlamını düşünmediği zaman, çok mutlu olmuştu.”²⁰⁸

Tolstoy da böyle düşünmüştür. O, bu gerçeği itiraf etmekten çekinmez. Kendi düşünce gelişimini anlatan ”İtirafımlarım”da şöyle yazar:

”Ne kadar kuvvetim varsa hepsini kullanarak hayattan kaçıyordum. İntihar fikri bana, aynen daha önceleri hayatımı geliştirme fikri gibi normal geliyordu. Bu düşünce öyle çekiciydi ki, bir an önce uygulamamak için her türlü çareye başvurmam gerekiyordu. Acele etmek istemiyordum. Sebebi; bu karışıklığı açıklığa kavuşturmak için denemediğim hiçbir şey kalmasını istiyordum. Bunu başaramayacak olursam, öteki işi nasılsa yapacaktım. Evet, ben yani

²⁰⁶ Leon Tolstoy, *Anna Karanina*, Cilt I, s.109.

²⁰⁷ Leon Tolstoy, *Anna Karanina*, Cilt I, s.422.

²⁰⁸ Leon Tolstoy, *Anna Karanina*, Cilt II, s.966-967.

mutlu insan, o sıralar her türlü ipi saklıyordum, her akşam üstümü değiştirdiğim odada, dolapların arasında kendimi asmayayım, yani hayattan kurtulma konusunda o kolay çareye başvurmayayım diye. Ne istediğimi kendim de bilmiyordum. Hayattan korkuyordum, ondan kaçırıyordum ve her şeye rağmen ondan yine de bir şeyler ümit ediyordum.

Üstelik bütün bunlar öyle bir zamanda oluyordu ki, mutluluk dedikleri şeyin beni her taraftan sardığı anda; daha ellisinde bile yoktum o sıralar. Beni seven iyi bir karım vardı, sevgili çocuklarım vardı, emek istemeksizin büyüyen bir çiftliğim vardı. Yakın dost ve tanıdıklar tarafından saygı görüyordum. Eskisinden daha çok yabancıların övgü yağmuruna tutuluyordum. Tabiri caizse ismim üne kavuşmuştu.”²⁰⁹

İnsan yukardaki satırları okuyunca; Tolstoy’un içtenliği, samimiyeti önünde eğilmek hissi duyuyor ve onun içinden çıkamadığı çaresizliğinin önünde müthiş bir hüznün.

* * *

Tolstoy uzun yıllar: ”Hayatımın kaçınılmaz olan ölümle yok olmayacak bir anlamı var mıdır?”²¹⁰ sorusunun yanıtını aramış, değişik teorilere bağlanmış. Sokrates’in, Schopenhauer’in şu söylediklerine inanmış: Hayat bir derttir ve yalandır, hayatın yok edilmesi mutluluktur, hiçliğe geçiş yani ölüm tek mutluluktur. Neyse ki Tolstoy bu yanlış görüşlerde durmamış; hayat bir dertse, bu dertleri ortadan kaldırmanın, hayatı yaşanabilir kılmmanın yollarını düşünmüş.

En sonunda hayatın anlamını, ”akla dayandırılmamış inançta”, yani dinde, Tanrı’da bulmuş. Tolstoy, akla dayalı bilgisiyle, Tanrı’ya, şeytana, meleklerle, dünyanın altı günde yaratılmış olduğuna inanmadığını, ama böylesi bir inanç olmadan da yaşayamayacağını, hayatına anlam veremeyeceğini düşünmüş. Tolstoy’un yöntemsel hatası; hayatı, toplumsal olarak göreceğine, gerçek olmayan Tanrı’yı hayat gibi görmüş, kendini kandırmış. Tolstoy diyor ki:

”Tanrı’nın varlığına inancı kaybettim mi, yaşayamıyorum ki. Onu bulmak konusunda az da olsa umudum olmasa, hayatıma çoktan son verirdim. Ama, yaşıyorum işte. Gerçekte onu hissettiğim, onu aradığım zaman yaşıyorum ben. ’Öyleyse ne diye hâlâ arıyorum?’ diye sesleniyor biri içimde. Öyleyse o vardır. O, onsuz yaşanmayan şeydir. Tanrı’yı bilmek ve yaşamak, bir ve aynı şeydir. Tanrı, hayattır. Tanrı’yı arayarak yaşadığın takdirde hayat Tanrı’sız olmaz. Eskisinden çok güçlü bir şekilde içimde ve çevremde her şey ışıdı ve bu ışık beni bir daha terk etmedi.”²¹¹

Tolstoy’un dinsel inançta bulduğu hayatın anlamı, milyonlarca bilinçsiz, ezilen yığınlar için bu düzeni kabul etmeyi sağlayan ”afyon” anlamına geliyor, Tolstoy burayı atlıyor.

Şimdi sana paradoksal (aykırı düşünce niteliğinde olan) bir görüşümü yazmak istiyorum. Tolstoy, hayatın anlamını ararken hayatın özünü bulmuştur. Bugün hayatı anlamlı yapan şey inançtır, ama dinsel inanç değil, bilimsel inançtır; pratikten teoriye ve teoriden pratiğe dönüşen bilimsel bilgidir. O bilgi ki imana değil, hayatın teori ve pratiğine bağlıdır, ispatlanabilir. Örneğin, bu toplumda sömürünün, haksızlığın var olduğuna, bunu değiştirebileceğimize inanıyorsak ve bunu ekonomik, tarihsel, siyasi bilgilerle gösterebiliyorsak, bu bilimsel inanç hayatımızı anlamlı kılar. Tolstoy’un şimdi aktaracağım görüşlerini bilimsel inanç açısından okursak, ona hak verebiliriz:

²⁰⁹ Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.28.

²¹⁰ Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.34.

²¹¹ Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.74.

”İnanç hangi cevapları verirse versin, bu cevapları kime verirse versin ve hangi inanç olursa olsun, inancın her cevabı, insanın ölümlü varlığına sonsuzluk anlamı veriyor; yani acılarla, fedakârlıklarla, ölümle yok olmayan bir anlam. Bu demektir ki, yaşamının anlamı ve imkânı, yalnızca inançta bulunabilir.”²¹²

Tolstoy’un yanlışı, hayatın anlamını ”inanç”ta bulması değil, doğru ve bilimsel olmayan dinsel inançta bulmasıdır. Hayatın anlamı mutlu olmaktır; insanın kendisini, yeteneklerini özgürce ortaya koyarak gerçekleştirmesidir. İnsan bireysel olarak, tek başına mutlu olamaz. İnsan toplum içinde ve diğer bireylerle ilişki içinde yaşadığından, toplumun, insana mutluluk koşulları sağlayan insanal bir toplum olması gerekiyor. Hayatın mutsuzluk veren kötü yönünü kavramış insanlar için anlamı; bu mutsuz hayatı, mutlu bir hayatla değiştirmek için bilimsel bir inancın öncülüğünde kavga etmektir. İnsanlar mutlu bir toplumda yaşasaydı, ”hayatın anlamı nedir?” gibi bir soruyu kendilerine sormayacaklardı; çünkü hayatın anlamının mutlu olarak yaşamak olduğunu, özgürce kendini gerçekleştirmek olduğunu, doğanın bu armağanını herkesle birlikte paylaşmak gerektiğini kendi pratiklerinde görecektlerdi. Bu nedenle Tolstoy’un şu yaklaşımı, dinsel örgüyü bir tarafa atarsak haklıdır:

”Hayatın anlamını kavramak için, her şeyden önce hayatın anlamsız ve kötü olmaması gerekir. Ben ne diye uzun bir süre böyle apaçık bir gerçeği görmeden dolaşmışım?!.. İnsan eğer insanlığın hayatı hakkında düşünmek ve konuşmak isterse, hayatın birkaç asalağının hayatı üzerinde değil, insanlığın hayatı üzerinde düşünmek ve konuşmak zorundadır.

(...)

Ama insan ne yapmak zorunda? O da hayatta tıpkı hayvanlar gibi mücadele etmek zorunda. Yalnız şu farkla ki, onu yalnız başına alt etmek isterse mahvolur -onu kendi için değil, herkes için alt etmek zorunda. Ve bunu yapıyorsa, mutludur, hayatı mantıklıdır. Ama ben otuz yıllık bilinçli hayatım süresince ne yaptım?- Bırakın başkaları için mücadele etmeyi, kendim için bile mücadele etmedim. Bir asalak olarak yaşadım ve ne için yaşıyorum diye sorduğumda, şu cevabı alıyordum: Amaçsız. Eğer insan hayatının amacı hayatı alt etmekse, ben, otuz yıl boyunca bunun mücadelesini vermemiş böylece kendini ve başkalarını mahvetmiş bir kimse olarak ancak şu cevabı alabilirim: Benim hayatım bir anlamsızlık ve bir beladır...”²¹³

* * *

Tolstoy’un *Hayat Üzerine Düşünceler* adlı bir kitabı da var. Bu kitabında Tolstoy iki türlü hayattan bahseder. Birincisi, yaşadığımız görünen hayat (ki Tolstoy buna şahsi hayvani hayat der) ikincisi, görünmeyen hayat (Tolstoy bunu hakiki hayat olarak adlandırır). Ona göre, görünen hayatımız, şahsi menfaatlerimiz üzerine kuruludur, hep elemle sonlanır ve bu hayat doğum ile başlar, ölümle biter. Görünen hayatımızı Tolstoy şöyle tarif eder:

”Herkes kendi iyiliği, menfaati için yaşar. Kendi iyiliğini, kendi menfaatini istememek yaşamamak demektir. İnsan ”kendi yarar ve menfaatini arzu etme” hissinden soyutlanarak hayatı düşünemez. Yaşamak demek, kendi iyilik ve menfaatini istemek demektir. İnsanın -dolaysız bir biçimde- hissettiği hayat, yalnızca kendi şahsi hayatıdır. Bundan dolayıdır ki, arzuladığı iyilik ve fayda ona ilk bakışta yalnız kendi şahsıyla sınırlıymış gibi görünür. Gerçek hayat sahibi olarak sadece kendisini görür.”²¹⁴

²¹² Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.59,78.

²¹³ Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.68,69.

²¹⁴ Leon Tolstoy, *Hayat Üzerine Düşünceler*, Kaknüs Yayınları, s.25.

Görünmeyen hayatımızı ise başlangıcı ve sonu olmayan bir hayat olarak anlatır, bu hayatın vicdana dayandığını söyler. Tolstoy'un, bu görünmeyen hayat konusundaki görüşü şöyle:

"Gerçeğin sesi insana hep 'ölüm yoktur' diye hitap eder. 'Ben oyum ki bana inanan ölümden hayat bulur. Ben ölümden sonra dirilişim; hayatım. Bana inanan hiçbir zaman ölmez; daimi ve ebedi yaşar. Bana inanır mısın?

Bütün büyük insanlar, bir ağızdan insanlara gerçekte ölüm olmadığını söylemişlerdir. Hayatın gerçek anlamını anlayan milyonlarca kişi bu gerçeği bizatihi kavlıyor; kaldı ki yaşayan herkes de vicdanın geçici uyanışı sırasında bu gerçeği hissediyor."²¹⁵

Tolstoy'un görünmeyen hayat konusundaki idealist görüşlerini eleştirmeye gerek var mı? İnsanın görünen hayatından başka hayatı yoktur. Bu hayatın sınıflı toplumda şahsi menfaate dayandığı ise doğrudur; bu şahsi çıkarın, tüm insanların mutluluğunu sağlayamayacağı da açıktır. Bu görünen hayatın acılarını görüp, ortadan nasıl kaldırılacağını bilmeyen Tolstoy, bize görünmeyen hayatın mutluluğunu önerir; ancak böyle bir hayat olmadığı için, Tolstoy hem kendini, hem insanları boş bir umutla oyalamış olur. Bak Tolstoy ne diyor:

"Kısacası, doğum ve ölüm, gerçek hayat için değildir. Bu gibi durumlar, zaman ve mekân içindeki varlıklara özgüdür. Hayatın gerçek varlığı hakiki ve daimidir. Dolayısıyla, onun için başlangıç, son, görünme ve gözden kaybolma gibi haller düşünülemez."²¹⁶

Doğum ve ölüm arasında olan hayatımızdan başka bir hayatın var olduğuna inanan Tolstoy, olmayan bir hayat ile kendisine hayali bir dünya kurmuştur. İnsan da zaman ve mekâna bağlı bir varlıktır, hayatın sonu ölümdür, sonsuza kadar sürecek bir hayat yoktur. Böyle olduğu için bu görünen hayatımızı iyileştirmek, pisliklerden temizlemek zorundayız. Sınıflı toplum içinde geçen acılı, elemli hayatımızın sorunlarına çözüm bulamayan Tolstoy, bize yaşadığımız çilelerin katlanmamız gereken durum olduğunu söylemek zorunda kalır:

"Hayatta biricik harekete geçirici şey ise elemeler ve ızdıraplardır; dolayısıyla, gerekli bir durumdur. Öyleyse insanlar elem ve ızdırapın 'niçin'ini neden soruyorlar?

(...)

Elemelerin artması için bir sınır vardır. Ancak, elemelerin azalması için bir sınır yoktur. İnsan, elemeleri kendi gözünde bir hiçe kadar indirebilir.

Elem ve ızdırap gerekli bir durum sayıldıktan sonra bu, hissedilmez denilecek bir dereceye indiği gibi, bazılarında da neredeyse bir şenlik gibi gelir."²¹⁷

Çilekeşlik insanı mutlu edemez. Tolstoy'un kendisini de mutlu etmemiştir. Elemelerin, mutsuzluğun toplumsal kökenlerini görüp, onu insana uygun biçimde değiştirmek daha gerçekçi değil mi? Tolstoy böyle düşünmemiştir. Tolstoy değişimin bireylerin vicdanlarında olmasını ve iyilikçi bir toplumun ortaya çıkmasını arzular. Bu iyi niyetli bireysel istekle haksızlıkların ortadan kalkacağını, eşitlikçi bir toplum yaratılacağını düşünmek boş bir çabadır. Tolstoy bu boş çabanın içerisinde çırpınıp durmuştur. Fakat Tolstoy'un büyüklüğü şu gerçeği kabul etmesindedir:

²¹⁵ Leon Tolstoy, *Hayat Üzerine Düşünceler*, Kaknüs Yayınları, s.135.

²¹⁶ Leon Tolstoy, *Hayat Üzerine Düşünceler*, Kaknüs Yayınları, s.93.

²¹⁷ Leon Tolstoy, *Hayat Üzerine Düşünceler*, Kaknüs Yayınları, s.178,186.

”Hayatın gerçek iyiliği (hayrı) herkesin kendi şahsi menfaatine yönelmesiyle değil, belki her bir bireyin herkesin menfaatini arzu etmesiyle gerçekleşebilir.

(...)

Tarih bize gösterir ki, beşer toplumunun ilerlemesi, fertler arasındaki mücadele ve çekişmeyi artırmakla değil belki ahenksizliği, ayrılık ve gayriliği ortadan kaldırmakla vücuda gelebilir.”²¹⁸

Rekabetin ortadan kaldırılıp, birliğin egemen olduğu böylesi bir toplum ancak sınıflı toplumun yıkılmasından sonra ortaya çıkabilir. Tolstoy’un göremediği de budur.

Tolstoy’un görüşleri çelişikti. O, bir taraftan Rus toplumunu gerçekçi biçimde dâhi bir romancı olarak anlatabiliyor, haksızlıkları, sömürüyü gösteriyor; diğer taraftan ”kötülüğe karşı iyilikle mücadeleleyi” öğütüyordu.

Bir yandan sömürünün altında, kuvvet kullanmanın, devletin yattığını söylüyor; diğer yandan bu zulme iyilikle cevap verin, diyordu. Tolstoy’un anlayamadığı şey; sömürücülerin iyilikle, ezilenlerin başını kötünün kılıcının altına uzatarak yenilemeyeceğiydi. Kısacası, Tolstoy bu dünyanın değişmesini istiyordu, ancak buna iyilikle ulaşma saflığını gösteriyordu. Tolstoy üzerindeki şu değerlendirmeye katılmamak olanaksızdır:

”Tolstoy’un eserlerinde asıl köylü kitle hareketinin gücü ve zayıflığı, kudreti ve darlığı yansıtılmıştır. Onun devlet ve resmi kiliseye karşı coşkulu, tutkulu, hatta bazen giderek acımasızca sertleşen protestosu ilkel köylü demokrasisinin duygularının anlatımıdır.

(...)

Feodal ve polis devletine karşı, monarşiye karşı mücadele, Tolstoy’da siyaseti inkârı indirgenmiş, onu ’kötülüğe karşı direnmeme’yi öğretmeye itmiş, sonunda da yazarın 1905-1907 arasındaki devrimci kitle mücadelesinden tamamen kopmasına yol açmıştır. Resmi kiliseye karşı açtığı mücadelede yeni, arınmış bir din yani ezilen halk kitleleri için kullanılacak arınmış yeni bir zehir kendisine yol göstermiştir.”²¹⁹

* * *

Güzelim!

Tolstoy’un iç çelişkisi bilinç üzerineydi. O, bilincin acı verdiğini biliyordu. İnsan bu dünyayı ne kadar çok doğru çözümlerse o kadar da çok acı duymayı kabul etmelidir. Yaşadığımız dünyanın acılarının nedenlerini görmek ve şu anda bunları birden ortadan kaldıramamak insanı mutsuz etmez mi? İşte bilinçli olmamızın böyle bir acılı faturası var. Peki, o zaman bilmemek daha doğru değil mi? Bilinçli olmamak mutsuzluğu gizler. Milyonlarca insanın bu kötü hayatı, ”mutlu halüsinasyonla” yaşayabilmesi bilinçsizliklerine bağlıdır. İnsan kendini kandırarak mutluluk oyununu oynayabilir, ancak bir kez mutsuzluğun nedenini öğrenmişse, bu oyunu oynayamaz. Bizim durumumuz budur. Tolstoy’un dediği gibi: ”İnsan, bildiği şeyi bilmeye son veremez”²²⁰.

Tolstoy’un yaşadığı bunalımın, düşünce karışıklığının, Tanrı’ya sarılmasının nedeni, ”bildiği şeyi bilmemeye,” kendisini zorlamasıdır. Bundan dolayı Tolstoy: ”Köylülerin cehaletine nasıl da imrenmişimdir,”²²¹ diye yazar. Yine bu nedenle: ”Bilinç, bir insanı ele geçiren en büyük

²¹⁸ Leon Tolstoy, *Hayat Üzerine Düşünceler*, Kaknüs Yayınları, s.102.

²¹⁹ V.İ.Lenin, *Sanat ve Edebiyat*, Payel Yayınları, s.58,59.

²²⁰ Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.47.

²²¹ Leon Tolstoy, *İtirafımlarım*, Kaknüs Yayınları, s.85.

moral kötülüktür,”²²² der. Halbuki, dünyayı doğru yorumlayan ve onu değiştirmek isteyen bilimsel dünya görüşüne, bizi üzse de ihtiyacımız var. Gerçeklerden kaçamayız, kendimizi Tolstoy gibi kandıramayız.

* * *

Sana biraz da Tolstoy’un özel yaşamından bahsedeyim. 1862’de Sofya adlı bir kızla evlenir, bu evlenmeden 13 çocuğu olur. Başlangıçta Tolstoy’u aile kurumunun savunucusu olarak görürüz. Hayatın anlamını ”mutlu aile yaşantısında” epeyce aramış. Ailesini rahat ettirmeyi hayatının amacı yapmış, ama bakmış ki hayatı yine anlamsız. Zamanla aile fikrinden uzaklaşmış. Yanlış olmayan şu sonuca varmış: ”Bütün mesut aileler birbirine benzer, her mesut aile kendine göre bedbahtır... Evlilik, günümüzde mevcut olduğu şekliyle, yalanların en korkuncu ve egoizmin en ileri şeklidir.”²²³

Tolstoy haklı değil mi? Kadın ve erkeği özgürce sevgi üzerine birleştiremeyen sınıflı toplum, yasal bir baskı kurumu olan aileyi ancak kâğıt üzerinde birleştirebiliyor. Toplumsal, sınıfsal baskı olduğu sürece adi aile kurumundan kurtulamayız, ama hiç olmazsa bu kurumun, özgür olması gereken aşkı özgür yapmadığı gibi, özgür olmayan aşkı da öldürdüğünü bilmeliyiz.

Tolstoy’un sonunu merak ediyorsun değil mi? Tolstoy, karısı Sofya ile anlaşamıyordu. Kontes Sofya, Tolstoy’a zengin bir yaşantı içinde hep destek olmuştu, ama ne zaman ki Tolstoy bir peygamber gibi ortaya çıkıp, malını mülkünü dağıtmak isteyince onu deli sandı. Tolstoy konforsuz bir kulübeye sığındı. Kitaplarının gelirini artık almıyordu. Çocuklarının miras kavgalarını görünce, sekreteriyle birlikte evinden kaçtı. Uzun süre onu bulamadılar, en sonunda Astapova köyünün istasyon odasında ölü buldular. Acılar içinde ölen Tolstoy’u, hayatın anlamsızlığından ölüm kurtardı. Hayatının anlamını doğru olarak anlayıp mutluluk içinde ölemedi Tolstoy. Böyle olsa da, entelektüel dürüstlüğüne leke sürdürmeden ölen bu adamı, yanlış görüşlerini de eleştirerek sevebiliriz, sevmeliyiz. Dostoyevski’nin sinikliği, içtensizliği, boyun eğişi yanında; samimiliği, yürekliliğiyle Tolstoy muhteşem bir anıt olarak kalır.

²²² Leon Tolstoy, aktaran Maksim Gorki, *Gençliğimin Güncesi*.

²²³ Leon Tolstoy, aktaran Seyit Kemal Karçalıoğlu, *Dünya Edebiyatçılar Sözlüğü*, s.530.

Canım!

Umut üzerine yazdığım görüşlere ben de katılıyorum. Bugün yaşadığımız koşulları değiştiremeyeceğimiz konusunda yaygın bir umutsuzluğun olduğu kesin. Umut olmadan değişimin olmayacağı da kesindir. İnsanlara, "umutlu musun?" diye sorsak, çoğunluğu umutsuz olmadığını söyleyecektir. Umutsuz oldukları halde umutlu olduklarını söylemelerini nasıl açıklamalı? Onlar için umut, yaşamdan dileklerde bulunmaktır; araba, villa, para istemiyorlar mı hayattan? Bu istek onlara umut gibi görünüyor. Tüketim taleplerinin estetik adı, umut ismine çevrilmiş oluyor böylece! Oysa, umudun nesnesi bir mal değil, özgürce ve mutlu biçimde yaşanacak, kendini gerçek anlamda gerçekleştirebileceği bir yaşantı isteği olabilir. Umudun ne olduğunu bilmeyenler nasıl umutlu olsun?

Yine bu çoğunluğa göre, mal olarak gördükleri umudu pasifçe yaşamdan beklemek umut oluyor; beklemek umut değil, umutsuzluktur. Kendini zamanın bekleyişine terk ederek, güçsüzlüğünü zamanın omuzlarına yıkanlar umutsuz insanlardır. Beklenen geleceğin, kendileri hiçbir şey yapmadan onları kurtaracağını düşünenler, umuda yabancılaşmış demektir. Geleceği, edilgen biçimde beklemek olsa olsa umutsuzluğun gizlenmiş çeşitidir.

Umut, henüz doğmamış olan için bir şeyler yapmaya başlamak, doğacağı anda da her şeye hazır olmak demektir. Bilinç ve bilgi olmadan bilimsel umut da olmaz. İlginçtir, insanlar başarısız görünmemek, her şeyi anladığını, bildiğini göstermek için, umutsuz olduklarını ne kendilerine ne de başkalarına itiraf ederler.

Umut, yaşamı anlamakla büyüyen bir şeydir. Yaşamı anlamadıkça insan umutlu olamaz. Bugünü anlamak, gelecekte umutlu olmayı sağlar, çünkü bugünkü zaman geleceğin tohumlarını taşır; bu tohumları kavrayan insan, gelecekte açacak çiçekten umutlu olabilir. Ayrıca, başkaldırma gücüne yetkin olmayanlar, kendinin direnme gücüne inanmayanlar da umutsuzdur. İnsan değiştiremeyeceğine inandığı şey için umutsuzdur. Bireyin kendisi umutsuzsa, toplumsal umut ortaya çıkar mı? Birey için geçerli olan, bireylerin toplamı olan toplumu da bağlar.

Toplumsal umutsuzluk, toplumun yaşadığı koşullarla, sınıfların durumuyla ilişkilidir. Hatta dünya koşullarıyla yakından bağlıdır. Tek parçalı, emperyalistlerin egemen olduğu, istedikleri gibi at koşturdukları bir dünyada yaşıyoruz. Halklar üzerinde zor ya da medyatik etki güçleriyle zaferlerini kutluyorlar. Ezilmiş sınıflar, halklar, yenilginin psikolojik, bilinçsel baskısından henüz kurtulmuş değil. İşte umutsuzluğun kaynağı! Bu gerçeği kabul edelim. Gerçeği kabul etmek onu değiştirebilmenin ilk başlangıcıdır. Marx'ın bir yerde "mutlak umutsuzluk yoktur," diye yazdığını hatırlıyorum. Mutlak umutsuzluğun olmadığını bugün ufak bir azınlık anlayabilir. Bu ufak azınlık da doğru bilinciyle dünyayı yorumlayan, onu değiştirmek isteyen bir azınlık olabilir; umutlu olanlar sadece bu insanlardır. Umudu yaymanın tek yolu; azınlığı çoğaltmaktan, dünya, ülke koşullarının bize yardım etmesinden geçiyor. İyi koşullarda umutlu olmak yetmiyor; bugünkü zor koşullarda bilgimize dayanarak umutlu olmamız mümkündür, gereklidir. Tarihi ciddi olarak incelemiş olanların umutsuz olması için hiçbir neden yok! İnsanlık şimdi yaşadığımız dönem kadar korkunç olmasa da, büyük umutsuzluklar yaşamıştır, ama onu sonunda yenmesini bilmiş, umutsuzluktan koskocaman umutlu dönemleri doğurmuştur.

* * *

Umudu ayakta tutabilmek için, dünyayı çözümleyen bilimsel kitaplara ihtiyacımız olduğu kadar, edebi kitaplara da gereksinmemiz var. Ama edebiyat alanındaki her kitap bize umut aşılabilir; umutsuzluğun propagandasını yapan kitaplar da vardır. Ben bunları pek sevmem, zorunlu kalırsam okurum.

Geçmişini düşünen, bugünü anlayan, yarını sezebilen edebiyatçılar, umutlu kitaplarla bizlere seslenir. Bir kitap, hayatın en korkunç taraflarını realist bir gözle anlatabilir; trajik, kederli olabilir, ama içinde umut da taşıyabilir. İşte, hem realist olan, hem de içinde umudu okuyucuya iletebilen kitapları, yazarlarını daha çok severim. Bak! Bizim edebiyatımızda Nâzım Hikmet, Vedat Türkalî umutlu yazarlardır, umutlu olmayı bize hissettirirler. Vedat Türkalî'nin *Güven* adlı romanını okumuştur; o büyük kitabı bitirdiğinde insanın içinde umut depreşir. Ne yapalım ki, her yazar umutlu olamıyor. Umutsuz olan da umutlu kitap yazamıyor. Umutsuz yazara örnek olarak sana Dostoyevski'yi gösterebilirim.

Nar tanem,

Bugün neşem yerinde. Benim gibi bir adamın böyle günleri az olur. Halbuki neşeli olmamam için çok neden var. En başta eksik bir hayat yaşıyorum, yani sensiz bir hayat! Uzaklardasın, sana sadece sesimle dokunabiliyorum. Yanımda olmanı isteyip de buna erişememek büyük acı veriyor. Senin hayalinle yetinebilmek zor, ben yetinmeye çalışıyorum. Dostlarımın, kardeşlerimin sıkıntıları da ekstra dertler olarak beni huzursuz ediyor, ama her nedense bugün neşeliyim ben.

Belki de bugün dünyaya pembe gözlüklerle bakmamın sebebi, elimdeki çalışmayı bitirmiş olmam. Biliyorsun, uzun zamandır Dostoyevski ile uğraşıyorum; onun roman ve düşünceleriyle yatağa uzanıp, ona nasıl bakmamız gerektiğini düşünerek kalkıyorum. Onu sen de merak ediyorsun biliyorum, bugün bu merakını gidereceğimi umut ediyorum. İşte neşemin kaynağı! Kafamı kurcalayan bir sorunu çözmenin sevinci...

ÖNEMSİZ İNSANLARIN ÖNEMLİ YAZARI

”Tiksinti verici unsurların tümü yaşamda bulunabilir elbette. Ancak bunların hepsini böylesine bir araya toplamak, ’ürküntü verici’ şeyleri allayıp pullamak hem kendi hayal gücünü, hem de okurları korkutmak anlamına gelir. Bu, insanın okurlarını da kendisini de ’serseme çevirmesi’ demektir.”

V.İ.Lenin

Canım, 1821-1881 yılları arasında yaşamış Dostoyevski. Babası, köle durumundaki köylülere kötü davranan bir adammış; o yüzden onlar tarafından öldürülmüş. Dostoyevski’nin romanlarında konu edilen ”baba öldürme olayının” bir nedeni de bu olsa gerek.

1846’da *İnsancıklar* kitabını yayınlarak edebiyat dünyasına ayak basmış ve tanınmaya başlamış. Yine bu yıllarda devrimci çevrelerle ilişki kurmuş, 1849’da Petraşevski kulübünün tutuklanan 36 üyesinden birisi de Dostoyevski olmuş. İdam cezasına çarptırılmış. İdam edileceği gün affedilmiş, cezası Sibiry’a da dört yıllık kürek mahkûmiyetine çevrilmiş. İşte bu olay Dostoyevski’nin yaşam yönünü değiştirmiş. Devrimci çevrelerden uzaklaşıp, Çarlık düzeninin koşullarına kendini uydurmaya bakmış; hem liberal bir söylem tutturmuş, hem de H.z.İsa’ya doğru koşmaya başlamış.

Aslında Dostoyevski ”değişme kararını” idam edileceği gün vermiş. Yaşadığı ölüm korkusu, bir daha onunla yakında karşılaşmamak için uyarıcı olmuş. İdam edileceği alana getirilen Dostoyevski’nin o anda ne düşündüğünü anlamamız için, *Budala* romanındaki bir bölümü okumamız yeterlidir. Dostoyevski’nin roman kahramanı, Dostoyevski’nin neler hissettiğini şöyle anlatır:

”O civarda, altın kubbesi güneşin altında pırıldayan bir kilise varmış. Gözlerini müthiş bir inatla bu kubbeye aksettirdiği ziyalara diktğini hatırlıyordu. Gözlerini onlardan ayıramamak; bu ziyaların kendisinin yeni âlemi olacağını ve üç dakika sonra onlara karışacağını sanmış... Anî zuhur edecek meçhul karşısındaki şüphe ve nefreti son derece korkunçmuş. Fakat daimî surette beyninde çakan ve ona azap veren şu düşünce varmış: ”Ölmeyiverirsem? Hayatımı bağışlasalar? Önümde ne uzun bir ebediyet yolu açılacak! Hayatın her lahzasını asra tahvil edeceğim, her lahza’yı yaşanacak bir hale sokacağım, hiçbirini ziyan etmeyeceğim ve her birinin ayrı ayrı hesabını tutacağım!”²²⁴

Af kararı gelip de Sibiry’a sürgüne gittikten sonra Dostoyevski, kendine verdiği bu sözü hep tutmuş. Hayatını güzel bir ideal için ziyan edenlere sinsi bir savaş açmış. Sosyalizmi ve ateizmi (Tanrıtanımazlığı) en büyük düşmanları saymış. Tabii ki bu noktaya hemen gelmemiş. Önce Sibiry’a da gördüklerini, 1860 yılında yayınlanan *Ölü Evinin Hatıraları* kitabında anlatmış. Bu kitaptan öğreniyoruz ki, Dostoyevski özel işkencelerden geçmemiş; başkalarının başına gelen olayları, kırbaç cezalarını, zulümleri bir gözlemci gibi bize aktarır, ama kendine işkence

²²⁴ Fyodor Dostoyevski, *Budala*, Ak Kitabevi, s.56.

yapıldığından söz etmez. Başkalarının çektiği acıyı, onlara yapılan zulmü kınar şüphesiz. Zulmü ve gaddarlığı toplumun bir yarası olarak lanetler, ama kendisinin de bulunduğu hapishanede adalet için başkaldıranlardan uzak durur. Zaten hapishanede mahkûmlar "soylu tutuklular" ve "halktan mahkûmlar" olarak ikiye bölünmüştür. Dostoyevski soylu tutuklular içinde yerini alır. Soylu kökenli mahkûmlara karşı idarecilerin tavrını aynı kitapta şöyle anlatır Dostoyevski:

"Gerçekten de, bulunduğumuz hapishanede, yetkililer soylulara karşı özel bir dikkat gösteriyorlardı ve bizlere karşı daha sakıncımlı davranıyorlardı. Ama, çalışma ve genel kurallar söz konusu olunca bizlere hiçbir hoşgörü tanınmıyordu.

(...)

Yine de, sebepsiz yere, bir kapris uğruna, sopa veya kamçı cezasına çarptırılmıyorduk, çünkü zaman zaman öbür mahkûmların bu şekilde cezalandırıldığı oluyordu, özellikle de komutan eline bir fırsat geçer geçmez gücünü göstermek ve tutukluları etkilemek konusunda hevesli genç bir subaysa."²²⁵

Dostoyevski bu kitabında bize başka bir olay daha anlatır. Hapishanedeki halktan mahkûmlar haklı şikâyetlerle isyan ederler. Dostoyevski de içlerinde olmak üzere soylu mahkûmlar eyleme katılmaz, mutfaktan eylemi seyrederek. Eylemi başlatanları Dostoyevski şöyle değerlendirir:

"Bu türden herhangi bir görevde, her zaman kendiliklerinden öne geçen kışkırtıcılar ve elebaşları vardır. Bu örneklerde -yani, hoşnutsuzluğun söz konusu olduğu bütün hallerde, elebaşları, sanki kuralı böyleymiş gibi, dikkate değer kişilerdir, yalnızca hapishanelerde değil ama, her türden toplulukta, işçi kuruluşlarında, v.b. yerlerde bu durum hep aynıdır. Bunlar kendilerine özgü kişilerdir, hepsi de tornadan çıkmış gibi birbirinin aynıdır.

(...)

Öbür yandan, şu anda sözünü ettiğim kişiler, yani şikâyetlerin kışkırtıcıları ve elebaşları, neredeyse değişmez bir şekilde davalarını kaybederler ve sonunda kendilerini hapishanede bulurlar. (...) İnsan bu kişileri nasıl olup da izlediğine şaşmaktan kendini alamaz.

(...)

Sözünü ettiğim tüm o elebaşlarının yaptığı, kaçınılmaz şekilde boynuzlarını kırmaktır. Sürekli olarak, günlük yaşamda, bu insanlar sert, hırçın, öfkeli ve hoşgörüsüzdürler. Çoğunlukla da, dar görüşlüler."²²⁶

Yukardaki satırlar, toplumun her alanında adalet isteyen eylemcilere ve onun önderlerine Dostoyevski'nin duyduğu kını de gösterir. Hapishanedeki eylem bitip, elebaşları kırbaç cezalarına çarptırıldıktan sonra, Dostoyevski eyleme katılan bir mahkûmla karşılaşır ve ona sorar:

"Söyler misin, Petrov' dedim, 'bizlere karşı kızgın mısınız?'

'Kızgın olan da kimmiş?' diye sordu düşlerinden sıyrılarak.

'Tutuklular, bize -soylulara- karşı.'

'İyi de size neden kızmış olalım?'

'Şey, şikâyetçi olduğunuzda sizlere katılmadığımız için.'

²²⁵ Fyodor Dostoyevski, *Ölü Evinden Anılar*, Roman Yayınları, s.384,385.

²²⁶ Fyodor Dostoyevski, *Ölü Evinden Anılar*, Roman Yayınları, s.363-364.

'Peki ama, sizler neden şikâyetçi olacaktınız?' diye sordu, bir yandan da ne demek istediğini anlamaya çalışıyordu."²²⁷

Cahil Petrov, entelektüel Dostoyevski'den daha iyi anlamış durumu. Soylu mahkûmlardan hiçbir şey beklemiyor!

* * *

Dostoyevski hapisten çıktıktan sonra artık akıllanmıştır. Çar'a yaranarak kendini affettirmek istemektedir. 1855'te Dostoyevski, kendisini kürek cezasına mahkûm eden I. Nikola'nın ölümü üzerine bir kaside yazar. Ölen Çar'ı yücelterek, kendisini iyice alçaltır. Kaside'den bir bölüm şöyle:

"Her şey bitti... O yaşamıyor artık. Ona saygım büyüktür.
Yüreğim yok adını anmaya günahlı dudaklarımla
Ölümsüz yapıtları, saltanatının tanıkları olacaklar.
Öksüz bir toprak gibi hıçkırıklar içinde Rusya
Korkudan, dehşetten bir buz parçası gibi dondu.
Ama sen, yalnız sen, başkalarından daha çok kaybettin."²²⁸

Dostoyevski, eski devrimci görüşlerinden vazgeçtiğine İmparatorluğu inandırdıktan sonra, Çar'dan dileklerde bulunmaya bile başlar. Doktorlara muayene olabilmek için Petersburg'a gitme izni ister, üvey oğlunun devlet liselerinden birine parasız kabul edilmesi için yalvarır. Bu dileklerini bildirdiği, Çar'a gönderdiği mektupta yer alan bazı cümleler şöyle:

"Haşmetpenah, alın yazım, sağlığım, yaşamım sadece size bağlı... Doktorlara muayene olmam için Sen-Petersburg'a gitmeme izin veriniz...

(...)

Çok lütufkâr efendimiz, ikinci dileğim için de beni affediniz; on iki yaşındaki üvey oğlum Pol İssayev'in Sen-Petersburg liselerinden birine Devlet hesabına kabul edilmesine emir buyurmanızı rica ederim...

(...)

Efendimiz, siz, iyiler ve kötüler üzerinde parlayan bir güneş gibisiniz. Şimdiye dek uyruklarınızdan milyonlarcasını mutlu kıldınız...

(...)

En derin saygılarımı sunarken haşmetlû İmparator hazretlerinin en sadık en minnettar uyruğu olduğumu kesinlikle söylemeye cesaret ediyorum."²²⁹

Çar onun bu dileklerini yerine getirir ve Dostoyevski baskıcı düzeninin savunucusu haline gelir. Bu baskıcı düzeni değiştirmek isteyen devrimcilere karşı savaş açar. İleri bir tarihte "Ecinniler" romanını yazacak ve Çar sistemine borcunu tamamen ödeyecektir. Bu roman devrimci harekete karşı kin ve nefret dolu bir romandır.

* * *

²²⁷ Fiyodor Dostoyevski, *Ölü Evinden Anılar*, Roman Yayınları, s.374.

²²⁸ Fiyodor Dostoyevski, aktaran Henri Troyat, *Dostoyevski*, Cem Yayınevi, s.202.

²²⁹ Fiyodor Dostoyevski, aktaran Henri Troyat, *Dostoyevski*, Cem Yayınevi, s.213,214.

Dostoyevski 1857’de Maria ile evlenir, ancak 1862 yılında üniversite öğrencisi Pauline ile karşılaşır, onunla bir aşk yaşar. Pauline başka birisiyle ilişki kurup Dostoyevski’yi ortada bırakır. 1864’te karısı Maria da ölür ve Dostoyevski yapayalnız kalır. Bu yıllarda *Yeraltından Notlar*’ı yazar. Ardından da 1866’da *Suç ve Ceza* romanını bitirir. Bu romanı dikte eden 21 yaşındaki Anna’ya âşık olur, onunla evlenir. Dostoyevski o zaman 46 yaşındadır.

Suç ve Ceza romanında Dostoyevski, iki mesaj vermeye çalışır. Birincisi, olağan-sıradan insanlar (yani halk) boyun eğerek, kanun dışına çıkmayarak yaşamak zorundadır. ”Suç işlemeye” (toplumu radikal olarak değiştirmeye) bunların gücü yetmez. Romanın vermek istediği ikinci mesaj da şudur: Eğer olağan insanlar suç işlerlerse hem kanun önünde cezasını çekmelidir, hem de Tanrı katında.

Romanın kahramanı Raskolnikov, açıklıkla boğuşan bir üniversiteli gençtir. Parasını çalmak için bir kocakarıyı öldürür, ama sonunda çektiği vicdan azabından dolayı bunalım içinde kıvrılır. Suçun kökeninde toplumsal bir sorun vardır. Dostoyevski bize bunu bireysel sorun gibi gösterir ve çözümü de bireysel olarak sunar, ama bu çözüm değildir. Okuyucuyu boş yere oyalar Dostoyevski.

Raskolnikov’u bunalımdan, geçim derdi için orospuluk yapmak zorunda olan bir kadın kurtarır. Nasıl mı? Bu kadın onu polise teslim olmaya ikna eder, Raskolnikov Sibirya’ya sürgüne gönderilerek cezalandırılır. Böylece olağan bir insanın suçu, olağan biçimde cezalandırılmış olur, ama bu yetmez Dostoyevski için. Raskolnikov’a işlediği suçun karşılığı olarak ayrıca şu önerilir:

”Kalk, hemen şimdi, şu dakikada, dört yol ağzına koş, yere kapan, ilkin kirlettiğin toprağı öp, sonra dört bir yana eğilerek bütün dünyayı selamla, herkesin önünde, yüksek sesle: Ben öldürdüm! diye bağır. O zaman, Tanrı sana yeniden hayat verecektir.”²³⁰

Dostoyevski, yasalarla, dinsel cezalarla, toplumun düzelemeyeceğini anlamaz. Sınıflı toplumun adaleti, suçluya yalnızca kendi nesnesi ve kölesi olarak bakar. Ceza, kurulu toplumsal sistemin kendisini korumasını sağlayan bir araçtır. Sınıflı toplum ise, celladın cezasından başka bir araç bilmez. Suçu yaratan, toplumun kendi düzeneği olduğuna göre, suçları türeten sistemi değiştirmeyi tartışmak romanın hiçbir yerinde gündeme gelmez.

* * *

Suç ve Ceza romanından sonra *Kumarbaz* adlı edebi zevk vermeyen bir roman yazar. Sadece para kazanmak için yazılmış bir romandır. Bu romanın tek özelliği, Dostoyevski’nin kendi kumarbazlık huyundan esinlenmesi ve yaşamda böyle tiplerin olduğunu bize göstermesidir. Dostoyevski ekonomik zorluklar çekmişse, bunun nedenlerinden biri de kumara aşırı düşkünlüğüdür. O da *Kumarbaz*’da anlattığı gibi, sevgilisi Pauline ile birlikte yurtdışına gitmişler, değişik kumar oyunlarına paralarını yedirmişler, Pauline sonuçta onu terk etmiştir. Anna ile de aynı kumar macerasını yaşamıştır Dostoyevski.

Kumarbaz romanının konusu çok basittir. Bir generalin yanında çalışan adamın nasıl kumara alıştığını, bu yolla büyük para kazandığını ve bu paranın gücüyle, generalin evleneceği kadın tarafından baştan çıkarılıp Paris’e kadar nasıl sürüklendiğini anlatır. Romanın son bölümü o kadar tutarsız ki, insan söyleyecek şey bulamıyor. Birden yaşlı general Paris’e geliyor ve ”Kumarbaz”ın ilişkide olduğu kadınla evleniyor. ”Kumarbaz”, parasını alıp ve onu sokağa atan

²³⁰ Fyodor Dostoyevski, aktaran Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, s.297.

kadına, onun evlenmesine, duygusal tepki bile vermiyor. Kısacası, bu romanı okumak zaman kaybı. Bu romanda dikkatimi çeken bir görüş şu:

”Evet, insan gerçekten en iyi dostunu karşısında küçülmüş bir durumda görmekten zevk duyuyor. Zaten dostlukların temeli çoğu zaman böyle küçümsemelere dayanıyor.”²³¹

Böylesi bir dostluk anlayışını ilk kez okuyorum. İnsan kendi dostunun alçalmasından zevk alıyorsa, acaba bu dostluk mudur? Dostoyevski’nin bu bakışı, düşmanların birbirine bakışı gibidir, ama kesinlikle dostların değil.

* * *

Dostoyevski 1868’de *Aptal* romanını yayınlamış. Romanın kurgusu iyi olmasına rağmen, gerçekten aptalca bir roman. Bu roman üzerinde Nâzım Hikmet’in düşüncesini aktarıp geçelim:

Aptal, Dostoyevski, bütün hünerine rağmen anlatılmağa değmez insanları anlattığı için nasıl boş bir emek, tek taraflı, kısır ve ölü bir doğum.”²³²

1873 yılında Dostoyevski *Bir Yazarın Günlüğü* adı altında bir dergi çıkarır ve Çarlığı savunan görüşlerini net biçimde ifade eder. Burada yayınlanan makaleler gerici niteliktedir; Dostoyevski’nin kimliğini daha iyi anlamamızı sağlar. O bu dergide cezaevlerini, kürek mahkûmiyetini, toplumun düzenini sağlamak için zorunlu gördüğünü yazar; mahkemelerin ”suçlulara” daha fazla ceza vermesini ister. Bu dergideki yazılarda Dostoyevski; acıyı, haz kaynağı olarak tanımlar; acının, ıstırapın propagandasını yapar:

”Öyle sanıyorum ki, Rus halkının en önemli, en köklü ruhsal ihtiyacı her zaman, her yerde, her şeyde, dinmek bilmeyen bir ıstırap çekme arzusudur.

(...)

Rus halkının mutluluğunda bile biraz ıstırap olmalıdır, yoksa mutluluk tam olmaz onun için.

(...)

Istırap bir haz verir sanki Rus halkına.”²³³

Yine bu dergide yazdığı bir makalede Çar’ın saldırgan politikasını destekler, savaş övgüsü yapar, Çar ordusunun güçlendirilmesini ister. Bu gerici düşüncelerle yetinmez; Yahudilere karşı savaş açar. Yahudi düşmanlığını (anti-semitizmi) körükler:

”Bir ülkede gerçek ve olumlu kapital birikimi ancak, ülkenin kalkınması için topluca çalışılması durumunda olur; yoksa vurguncuların, Yahudilerin elinde birikir kapital.

(...)

Halk silkinmez, kendine gelmezse en kısa zamanda Yahudilerin avucuna düşecektir...

(...)

Yahudiler halkın kanını emecek, halkın ahlaksızlığıyla, küçülmesiyle beslenecektir...”²³⁴

* * *

²³¹ Fiyodor Dostoyevski, *Kumarbaz*, Cem Yayınevi, s.186.

²³² Nâzım Hikmet, *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, Bilim ve Sanat Yayınları, s.223.

²³³ Fiyodor Dostoyevski, *Bir Yazarın Günlüğü*, Cem Yayınevi, s.60.

²³⁴ Fiyodor Dostoyevski, *Bir Yazarın Günlüğü*, Cem Yayınevi, s.162.

Dostoyevski 1878'de İmparatorluk Bilimler Akademisi'ne üye seçilir, kendisine devlet tarafından dolgun bir maaş bağlanır, ekonomik huzura kavuşur ve en büyük romanım dediği *Karamazov Kardeşler*'i yazmaya girişir. Bu roman gereksiz ayrıntılarla bilinçlice uzatılmış bir romandır. Romanı okurken çok sıkıldığımı, zorla okuduğumu belirtmeliyim.

Bu romanın bizler açısından olumlu bir yanı, 1880 Rusya'sı hakkında fikir verebilmesidir. En kötü yanı ise açık biçimde Hristiyanlığın propagandasını yapması, kurtuluş yolu olarak dini göstermesidir. Ayrıca Tanrıtanımazlara ve sosyalistlere açılmış bir savaştır bu roman. İlginç olan şey, romanda bizim anladığımız anlamda sosyalist olan, hatta tam ateist olan bir karakter yoktur.

Baba Pavloviç Karamazov; hasis yürekli, kendi kişisel çıkarı için her kötülüğü yapabilen, bencil bir kişiliktir. Önce, parası olan zengin bir kızla evlenmiş, kadının mallarına el koyup, kadının kaçmasını ve yoksulluk içinde ölmesini sağlamıştır. Bu kadından geriye Mitya adlı bir oğlan kalmıştır. Yine bu adamın kötülüklerine dayanamayarak ölen ikinci karısından da İvan ve Alyoşa isimli iki oğlu olmuştur. Bir de Smerdiyakov adlı gayri meşru bir oğlu daha vardır; babaya uşaklık etmektedir.

Mitya, zengince yaşamayı seven, serüvenci duygularının tutsağı olabilen, babasını sevmeyen, bağınaz bir insandır. Katya isimli soylu bir kızla nişanlıdır, ama kendisi parasızdır. Babasından, annesinden kalan mirası istemektedir. Baba Karamazov ve oğul Mitya aynı dönemde Grunişko adlı kadına âşık olurlar. Baba, parasıyla kızı kandırmak istemektedir. Mitya bu yüzden de babasına düşmandır. Bir gün babası öldürülür, bütün deliller Mitya aleyhinedir. Mitya tutuklanır.

İkinci kardeş olan İvan, Tanrıtanımaz olarak tanıtılır. Çelişkili boş kuramlar ortaya atmaktan başka bir şey yapmayan İvan, tutarsızdır, hesapçıdır. Babasını sevmez, ama sever görünür. İvan, kardeşi Mitya'nın nişanlısı olan Katya'yı sevmektedir. Mitya "baba katili" olarak yakalanınca içinde bir sevinç duyar, gerçek katili bilmesine rağmen bunu saklar, ta ki vicdan azabına kapılıp hastalanıncaya kadar. Zaten ondan sonra da tanıklığı mahkemece kabul edilmez. Mitya 20 yıl sürgün cezasına çarptırılır.

Üçüncü oğul Alyoşa ise örnek bir kişiliktir, papazdır. Tanrı'nın (kilisenin) buyruklarına göre hareket eden Alyoşa, hiçbir yanlış yapmaz, olaylara sakin bakar, hiç kimseyi yargılamaz. Kısacası, Alyoşa "iyi insanın" temsilcisidir ve bu "iyi insanlığını" da papazlığına borçludur. Alyoşa gelecek neslin temsilcisidir. Rusya'yı Alyoşa gibi insanlar kurtaracaktır(!)

Üvey kardeş Smerdiyakov ise, ruhsal olarak hasta, saralı bir adamdır. Babayı öldüren de bu oğuldur. Cinayeti iz bırakmadan işlemiştir, sonra da kendisini asmıştır. Böylece tüm delilleri ortadan kaldırmıştır. İşte romanın konusu böyle.

Romanda propaganda edilen dinsel fikirler, Alyoşa ve onun rahibi Zosima'nın ağzından yapılır. Dostoyevski onları konuşurarak, Hristiyanlığın güzelliğini, doğruluğunu okuyucuya aktarmaya uğraşır. Örnek verirek:

"Çünkü insanlar mutluluk için yaratılmışlardır, eksiksiz bir biçimde mutlu olan kişi: 'Ben yeryüzünde Tanrının iradesini yerine getirdim,' deme hakkını elde eder. Bütün adil kişiler, bütün ermişler, din uğruna kurban edilen bütün ermişler mutlu oldular.'

(...)

Manastır yolu bambaşka bir şeydir. İtaatle, oruçla, duayla alay ediyorlar. Oysa, bu kez gerçek olan özgürlüğe doğru giden yol sadece ve sadece onlardan geçer: Gereksiz ve yararsız gereksinimleri bir yana atıyorum, bencil ve kendini beğenmiş istencimi boyunduruk altına alıyorum ve onu itaatle bastırıp yola getiriyorum ve Tanrının yardımıyla böylece ruh ve düşünce özgürlüğüne ulaşıyorum, onunla da tinsel sevince varıyorum.

(...)

Halk korkusuzca Tanrıtanımazın karşısına çıkacak ve onu yenecektir, böylece sadece bir tek Ortodoks Rusya olacaktır. Halka göz kulak olun, onun gönlünü koruyun.

(...)

Rusya'ya gelince, defalarca kurtardığı gibi, Tanrı onu kurtaracaktır. Kurtuluş halktan gelecek, onun imanından, alçakgönüllülüğünden gelecek. Sevgili Pederler, değerli ustalarım, halkın imanını koruyun, bu bir düş değildir...²³⁵

Sınıfsal eşitsizliği ortadan kaldırma yolu olarak önerilen şudur:

”Varsıllarımızın en ahlaksızı bile en sonunda yoksulun önünde varlığından utanacaktır, beri yanda yoksul da bu utanmayı, bu alçakgönüllülüğü görünce, anlayacak, onun karşısında boyun eğecek, varsılın soylu utancına sevinç ve içtenlikle yanıt verecek. İnanın ki bütün bunlar işte böyle sonuçlanacak...”²³⁶

Sömürücülerin utançtan dolayı yoksulların önünde eğildiği nerede görülmüştür? Bu yol olsa olsa sömürücü düzenin sürmesine yardım eder. Dostoyevski: ”Köleciliğe hayır, ama uşaklığa evet,” görüşünü bu romanda dile getirir.

”Toplumda insan hizmetkârlardan vazgeçemez, onlarsız yapamaz ama, sanki uşağınız yanınızda çalışmıyormuş gibi daha özgür düşünceli olmasını sağlayın, öyle bir yol tutmaya çalışın.”²³⁷

Fazla uzatmayayım. Tanrıtanımazlık üzerine yapılan fikir oyunlarını buraya aktarmaya gerek duymuyorum. Romanın bitiş paragraflarından bir bölüm aktararak, Dostoyevski'nin insanlık için düşlediği mutluluğun ne zaman gelebileceğini görelim. Alyoşa'nın arkadaşı Kolya, Alyoşa'ya seslenir:

”’Karamazov!’ diye bağırdı. ’Dinin, kıyamet günü bütün ölülerin ayağa kalkacağını, hepimizin yeniden dirileceği ve hepimizin birbirimizi göreceğimizi öğrettiği gerçekten doğru mu?’...

Alyoşa da yarı-gülerek, yarı-coşkuyla:

’Kesinlikle dirileceğiz, kesinlikle gene birbirimizi göreceğiz ve neşeyle, sevinçle bütün başımıza gelenleri, olup bitenleri birbirimize anlatacağız,’ yanıtını verdi.”²³⁸

* * *

Dostoyevski, 1880 yılında Puşkin anıtının açılışı nedeniyle değişik toplantılara davet edilir. Buralarda yaptığı konuşmalarda ilginç görüşler var; onun siyasi tutumunu açık olarak görebiliyoruz. O yıllarda Rusya’da iki büyük parti vardır; Slavcı (milliyetçi) parti ve de Avrupa

²³⁵ Fiyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, Engin Yayıncılık, Cilt I, s.110, Cilt II, s.57,58,59.

²³⁶ Fiyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, Engin Yayıncılık, Cilt II, s.60.

²³⁷ Fiyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, Engin Yayıncılık, Cilt II, s.62.

²³⁸ Fiyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, Engin Yayıncılık, Cilt III, s.473.

yanlısı olan parti. Dostoyevski milliyetçilerin yanında yer alır ve Yeni-Slavcı görüşleri savunur. Bu görüşe göre, insanlığın kurtarıcısı olmak ve Tanrı hükümlerini yeryüzünde hâkim kılmak görevi artık Rus halkına aittir. Ruslar bütün dünyanın öncüsü olarak Tanrı'nın cennetini yeryüzünde kuracaktır. Bütün Ruslar birleşmeli bu öncülüğü yerine getirmelidir. Rusya'nın Avrupa yanlısı olan partisi bu gerçeği görmeli ve Slavcı parti ile birleşmelidir. Dostoyevski diyor ki:

"Zaten Rus milliyetçiliğinin ruhu da gücünü nihai hedefi olan evrensellik ve insanlığı birleştirme emellerinden almıyor mu?

(...)

Gerçek bir Rus için, Avrupa'nın ve bütün yüce Ari ırkının kaderi, Rusya'nın, kendi anavatanının kaderi kadar önemlidir.

(...)

Diyorum ki Rusya kalben, bütün insanlığı içine alan bu evrensel birliğe belki de bütün diğer ülkelerden daha çok hazırdır.

(...)

Varsın fakir olsun ülkemiz. 'İsa bir köle kılığında, takdis ederek geçti' bu fakir ülkeyi. O zaman neden onun son sözü bizim içimizde olmasın?

(...)

Ben Rus halkının çok eskiden, İsa'yı ve O'nun doktrinlerini kabul etmekle aydınlanmış olduğunu iddia ediyorum.

(...)

Halkımız çok eskiden, İsa'yı ve öğretilerini kabul ederek aydınlandığına göre demek ki kesin olarak gerçek bir aydınlığa kavuşmuştur... Bizde Batı'da olduğu gibi İsa'nın kişiliği bilimin gölgesinde kalmayacaktır.

(...)

Çocukluğumda yuvamda tanıdığım ve sonra ben de 'Avrupalı bir Liberal' rolü oynadığım sıralarda, az kalsın kaybetmek üzere olduğum İsa'yı tekrar halkın arasında buldum.

(...)

Halkın ideali de İsa'dır. Tabii ki İsa da beraberinde aydınlanmayı getirir. Rus halkı da en önemli, en çetin anlarında toplumunun yararına olan her konuda tamamen İsa'nın doktrinlerine göre karar verir ve her zaman da öyle yapmıştır.

(...)

Rus halkı bir bütün olarak, Hristiyan Slavların Türkler tarafından ayaklar altına alınmış olan dini hürriyetlerini korumak için savaştı mı? Halk bu savaşa dört elle sarıldı ve bu fedakârlığı, yaptığı haksızlıkları, işlediği günahları affettirmek için bir fırsat bildi."²³⁹

Dostoyevski'nin bu görüşlerinin ne kadar gerici olduğunu söylemeye gerek yok. Rusya'daki toplumsal haksızlıkların kaynağı olan sınıf farklarını ortadan kaldırmanın yolu olarak İsa'ya dönüşü öneriyor. Hem de bunu, kiliseyi, Çarlık devletini milliyetçi temelde savunarak yapıyor.

Yeri gelmişken söyleyeyim: Tolstoy da son çözümlemede İsa'yı çözüm yolu olarak gösterir, ancak Dostoyevski'den farklı olarak İsa'yı soldan yorumlamaya çalışır; devlete, kiliseye savaş açar, onlarla uzlaşmaz. Tolstoy'un siyasi büyüklüğü de zaten buradadır. Ayrıca Dostoyevski gibi Slav milliyetçiliğini de savunmaz: "Tolstoy'a göre, yoksullar yıkık dökük, kulübelerinde büzülüp, kuru bir ekmek parçası bile bulamayıp açlıktan kıvranırlarken, zenginlerin saraylarda yaşayıp her gün bol bol yiyip içmelerine olanak sağlayan, askerlerin ve polisin silahlarının içindeki kurşunlardır. Tolstoy doğrudan doğruya devletin, bir zorlama aracı olduğunu ileri sürdü. Devlet, baskıyı yasa örtüsü altında gizlediği ve gençleri toptan cinayetler işletmek üzere

²³⁹ Fiyodor Dostoyevski, *Batı Çıkmazı*, Dergah Yayınları, s.41,42,43,49,50,52,53,54,83.

askere aldığı için, canilerin en kötüsüdür.”²⁴⁰ Dostoyevski’de böyle protestocu - devlet karşıtı görüşler bulunmaz.

Ayrıca, Dostoyevski’nin Hristiyanlık anlayışı, İsa’nın dönemini olduğu gibi savunmaya dayanır. O dönemdeki köleciliği ve Hristiyanlığın bu köleciliği kabul etmesini kilisenin gelişmemiş olmasına bağlar. Dostoyevski şöyle diyor:

”Havari Paul’un zamanında köleliğin mevcut olmuş olması, o günlerde Kilisenin henüz kusursuz bir hale gelmemiş olmasındandır. Zaten bu, Paul’un mektuplarından da gayet iyi anlaşılmaktadır. Kilisenin, kişiliklerini kusursuz bir hale getirmiş olan mensuplarının ise zaten artık köleleri yoktu, olamazdı da.”²⁴¹

Köleciliğe karşı olan Dostoyevski onun yerine uşaklığı savunur. Yine kendi sözleriyle:

”Meryem’in de köleleri olduğu ve onları serbest bırakmak istemediği düşünülebilir. Ne saçma bir fikir! Hristiyanlıkta, gerçek Hristiyanlıkta efendiler ve uşaklar vardır ve her zaman da olacaktır. Fakat bir köle akla bile gelmez. Tabii burada gerçek ve kusursuz bir Hristiyanlıktan söz ediyorum. Uşaklar köle değildir.”²⁴²

Uşaklığı ortadan kaldırmayı düşünmeyen Dostoyevski, zorunlu olarak sömürücü toplumun sınıf farklarını savunmuş olur: Zenginler ve fakirler olacaktır, zenginlerin de uşakları olacaktır, gerçek Hristiyanlık budur!

Dostoyevski bu eşitsizlik dünyasının ortadan kaldırılabileceğine inanmaz. Dünya böyle gelmiştir, böyle gidecektir, bunu kabul etmek gerekir, çünkü insana özgü yasalar başka bir ilişkiye izin vermez(!) 1864’te Dostoyevski şöyle buyurmuş:

””Her şeyi kendin gibi sev!’ Bu yeryüzünde olanaksızdır, çünkü insanoğlunu bağlayan yasalar olan kişiliğin gelişmesi yasası ve son amacı ele geçirme çalışması yasasıyla çelişki halindedir.”²⁴³

Evet, sınıflı toplumda insanın her şeyi kendisi gibi sevmesi olanaksızdır, ama sınıfsız bir dünyada bu olanaklıdır. İnsanlığın rekabetçi topluma, birbirini kendisi gibi sevemediği bir topluma mahkûm olduğunu söylemekle Dostoyevski, gericilerin dünyasını onaylar, onu güçlendirir.

* * *

İşte sevgilim, Dostoyevski’yi az çok tanımaya başladın sanıyorum. Dostoyevski’nin hayatı bize insanın nasıl yanlış yöne değişebileceğini gösteren bir pusula gibidir; Dostoyevski kutupyıldızı kaymasına iyi bir örnektir. Hürriyet için idam sehпасına çıkarılan adam, gün geliyor gericiliğin kölesi oluyor. Bırak devrimcileri, liberallere karşı bile savaşıyor.

Dostoyevski’nin yetenekli, zeki bir yazar olduğunu kabul etmeliyiz. Roman tekniğindeki hilelerine rağmen başarılıdır. Ama zekiliğini olumlu yönde kullanmamış, edebiyat alanında da gericici düşünceleri propaganda etmiştir. Umudun değil, çaresizliğin, umutsuzluğun romanlarını

²⁴⁰ Edward McNall Burns, *Çağdaş Siyasal Düşünceler 1850-1950*, Birey ve Toplum Yayınları, s.501-502.

²⁴¹ Fyodor Dostoyevski, *Batı Çıkmazı*, Dergah Yayınları, s.75.

²⁴² Fyodor Dostoyevski, *Batı Çıkmazı*, Dergah Yayınları, s.75-76.

²⁴³ Fyodor Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*, Engin Yayıncılık, Cilt I, s.25.

yazmıştır. Onun kahramanları psikolojik olarak hasta, isterik, saralı tiplerdir; değıştirici değil, olanı kabul edici karakterlerdir. Toplumdaki tiksinti verici unsurları bir araya toplamada Dostoyevski güçlüdür, ama bu ürkütücü toplumsal gerçekleri yüceltip, onaylamak, okuyucuyu umutsuzluğa sürüklemek başka bir şeydir. Doğru da değildir. Dostoyevski romanlarının çoğunda karamsarlık saçar.

Dostoyevski'nin anlattıklarını bir natüralist, bir realist gözüyle eleştirel biçimde okuyabiliriz, çünkü Dostoyevski'nin tipleri de yaşamda vardır. Fakat bu tiplerin umutsuzluğunun, hastalığının esiri olmamak gerekir. Bu iğrençliği ortadan kaldırmak isteyen insanlar olarak okumalıyız. Ayrıca bilmeliyiz ki; yeni yaşamı, doğru yolu bulamamış bu insanları överek kuramayız. İnsana umut lazım, yani Dostoyevski'de olmayan şey!

* * *

Canım,

Edebiyat alanında da tabular var. Dostoyevski'ye toz kondurmak istemiyorlar. Onun fikirlerinin, amaçlarının gerici niteliğinden söz etmeksizin, onu bize "umutlu yazar" olarak tanıtmaya çalışıyorlar. Dostoyevski'nin büyük yeteneği ile bu yeteneği hangi yönde kullandığını ayırmamızı istemiyorlar. Örnek olsun, bak Orhan Pamuk, Dostoyevski'yi umut veren bir yazar olarak tanıtıyor bize:

"Ama umut veren yazarlar da vardır. Dostoyevski kahramanlarını uzlaştırmaz, onların akıl karışıklığını kendi romanlarının karışıklığıyla birleştirerek çözümsüz bırakır. Kitaplarını canlı kılan şey de bu ruhsal ve biçimsel karışıklıktır belki."²⁴⁴

Gerçek tam tersidir. Acıyı yücelten, bu acıyı onaylayan ve 'insanı değışmez bir alçak' olarak gören bir yazar, nasıl umut verici yazar olabilir? Maksim Gorki: "Haklı olarak Dostoyevski'yi sevmiyordu. Bu yalnızca siyasal ve nesnel bir düşmanlık değil, *Bir Yazarın Günlüğü*'nün ve *Ecinniler*'in yazarına duyduğu bir hınçtı... Dostoyevski acı insanı arındırır diyordu. Gorki ise hayır onu alçaltır diyor."²⁴⁵

Dostoyevski hayranları, onun edebiyat hilelerini, içtensizliğini, kurnazlıklarını, önemsiz insanları önemli insanlar gibi anlatmasını, okuyucu ile oynamasını görmememizi istiyorlar. Tolstoy ile Dostoyevski'yi aynı yüksek yere koymaya çalışıyorlar. Oysa Nâzım Hikmet, Dostoyevski'yi Tolstoy ile karşılaştırırken şöyle diyor:

"Dostoyevski'ler filan falan Tolstoy'un yanında -yüksek müsaadenizle- çok hilebaz herifler. Ben Tolstoy kadar hileye tenezzül etmeyen sanatkar az gördüm. Kurnazlık yapsa bile bir devin çocuk kurnazlığı. Zaten başka türlü de olamaz, kuvvetine güvenen insan kurnaz değildir."²⁴⁶

Güzelim,

Bu dosyayı kapatmadan önce sana Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'ı üzerine ne düşündüğümü anlatan yazıyı da gönderiyorum.

²⁴⁴ Orhan Pamuk, *Öteki Renkler*, İletişim Yayınları, s.66.

²⁴⁵ Konstantin Fedin, *Gorki Aramızda*, De Yayınevi, s.147,241.

²⁴⁶ Nâzım Hikmet, *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, Bilim ve Sanat Yayınları, s.226-227.

Umutsuzların çoğunlukta olduğu bu dünyada umudumuzda kalalım! Umutluca sev beni! Benim seni sevdiğim gibi...

YERALTINDAN NOTLAR

”Sonra yine öyleleri vardır ki, hayatı,
bir çıkmaza girmiş, karanlık bir yol
üzerinde giden ve karanlıkta
nihayetlenen bir yol gibi aksettirirler:
Bunlar ümitsiz kitaplardır...
kütüphanende ümitsiz kitaplara misal
çok var: Dostoyevski’nin romanları...”

Nâzım Hikmet

Dostoyevski’nin *Yeraltından Notlar* romanı için Maksim Gorki: ”Bu ne isterik bir bağırma mıdır böyle?” diye sorarken haklı mıydı? Evet haklıydı. Dostoyevski ideolojik olarak kendini saklamayan bu romanı yazdığı vakit, Çernişevski’nin, *Nasıl Yapmalı* isimli güzel romanı yayınlanmıştı. *Yeraltından Notlar* bu romana karşı yanıt oluştuyordu.

Dostoyevski, yıllardır memurluk yapan ve daha sonra bu işi bırakarak konduğu miras parasıyla yaşamını sürdüren bir karakter vasıtasıyla görüşlerini dile getirir. Çizilen tipin düşünceleri Dostoyevski’nin insana ve topluma nasıl baktığını ortaya koyar.

* * *

Önce Dostoyevski’nin yarattığı karakteri tanıyalım. Bu memur; içi hınçla dolu, boş inançları olan, acıdan zevk alan, her eyleminde suçluluk duygusuna kapılan, yaşamı boyunca hiçbir şeyi bitiremediği için akıllı olduğunu düşünen bir insan olarak karşımıza çıkar. Memurumuz, 19.yüzyıl insanının en başta iradesiz olması gerektiğini, iş beceren, iradeli insanların aptal olduğunu savunur. Kırkıdan fazla yaşamayı, ayıp, aşağılık, ahlaksızlık olarak görür. Her şeyi fazlasıyla anlamak, ona göre hastalıktır. Bilinçli olmak gereksizdir:

”Evet efendim, 19.yüzyıl insanı en başta iradesiz olmalıdır, böyle olmak onun boynunun borcudur; iş beceren, iradeli adam aptal, dar kafalıdır. İşte benim kırk yıllık yaşamımda vardığım sonuç!

(...)

Baylar, yemin ederim, her şeyi fazlasıyla anlamak bir hastalıktır; hem de tam anlamıyla, gerçek bir hastalık.

(...)

Ama şuna iyice inanıyorum ki, değil fazlasıyla bilinçli olmak, bilincin her türlü hastalığıdır. Bence öyledir işte.”²⁴⁷

Dostoyevski’nin kahramanı; insanın çevrenin ürünü olduğu kadar, çevreyi de bilinciyle, iradesiyle değiştiren bir canlı olduğunu bilmez. İnsanlar bu sayede yaşadığı dünyayı güzel hale getirecek potansiyele sahiptir. Kırk yaşında ölüm bir yana, olabildiği kadar daha uzun, ama yaşanılabilir bir dünyada yaşamaktan daha zevkli ne olabilir? Bunun için insan doğru bir bilinçle dünyayı anlamalı, onu değiştirmelidir. Dostoyevski böylesi bir amaç ve umut yerine, amaçsızlığı, umutsuzluğu propaganda eder. Kahramanımız kendini suçlarken acısı artan ve

²⁴⁷ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.15,17,18.

acıısı arttıkça da haza kavuşan bir insandır. Hazza ulaşmak için acının gerekliliğini savunur:

”Ne yalan söyleyeyim, birisinin kalkıp beni tokatlamasından kıvanç duyacağım çok zamanlar olmuştur. Ciddi söylüyorum; herhalde bunda da ayrı bir tat, kuşkusuz acıdan doğan bir tat bulabiliyordum.

(...)

Diş ağrısının da ayrı bir hazzı vardır. Tam bir ay dişlerim ağrıdığı için çok iyi bilirim. Kuşkusuz bu durumda açıkça öfkelenilmez, inilti çıkarılır, ama bu inilti içten gelmeyen, sinsi iniltilerdir. Sorun da burada zaten. Acı çeken kimsenin bütün zevki inlemektir, bundan bir zevk almasaydı inlemekte direnir miydi?”²⁴⁸

Acının insanı yücelterek haz verdiğini savunabilmek için sado-mazoşist olmak gerekir. İşkencede inleyen insanın nasıl haz aldığını anlayabilmek için Dostoyevski üzerinde bunu denemek gerekir(!) Gerçi kendisi Çar’ın zindanında yatarken böyle düşünmez. ”Ölü Evinden Anılar” kitabında işkence gören tutukluları anlatırken acıyı övmez.

* * *

Dostoyevski, insanların sınıflı toplumda bireysel çıkarlar temelinde bölündüklerini, bu bireysel çıkarlar peşinde sürüklenirken, insanlığın gerçek çıkarı olan ’herkesin bireyselliğini gerçekleştirebileceği, birbirine düşman değil, kardeş olduğu bir toplumu’ uzaklaştırdıklarını anlayamaz. İnsanların evrensel çıkarlarını bilmediklerinden dolayı rekabetçi toplum tarafından kötülüğe itildiklerini kabul etmez.

Dostoyevski’nin gözüne gerçek çıkar, bireysel çıkar olarak gözüktür. Bireysel çıkar da güncel gerçek çıkardır, ama diğer insanların zararına olarak ortaya çıkan, bu bakımdan insanlığın toplu çıkarı olan ilerideki genel gerçek çıkara ters olan bir çıkardır. İnsanı soysuzlaştıran bu bireysel çıkarı, insanlığın genel çıkarı içinde birbirine uyumlu duruma getirmeden, insan, insan olmaz. Dostoyevski sorar:

”Dünya kurulumu beri insanların yalnızca kişisel çıkarlarına göre davrandıkları görülmüş müdür?”²⁴⁹

Evet, sınıflı toplum ortaya çıktığından beri bu sınıflı toplumu yıkmak isteyenler hariç, insanlar kişisel çıkarlarına göre davranırlar ve bu çıkar kavgası insanları kötüleştirir, birbirinin düşmanı yapar. Dünya bugün bu kadar acımasız derecede insanlık dışı ise, insanları kişisel çıkar temelinde kavga ettiren bu düzen sayesinde. Dostoyevski çıkar konusunda kafa karıştırmaya devam eder:

”Nedir bu çıkar denen şey! İnsanoğlunun çıkarının nerede olduğunu kesinlikle belirtebilir misiniz? Biri tutar, çıkarını, kendisi için iyilik değil de kötülük istemekte görürse, hatta böyle yapmak zorunda kalırsa, buna ne demeli?”²⁵⁰

Eğer bir yazar, insanlığın genel çıkarının bu bireysel çıkar çatışmasını ortadan kaldırmak olduğunu anlayamıyorsa, ne denebilir? Dostoyevski’nin anlamadığı şeyi Tolstoy anlamıştır. İnsanın kendisi için iyilik değil de kötülük isteyeceği kötü bir demogojidir. Hiçbir bireysel çıkar kendisi için kötülük istemez, ancak bireysel çıkarlar arasında rekabet olduğundan dolayı, bu

²⁴⁸ Fiyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.19,26.

²⁴⁹ Fiyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.34.

²⁵⁰ Fiyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.35.

çatışmadan birisi kötülüğe, diğeri iyiliğe sahip olarak çıkar. İyilik-kötülük göreceli kavramlardır; sınıflı toplumda çoğu kez birisi için iyilik, diğeri için kötülüktür. Zengin için daha fazla zengin olmak iyilik, fakir için daha fazla fakir olmak kötülüktür. Ezenin çıkarına olan şey ezilenin çıkarına değildir.

* * *

Dostoyevski'nin bu görüşlerinin, pesimist (karamsar) insan anlayışına varması kaçınılmazdır. İnsanın neden kötü olduğunu, onun en kötü tutkularının neden sınıflı toplumda ortaya çıktığını anlamadan, insan üzerine yapılan her değerlendirme, 'çaresiz kalmış insanlık' görüşüne çıkar. Dostoyevski'nin şöyle bir sonuca ulaşmasına şaşırılmamak gerekir:

"Çünkü insanoğlu ahmak bir yaratıktır, hem de görülmemiş derecede... Daha doğrusu ahmak değil de nankördür, eşine rastlanmayacak kadar nankördür.

(...)

Ama insanoğlu aptal değilse bile korkunç derecede nankördür. Evet, eşi bulunmaz bir nankör! Bana kalırsa insanın en iyi tanımlanması şöyle olmalı; iki ayaklı nankör bir yaratık. Hepsi bu kadarla kalsa gene iyi. Çünkü böylece en büyük kusuru unutulmuş olurdu. İnsanın en büyük kusuru ... alnının kara yazgısı olan erdemsizliğidir."²⁵¹

Halbuki, insanlar doğuştan ne iyidir, ne de kötü. Yaşadığı koşullar içinde, onun itkileri tarafından iyi veya kötü olurlar. Eğer insan doğuştan kötü ise, bu kötü dünya hep kötü kalacak; barbarlık insanın kaderi olacak demektir. Bu dünya düzeninin böyle gelmiş böyle gideceğini söyleyenlerden farkı yoktur Dostoyevski'nin. Tarihsel bilgi olarak söylemek gerekiyor ki, insanlığın 'Altınçağ' denen sınıfsız bir dönemi yaşaması bile, bu dünyanın böyle gelmediğini ortaya koyar.

Dostoyevski'nin çizdiği karakterin görüşüne göre, insanlara gerekli olan tek şey, isteme hakkıdır. İster yararlı, ister zararlı olsun, bu 'isteme hakkı' insana yeter:

"İnsanlara gerekli olan tek şey, sorunun neye varacağı, neye mal olacağı bilinmeyen başı boş istektir.

(...)

Yalnızca yararlı şeyler istemek zorunluluğundan kurtulup en saçmasından bile olsa bir şey istemek hakkına sahip olmak."²⁵²

İnsanın tutkulu ve istek dolu bir varlık olduğu doğrudur. Ne var ki, bu tutkuların, isteklerin ne olacağına yaşanan toplum tarafından müdahale edilir, yönlendirilmeye çalışılır. İnsan dünyaya bireysel istekleri doğrultusunda da bakabilir, evrensel doğrultuda da. Paranın, tüketimin temel amaç haline geldiği bir toplumda, insanın istekleri bu yönde manüpile edilir; insanın kendi istediğini sandığı şey, aslında toplumunun ona sunduğu şeydir. Bir şey daha var: İsteme hakkı, isteği gerçekleştirme olanağı olmadığı sürece boş bir avuntudur. Herkes her şeyi 'isteme hakkına' sahiptir, ama bunu yapabilme olanağı yoksa, bu hak ne işe yarar? Feodal beyin toprağında çalışan bir köylü, düşlerinde geniş toprakları isteme hakkına sahiptir; yaşamda ise bunu gerçekleştirebilecek koşullardan yoksunsa, rüyalar, insanı sadece hayalci yapar ve isteme hakkını da gülünç hale getirir.

²⁵¹ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.39,44.

²⁵² Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.40,43.

Dostoyevski insanın değişebileceğine, sınıflı toplum tarafından yönlendirilen isteklerinin, alışkanlıklarının, eşitlikçi bir toplum tarafından insani boyuta getirilebileceğine inanmaz. Hatta ona göre böyle bir değişikliğe insanın gereksinimi yoktur, böyle bir değişimin yararlı olacağı bile söylenemez.

”Baylar, ne olur, canımı okuyan bazı sorunların çözümünü verin ben de kurtulayım! Örneğin, bir insanı köklü alışkanlıklarından kurtarmak, iradesini bilimin, sağduyunun verileriyle bağdaşacak biçimde düzenlemek istiyorsunuz. İnsanın böyle bir değişikliğe uğratılmasının yalnız olanaklı değil, aynı zamanda gerekli olduğunu nereden çıkarıyorsunuz? Hangi sebeple isteklerimizin yeni baştan düzeltilmeye muhtaç olduğunu söylüyorsunuz? Kısacası, bu düzeltmenin insana gerçekten yararlı olacağını nerden biliyorsunuz?”²⁵³

Sınıflı toplumun, rekabetin, insanlar arasındaki düşmanca ilişkilerinin mi insanlığa yararlı olduğunu; yoksa sınıfsız toplumun, kardeşliğin, özgürlüğün mü yararlı olduğunu sormak; sonuçta sınıflı toplumu ve onun yarattığı haksız ilişkileri savunmak demektir. Dostoyevski bunu yapar. Burada durmaz, daha da ileri gider; belki de insanın refahı istemediğini, acılardan oluşmuş bir toplumu tercih edeceğini söyler:

”Belki de insan yalnızca refahı sevmiyor, refah kadar da acılardan hoşlanıyordur. İnsanoğlu için acıların refah derecesinde yararlı olması da mümkündür. Şurası kesindir ki, bizler, acıyı bazen tutkuya varan bir sevgiyle severiz.

(...)

İnsanoğlu karışıklık çıkarmaktan, kırıp dökmekten kendini alamayacaktır. Acı duymak anlamının tek kaynağıdır.”²⁵⁴

İnsanların, yaşamın amacı olarak acı çekmeyi hedeflediğini söylemek, şu anda yaşadıkları acılardan memnun olduklarını söylemektir. Acılardan, hüznlerden, kederlerden olsa olsa Dostoyevski’nin hastalıklı sado-mazoşist karakterleri hoşlanır. Dostoyevski anlamamış olsa da, insanlığın acılardan, haksız savaşımlardan, açlıktan kurtulmak, mutlu, barış içinde yaşamak gibi bir ütopyası vardır.

* * *

Dostoyevski’nin kahramanı ve kendisi kaçınılmaz sonuca varırlar: Peki, eğer insanlığın yararına iyi olan şey belli değilse, insan belki de refah istemiyorsa, acı istiyorsa, insanlık ne yapmalıdır?

”Varıp dayandığımız sonuç: En iyisi hiçbir şey yapmamaktır. Bir köşeye çekilip, seyirci kalmaktan iyisi var mı? Onun için yaşasın yeraltı!”²⁵⁵

Anlaşılabileceği gibi, Dostoyevski’nin yeraltısı, köşeye çekilip, olaylara seyirci gözüyle bakılacak yerdir. İnsan kendi yeraltısına kapanmalı, dünyayı iyi yöne doğru değiştirmekten vazgeçmeli, her şeyi olduğu gibi kabul etmeli, istekleri doğrultusunda amaçsız yaşamalıdır. Çünkü ona göre, insan amacına erişmek istemez zaten; insan amaç peşinde koşar ama aradığını bulunca arayacağı hiçbir şey kalmayacağı için amacına varmak istemez:

²⁵³ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.47.

²⁵⁴ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.50.

²⁵⁵ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.54.

”Evet, insanın tek yaptığı şey, iki kere iki dörtlerin peşine düşmek, okyanusları aşmak, bu uğurda seve seve yaşamını vermektir; ama öbür yandan aradığını bulacağı için de ödü patlar. Çünkü bulursa arayacak başka bir şeyi kalmayacağını hissetmektedir. İşçiler işlerini bitirince para alırlar, daha sonra da gidecekleri bir meyhane, düşecekleri bir de karakol çıkar nasıl olsa. İşte size bir haftalık iş güç. Peki, ama bizler nerelere gideriz? Onun için hedefe her varışta bir tedirginlik duyulur. İnsanoğlu amacına doğru ilerlemeyi sever, fakat amacını elde etmeyi değil. Çok gülünç bir durum doğrusu. İnsanın yaratılıştan gülünç bir varlık olmasındadır bütün terslik zaten. İki kere iki dört çekilmez bir şey. İki kere iki dört, bana sorarsanız, bir küstahlıktır.”²⁵⁶

İnsan amacına niçin varmak istemesin? İnsanoğlu amacına varmak ister ve ona ulaştınca da yeni amaçlar ufukta belirir. Eğer böyle olmasaydı, bilim-sanat ilk çıktığı yerde kalırdı, üretici güçler hiç gelişmezdi. Fakat insanoğlunun tarihi; arama-bulma, amacına erişme ve yeni amaçlar koyma tarihidir. Sınıflar için de böyledir, tek tek bireyler için de.

* * *

Dostoyevski yazdığı saçmalıkların inandırıcılığına kendisi de tam inanmaz; kendini şüphede bıraktığı gibi, okuyucuyu da şüphede bırakır:

”Yemin ederim ki, beyler, şu çiziktirdiklerimin bir sözcüğüne bile inanmıyorum. Daha doğrusu belki inanıyorum, ama bir yandan da nedense her sözümün yalan olduğunu hissediyor, kuşkular içinde kıvranıyorum.”²⁵⁷

Dostoyevski’nin burada yaptığı sanat hilesidir, okuyucuyla dalga geçer. Agnostizm (bilinemezlik) insanı nasıl umutsuzluğa düşürüyorsa, Dostoyevski de bunu yöntem haline getirerek okuyucuyu umutsuzluğa sürükler.

* * *

Şimdiye kadar ele aldığımız bölüm kitabın teorik bölümü gibidir. Bir de çizilen karakterin anılarından oluşan, kahramanın pratikte, yaşamda tanıtıldığı bölüm vardır. Anıları anlatmayacağım; bencil, sevmeyi bilmeyen bir adamın, umutsuzluk yüklü, değersiz olayların toplamı olan anıları, beni sıktığı ve iğrendirdiği gibi seni de sıkar. Anıların içine sıkıştırılmış bazı görüşleri buraya aktarmam yararlı olabilir. Umutsuz olunca insan, toptancı biçimde insanlık mahkûm edilebilir ve bu mahkûmiyetin doğuştan geldiği söylenebilir. Dostoyevski’nin kahramanı bu görüştedir:

”Zamanımızda her akli başında adam korkaktır, köle ruhludur, açıkçası böyle olmak zorundadır. Bu, onlar için normal bir durumdur. Sarsılmaz inancına göre onlar ta yaratılıştan böyledir. Akli başında adamların korkak, köle ruhlu olmaları birtakım durumlar sonunda yalnız çağımıza özgü değildir, bu her zaman böyle olacaktır. Dünyadaki bütün akli başında insanlar bu doğa yasasından yakayı sıyıramazlar.”²⁵⁸

Sınıflı toplumun köle ruhlu insanlar yarattığı ne kadar doğruysa, bu köleliğe karşı çıkan insanların da ortaya çıkması zorunlu olur. Spartaküs’ün köleliğe başkaldırı isyanı buna örnektir. Korkaklık, boyun eğme, insanın doğuştan gelen özelliği olsaydı, tarih sınıflar savaşımı tarihi değil, zulme hep boyun eğenlerin hareketsiz tarihi olurdu. Neyse ki tarih böyle değil.

²⁵⁶ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.49.

²⁵⁷ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.54.

²⁵⁸ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.65.

Dostoyevski'nin kitaptaki kahramanının son sözleriyle bu değerlendirmeyi noktalayabiliriz:

”Başkasından bana ne? Hepinizin canı cehenneme!... Ben huzur istiyorum, huzur! Bunu elde etmek için bütün dünyayı beş paraya değişirim. Bana: 'Güzel bir çay içmek mi istersin, yoksa dünyanın batmasını mı?' diye sorsalar, hemen 'Çay içmek!' diye bağırırım. Bunu biliyor muydun? Ha?”²⁵⁹

Böylesi bencil birinin üzerine kurulmuş bu romanı sevemiyor insan. Yaşamla ilgili verdiği mesaj ise olumsuz, umutsuz. Bencilliğe özenenlere tavsiye edebiliriz.

²⁵⁹ Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*, Cumhuriyet Yayınları, s.159.

Biricik sevdam,

Mektubunda yazdığın konuyu epeyce düşündüm: ”Sevgisiz güven, güvensiz sevgi olur mu?” diyorsun. Olmaz! İnsan güvenemediği bir insanı nasıl sevsin? Sevdiği bir insana niçin güvenmesin? Diyeceksin ki çevremdeki insanlar birbirlerine güvenmedikleri, birbirlerinin kuyularını kazdıkları halde sevdiklerini söylüyorlar. Evet, öyle arkadaşlar, öyle karı-kocalar var ki, dediğin gibi yapıyorlar. Bu ilişkilerde söz konusu olan şey, sevgi etiketini zorunlu olarak kullanmalarıdır. Sevmediklerini söyleseler ilişkilerini dışarıya açıklayamazlar, ilişkilerini sürdürmezler. Sevgi maskeli ilişkilere sevgi denmez; maske düştüğü vakit kişisel çıkar hemen kendini gösterir. Bu düzende gerçek sevgi tohumunun fark edilmesi ve anlaşılması zaten bu maskeler, roller nedeniyle zordur.

İnsan gerçekten kişisel çıkarının üstüne çıkarak sevebiliyorsa, sevdiği insana güvenir, onunla her şeyini paylaşmaya çalışır. Olay genellikle şöyle gelişir: İnsan, kapitalizmin güvensizlik tüneline karşılaştığı insanı sevmeye başlayınca, bu güvensizlik boşluğunda güvenli bir delik açılır. Bir zaman sonra ortaya iki alternatif çıkar; ya güven noktası büyür, ya da eriyip gider. Bu deliğin daha fazla güvenerek büyümesi, iki insanın doğru bilincine, pratikte gösterecekleri davranışlara bağlıdır. Güvenden güvensizlik de çıkabilir, ama o zaman hüsrana, ihanete uğramış bir sevgiden bahsederiz.

Güven duymanın ve sevginin anlamını sınıfsal toplum bozmuştur. Nasıl mı? Sınıfsal toplum, rekabetçi insan ilişkilerini içerdiğinden dolayı güvensiz toplumdur. Rakipler kolay kolay birbirine güvenemezler. Bu da sevmeyi zorlaştırır, çünkü güvensiz sevgi olamaz. Ayrıca insanlar bu güvensizlik ortamında, geleceklerinden duyduğu kaygılarla hep güvenecekleri bir liman ararlar. Bu liman; para, mal, şöhret olabilir. Böylece güvenin ve ona bağlı olan sevginin anlamı bir kez daha bozulmuş olur; sevgi-güven, parasal güçle eşitlenir. Özellikle kadınlar bu sahte güvenin arkasından koşarak nevrotik sevgiler yaratırlar. Bu gerçek bir sevgi değildir, çıkarıcı bir sevgidir. Bu insanlar kendilerini güvende hissetmek için severler; sevgi, güvenli limana varmak için bir araçtır sadece. Burada sevgi denen şey, insanın kendi kendini inandırması üzerine kurulu sahte bir sevgidir; liman ortadan kalktığı zaman nevrotik sevgi de ortadan kalkar. Örneğin, kendisine zengin kocalar arayan ve bulanların sevgisi nevrotik bir sevgidir ve bu sevgi ”nevrotik güven” üzerine kuruludur. Nevrotik sevginin büyüklüğü servetin (erkin) büyüklüğüyle orantılıdır.

Gerçek sevgi tohumu ile nevrotik sevgi arasındaki fark: Birincisinde sevgi, insani ihtiyaç olarak ortaya çıkarken, diğesinde ”kullanma aracı” olarak ortaya çıkar. Birincisinde insan, insani ihtiyaç duyduğu için zorlanmadan sever, güvenir. Diğesinde güvenlik ihtiyacı olduğu için zorunlu olarak sever. Birincisi hesapsız, çıkarsızdır. Diğesinde hesap ve çıkar vardır. Birincisinde sevgi, sevgiyle değiştirilir. Diğesinde ise sevgi, ”güven karşılığında” satılır. Marx, gerçek sevgi ilişkisinin nasıl olması gerektiğini güzel ifade etmiştir: ”İnsanın insan olması, dünyayla ilişkisinin de insanca bir ilişki olması halinde, sevginin karşılığı sadece sevgi, güvenin karşılığı güven, vb. olur.”²⁶⁰

Güzelim,

²⁶⁰ Karl Marks, aktaran Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, Öteki Yayınevi, s.29.

Tartışma konumuz olan "Murathan Mungan'a bakış" meselesine gelelim. Mungan'ın çok anlamlı şiirleri, öyküleri olduğu gibi, laf süslemelerine dayanan şiirleri, öyküleri de vardır. Onları ayırıcı gözle okumalıyız. Mungan'ın "Yalnız Bir Opera" adlı şiirini defalarca severek okuduğumu hatırlarım. Ayrılık mevsimine girmiş bir aşk anlatılır orada:

"Şimdi biz neyiz biliyor musun?
Akıp giden zamana göz kırpan yorgun yıldızlar gibiyiz.
Birbirine uzanamayan
Boşlukta iki yalnız yıldız gibi
Acı çekiyor ve kendimize gömülüyoruz
Bir zaman sonra batık bir aşktan geriye kalan iki enkaz
olacağız yalnızca
Kendi denizlerimizde sessiz sedasız boğulacağız
Ne kalacak bizden?
bir mektup, bir kart, birkaç satır ve benim şu kırık dökük
şiirim
Sessizce alacak yerini nesnelerin dünyasında
Ne kalacak geriye savrulmuş günlerimizden
Bizden diyorum, ikimizden
Ne kalacak?"²⁶¹

Yine Mungan'ın "Kum Saati" adlı şiir kitabındaki şu dizeleri severim:

"Çünkü mülkiyetin yaldızlı tarihiyle başlamış emeğin katli
...
Metanın dolaşım değeri aramızda gezindiğinden beri
Kapitalizmin kıblesinde durmakta
Kara Ritüellerin İdeolojisi
yani sokakların, çarşıların, evlerin, insanların
maskelere hüküm giymiş çehresi"²⁶²

"Erkekler İçin Divan" adlı kitabında ise beğenmediğim birçok şiiri vardır, ama aynı kitaptaki şu dizeleri zevkle okurum; aşk ile sevgi arasındaki farkı bu dizeler iyi anlatır:

"Sen çok âşık olmuşsun, bense ilk
yalnızca buymuş gibi aramızdaki eşitsizlik
oysa aşk siyasetnamedir
sınıf duvarlarına asılan ferman kesinliğinde
evet, çok âşık oldum senden önce
ama seninle öğreniyorum sevmeyi
kırk yılda öğrendim şu kadarcık gerçeği
şimdi hem âşığım sana hem seviyorum seni"²⁶³

Mungan'ın *Cenk Hikâyeleri* adlı kitabındaki *Şahmeran'ın Bacakları* ve *Binali ile Temir* öyküleri okunmaya değer. Aynı yazarın *Üç Aynalı Kırk Oda* eserindeki *Gece Elbisesi* öyküsü ise okunmaya değmez, insana edebi bir haz vermez.

²⁶¹ Murathan Mungan, *Yaz Geçer*, Metis Yayınları, s.16.

²⁶² Murathan Mungan, *Kum Saati*, Metis Yayınları, s.18.

²⁶³ Murathan Mungan, *Erkekler İçin Divan*, Metis Yayınları, s.69.

Kız arkadaşlarının sana öve öve bitiremedikleri Murathan Mungan'ın *Yüksek Topuklar* isimli romanı hakkında ne düşündüğümü sormuşsun. Bu romanı okumaman büyük kayıp sayılmaz. Senin dostlarının bu kitap hakkındaki övgülerine katılmadığımı belirtmek zorundayım. Niçin böyle düşündüğümü sana kısaca anlatmak istiyorum.

Murathan Mungan'ın *Yüksek Topuklar* adlı romanının kahramanı Nermin adındaki bir kadın. Bekâr, yalnız yaşıyor, eski solcu. Nermin, solculuğu bıraktıktan sonra feminizm, anarşizm, yoga, uzakdoğu felsefesi, taocu seks, çevre duyarlılığı vb. gibi her görüşe bulaşmış ve hiçbirinden memnun olmayarak evinde nihilistçe oturmaya, etrafını eleştirmeye karar vermiş garip bir insan.

Nermin'in arkadaşlarından biri, Tuğde isimli beş yaşındaki çocuğunu beş günlüğüne ona bırakır. Roman da Nermin-Tuğde rekabetini çıkış noktası yaparak, değişik kadın tiplerinin anlatımı üzerine kurulur. Beş yaşındaki bir kız çocuğuna duyulan nefrete dayanarak bu romanın niye yaratıldığı belli değildir. Yazar belki de kadınları, beş yaşından itibaren şeytanlaşan yaratıklar olarak göstermek istiyor. Bunun bilimsel bir yanı yok, ancak kesin olan bir şey varsa; "kadın ruhunu iyi anlatıyor," denilen bu roman, kadın cinsinin eleştirisi üzerine kurulu umutsuz bir kitap. Romanın içinde bir tane dahi olumlu karakter yok; anlatılan kadınların çoğunluğu eski solcu, hayatlarının pişmanlığını başkalarına ödetmek isteyen çıkarıcı tipler. Aslında birçok karakter olarak anlatılan tiplerin hepsinin özü aynı. Ortada tek bir kadın var; geçmiş solculuğundan nefret eden, toplumsal görev yüklenmek istemeyen, sadece kendini düşünen bencil bir kadın!

Romanın kahramanının görüşlerini, kişiliğini tanımaya başlayalım. Nermin beş yaşındaki Tuğde'yi daha görür görmez, onun da "bir düşman" olduğuna karar veriyor:

"Şu lanet olası kız yüzünden, çocuklar ve kedilerden sonra aslında kadınları da hiç sevmediğim çıkacaktı ortaya."²⁶⁴

Nermin kendisi için şöyle diyor:

"Bir anarşist gibi hissediyor, bir aristokrat gibi acı çekiyor, bir küçük burjuva gibi kaçıyorum."²⁶⁵

Bu, eski solcuların hastalığıdır; bildiklerini unutamadıklarından, içlerinde hayatın gerçeklerine karşı bir kin, bir zamanlar kendi yaptıklarına karşı acıma duyarlar, ama korkularını yenemeyip hep küçük burjuva ikiyüzlülüğü ile hayattan, kendilerinden kaçarlardı. Nermin bunu kendisine itiraf eder:

"Ama burası Türkiye, sen istediğin kadar kaç, fokur fokur kaynayan bu memleket sonunda seni bir yerde kısıtırıp sordurtuyor bu zalim soruları. Hele bir zamanlar solculuk denen o Allahın belası musibete bulaşmışsan!"²⁶⁶

²⁶⁴ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.17.

²⁶⁵ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.53.

²⁶⁶ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.270.

Nermin böyle düşünür ama yine de hep kaçmak zorundadır, eski solculuğu da onu kovalar durur. Yolda siyasi gazete satan, halka gerçekleri açıklamak çabasında olan gençleri gördüğü zaman da şöyle konuşur:

”Çok tanıdık, fazla tanıdık, bir o kadar da umutsuz yüzler... Biliyorum: Beni bu gençlere karşı tepkili kılan şey, onlarda kendi gençliğimin çalınmış zamanlarını görüyor olmak. Bizden ve bizim zamanımızdan farklı olarak, bir dolu şeyi görmede ve anlamada, onlar çok daha büyük olanaklara, fırsatlara, şanslara sahipken, yaşananlar hiç yaşanmamış, olanlar hiç olmamış gibi onların bizim kaldığımız yerden aynen sürdürmeye çalışmalarındaki çabanın yarattığı umutsuzluğa katlanamıyor olmak.”²⁶⁷

Zavallı Nermin! Kendi gençliğinin solcular tarafından çalınmış olduğunu düşünüyor. Herkes kendisi gibi solculuğu bıraksa daha memnun olacak. Gençlerin solcu olmaları, Nermin’in eskiden yaptıklarını yapmaları bile onu sinirlendiriyor. Niçin? Çünkü Nermin onlara her bakışta kendi geçmişini hatırlıyor, onların bakışında ise kendini aşağılanmış hissediyor. Nermin yaşadığı ikiye bölünmüş hayatın (bilmesine rağmen, bilmemezlikten gelme sanatının) acısını çekiyor. Kendisi gibi eski solcu olan arkadaşlarının psikolojik durumlarını anlatırken aslında kendini anlatıyor:

”Bir tek solculuktan vazgeçmenin yenisi olmuyor. Solculuktan vazgeçmek kolay hesaplaşılabilir bir şey değil çünkü. Nereye giderlerse gitsinler, solculuğun zeki gözlerinin onları hep gözetlemeye devam ettiğini düşünüyor ve her an savunmada bir hayat yaşayarak, içten içe hep onlarla konuşuyorlar. Solculuktan caymış her kişinin, solcular tarafından nasıl görüldüğüne, nasıl değerlendirildiğine dair dertleri vardır ve içleri, çeşitli durumlarda, yeri geldikçe onlara karşı kullanılmak üzere hazır beklettikleri savunma cümleleri ve yanıtlarla doludur. Ah bilmez miyim?”²⁶⁸

Doğru söze ne denir? Nermin burada iyi bir tahlil yapmış. Geçmişteki solculuğunun pişmanlığını duyanlar, komünistlerin bu acıyan bakışlarına, düşüncelerine katlanmak zorundalar.

* * *

Nermin’in kadınsı duyguları da var şüphesiz. Nermin’in postacısı, ona açık kur yapıyor, ancak Nermin adama yüz vermiyor. İstiyor ki adam onun ardından mutfaka gelecek, biraz da zor yoluyla onunla sevişecek ve Nermin’in ”namusu” da bozulmayacak(!) Kendisinin de söylediği gibi tam burjuva ikiye bölünmüşlüğü:

”Aslında çok işim varmış da, mecbur kalmışım gibi bir ifadeyle, ’Bir dakika,’ deyip onu dakikalarca kapıda beklettiğim oluyor. Mutfakta oyalanıp duruyorum. Ardımdan gelse, çantasını omuzundan kaptığı gibi yere fırlatsa, Jessica Lange’in mutfak masasında değilse bile, benim mutfak karolarının üzerinde tanışmış olabiliriz. Hiçbir sorumluluk almadan tanışmak istiyorum onunla, görüyorsunuz ya, tam bir burjuva ikiye bölünmüşlüğü içerisindeyim bu konuda. Böylelikle, hem bir sorumluluğum olmaz, hem merakımı gidermiş olurum...

(...)

Tam Tuğde’nin yapabileceği bir hesap işte! Hiç kaybetmeden kazanmak! Burjuva kadınlarının gizli silahı!”²⁶⁹

²⁶⁷ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.279.

²⁶⁸ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.164.

²⁶⁹ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.104.

Nermin'in ikiyüzlü tutumunu, kendisini mal gibi görmesini anladık ama, beş yaşındaki kızın da niçin aynı biçimde düşündüğünü anlamak kolay değil. Belki de Nermin'in kendi hemcinslerine karşı duyduğu nefret, beş yaşındaki hemcinsine kadar uzanıyor.

* * *

Nermin, kadın arkadaşlarını anlatmaya başlıyor. İşte örnekler:

Aysel:

"Hayat, fırsatların değerlendirilmesi demektir onun için, antenleri hep açıktı ve her an, her şeye hazırды.

(...)

Bugüne kadar hiçbir erkeğin koynundan çırlıçıplak kalkmadım, en çılgın aşk gecelerinde bile, seviştikten sonra hep çarşafa sarınarak kalkmışımdır yataktan. Az önce yatakta seni çırlıçıplak görmüş olması değildir önemli olan, önemli olan banyoya giderken seni çıplak görmemesidir. Erkek, senden her şeyi aldığını düşünmemelidir hiçbir zaman! Ona geride hâlâ ele geçiremediği bazı şeyler kalmış olduğunu düşündürmelisin tatlım.

(...)

Evliliğin yürümeyeceğini sezdiğim an, hemen yeni bir koca bakınmaya başladım. Yenisini ayarlamadan asla boşanmam."²⁷⁰

Hale:

"Tuhaftır, durup durup günün birinde en yakınındakiyle birlikte olmaya başlamak, yalnızca Hale'ye özgü bir şey değildi. Hale'nin yakın arkadaş grubu böyle yaşıyordu.

(...)

Benim anımsadığım kadarıyla, başlangıçta, Çetin ile Nigâr evliydi, sonra Nigâr, Çetin'den ayrılıp Sevil'in kocasıyla evlendi. Sevil de daha önce Yusuf'la nişanlıydı zaten. Bu arada Çetin, Hale ile çıkmaya başladı. Çetin, Hale'den ayrıldıktan sonra Mithat'ın eski sevgilisi Nesrin'le birlikte yaşamaya başlarken, Hale de Nigâr'ın ilk sevgilisi Burhan ile çıkmaya başladı. Yusuf'tan ayrılmış olan Gülbin, Burhan ile çıkmaya başlayınca, Hale gruba geç katıldığı için grup içinden hiç sevgilisi olmamış Selim'in grup içindeki ilk sevgilisi oldu."²⁷¹

Gönül:

"Bak o gün bugündür, aşk nedir bilmem! Bir daha kimseyi sevmedim. Hoşlanırım, beğenirim, flört ederim, yatarım kalkarım, ama hepsi o kadar.

(...)

Gene yirmi yıl önce biliyorsun solcuydum. Benim de o zaman bütün öfkelerim, ideallerim, hayallerim vardı. Sonra arkadaşlarım öldüler, tutuklandılar, işkence gördüler, çoğunun hayatı mahvoldu, ben daha yolun başındaydım, bu yüzden hızla geri dönme şansım vardı, onu kullandım."²⁷²

Müheyya:

²⁷⁰ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.91-92.

²⁷¹ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.158,159.

²⁷² Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.244-245.

”Müheyya’nın başlıca özelliği, ömrü boyunca hiç çalışmamış olmasıdır. Öyle kadınlar vardır, ne iş yaptıkları belli değildir ama hep ortadadırlar. Başlarından bir ya da iki evlilik geçmiştir, sonra evlilikle de uğraşmaz, birlikte yaşamalarla idare ederler, babalardan, kocalardan bir şeyler kalmıştır, her sıkıştıklarında ya satacak bir şeyleri ya el uzatacak bir yakınları vardır.”²⁷³

Nermin Hanım’ın arkadaşları bunlara benzer tipler. Fakat dikkat edersen hepsinin özelliği, kendilerini hayatın merkezine koymaları, bencil ve çıkarıcı düşünceleri. Hepsi de kapitalizmin yarattığı küçük burjuva süprütüler. Yaşamı sadece kendi yaşantılarının iyiliğiyle, rahatlığıyla, bedensel hazlarla ölçüyorlar. Erkekegemen toplumu, onun kurallarını kabul ediyorlar; ona uygun maske ve rollerle hayat sahnesinde yerlerini alıyorlar. Erkekleri kullandıklarını düşünüyorlar, ama kendilerinin mal gibi satın alınıp, kullanıldığının farkında değiller. Ya da farkındalar, bu ”pazarlamacı kişilik” hoşlarına gidiyor. Kapitalizmin çıkarıcı ilişkilerinden otlanarak yaşamak onları insan olarak rahatsız etmiyor. Yaşadıkları toplumun sorunları onlar için sorun değil; başkalarının mutsuzluğu onları ilgilendirmiyor, sadece pisliğe bulanmış bireyci ”mutluluklarını” düşünüyorlar.

Murathan Mungan bu romanında kadın ruhunun nasıl bir şeytan olduğunu, ne kadar kurnaz olduğunu anlatıyor. Nermin kadınlardan nefret ediyorsa, kendisi de onlardan biri olduğu ve onları tanıdığı için nefret ediyor.

Erkekler üzerine bu tarz bir kitap yazılsaydı ve değişik gözüken, fakat özleri aynı olan farklı tipler anlatılsaydı, aynı görüntüler ortaya çıkardı. Erkeklerin şeytanlığı, kadınlara çıkarıcı bakışları, kadınları kullanılıp atılacak bir eşya gibi görmeleri, egoistlikleri, kadın cinsinden farklı mı?

Erkekler egemenlikleriyle ortadalar, niyetlerini fazla da gizlemiyorlar. Ama bu egemenlik, ezilen kadını çaresizlik içinde hesaplara, sinsiliğe, kurnazlığa itiyor. Sonra ne oluyor? Egemen şeytanın yarattığı dünyadan, peri görünümlü içine şeytan girmiş yaratıklar çıkıyor ve egemen şeytanı kandırmaya, yaralamaya, güçleri yeterse cezalandırmaya çalışıyorlar. Ne yazık ki egemen şeytan, ne şeytanlığından, ne de egemenliğinden vazgeçiyor. Egemen şeytanın da, peri görünümlü içine şeytan girmiş yaratığın da Tanrısı tektir; sınıflı toplumdur, bugün için konuşursak kapitalizmdir.

Murathan Mungan, Tanrılaşmış kapitalizmle uğraşmıyor, egemen şeytanla da uğraşmıyor; onun yarattığı, periliği kirletilmiş kadınla uğraşıyor. Ancak kitabın hiçbir yerinde bu kirlenmenin asıl suçlusu aranmıyor. Özellikle kadın okuyucuların: ”Bu kitap kadın ruhunu, duygularını çok güzel anlatıyor,” dediklerini duyduğumda gülmemezlik edemiyorum. Kendi kendime diyorum ki: Eğer bu kitap kadının ne olduğunuzu anlatıyorsa, hiç vakit kaybetmeden kadının ”şeytanlığını” ameliyat masasına yatırın ve bunun nedenlerini sorgulayın! Çünkü bu kitap kadın ruhunun inceliklerini değil, nasıl ”şeytan bir ruha” sahip olduğunu, kadın kimliğinin ne rezil bir şey olduğunu anlatıyor. Bu ”şeytanlığın” faturasını da erkekegemen topluma değil, kadın kimliğine gönderiyor.

Sonra bu roman, kadınlar açısından umutsuz bir kitaptır. Kapitalizmin pislikleri içinden çıkabilen olumlu tek bir kadın tipini sunamıyor, sunmuyor. Bütün kadınlar romanda anlatıldığı gibiyse, kadınların kurtuluşu, olmayan kıyamet gününe kalmıştır. Bizim gibi düşünen insanların inanmadıkları şey de tam budur.

Sevdam, canım,

²⁷³ Murathan Mungan, *Yüksek Topuklar*, Metis Yayınları, s.297.

Sen de kadınsın. Nesiller boyu süren erkekegemen toplumun zulmünün sonuçlarının bir parçası da senin içinde gizli; senin tenine, beynine, yüreğine mutlaka kir olarak bulaşmıştır. Nasıl ki bu kir egemen taraf olarak bende fazlasıyla varsa, sende de az da olsa vardır. Sevgimiz ve bilincimiz, bu sınıflı toplumun kirlerini azaltmamıza yardımcı olsun. Ortak şeytanımıza teslim olmayalım. Seni içten, yürekten, hesaplara dayanmayan bir sevgi ve sıcaklıkla öptüm.

- XXIV -

Bir tanem,

Pencereden dışarı bakıyorum, gökyüzünden bembeyaz pamuk taneleri yağıyor. Sokaklar, evlerin üstleri daha şimdiden beyaz bir örtüyle kaplandı. Doğa yeşil güzelliklerinin, kışın elinden alınmasının "utancını ve çıplaklığını kar ve buzla" örtüyor. Tıpkı biz insanların, insanlıklarının elinden alınmasını maskelerimizle örttüğümüz gibi...

İçimin üşüdüğünü hissediyorum. Yalnız içim değil, ellerim, ayaklarım da üşüyor. Yanı başımda olabilseydin, hem yüreğimi, hem bedenimi ısıtabilseydin!

Seninle koskoca bir ilkbaharı birlikte geçirdik. Doğanın güzelliklerine sevgi gözlüklerimizle baktık. Senin doğaya olan ilgini ve onun hayranlık veren mucizeleri karşısında duyduğun sevinci gördüm, yaşadım. Eline en sevdiği oyuncacı verilen, ellerini neşeyle çırpın çocuklar gibiydin. O halinle gözlerimin önündesin. "İlkbaharın kendisini açıkça sergilemesi, sanki egemenliğinin bilincindeymiş gibi bütün çekiciliğini göstermesi" hangi insanı etkilemez?

Ne var ki bizler, "doğanın güzellik büyüsünü" hayatımızın amacı ve söylencesi yapanlardan değiliz. Doğanın ruhsal yapımızda yarattığı duygusal etkilenmeleri, bireysel-toplumsal hüznlerimizle harmanladığımızdan, sürü haline getirilmiş kalabalıktan farklıyız. Bugünkü dünyada doğanın parlaklığı, acıların gri renkleriyle uzlaştığı zaman anlam kazanır. Bu acıları dikkate almadan: "'Doğa, ne güzelsin!'den başka hiçbir şey duyup söyleyemeyen kimsenin kendisini bayağı, sıg, şaşkın yığından üstün sanmaya hakkı yoktur"²⁷⁴.

Bugünün olağan, sıradan insanı; hayatın, doğanın güzelliklerinin, insani olarak "farkında olmadan" yaşar. Farkında olmak; bilmek, hissetmek, duymak, dokunmak, görmek demektir. Ama insanal duyuyu insanal kılarak "farkında olmak" başka bir şeydir. Kapitalizmin insanlık dışı ilişkileri içinde yaşayan insan bundan yoksundur.

Farkında olabilmek için her şeyden önce yemek, içmek, giyinmek, barınmak vb. gibi olanaklara sahip olmak gerekir. Bütün insanlık tarihinin ilk tarihsel olayı bu gereksinmelerin sağlanması olduğundan, güzelliklerin tarihsel ilk farkına varılışı da ancak ondan sonra başlar.

Temel ihtiyaçları karşılanmamış bir insan, estetik zevklerin, güzelliklerin farkında olamaz; beş duyusu sakatlanmış gibidir. Açlık çeken bir insana parlayan bir elmas gösterdiğinizde, o hemen elmasın fiyatını düşünür; elmasın madensel güzelliği aklına bile gelmez, çünkü madenbilimsel duyusu yabancılaşmıştır. Bir nesnenin anlamı, onun içsel güzelliği, ancak insanın ona karşılık düşen bir duyusu varsa anlamlıdır. Yıldızların parladığı, ıslıl ıslıl karlı bir gecede ay ışığının güzelliği -bu harika doğa görüntüsü- çıplak, üşüyen insana duyusal bir zevk vermez. Marx'ın dediği gibi: "Kaygı ve yoksulluk içindeki adam, en güzel oyun karşısında bile duyusuzdur"²⁷⁵.

Başlıca gereksinmelerin sağlanması, duyuları insanal kılmak için zorunlu ilk koşuldur, ama yeterli değildir. Yeterli koşul, insanal-eşitlikçi bir toplumu gerektirir.

²⁷⁴ Friedrich Engels, *Yazın ve Sanat Üzerine*, Sol Yayınları, s.216.

²⁷⁵ Karl Marks, *1844 El Yazmaları*, Sol Yayınları, s.179.

Kapitalizm koşullarında duyularımızı bütünüyle insani kılmak imkânsızdır. Çünkü kendini özgürce gerçekleştiremeyen insan, insani duyulara sahip olamaz. Toplumsal olarak zorunlu çalışma zamanının dışında, yeteneklerini özgürce kullanarak kendini gerçekleştirdiği andan sonra, insanal duyu insanal kılınabilir. Bu da ancak kapitalizmin aşıldığı bir zaman diliminde mümkündür.

Doğanın muhteşemliğini herkesin farkına vararak görebilmesi için, herkesin duyularını insanal kılmak gerekir; o zaman bir göz biçim güzelliğini, doğanın yaratıcılığının farkına vararak görür. Bu nedenle biz, insanın olağan biçimde farkında olmasından daha öte bir şey istiyoruz: İnsanal duyuyu insanal kılarak farkında olmak.

Yalnızca kendisi için olağan biçimde farkında olmak, insani ölçütler açısından yeterli değildir. Dolayısıyla bir gün bile yoksulluğu görmemiş, rahatına düşkün küçük burjuvaların doğa sevgisi, bizlerin doğa sevgisine benzemez. Bu türlü insanlar doğayı gözlerken toplumsal kederleri işin içine karıştırmazlar; doğaya bilinçlice değil, sadece gözleriyle bakarlar. Onlar yaşamın değişik parçalarından herkese ait gökkuşağı yaratamazlar ve onu, doğanın korkunç güzelliğiyle birlikte düşünemezler. Doğanın yarattığı erişilmez gökkuşağını yalnızca kendilerine ait olarak seyrederek. Onların, doğa-insan ilişkilerini herkesin çıkarına olabilecek biçimde düzenlemek, doğayı ortak denetim altına sokarak onun güzelliklerinden, olanaklarından, toplumsal ortaklaşmacılık çerçevesinde yararlanmak gibi bir sorunları yoktur.

Canım,

Daha önceki mektubunda "Goethe Üzerine" bana yönelttiğin eleştirileri epeyce düşündüm. Hemen yanılsımı kabul edeyim de, beni daha fazla sıkıştırma. Evet, haklısın! Goethe'yi benden daha doğru değerlendirdiğini itiraf etmem gerekiyor. Daha önce sana gönderdiğim Goethe'yi ele alan yazılarımı tekrar okuyup, değiştirdim. Bu üç yazıyı sana yeniden postalıyorum.

Haklı eleştirilerin için sana şükran borcum var. Herkes öncelikle kendisini düşünür bu toplumda. Fakat biz başka bir dünyanın özlemcileri olarak böyle olmamalıyız. Umut ediyorum ki bir gün borcumu, seni, kendimi düşündüğümünden daha fazla düşündüğümü göstererek öderim. "Bütün kişisel acıların en soylusu ve en derini olan aşk acısından" hep uzak kalmak dileğiyle... Yıldızların sayısı kadar öpüldünüz.

CENTİLMEN BİR YAZAR

”Onun dünya görüşü gelenek haline gelmiş ve günümüze kadar profesörler tarafından korunmuştur. Ondan dolayı bize ilaç gibi acı gelmez ve ağrısızca yutarız. Tabii propaganda da saymayız. ’Mahrumiyete katlan.’ diye bağırır, Goethe. Peki niye katlanalım? (...) Yaşamak zorunluluğunda olduğumuzdan ve bunun için zararı olan şeyler hâkim olanların elinde bulunduğundan nazik olmalı ve onlara uymalıyız. Centilmen, saray gözdesi, yahut zengin adamlar olmalıyız.”

Upton Sinclair

Goethe, 1749-1832 yılları arasında yaşamış Alman bir yazardır. Hukuk eğitimi gördü. Edebiyata olan ilgisi onu hukuk alanından bir süre sonra kopardı. 1771 yılında Herder ile arkadaş oldu ve Herder’in: ”Ulusun kişiliğini ortaya çıkarmayan gerçek büyüklüğe ulaşamaz,” görüşü onu etkiledi. Alman kültürünün, Fransız kültüründen büyük olduğunu anlatan yazılar yazmaya başladı. O kadar ki, bu milliyetçi söylem Fransız edebiyatına karşı boykota dönüştü. İleriki dönemde bu yanlış anlayış dengelense de, Goethe’nin belleğinden çıkmayan bir iz olarak kaldı.

1772 yılı Goethe için özel bir yıldır. Daha önce yaşadığı aşkları (Gretchen, Kätchen, Friederike) saymazsak, ona bir kitap yazdıracak olan Lotte ile olan tek taraflı aşkı bu yıl başlar. Lotte, Goethe’nin arkadaşı olan Kestner ile nişanlıdır. Goethe bir çıkmaza girmiştir; büyük aşk acısıyla, yenilmiş olarak sahneyi terk etmek zorunda kalır. Lotte’nin nişanlısı olan Kestner’e şöyle yazar:

”Pek iyi bildiğim bir şey var: O da Ulu Tanrının duygudan yana soğuk oluşu. Böyle olmasa Lotte’yi size veremezdi... Ölürsem, hele öbür tarafta biraz borum öterse, ilk işim onu sizin elinizden almak olacaktır.”²⁷⁶

Bu karşılıksız aşk Goethe’ye *Genç Werther’in Acıları*’nı yazdıracaktır. Bu roman Goethe’yi meşhur edecektir.

1773 yılında Goethe, Spinoza’yı incelemeye başlar ve okuduklarının etkisiyle, her şeyin Tanrı’dan çıktığı gibi, her şeyin Tanrı’ya döneceği sonucuna varır. Bu yaklaşım ileri tarihlerde Panteizm görüşüne dönüşecektir:

”Ben, kişi olarak, çok yönlü yaradılışımın gereği, tek bir düşünce türüne bağlı kalamam, şair ve sanatçı yönümle Polytheist’im, doğa araştırmacısı olarak ise Pantheist ve bunların birinde ne kadar inançlı isem, ötekinde de öyle...

Ahlaklı bir insan olarak, kişiliğimi bir Tanrı inancına mı dayamak istiyorum? Tamam, buna engel yok.”²⁷⁷

²⁷⁶ Johann Wolfgang von Goethe, *Seçme Mektuplar*, Can Yayınları, s.41-42.

²⁷⁷ Johann Wolfgang von Goethe, *Seçme Mektuplar*, Can Yayınları, s.201.

Biliniyor ki, Panteizm, Tanrı ile tabiatı özdeş tutan, Tanrı'yla evrenin bir ve aynı şey olduğunu ileri süren, "Tanrı her şeydedir," diyen idealist bir görüştür. Goethe, ölünceye kadar bu idealist yanlış düşünceye bağlı kalmıştır.

1775 yılında, Weimar Dükü Karl August'un davetini kabul ederek onun yanına taşınır. Artık Goethe için hem devlet adamlığı, hem de saray yaşamı başlamıştır. Weimar'a taşındıktan sonra Baron von Stein'in karısı Charlotte von Stein ile aşk ilişkisine başlar. Bütün saray bu ilişkiyi onaylar. Geçici bir aşk macerası olarak başlayan bu ilişki, Goethe için ciddi bir hale dönüşür. Goethe'nin ona yazdığı şu mektup ünlüdür:

"Neden sana acı çektiriyorum, sevgilim? -Neden hep, ya sana acı çektirmek, ya da kendi kendimi aldatmakla geçiyor günler.- Biz, birbirimizin hiçbir şeyi olmayacaktık; ama her şeyi olduk. -Seninle böyle düpedüz konuşuyorum, çünkü sen beni her bakımdan anlarsın.- Şu var ki ben, her şeyi olduğu gibi görüyor ve bunun için de çığırımımdan çıkıyorum. İyi uyu, meleğim ve iyi uyan! Seni artık görmeyeceğim -yalnız- biliyorsun ya -ben kalbimi- ah, hepsi saçma, ne söylesem hepsi boş. -Yıldızları nasıl seyrediyorsam, bundan böyle sana da öyle bakacağım demek!- Hele, bir düşün bunu!"²⁷⁸

Goethe-Charlotte aşkı ara sıra kesilerek on bir yıl sürer ve yeni bir aşkın başlamasıyla biter. 1788 yılında Goethe, 23 yaşındaki Christiane Vulpius ile tanışır. Bu kız saray kökenli değildir ve onu evine alarak nikâhsız yaşamaya başlar. Bu nedenle Goethe'nin yeni aşkı, saraylıların "ahlakçı" eleştirilerine maruz kalır. Goethe ileride bu kadınla evlenecek, 5 çocuğu olacak, ama dört çocuğu doğar doğmaz ölecektir. Goethe bu kadının ölüm yılı olan 1816'ya kadar ona olan aşkını koruyacak, kendi yaşlılığının etkisiyle onu hep kıskanacaktır:

"Beni hatırdan çıkarma, evet! Seni kimi zaman uzaktan kıskanıyorum: bir başkasını benden çok beğenebileceğini düşünüyorum; çevremiz benden yakışıklı, benden hoş erkeklerle dolu... Ama sen bu gözle bakma onlara; sen beni beğen herkesten çok! -Seni delice seviyorum, bunu bil, senden başkası güzel değil benim için. Hep seni rüyamda görüyorum, karmakarışık şeyler, ama hepsinde de biz ikimiz, sevişiyoruz. Ve isterim bu hep böyle sürsün."²⁷⁹

Goethe'nin son aşkı, Marienbad kaplıcalarında 1821'de tanıştığı 17 yaşındaki Ulrike'ye duyduğu aşktır. 1823 yazında aynı yerde yine Ulrike ile karşılaşınca, 74 yaşındaki Goethe kendini kaybeder ve Ulrike'yle evlenmek isteğini dile getirir. Araya Dük Karl'ı koyar. Ulrike'nin ailesi 74 yaşındaki bir adamla, 19 yaşındaki bir kızın evlenmesini uygun görmezler. Goethe reddedilmenin ve kalbi kırılmış olmanın buruk hüznüyle oradan ayrılır:

"Goethe'nin arabası Weimar'a gitmek için 5 Eylül 1823 günü yola çıkmıştır. Sabahın erken saatında Goethe'yi geçirmeye gelenler arasında Ulrike de vardı. Genç kız, ayrılırken Goethe'yi öpmüştür ama bu öpücükte 'bir cilve mi, yoksa babasını öpen bir genç kızın saflığı mı' vardır? Goethe bunu çıkaramaz. Ama tekerlekler dönmeye başladıktan sonra Goethe'nin eline geçirdiği kâğıda kurşunkalemle acele acele bir şeyler yazdığı görülür... Sonunda, yolculuğun amacı olan Weimar'a varıldığında şiir sona ermiş olur ve 'Marienbad Elejisi' adını alır."²⁸⁰

* * *

²⁷⁸ Johann Wolfgang von Goethe, *Seçme Mektuplar*, Can Yayınları, s.64.

²⁷⁹ Johann Wolfgang von Goethe, *Seçme Mektuplar*, Can Yayınları, s.139.

²⁸⁰ Johann Wolfgang von Goethe, aktarma *Goethe: Seçmeler*, Milliyet Yayınları, s.89-90.

Goethe yaşamı boyunca yoksulluk çekmemiş, huzur içinde yaşamış bir yazardır. Weimar’da Dükün emrine girdikten sonra ekonomik durumu daha da iyileşmiştir. Goethe kendisini besleyenlere hep sadık kalmış, onların kurduğu düzenin iyi işlemesi ve yıkılmaması için elinden geleni yapmıştır.

Fransız İhtilali patlak verip, ”ekmek bulamayan fakirler pasta yesin,” diyen Maria Antuvanet tutuklandığında, Avrupa’nın gerici hükümdarları bu kadının yardımına koşarken, Goethe’nin Dükü de onlara katılır ve Goethe onu izler. Goethe İhtilale karşı bir operet bile yazar. Goethe’nin bu konudaki gerici düşüncelerini buraya uzunca almakta yarar var. İhtilale katılan Reichardt adlı müzisyen olan arkadaşı hakkında 1795 yılında şöyle yazar:

”Reichardt, İhtilale büyük bir kızgınlıkla atıldı. Ama ben dehşetin doğuracağı kargaşanın o korkunç ve karşı konulmaz sonuçlarını kestirdiğim için, memleketimde de aynı cinsten verimsiz bir çalkantının meydana geleceğini anlıyor ve ılımlılıktan kesinlikle ayrılmıyordum. Durumumda da değişiklik yapmıyordum. Zaten ben bütün yaşamımda, bilerek ya da bilmeyerek, hep ılımlı olmuşumdur.”²⁸¹

Daha ileri bir dönemde, 4 Ocak 1824’te, dostu Eckerman’a biraz da günah çıkararak şöyle yazacaktır:

”İhtilalin kötülüğü çok yakınımdaydı ve beni her gün, her saat ayaklandırıyordu. Oysa, olumlu sonuçları daha kendini göstermemişti. Fransa’da zorunlu olarak ortaya çıkan sahnelerin bir benzerinin Almanya’da düzmece olarak yaratılmak istenmesine de kayıtsız kalamazdım. Gerçeği şu ki, ben zorbalığa ve keyfe dayanan yönetime karşıyım. Büyük ihtilallerin suçunun da halkta değil, devleti yönetenlerde olduğuna inanırım. Yönetenler haktanır ve dikkatli olurlarsa, zamanın gerektirdiği devrimleri kendiliklerinden yapar ve halkın bunları zorla elde edeceği ana dek direnmezlerse, ihtilal diye bir şey olmaz.”²⁸²

Bu yanlış politik görüşler, Goethe’nin hangi saflardan yana olduğunu ortaya koyuyor. Zorbalığa, keyfi yönetime karşı olması Goethe’yi hümanist bir insan yaparken, devrime karşı aldığı tutum onu devletçi egemenlerin savunucusu yapar. Goethe sınıflı toplumda, devletin bir yapı olarak ezenlerin baskı aracı olduğunu, zorbalık ve keyfi yönetimi içerdiğini göremez. Devletin burjuvazi tarafından ya da soyluluk tarafından yönetimi, sömürüyü ortadan kaldırmaz. Sömürsüz, insanal-hümanist bir dünya için devrim zorunlu olarak tarihe girer.

Egemenler kendi istekleri ile adaletsizliği, haksızlığı, sömürüyü ortadan kaldırırlarsa, kendi bindikleri dalı kesmiş olurlar. Bu nedenle egemen olan hâkim sınıflar hiçbir zaman aşağıdan gelen zorlama olmadan, zorunlu kalmadıkça koltuklarını terk etmezler. Reformlar bile aşağıdaki halk hareketinin yan ürünleridir. Goethe’nin yanlış düşüncesi, sömürücü sınıfların adaletli-eşitlikçi bir düzen kurabileceği hayaline vardığı için, ezilenleri uyutan bir propaganda niteliği taşır.

Goethe’nin devrim karşıtı görüşleri onu ”haksızlığı kabul etmeye” kadar götürür. Devrim başlangıçta kargaşa, kaos demektir. Goethe, toplumda ”devrim düzensizliği” olacağına, haksızlık olsun, der:

²⁸¹ Johann Wolfgang von Goethe, aktarma *Goethe: Seçmeler*, Milliyet Yayınları, s.132.

²⁸² Johann Wolfgang von Goethe, aktarma *Goethe: Seçmeler*, Milliyet Yayınları, s.60.

”Goethe düzenden yanadır. *Mainz Kuşatması* adlı eserinde belirttiği gibi o; haksızlığı, düzensizliğe yeğ tutar.”²⁸³

Yine bu nedenle olsa gerek, Weimar Anayasası’nı *İsis* adlı gazetesinde sert biçimde eleştiren Profesör Oken’in gazetesinin kapatılmasını onaylar.

* * *

Goethe idealisttir, ancak doğadaki diyalektik değişime ve harekete inanır ve bu onun güçlü yanıdır:

”Şimdi ne varsa, biraz önce yoktu; olan bir daha olmaz. Her şey yenidir; ama daima eskidir... Doğa durmadan değişiyor, bir an bile kımıldamadan duran bir şey yok doğada. Durup kalma kavramı yok, üstelik kımıldamayan her şeyi lanetlemiş...”²⁸⁴

Goethe doğadaki diyalektik değişime inandığı kadar, toplumdaki radikal-köklü kopuşlara inanmaz. Bu da onun en büyük eksikliğidir. Goethe toplumsal değişimi bireysel ölçülerde düşünür. Bireyin kurtuluşunu toplumsal değişime bağlamaz. Onun ağızlara sakız olmuş ünlü görüşü şudur:

”Herkes evinin önünü süpürseydi kentin sokakları temiz olurdu... Herkes birey olarak kendini yetiştirmeye bakmalı, ondan sonra da diğer bireylerin bütün olarak nasıl bir manzara gösterdiklerini araştırmalıdır...”²⁸⁵

Bu yanlış düşünce, ”devletçi” egemenlerin çıkarına hizmet eden bir anlayıştır. Eğer toplum bozuk olarak işliyorsa, bireysel çabalarla toplum düzelmez. Önce toplumun yapısı insana uygun hale getirilmelidir ki, ondan sonra herkesin evinin önünü temiz tutma alışkanlığı tüm toplumun alışkanlığı olsun! Küçük burjuva aydınların: ”Her şeyi devletten beklememeliyiz, biz de devlete yardım ederek kendi evimizin önünü temiz tutalım,” görüşü kapitalizmde devletin pislüğünü örtmeye yarar. Yoksulluğu köklü olarak ortadan kaldırmayı düşünmeyen küçük burjuvaların, toplumun bu sorununu ”yardımseverlikle” çözmeye çalışmaları da aynı anlayışın paralel bir ürünüdür.

* * *

Goethe, asaleti her şeyden üstün tutan bir yazardır. Asalet ise saraylılarda, soylularda, burjuvalarda vardır. Kendisiyle aynı dönemde yaşayan ve onunla arkadaş olmaya çalışan Beethoven, Goethe’nin bu kötü özelliğini fark etmiştir. Goethe’yle birlikte yaptıkları bir gezinti sırasında onun ”asalet kulluğunu” görüp, açıkça eleştirmiştir. Beethoven olayı şöyle anlatır:

”Krallarla prensler, profesör ve özel danışman yapabilirler insanı, onlara unvan ve nişan verebilirler. Ama büyük insan, dünyanın dışkısı üzerinde yükselen zeki adam yaratamazlar. Oysa, benimle Goethe gibi iki adam yan yana geldi mi bu bayların bizim büyüklüğümüze saygı göstermeleri gerek. Dün akşam eve dönerken yolda İmparator ailesine rastladık. Uzaktan görmüştük. Goethe, yolun kenarında selama durmak için kolumdan çıktı. Kendisine bütün içimi boşalttım ama dinletemedim. Baktım ki olmuyor, ben de şapkamı iyice başıma geçirdim, redingotumun düğmelerini ilikledim ve iki elim arkada, en kalabalık topluluğun içine daldım.

²⁸³ *Goethe: Seçmeler*, Milliyet Yayınları, s.131.

²⁸⁴ Aktarma *Resimli Dünya Edebiyatçılar Sözlüğü*, İnkilâp ve AKA Kitabevleri, s.190,191.

²⁸⁵ Aktarma *Resimli Dünya Edebiyatçılar Sözlüğü*, İnkilâp ve AKA Kitabevleri, s.190.

Düklerle adamları iki yana çekilerek bana yol açtı. Dük Rodolphe şapkasını çıkardı, ilk selam veren de İmparatoriçe oldu. Büyükler bana saygı gösterir. Eğlenmek için alayın Goethe'nin önünden nasıl geçeceğini de izledim. Goethe yol kenarında, şapkası elinde, yerlere dek eğilmişti. Sonradan adamakıllı çıkıştım Goethe'ye, hiç acımadım."²⁸⁶

Goethe'nin "asalet düşkünlüğünün" diğer bir örneğini Napoleon'la ilişkilerinde bulabiliriz. Eli kanlı Napoleon, Goethe'yi yanına çağırır ve ona iltifat ederek: "Buyrun, işte insan," der. Goethe'nin bu çok hoşuna gider, arkadaşı Reinhard'a 1808'de şöyle yazar:

"Demek İmparator'un beni kabul ederken söylediği o güzel söz sizin kulağınıza dek geldi? (...)

Ama şunu da söyleyeyim ki dünyalara boyun eğdirmiş bir insanın, yüzüme bakıp içtenlikle söylediği bu sözü, beni gerçekten çok sevindirdi."²⁸⁷

Napoleon daha sonra Goethe'ye "Legion d'honneur" nişanını (asalet ünvanını) vererek onu ödüllendirir. Goethe bundan onur duyar, ama aslında duyulması gereken şey onursuzluktur. Alman halkı Napoleon'a karşı ayaklandığında, Goethe "asalet hastalığının" altında kalacak ve onlara katılmayacaktır.

Sonuç olarak Goethe için ne söyleyebiliriz? Goethe'de tezat iki düşünce birliktedir. Bir bakarsınız yaşadığı Alman toplumuna sert eleştiriler yöneltir; bir bakarsınız bu toplumla dost olur, ona "uymaya" çalışır. Bir yandan yaşadığı çevrenin aşağılık yanından tiksindir, bir yandan bu çevreyle uzlaşır. Fakat daha önemlisi, bu sınıflı toplumu yıkmak isteyen tarihsel halk hareketine karşı doğru olmayan tutum alır. Nâzım Hikmet'in, Engels'e dayanarak yazdığı gibi:

"Böylelikle Goethe bazen muazzam, bazen aşağılıktır. Bazen kâinatı istihfaf eden (küçümseyen) bir dâhi, bazen halinden memnun, dar kafalı bir müraidir (ikiyüzlüdür)."²⁸⁸

Heine, 1822 yılında *Berlin Mektupları*'nda, Goethe ile "ipek giysili büyük adam," diye alay ederken pek haksız sayılmaz. Onu, "ipek giysili centilmen yazar" olarak anarsak da yanlış yapmış olmayız.

²⁸⁶ Beethoven, aktarma *Goethe: Seçmeler*, Milliyet Yayınları, s.82.

²⁸⁷ Johann Wolfgang von Goethe, *Seçme Mektuplar*, Can Yayınları, s.176.

²⁸⁸ Aktaran Nâzım Hikmet, *Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil*, Adam Yayınları, s.192.

GENÇ WERTHER'İN ACILARI

”O, bir dostunun karısına âşık olarak nihayet intihar eden bir genç adamın hikâyesini de 'Genç Werther'in ıstırabı' adıyla yazdı. Bizzat Goethe böyle hallerde intiharı aklından bile geçirmiyor, yaşayışına devam ederek sonra gençlik budalalıklarına esef ediyordu.”

Upton Sinclair

Goethe bu romanı 1774 yılında yazmış. O tarihlerde feodalizmin yıkıntıları üzerinde gelişen burjuva toplumunun, özgür olduğunu sanan 'bireye' ihtiyacı vardır. Bu birey 'özgürlüğünü' ekonomide olduğu gibi, ruhsal dünyasında da kullanmak zorundadır. Ruhsal dünyadaki birey olmaya giden yol ise, 'bireysel cinsel aşktan' geçmektedir. Goethe, bu romanında aşk acısı çeken Werther adındaki romancıyı canlandırır. Roman Werther'in bir dostu olan Wilhelm'e yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. 25 yaşındaki Goethe'yi bu romanı yazmaya iten kendi özyaşantısıdır. O da Werther gibi gittiği bir baloda bir kıza âşık olmuştur. O da Werther gibi ulaşamadığı bu kızın arkasından sürüklenmiştir. Goethe'nin âşık olduğu kız da, Werther'in âşık olduğu kız gibi başkasıyla nişanlıdır. Werther ile Goethe arasındaki en önemli fark, Werther bu umutsuz aşka dayanamayarak intihar etmiştir. Goethe ise başka kadınları severek yaşamını devam ettirmiştir.

* * *

Goethe, kitabının başında, Werther'in sevdiği Lotte gibi bir kızı bulamayanlara, kendi kitabını dost edinmeyi önerir. Ben ise, ne Werther'in tek taraflı talihsiz aşkını, ne de Lotte'ye benzer bir kızla tanışmanızı öneririm. Dolayısıyla, Goethe'nin bu kitabını dost edinmenizi önermem, ama bu kitabı burjuva toplumunun başında ortaya çıkan bireyi tanımanız için önerebilirim.

Werther, geçmişini geçmişte bırakmak ve şimdinin zevkini çıkarmak isteyen bir ressamdır. Ona göre insanlar düşlem güçlerini, geçmişin kötü anılarını çağırarak için değil, şimdiki zamana katmak için kullanmalıdır:

”İşte hiçbir şey canımı, insanların, özellikle de her türlü sevince en fazla açık olabilecekleri yaşamlarının baharındaki genç kişilerin, birbirlerine eziyet etmelerinden, üç günlük ömürlerinde birbirlerine surat edip, israflarının bir daha yerine konamayacağını iş işten geçtikten sonra fark etmelerinden daha fazla sıkıyor.”²⁸⁹

Yine Werther'e göre, dünyayı hile ve kötülüklerden çok, belki yanlış anlamalar karıştırmaktadır. Werther bilmez ki, dünyayı karıştıran yanlış anlamalar değil, hileleri ve kötülükleri üreten, o zamanlar büyüme çağında olan burjuva toplumdur. Werther, burjuva toplumunun elit insanların, sıradan halkla kendi aralarına koyduğu soğukluğa, mesafeli durmaya 'insancıl bir duyguyla' karşıdır, ancak halk ile burjuvalar arasında eşitlik olamayacağını da söyler. Bir gün bütün insanların eşit olabileceğini hiçbir şekilde düşünemez. Bu nedenle der ki:

²⁸⁹ Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther'in Acıları*, Cumhuriyet Yayınları, s.52.

”Eşit olmadığımızı ve olamayacağımızı biliyorum; ama bence, saygınlık bulmak için, sözde ayaktakımından uzak durması gerektiğini sananla, yenilmekten korktuğu için düşmandan kaçan alçak arasında bir ayırım yok.

(...)

En fazla takıldığım şey, uğursuz burjuva ilişkileri. Gerçi, zümreler arası farklılığın gereğini, bunun bana ne kadar fırsat yarattığını bilen biriyim; ama bu, birazcık sevinç duyabileceğim, bir nebze mutluluk bulacağım yeryüzünde yolumu kapatmasın.”²⁹⁰

Ayrıca Werther, kuralların; doğanın gerçek duygusunu ve gerçek ifadesini yok ettiği kanısındadır. Bununla birlikte Werther: ”Kurallar lehine, burjuva toplumuna övgü olarak söylenene benzer çok şey söylenebilir. Kendini onlara uygun olarak yetiştiren insan, hiçbir zaman münasebetsiz ve kötü bir şey meydana getirmez.”²⁹¹ der. Oysa tarih göstermiştir ki, o burjuva düzenin kuralları; insanı bireycileştiren, bireycileştirdikçe de insanı daha fazla insanlıktan çıkaran kurallardır. Goethe’nin nazık, saraycı, kibar centilmenliğine yukarıdaki satırlar hoş örnek oluşturur.

* * *

Werther, Lotte ile bir baloya gitmek için tanışır. Baloda onunla yaptığı dansların ve çekici konuşmaların etkisiyle âşık olur. Lotte, Werther’in ilgisinden hoşlansa da, dürüst, namuslu bir burjuva kızı gibi, daha başından Albert isimli biriyle nişanlı olduğunu söyler. Werther belki de Albert’i geride bırakacağını düşünerek, bu gerçeği önemsemez. Lotte ile tanıştığından beri, ay, yıldızlar rahatça kendi işlerine bakabilirler; çünkü Werther için gece ve gündüz bir olmuştur, bütün dünya yitmektedir. Dostu Wilhelm’e: ’Aşksız dünyanın kalbimiz için ne anlamı var! Sihirli bir lamba ışısız neye yarar!’ diye yazar. Her sabah Lotte’yi göreceğini düşünerek, onun ismini bağırarak uyanır. Yaşamın anlamını Lotte’yi göreceği gün ile eşitler.

Werther’in bu sevinci fazla sürmez. Lotte’nin nişanlısı Albert çıkar gelir. Lotte şimdi iki âşığı idare etmek zorundadır. Lotte bu işi becerirse kendi çıkarına bir iş yapmış olacaktır. Lotte burjuva toplumundaki rekabet ve kıskançlıktan yararlanabilirse, aranan insan olarak daha çok ilgi görecektir, kendinden daha fazla memnun olacaktır. Albert, Lotte’yi kıskanacak, kıskandıkça daha çok sevecektir. Werther burjuva toplumunun bireyi olarak bu görüşlerini övünçle Wilhelm’e yazar. Aslında övülen şey, burjuva bireyin insan olarak eksikliğidir.

Lotte’nin, iki erkek arasındaki kıskançlık rekabetinden yararlanacağı kesindir. Werther’in unuttuğu nokta kendi başına gelecek belalardır. Çünkü Werther’in kıskançlığı Albert gibi olamaz. O ikinci kemandır, Lotte’nin gerçek ’sahibi’ Albert’dir. Bedbaht olacak olan kendisidir. Werther ile Albert’in çıkar çatışmalı dostluğuna dostluk denirse, iki burjuva bireyi ’dostça’ ilişki kurarlar. Birbirini kıskanarak süren bir ’dostluktur’ bu. Yani gerçek dostluk değil.

Albert ve Werther’in ikisi de burjuva bireydir, fakat aralarında görüş farkları vardır. Albert yaşamını hiçbir şey için tehlikeye atmak istemeyen, hayata burjuva aklının kurallarıyla bakan, insanlara burjuva ahlakıyla yaklaşan birisidir. Werther ise burjuva bireyi olarak aklını zorlamaktadır. Kendi içinde Goethe gibi çelişkilidir. Werther idealist görüşte olsa da, olaylara diyalektik bakmak isteyen, burjuva toplumunun yarattığı sorunları ’sorun olarak gören’ birisidir. Bir tartışmada Werther, Albert’e şöyle der:

²⁹⁰ Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther’in Acıları*, Cumhuriyet Yayınları, s.27,90-91.

²⁹¹ Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther’in Acıları*, Cumhuriyet Yayınları, s.32.

”Siz insanlar, diye çıkıştım, bir şey söylemek için, hemen ağzınızı açarsınız; bu ahmakça, bu akıllıca, bu iyi, bu kötü! Ne demek oluyor bunların hepsi? Bunun için bir faaliyetin iç ilişkilerini mi araştırdınız? Niçin meydana geldi, niçin meydana gelmek zorundaydı, bunun temelindeki sebepleri kesinlikle ortaya çıkarabiliyor musunuz? Bunu yapsaydınız, yargılamakta bu kadar aceleci olmazdınız.

(...)

Doğru, hırsızlık bir kötülüktür; ama kendini ve yakınlarını, karşı karşıya bulundukları açlıktan ve ölümden kurtarmak için soyguna çıkan insan, acımayı mı yoksa cezayı mı hak ediyor?

(...)

Ah, siz akıllı başında olanlar! diye gülümseyerek seslendim. Tutku! Sarhoşluk! Çılgınlık! Öylesine rahat, öylesine katılımsız duruyorsunuz, siz ahlak insanları! İçeni azarlıyor, saçmalayandan nefret ediyorsunuz, papaz gibi geçip gidiyor ve sizi onlardan biri gibi yapmadı diye, kaba sofular gibi Tanrı’ya şükrediyorsunuz.

(...)

Bir zalimin dayanılmaz boyunduruğu altında inleyen bir halk, sonunda patlayıp zincirlerini kırarsa, ona zayıf diyebilir misin?”²⁹²

Werther’in olaylara bakış metodu diyalektik olduğu için övülmeyi hak eder: Baskı altına alınmış bir halk eninde sonunda bu zincirleri kırar, güçlü olduğunu gösterir. Fakat Goethe gerçek yaşamda bu gücün gösterilmesini istemez. Baskıyı yapan güçlerin, kendiliğinden suçlarını anlayarak kendilerini düzeltmesini ister. Werther burada baskıcı egemen güçleri sadece uyarmış olur. Halkın tarafına geçip, halktan gücünü göstermesini isteyemez.

* * *

Werther’in, Lotte’ye olan tek taraflı aşkı umutsuzca büyüyerek sürmektedir. Geceler ağlamalarla, Lotte’yi öpebileceği düşlerle geçer. Aşkın mutsuzluğu Werther’in yakasına yapışmıştır. Doğayı sevme duygusu yok olur, çok sevdiği kitaplardan iğrenir. Gündüzleri güneşin doğuşunu seyretmek ister, ama sabah yataktan çıkamaz. Akşamları, ay ışığının zevkini çıkarmak ister, ama odasında kalır. Niçin kalktığını, niçin yattığını, niçin yaşadığını bilemez.

Çaresiz aşk Werther’i eksiltmiştir. Sınıflı toplumda zaten ’eksik olan insan’ ve bu eksikliğini aşkla, dostlukla kapatmak isteyen insan, bu alanlarda da umutsuzluğa düşerse, yaşamın anlamını iyice yitirmesinden daha doğal ne olabilir? Werther: ”Kendi kendimizin eksiğiyle o zaman her şey eksik oluyor,” diye yazarken haklıdır, ancak ne Goethe, ne Werther bu bilmeceyi çözecek doğru bilince sahiptir. Burjuva toplumun sınırları içinde çözülemez bir bilmecedir bu.

Werther, burjuva akıyla düşününce kendini bedbaht, budala olarak görür. Bu aşk sefaletinin, mezardan başka bir sonunu göremez. Lotte’yi görmemeye karar verir ama görmeden yapamaz.

* * *

Nihayet sonunda Albert ile Lotte evlenir. Werther daha hâlâ Lotte’nin kalbinde olduğunu, Albert’e zarar vermeden Lotte’yi sevdiğini düşünür. Burjuva toplumunda insanlar birbirinin rakibi ve mülkiyetin kutsallığı olduğundan dolayı, başkasına zarar vermedikleri sürece ”özgürlüğe, haklara” sahiptir. Werther, çıkarların çatışmalı olduğu yerde, böylesi bir sevginin ancak karşı tarafın zararı üzerinde galibiyet sağlayabileceğini başlangıçta göremez. Fakat yaşam Werther’e öğretir, Albert ortada oldukça, ’sevme hakkı’ bir şeye yaramaz. İkisinden

²⁹² Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther’in Acıları*, Cumhuriyet Yayınları, s.68,69.

birisi tercih edilmelidir; ya kendisi, ya da Albert! O zaman da Werther'in dostluğa ait söylediği nutuklar boşa gider.

Burada parantez açıp Goethe'nin yaşadığı aşk serüveninin gerçeğine dönebilir, karşılaştırma yapabiliriz. Goethe de, Lotte'nin "mal sahibinin" aslında Albert olduğunu kavramıştır. Onun için Goethe, Roche'ye yazdığı mektupta şöyle diyor:

"Lotte sizden sonra yalnız beni seviyormuş, diye yazıyorsunuz. Buna sevinmedim. İkinci olmuşum ya da yirminci, ne fark eder. Birinciye bütünün doksan dokuz hissesi düştükten sonra, geri kalan bire tek bir kişi sahip olmuş ya da onu yirmi başkası ile paylaşmış, ne çıkar?"²⁹³

Gerçek hayatın parantezini kapatabilir ve romana devam edebiliriz. Bir zaman sonra Werther, Lotte'nin Albert ile evlenerek yanlış bir karar verdiğini düşünür. Albert'in, kadın kalbinin bütün dileklerini yerine getirecek bir insan olmadığına kendini inandırır. Albert ile kendisi arasında eskiden gizli olan, artık gizlenmeye ihtiyaç duyulmayan düşmanlık başlamıştır. Kendisi, Lotte'yi bu kadar içten ve kimsenin sevmeyeceği kadar çok severken; Albert, Lotte'yi nasıl sevmeye yeltenebilir? Bu soruyu Werther kendine sorar ama sorarken unuttur ki, burjuva toplumunun 'sevme hakkını' şimdi de kendisi çiğnemektedir.

Albert ise yakınlarındaki Werther'in varlığına daha fazla dayanamaz. Lotte'yi açıkça uyarır: Werther'le görüşmelerini azaltmasını ister. Çevrede dedikodu da başlamıştır. Lotte için fazla sorun yoktur. O artık namuslu bir kız olarak amacı olan evliliğe erişmiştir. Werther ancak onu beğenen bir arkadaş olarak kalabilir. Bunu Werther'e söyler ve de onun ölüm fermanını imzalamış olur. Lotte kendisini bir mal gibi gördüğünden dolayı, Werther'e şöyle der:

"Kendi kendinizi aldattığınızı, bile bile kendinizi mahvettiğinizi, fark etmiyor musunuz! Niçin ben, Werther? tam da ben, bir başkasının sahip olduğu? Tam da bu? Korkarım, korkarım, bana malik olmanın imkânsızlığı, size bu arzuyu böyle cazip kılan."²⁹⁴

Werther de burjuva toplumunun bu 'sahip olmacı' gerçeğini bilmektedir. Ancak duyguları onu bu gerçeğin dışına itmiştir. Werther için tek yol kalmıştır. Bu dünyada birlikte olamayacaklarına göre, idealist düşünceye uygun olarak diğer dünyaya gitmek ve Lotte'yi orada beklemek. Bu düşüncelerini 'ölüm mektubuna' yazar. Ölmeden önce, bu dünyada Lotte'yle ilgili bir aşk gerçeği yaşamak için de, uygun zamanda Lotte'yi sıkıştırıp öper. Bu ilk ve son öpüştür. Burjuva toplumunu kahırla anarak, kendini işlediği günahtan dolayı cezalandırarak, olmayan diğer dünyada Lotte ile evleneceğini düşünerek, ölüme (Tanrı olan pedere gitmeye) hazırlanır. Lotte'ye bıraktığı veda mektubunda ona şöyle seslenerek aşk acısını boş bir umutla dindirir:

"Ve nedir bu, Albert'in kocan olması? Koca! Bu olsa olsa bu dünya için - ve seni sevmem, seni onun kollarından koparıp kendi kollarıma almak istemem, bu dünya için günah? Günah? Peki, ben de bunun için kendi kendimi cezalandırıyorum; bütün sonsuz kutsal hazzı, bu günahı, tattım, hayat iksirini ve gücünü kalbime emdim. Bu andan itibaren sen benimsin! Benim, ey Lotte! Ben önden gidiyorum! Pederime gidiyorum, pederine. Ona yakınacağım, o da, sen gelinceye kadar beni teselli edecek, ve seni karşılamaya uçacağım, seni tutup, sonsuzluk karşısında, ebedi sarılışlarla senin yanında kalacağım."²⁹⁵

²⁹³ Johann Wolfgang von Goethe, *Seçme Mektuplar*, Can Yayınları, s.41.

²⁹⁴ Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther'in Acıları*, Cumhuriyet Yayınları, s.136.

²⁹⁵ Johann Wolfgang von Goethe, *Genç Werther'in Acıları*, Cumhuriyet Yayınları, s.152.

Albert'den aldığı ödünç silahla kendi beynine ve burjuva dünyasına kurşunu sıkar. Werther bu toplumun kutsal saydığı evlilik kurumunu ve kadının metadan başka bir şey olmadığını onaylamış olur. Bu romanın yazılışı üzerinden iki yüz elli yıldan fazla zaman geçtikten sonra, bugün artık Werther'in burjuva birey olarak yaptığı gülünç görünür. O dönemde meşhur olan bu aşk romanının acısı, güzelliği kalmaz. Burjuva bireyler yasak aşkları için kendilerini öldürmezler; akla gelmeyecek türlü yollarla aşk damgası yapıştırılmış, özü sadece cinsellik olan ilişkilerini gizlice yaşarlar. Werther de boşuna ölmüş olur.

FAUST

"Faust'un felsefesi idealisttir, fakat kullandığı metod diyalektiktir... Fakat dedim ya çok paradoksal bir mukayese ile bizim divan şairlerine benzer. Bir yığın kötü, zevksiz, beylik beyit okursun, ama bu kalabalığın içinde sahici mücevherlere rastlarsın. Sonra benim kanaatime göre beynelmilel Burjuvazi umumiyetle Goethe'de ve hassaten (özellikle) Faust'ta göze çarpan bir çeşit uzlaştırıcılık, mürailik (ikiyüzlülük) dolayısıyla Faust'u da, Goethe'yi de bir hayli şişirmişlerdir."

Nâzım Hikmet

Goethe'nin *Faust* adlı eserinin ortaya çıkışının uzun bir serüveni vardır ve bu yolculuk yaklaşık 60 yıl sürer. *Faust*'un ilk hali *Urfaust* olarak bilinir, 1775 yılında yazılmıştır. Bu, gerçekte *Faust I*'in taslağıdır, onun özetidir. *Faust I* 1808'de yayımlanır. Goethe bu eserine her yıl yeni eklemeler yapar ve *Faust II* 1828'de ortaya çıkar.

Goethe'nin *Faust*'u, Platon'un idealizminin etkilerini taşır. Goethe nesnel gerçeklerden uzak kalarak onu yaratmıştır. *Faust*'un eksikliği de tam bu noktadadır. Bu yapıt Goethe'nin idealizminden sıyrılarak, eleştirel tarzda okunabilirse güzeldir, yoksa okuyucu yanlış fikirlerin kurbanı olur.

Faust, bir Alman büyücüsü olan Dr.Faust'un hikâyesinden konusunu alan bir menkıbedir. Menkıbeler yani din büyüklerinin, tarihi geçmiş önemli kimselerin doğaüstü davranışlarını anlatan bu kitaplar halkın içinden çıkmıştır, ancak halkın kör dinsel inançları üzerine oturur. Onları dinsel amaçlı propaganda aracı olmaktan çıkarıp, yeniden uyarlamak ya da bunu dikkate alarak okumak gerekiyor. Engels'in, *Faust* gibi menkıbelere karşı genel yaklaşımı çok doğru gözüküyor:

"Ama bu menkıbeler halk kitaplarında nasıl görünüyor! Özgür imge gücünün ürünleri olarak anlaşılmıyorlar, hayır, kör bir boş inancın çocukları olarak anlaşıyorlar... Faust menkıbesi kaba büyücü öyküleriyle süslenmiş sıradan bir cadılar masalına indirgeniyor; popüler komedyada saklı birazcık şiir de hemen hemen tümüyle yok oluyor. (...) herhangi bir şiirsel haz vermekten yoksun olmakla kalmıyor, bugünkü biçimleriyle eski boş inançları güçlendirmekten ve diriltmekten başka bir işe de yaramıyorlar; böyle şeytani yapıtlardan başka ne beklenebilir?"²⁹⁶

Urfaust ile *Faust I* arasında basılmış bir Faust daha var: *Faust - Bir Fragman* (1788-1789). Bu kitap büyük ölçüde *Urfaust*'ı içerir ve girişi Faust adlı doktorun kendi hakkındaki düşünceleriyle başlar. Faust, değişik bilim dalları üzerinde yıllarca çalıştığını, ama insanı iyiye, doğruya yöneltmekle ilgili hiçbir sonuca varamadığını söyler:

"Görüyorum ki, bilemeyiz hiçbir şey!

²⁹⁶ Friedrich Engels, *Yazın ve Sanat Üzerine I*, Sol Yayınları, s.206.

Bu da yakıyor yüreğimi epey.
Gerçi zekiyim bütün o boşboğazlardan,
Doktor, master, yazar ve papazlardan;
Ne vicdan azabı duyuyorum, ne kuşku,
Ne cehennem, ne şeytan korkusu -
Buna karşılık bütün sevincim bitti,
Aklım hiçbir şeye ermedi gitti,
Taslamıyorum, bir şey öğretebilirim diye,
İnsanları iyiye, doğruya yöneltebilirim diye.”²⁹⁷

Faust I’in başlangıcında ise önce Tanrı ile Mephistopheles adlı şeytanın konuşmaları aktarılır. Tanrı, Faust adlı kahramanımızı yakında aydınlığa çıkaracağını söyler. Şeytan, eğer Tanrı izin verirse onu yolundan çıkaracağını belirtir ve böylece Tanrı ile Şeytan arasında bir bahis ortaya çıkar. Tanrı, Mephistopheles isimli şeytanın, Faust’u kandıramayacağını iddia eder:

”Bu çok iyi, sana bırakıyorum onu!
Çıkar bu tini öz kaynağından,
Sürükle tutabilirsen onu da
Kendi yolunda bir uçuruma doğru senin,
Ancak, utan, öğrendiğin zaman
İyi bir insan karanlıklar içinde bunalırken
Ayrılmak istemez doğru yoldan.”²⁹⁸

Faust doğaüstüne değer vermeyi, Tanrı’ya, *İncil*’e inanmayı istemektedir. Kutsal kitabı açar ve ”Başlangıçta söz vardı” cümlesini görür. Sonra düşünmeye başlar:

”Ruh aydınlatırsa yeterince beni.
’Başlangıçta düşünce vardı’ yazılacak
Düşün iyice bu ilk satırı,
Pek hızlanmasın kalemin!
Etkileyen, tüm varlığı yaratan düşünce değil mi?
Bu yaratıcı güç olmalı başlangıçta,
Bunları yazarken şimdi beni
Uyarıyor bunlarla yetinmemem için biri.
Esinlendim, yardım ediyor bana ruh,
Yazıyorum güvenle: Başlangıçta eylem vardı!”²⁹⁹

Varlığı yaratan düşünce değildir, düşünceyi yaratan varlıktır. Başlangıçta madde vardır. İdealizm, maddi-olmayanın birincil ve maddi olanın ikincil olduğu görüşünden hareket eder ki, bu onu, dünyanın Tanrı tarafından yaratıldığını kabul eden dinci düşüncelere bağlar. İdealist tarih anlayışı da; düşünceye, teoriye, toplumsal gelişimin temel gücü olarak bakarak yanlış yapar.

* * *

Faust mutsuz bir adamdır, bu dünya onu doyurmamaktadır. Onun inandığı Tanrısı da, Faust’a yardım etmemektedir. Bu dünyada isteklerini yapamadığına göre, tek kurtuluş ölümdür:

²⁹⁷ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Cumhuriyet Yayınları, s.19-20.

²⁹⁸ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.28.

²⁹⁹ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.68.

”Bastırınca karanlığı gecenin
Uzanırım korkular içinde yatağa
Dinlenemem orada bile,
Dindirir korkulu düşler.
Gönlümde bulunan tanrı
Uyandırabilir içimde taşkın duygular.
Oysa tüm güçlerimin egemeni
Dışarda tutamıyor elimden, kımıldatamıyor
beni,
Varolmak bir yükür bana,
Ölümü özlüyor, yaşamdan tiksiniyorum.”³⁰⁰

Faust başlangıçta bencil bir insandır. Bu dünyada sadece kendi mutluluğunu düşünmektedir. Madem kendisi mutlu değildir, kendisinin ölümünden sonra da bu dünyanın ne olacağı önemli değildir:

”Bu güneş aydınlatıyor acılarımı,
Bir gün ayrılabilirsem bunlardan,
Ne olmuş, olmamış bana ne.
Artık istemiyorum dinlemek
Yarın iyilik, kötülük, kıskançlık olacakmış,
Bu dünyalarda da
Bir alt, bir üst varmış aldırnam.”³⁰¹

Oysa, Faust’un gerçek insan onuruna yakışır biçimde ölebilmesi için bu nokta çok önemlidir. Egoist olmayan insan, geriye bıraktığı dünyadan da sorumludur.

Faust ölmeye karar vermişken ortaya Mephistopheles çıkar, ona ruhunu satmasını önerir. Faust buna karşılık dünyada istediği her şeye kavuşacaktır, yaşamayı sevecektir, kendini begenecektir.

Faust, Şeytan’ın bunu gerçekleştirebileceğine, onu hayata yeniden bağlayacağına, yaşamının güzel şey olduğunu kabul ettireceğine inanmaz. Nasıl ki Şeytan, Tanrı ile bahse tutuşmuşsa, Faust da bu konuda Şeytan ile bahse girer. Mephistopheles kazanırsa, Faust ruhunu Şeytan’a teslim ederek o an ölümü kabul edecektir. Bu bahsin özü, Faust’un dünya zevklerini ruhunu satarak almasıdır, ama yaşamın hiçbir anına, ”geçme dur, o kadar güzelsin ki...” diyebileceğine inanmamaktadır. Mutluluktan başı dönüp bunu söylerse bahsi kaybedecektir. Mephistopheles’e şöyle der:

”Bir gün, kımıltısız uzanırsam tembel yatağına
Yok olup gittim demektir!
Bir gün kandırabilirsen beni şımartarak
Kendi kendimi beğenir duruma getirirsen
O, benim son günüm olsun!
Bahse girerim bu konuda.

...

Ona, ben de şöyle dersem:

³⁰⁰ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.83.

³⁰¹ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.87.

Dur, bekle biraz, ne güzelsin!
Beni zincire vurabilirsin
O gün severek yıkılırim yere!
Çalınsın ölüm çanları,
Sen de kurtul görevinden,
Dursun saat, düşün yelkovan,
Geçip gitsin benim de günüm.”³⁰²

Faust sözleşmeyi fazla bir umuda kapılmadan imzalar. Artık Şeytan Mephistopheles ile birlikte uzun yolculuk başlamıştır. İlk durakları bir meyhane olur. Faust bu meyhane ziyaretinden memnun olmaz. Faust meyhaneye gitmek için mi ruhunu satmış olduğunu sorar kendine. Gerçekten de Goethe’nin ilk durak yeri olarak burayı seçmiş olması anlamsızdır. Faust, şeytansız da meyhaneye gidebilir.

Faust-Mephistopheles ikilisinin ikinci uğrak yeri, ”Büyücü Kadının Mutfağı”dır. Bu bölümde Faust’un büyü sayesinde gençleştiği anlatılır.

Faust dünya zevklerinden yararlanmaya hazırdır artık. Tadılacak ilk zevk, bir aşk macerası olur. Kiliseden çıkmakta olan genç Margarete (Gretchen) ile karşılaşan Faust onu baştan çıkarmaya karar verir ve bu konuda Şeytan Mephistopheles’den yardım ister. Şeytanımız Margarete’nin gönlünü Faust’a bağlamak için elinden geleni yapar; değerli bir mücevher kutusunu gizlice Margarete’nin dolabına yerleştirir. Kız bu kutuyu bulur, kimden geldiğini merak eder, ancak bu mücevherleri kullanmaz. Çünkü bulduğu kutuyu annesine verir, annesi de bu kutuyu Meryem Ana’ya adamak üzere bir papaza verir. Goethe buraya Mephistopheles’in ağzından kiliseyi yeren bir bölüm yerleştirmiştir; ki bu doğru olan bir saptamadır:

”Sağlamdır kilisenin midesi,
Yutmuş birçok ülkeyi, çekmemiş
Buna karşın, bir kez, sindirim bozukluğu.
Sevgili bayanlarım ancak kilise
Sindirebilir emeksiz kazanılan malı.”³⁰³

Sonuçta Mephistopheles’in yardımıyla Faust-Margarete buluşur ve aşk başlamış olur. Faust bir gece Margarete’nin odasına girer ve sevişirler. Margarete, Faust’a ciddi biçimde âşık olmuştur. Faust da ona. Margarete sevgisini şu sözlerle dile getirir:

”Gitmiş esenliğim
Yüreğim sikkın
Bulamam onu daha
Gitmem aramaya.
Bütün gücümle koşup
Atılsam kollarına
Sımsıkı sarılsam
Tutsam iyice,
Öpsem onu doyunca
İstediğim gibi öpsem,
Onun öpüşleriyle

³⁰² Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.88,89.

³⁰³ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.159.

Yıkılıp gitsem!”³⁰⁴

Faust ile Margarete arasında din konusunda olan tartışma ilginçtir. Margarete, Faust’a Tanrı’ya inanıyor musun? diye sorar. Şeytan ile anlaşmadan önce Tanrı’ya daha fazla inanan Faust bu sefer gizemli bir yanıt verir:

”Kim onu sezerken
Üstlenebilir
Ona inanmıyorum demeyi?
Tüm varlığı kapsayan,
Tüm varlığı sürdüren,
Kuşatmıyor mu dersin
Seni, beni, kendini?
Üstümüzde kubbeleşmiyor mu gök?
Durmuyor mu sapasağlam yer altımızda?
Yükselmiyor mu sevgiyle bakarak bize
Ölümsüz yıldızlar?
Gözümü gözüne dikerek bakmıyor muyum
Sana, tüm varlık sokulmuyor mu
Senin beynine, yüreğine,
Sonsuz bir gizem içinde
Görünmeyen görünür olmuyor mu yanında?
Doldur onunla gönlünü, ne denli büyük
Mutlu olunca tüm gönlünle, olsa da bu gizem
Ne dersen de ona! Mutluluk, gönül, aşk, tanrı!”³⁰⁵

Bu satırlarda da Goethe’nin idealizmi yansır, ama bu idealizm şüpheli-bilinemezci karaktere bürünmüştür. Burada Panteizmin ”Tanrı her şeydedir” görüşü, ”her şey Tanrıdır” biçiminde ifade edilmek istenmiştir.

Faust-Margarete aşkı mutlu bir sonla bitmez. Margarete’nin erkek kardeşi Valantin bu ilişkiyi öğrenir. Baştan çıkarılmış kız kardeşinin intikamını almak isterken ölür. Bu arada Margarete’nin Faust’dan bir çocuğu olmuştur. Evlilik dışı olan bu çocuğu öldürür Margarete. Bu yüzden de çocuğunu boğan bir anne olarak idam edilmek üzere zindana atılır, orada aklını yitirir. Faust, Mephistopheles’in desteğiyle zindana girip onu kurtarmak istese de, onu götürmek için boşu boşuna uğraşır. Margarete’yi ancak Tanrı kurtaracaktır. *Faust I* burada biter.

* * *

Faust’un en güzel bölümlerinden biri; paranın, toplum ve birey üzerinde gördüğü işlevi anlatan satırlarıdır. Goethe burada paranın sınıflı toplumda oynadığı rolü anlaşılır biçimde betimler. *Faust*’un bu önemli kısmını Marx da fark etmiştir. Marx, *Faust*’da yer alan ilgili bölümü aktarır önce:

”Ey insanoğlu! Kuralı bozma! Ellerin ayakların
Ve başın kığın, hepsi senin de
Yaşam tatlıyken satın aldığımız şey mi

³⁰⁴ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.199.

³⁰⁵ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.202.

Bizim olmayacakmış?

Diyelim altı aygır beslemeye param yetiyor,
Onların gücü benim özelliğim değıl mi?
Ben, gösterişçi mal sahibi, çılgınca koşar geçerim,
Onların bacakları benimmiş gibi.”

Bu satırları aktardıktan sonra şöyle devam eder:

”Goethe’den alınan parçayı yorumlayalım. Benim için para aracılığıyla olan şey -karşılığııı ödeyebileceğim şey (yani, paranın satın alabileceğı şey)- benim kendimdir, paranın sahibidir. Para gücünün büyüklüğü, benim gücümün büyüklüğüdür. Paranın özellikleri benim -para sahibi olarak benim- özelliklerim ve özsel güçlerimdir.”³⁰⁶

Marx’ın bu haklı yorumuna eklenecek bir şey yok! Burada paranın gücüyle bireyin gücünü eşitleyen Goethe haklıdır.

* * *

Faust II mitos yaratıları üzerine kuruludur ve *Faust I*’den daha fazla idealist-doğauřtú yaklaşımlara sahiptir: Tanrılar, periler, ruhlar mitolojiye bağılı olarak gereğinden fazla olarak konuşurlar. Öyle ki, bazı bölümler hiç anlaşılmaz, çok da değıer taşımaz. Bu konuşmalar arasında okuyucu sıkılır, hatta Faust-Mephistopheles serüvenini okuduğunu unuttur.

Faust II bir doğa tasviriyle başlar. Faust’un acısını, doğa ve ruhlar tedavi edecektir. Peri Ariel, küçük perilerin ruhlarını Faust’a yardıma çağırır. Bu idealist tabloyu buraya aktaralım:

”Küçücük perilerin büyük ruhları
Koşar yardım isteyen her yere;
İster iyi, ister kötü
Yumuşatır yüreğimi dara düşen.
Sizler, bu başın çevresinde daire çizip uçuşanlar
Soylu periler kılığına girerek
Dindirir kabaran azgınlığını şu yüreğın.”³⁰⁷

Faust, bu perilerin yardımıyla Margarete’nin acısını üzerinden atar ve yeniden dünyaya gelir. Yolculuğun ilk durağı İmparator ve soyluların yaşadığı saraydır. İmparator, devlet yöneticilerinin eleştirilerini dinlemektedir. Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Vekilharç, Haznedar, devlet işlerinin iyi gitmediğinden yakınmaktadırlar. Goethe burada yaşadığı topluma (ki bu sınıflı bir toplumdur) yergilerini iletir, ancak bunu halkın ağızından yapmaz. Ayrıca bu haksız durumun ortadan kaldırılması işini de halkın direnişine bağlamaz; İmparator’un iyi niyetine bağılar, ondan medet umar.

Toplumdaki haksızlıkları, yolsuzlukları fark eden ve söyleyen kişi devlet Başbakanıdır. Gerçek yaşamda Başbakanlar böyle konuşmasa da, bu bölüm sınıflı bir toplumu eleştirel tarzda anlattığı için güzeldir, defalarca okumakta yarar vardır. Aşağıdaki sözlerin bugün de geçerliliğini koruduğıu hemen fark edilecektir:

”Ne yazık! Neye yarar insanların ruhundaki

³⁰⁶ Aktaran Karl Marks, *Yazın ve Sanat Üzerine I*, Sol Yayınları, s.107,108.

³⁰⁷ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.279-280.

Beceri, gönlündeki iyilik, elindeki işlerlik
Devlette tümünden öfke, kötülük egemenlik
Sürerken, yolsuzluklar üstünde kuluçkaya
yatılırken?

Kim bakarsa, aşağıya, bu yüksek yerden,
Bu geniş ülkeye, görür derin bir düşteymiş
gibi,

Salakların salaklara üstünlüğünü,
Yasal olmayanın yasayla egemenliğini,
Sapkınlık dünyasının önünde açıldığını.
Kimi sürü götürüyor, kimi kadın kaçırıyor.
Kimi kilisenin mihrabından haç, mum,
Buhurdan aşırıyor, ünlenir yıllarca böyle,
Yaşıyor esenlik içinde, dokunulmadan kılına
Besliyor gövdesini, yağlanıyor.
Toplanıyor yakınlar salonda,
Yargıç çalım satıyor kürsüde,
İşte bu evreden korkunç, öfkeli yığın
Çalkanıyor, öteki ağır suçlarıyla övünüyor,
Beriki yüklüyor suç ortağına suçları,
Gerçek suçlu, suçsuz gösteriyor kendini,
Suçlunun suçsuz görünmesi, suçsuzun suçlu
Olmasıdır, böyle dağılıyor dünya, çöküyor...”³⁰⁸

Peki, böylesine kokuşmaya başlamış bir sistem nasıl, kimler tarafından düzeltilecektir? Mephistopheles, İmparator’a kendini büyük bir devlet adamı olarak kabul ettirir. Onun önerisiyle, yeraltında gömülü bulunan defineler güvence olarak gösterilip bin kron değerindeki belgeler halka sunulacak, altın yerine geçen bu kâğıt sayesinde İmparator sorunları çözecek, zengin-fakir hepsi birlikte mutlu olacaktır. Goethe, eserin ”Kıvanç Bahçesi” adlı bölümünde bu çözümü bize sunar. Artık Vekilharç, Genelkurmay Başkanı, Haznedar, sorunlar çözüldüğü için memnundur; vurguncuların beli kırılmış, ordu yeniden düzenli hale gelerek görevine başlamıştır. İmparator da sevinçle şöyle konuşur:

”Şimdi birleşin, gömülerimizin yönetmenlerisiniz,
El ele görevinizin değerini yüceltiniz,
Halkın mutlu azınlığıyla, yoksullar da
Birlik içinde, topluca, esenliğe kavuşsun.”³⁰⁹

Mutlu azınlıkla, mutsuz çoğunluğu İmparator’un buyruğunda birleştirme projesi, aslında ezilenle-ezeni birleştirme anlayışıdır. Goethe’nin toplumsal düzensizliğe karşı bulduğu yanlış bir çözümdür. Egemenler adaletli davranarak sorunları çözecek, halk da onlara başkaldırmayarak köleliğine devam edecek!

İmparatorumuzu zengin kılarak onu sorunlardan kurtaran Faust-Mephistopheles ikilisi, yine onun emirleri gereği, İmparatoru eğlendirmekle görevlendirilirler. İmparator, erkek ve kadın güzelliğinin simgesi olan Helena ile Paris’in Tanrıçalar diyarından getirilmesini istemektedir. ”Anneler” adıyla anılan bu Tanrıçalara gitmek üzere Faust yeraltına doğru yolculuğa çıkar. Faust, İmparator’un isteğine uyarak Helena’yı ”Gizler Ülkesi”nden alıp saraya getirir, ama bu

³⁰⁸ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.287.

³⁰⁹ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.344.

arada Faust, Helena'ya âşık olmuştur. Helena'yı kucaklamak isterken Faust, bir patlama olur ve Helena tekrar kendi bilinmez ülkesine döner. Faust kaybettiği yeni aşkın acısıyla baş başa kalır.

Eserin ilerleyen bölümlerinde Faust yeniden "Gizemli Dünya"da Helena ile karşılaşır ve evlenirler. Mitoloji evreninde şiirsel bir hayat yaşarlar, ancak bu bölümlerde şiirsel tat yoktur.

Faust artık kendi egemenliğinde geniş topraklar istemektedir. Ancak ona bu geniş toprakları kim verecektir? Geniş toprakların sahibi İmparator'dur, onun gözüne girmek gerekiyor. O tarihsel dönemde "iyi" İmparatorumuz yine zor durumdadır; kendisine daha önceden sunulan definelere dayanarak eğlenceler içinde zamanını geçirmiştir, devleti iyi yönetememiştir ve dolayısıyla halk isyan etmektedir. İsyancıların başında da başka bir kral vardır. Faust İmparator'un eğlenceye düşüp halkın sorunlarıyla ilgilenmemesini yanlış bulur. Fakat yine de İmparator'a yardım etmeye karar verir. Çünkü Goethe'ye göre, isyan haklı nedenlere dayansa da kötüdür. Mephistopheles, İmparator'un durumunu şöyle özetler:

"Böyle değil o, eğlenceye kaptırdı kendini!
Böylece sürüklendi devlet kargaşaya,
Girdi birbirine büyük küçük, saldırı, kıyım,
Kardeşler arasında çekişmeler, öldürmeler,
Kale kaleye karşı, kent kente, vurma, kırma,
Halk soyluya hınçlı, saldırgan."³¹⁰

Faust buna rağmen İmparator için: "Acıyorum ona, çok iyiydi, içtendi o," der. Şeytan, Faust'a çıkarıcı bir akıl da verir:

"Koruyabilirsek kralın tahtını, ülkesini,
Diz çökersin önünde sen, kazanırsın,
Uçsuz bucaksız kıyılarda yan gelirsin."³¹¹

Faust, Şeytan'ın yardımıyla iyi yürekli İmparatorumuza yardım edecektir. İmparator da ona "egemen olacağı geniş toprakları" verecektir. Faust bu topraklar üzerinde "özgür bir ülke" kuracaktır.

İmparatorumuz savaşı Faust-Mephistopheles desteği ile kazanır, böylece Faust da istediği toprakları kazanmış olur. İmparatorumuz akıllanmıştır. Devleti kendisi ile birlikte beş kişi üzerine yeniden kurar:

"Yüksek yetki veriyorum size, durum gerektikçe,
Saldırı, kalıta konma, satın alma,
değişme yoluyla
Genişletin ülkeyi, yönetim doğru, esenli olsun.
Egemenlik yetkinizi, yönetim gücünüzü iyi
kullanın."³¹²

³¹⁰ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.559.

³¹¹ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.562.

³¹² Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, Sosyal Yayınlar, s.595.

söyleyemeyecek! Yaşamı, ölümden daha güzel gördükleri için, bugün olduğu gibi sadece "yaşayacak", gün dolduracak!

Ama bir gün mutlaka ezilenlerin kendi gücü "özgür dünyayı" kuracak, öylesine yaşamak yerine, insanca yaşayacaklar ve geçen zamana "geçme, dur, o kadar güzelsin ki..." diyebilecekler.

Sevdiğim, canım!

Yaşadıklarım ve gördüklerim her geçen gün "İnsan Olması Engellenmiş İnsan" kitabında yazdıklarımı bana doğruluyor. Onları ben yazmış olsam da, bu gerçeklerin benim yüzüme tokat gibi çarpmasını kaldıramıyorum. Teorik olanın kendi üzerimden geçerek pratiğe dönüşmesi, kalbimi uçsuz bucaksız çöllere sürüklüyor. Gerçeği bilmekle ona tahammül gösterebilmek aynı şey değil. Bildiğim gerçekler arttıkça, sanki onunla ters orantılı olarak bu gerçeklere karşı gücümün azar azar tükendiğini hissediyorum. Yanlış anlama, umutsuz değilim, sınıfsal kinim daha çok artıyor.

İnsanların kendilerini kişisel çıkarları uğruna hiçleştirmeleri, kendilerini pahalı bir mal gibi pazarlamaları, yüzlerine taktıkları maskelerle "dostluk-sevgili oyunu" oynamaları, ikiyüzlü davranışları, hasetleri, hırsları, yalanları, velhasıl her davranışları, burjuva sisteminden aldıkları her düşünceleri bana ok gibi batıyor.

Bu insanların yüzlerini görmek, seslerini duymak, ellerini sıkmak, yalandan yanaklarını öpmek istemiyorum. Bu tür insanlardan çoktandır uzağım, ne var ki bu insanların aralarına her gün yenilerini eklemek zorunda kalıyorum; hem de şimdiye kadar dost bildiğim, sevdiğim insanları.

Şu dünyada değişmeyen tek şeyin, "değişecek şey" olduğunu biliyorum. Değişimin kaçınılmazlığı değil canımı sıkın, değişimin kötü yöne doğru olması; gerçek insandan çok uzaklara doğru yolculuğa çıkılması...

Ben, kendim de dahil, bu kirletilmiş dünyada her şeyiyle temiz insan olamayacağını, az ya da çok hepimizin bu düzenin pisliklerine bulaştığını, bütünsel insan olmadığımızı biliyorum. Fakat bu somut duruma teslim olmak başka bir şey! Teslim olmaya katlanamıyorum. Gerçek insana ulaşmak serüveni, bu somut durumu bilip, ona karşı direnmeyi gerektiriyor. Ne acı ki dost bildiklerim direnmek bir yana, bu objektif insanlık dışı hayata yardım ediyorlar, daha çok kirleniyorlar.

Beni insanların aldatması şaşırtmaz, çünkü bu düzende herkes birbirini aldatıyor. Bu düzen aldatma üzerine kuruludur. Biz de bu aldatmanın oyuncusu veya seyircisi olmuşuzdur. Gerçek özgürlüğün olmadığı, zorunluluğun egemen olduğu dünyada aldatma kaçınılmazdır. İstisnalar olsa da bu gerçek değişmez. Ancak işin kötüsü, bu aldatmanın, düzenin bize aşıladığı bir pislik olarak görülmesi yerine, özgür bir davranış olarak yüceltilmesidir.

Aldatma olayını sadece cinsel alanda düşünme! Aldatma, hayatın bütün toplumsal ilişkilerinde geçerlidir; dostun, sevgilin, arkadaşın, kardeşin, seni aldatabilir. Cinsel aldatma da insanı yaralar, fakat bu yara zamanla büyük ölçüde kapanır, eski önemini yitirir, anıldıkça acıtan bir hatıra olur sadece. Çünkü, cinsel aldatma yarası bir aşk yarası gibidir, aşk gibi gelip geçer.

Geçmeyen, hep acıtan yaralar vardır. Vefasızlık yarası, minnetsizlik yarası geçmez, hep kan sızdırır. Geçmez çünkü, vefasızlık yarası bir sevgi yarasıdır, kardeş yarasıdır. İnsanın geçmişini, geleceğini bu yara, kanıyla sürekli boyar. Boyamak aynı zamanda en insani duyguları, bizim anladığımız anlamdaki iyilik duygusunu, yapılmış iyiliğe karşı duyulması gereken minneti yok eder. Geçmişe kardeş sevgisiyle bağlı olmayan insan, geleceğe de sevgiyle bağlı olmaz.

Vefasızlık kalıcı bir mikrop gibidir; insanın içine girmeye görsün, bir daha çıkmak istemez. Vefasız insanın, dostluğundan da, sevgisinden de hiçbir kimseye hayır gelmez.

Beni aldatana o an kızarım ve insana yakışmayacak taşkınlıklar yapabilirim, ama sonra sakinleşirim, geçer. Vefasız olana ise içimde geçmeyen sızıyla, kırgınlıkla karşılık veririm. Onunla benim aramda "insafsızlık" aşılmaz duvar gibi durur. O, hatasını anlamış olağanüstü bir insan olarak davranmadığı sürece de onu yeniden kardeşçe sevemem.

Canım, biliyor musun, ben sevdiklerime kardeş olarak hiç ihanet etmedim, hiçbir vefasızlık yapmadım, onları ortada bırakmadım. Sevdiklerime karşı yanlışlar yaptım, düzenin pisliklerine ben de bulaştım, ama dostuma, sevgilime, minnetsiz, vefasız davranmadım.

* * *

Vefasızlığa aynı biçimde karşılık vermek bana acı veriyor. Peki, ayağımızı keserle parçalayana başımızı mı uzatacağız? İşte, tam burada benim sorunun başlıyor; başımı giyotinin altına uzatmıyorum, ancak onlara vefasız davranmayı da beceremiyorum; yine "korumacı" duygularım alevleniyor, onlara yardımcı olmaya çabalıyorum. Hem onları sevmiyorum, hem de yerlere düşüp süründüklerinde elimi uzatıyorum. Benim çelişkimi anladın mı? Kendime ihanet ediyorum gibi bir duygu bu.

Kierkegaard gibi düşünebilseydim işim kolaylaşacaktı; o, "dostluk tehlikelidir," diye yazıyor. Ben gördüğüm ihanetlere, vefasızlıklara rağmen böyle düşünmüyorum. Şu rekabetçi lanet düzende, dost olmayan insanların birbirine saldırısını, karşılıklı hırslarını, birbirini ezmeye çalışmalarını kolayca anlıyorum. Kötülük bu düzenin olağan yağmuru, her gün üzerimize yağıyor. Bu yağmura alışkınım ben. Dolu şeklinde yağan bu yağmura karşı, dostluk-sevgi şemsiyesinden başka neyimiz var? Benim alışkın olmadığım, dost olanın arkadan sapladığı bıçak! Beklenmeyen saldırının yarattığı şok! Yüreğimdaki dostun açtığı kapanmaz yara! O zaman ne yapmalı insan? Güven duygusunun ortadan kalktığı böylesi bir olaydan yola çıkarak, "dostluk kavramını" yaşam defterimizden silecek miyiz? Arkadan saldıran dostu duyulan nefreti nasıl ortadan kaldıracacağız? Hatasını anlarsa bu insanla tekrar dost olabilecek miyiz?

Dostumun ateşlediği, beynimi delip geçmiş güvensizlik kurşununun yarattığı acıyı, kanamayı durdurmaya çalışıyorum hep. Geçmişin vefasına dayanarak affedici olmaya çalışıyorum; eğer o dost bildiğim insanın yüreğinde de bir acı, pişmanlık görüyorsam! Ama yine de yüreğim acıyor, tam affedemiyorum. Zamandan başka ilacım yok.

Dost bildiğimin tekrar güvenimi kazanması için göstereceği çabaya inanmak istiyorum. Beni kandıran karşımdaki dostun içtenliğini, iyi niyetini, ezikliğini gördüğümde, kalbimdeki kızgınlık yok olmaya başlıyor, tekrar onu sevmeye çalışıyorum. Dostu kazanmak her zaman zor, kaybetmekse kolaydır. Ben dostumu kolay kolay kaybetmek istemiyorum. Ama dostumun eski yanlışına yeni bir ikiyüzlülük eklenirse artık hiç affedici olamıyorum, o insanı yaşamıma girmemiş sayıyorum ve onunla bütün ilişkimi kesiyorum.

Dostun ihanetinin arkasında da bu sınıflı toplum var. Dost bildiğin insan kapitalizmin tuzaklarından birine yakalandığı için ihanet ediyor, vefa duygusunu çiğniyor. Dostluğa değer veriyorsan, düzenin cazibesine, onun değer yargılarına, dünya görüşüne yakalanmayacaksın!

Canımın içi!

Dostun ihaneti sadece kapitalizme değil, tüm sınıflı toplumların tarihine aittir. Dost kazığı yüzyıllardır devam ediyor ve onun bıraktığı güvensizlik acısı hep aynıdır. Sana 250 yıl önce J.J.Rousseau'nun yaşadığı bir olayı aktarırsam, bu acının değişmeyen karakterini daha iyi anlarsın. Rousseau'nun, Gauffecourt adında bir dostu var, ona çok güveniyor. O sıralar Rousseau, Thérèse ile birlikte yaşıyor ve bu kadını çok seviyor. Rousseau, Gauffecourt ve Thérèse ortak bir yolculuğa çıkıyorlar. Bundan sonrasını Rousseau'nun ağzından dinleyelim:

”Altmışını aşkın, romantizmalı, vücudunu güçlkle taşıyan, hovardalıktan yorulmuş bir adam olan dostum Mösyö de Gauffecourt'un, arkadaşına ait, güzelliğini yitirmiş bir kadını, yola çıktığımızdan beri ayartmaya çalıştığını duyunca aklım başımdan gitti. Rüya gördüğümü sandım. Hem de onu baştan çıkarmak için ne aşağılık, ne utanç verici yollara başvurmuş: Ona ne para teklif etmediği kalmış, ne de elindeki rezil bir kitabın içindeki resimleri göstermediği. Bir keresinde sinirlenen Thérèse o pis kitabı tuttuğu gibi arabanın penceresinden atmış. Sonradan öğrendim ki müthiş bir baş ağrısına tutulup da yemek yemeden yattığım ilk akşam baş başa kaldıklarında bu zat, kendimi ve eşimi emanet ettiğim dürüst bir insan gibi değil, azgın bir hayvan, bir teke gibi davranmış. Böyle yapacağı hiç aklıma gelir miydi? Ne kadar üzücü bir olay benim için! O güne kadar dostluk deyince en tatlı, en asil duygular gelirdi aklıma; onun bütün güzelliğini bu duygularda bulurdum. Ömrümde ilk defa ister istemez dostluğu nefretle birleştirdim. Sevdiğim ve beni sevdiğini sandığım bir insana karşı içimde ne güven kaldı, ne de saygı. İğrenç herif ihanetini benden gizledi.”³¹⁵

İşte böyle canım, Rousseau'nun duyduğu kederi ve acıyı anlayabiliyorum, ama bir dostun verdiği acıya bakarak, dostluk hayallerimizi ortadan kaldıramayız, kaldırmamalıyız. İnsanlık tarihi dost ihanetlerini gördüğü kadar, ölüme kadar süren gerçek dostluk dayanışmasını da görmüştür. Marx ve Engels'in dostluğu, ölümsüz dostluğa iyi bir örnektir.

Gülüm,

İhanetlerle dolu bu dünyada ihanet edenlerden olmayalım. Aramızdaki sevda bitse bile birbirimize vefasızlık yapmayalım. Dostça ayrılalım. Senin vefasızlığını bu yaşlı yürek kaldıramaz. Eğer bir gün benden nefret edersen, vefasızlığınla öldürme beni!

Sıcacık duygularımla seni sarıyor ve doyasıya öpüyorum.

³¹⁵ Jean-Jacques Rousseau, *İtirafılar*, II.Cilt, Kaknüs Yayınları, s.129.

Bir tanem,

Şimdi yazacaklarımı mecazi anlamda okumalısın. Sevdğin adamın metafizik (doğaötesi) uydurmalarla, yıldız falcılığıyla ilgisi olmadığını biliyorsun. Mecaz, yani benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz, bazen insanın derdini daha kolay anlatmasına yardımcı oluyor.

Herkesin bir kutupyıldızı vardır. Nasıl ki eski zamanlarda gemiciler yollarını bu yıldıza bakarak bulurlarsa, insanlar da yollarını kendi kutupyıldızına bakarak tayin eder. Hatta bu yol bulmaktan daha öte, yaşamlarını bu kutupyıldızına göre kurarlar. Hayatın anlamını veren de bu kutupyıldızlarıdır.

Herkesin kendi kutupyıldızına bakarak kurduğu hayat anlamlı gözükür. İnsan kendi kutupyıldızına bakarak hayatını anlamlı kılmaya çalışır. Ancak her kutupyıldızı doğru hayatı göstermez; bunun için doğru kutupyıldızını bulmak, hayatın anlamını insana yakışan biçimde yakalamak önemlidir. Eğer her kutupyıldızı doğru hayatı göstermiyorsa; insan, hayatın anlamı konusunda kendini kandırabilir; doğru limana doğru gittiğini sanırken, yanlış bir limanda kendini bulabilir, belki de gemisini kayalara çarpabilir. Yanlış kutupyıldızı seçmiş olan hayata hiçbir rüzgâr yardım edemez.

Herkesin bir kutupyıldızı varsa, bir tane kutupyıldızı yoktur, ama insan sayısı kadar da kutupyıldızı yoktur. Benzetmenin benzetme olduğunu akılda tutmanı isteyerek söyleyebilirim ki, yaşadığımız bugünkü dünyada nihayetinde iki kutupyıldızı vardır: İnsanı insanal bir dünyaya götüren veya insanı insan olmaktan uzaklaştıran! Sen bu yazdıklarımı iki ideoloji olarak da okuyabilirsin, böylesi bir okuyuş da yanlış olmaz.

İnsanın düşünceleri değişken olduğu için, kutupyıldızının, insanın yaşadığı döneme göre insan tarafından iradi olarak değiştirilebildiği de açıktır. İnsanın bilinci nasılsa, insan neyi doğru biliyorsa, neyi doğru görüyorsa, kutupyıldızı da ona bağlı olarak değişir. Dün tanıdığın, aynı kutupyıldızına baktığın insanla bugün ayrı düşmüşsen, kutupyıldızın değişmiş demektir. Örneğin "eski solcu" deyiimi, kutupyıldızının değiştiğini gösteren bir deyimdir; bu, o eskiden kutupyıldızını solda görüyormuş, bugün görmüyor anlamına gelir. Ben buna kutupyıldızı kayması, diyorum. İnsanların bilincine uygun olarak kutupyıldızları kayar, değişir; yaşam her gün değişir. Doğru kutupyıldızını her denizde, her kötü hava koşullarında, her gecede bulmak bu nedenle kolay değildir.

* * *

Artık daha basit bir benzetmeye dönerek, gerçek ve sahte kutupyıldızından konuşabiliriz. Kapitalizm insanlara sahte kutupyıldızını gösterir. Sahte kutupyıldızını süsleyip, püsleyerek gerçek kutupyıldızı gibi sunar. "Hayatın anlamı paradır, hiçbir kimseye aldırmadan gerekirse onları da çiğneyerek bu amaca koş" diyen burjuva düzenin gösterdiği kutupyıldızı, sahte bir kutupyıldızıdır. İşte, milyonlarca insan bu sahte kutupyıldızının peşinden koşuyor bugün.

Bu yanlış kutupyıldızı mutluluk yanılsaması yaratarak bu insanları vahşileştiriyor, acımasız yapıyor. Fedakârlığın, vefanın, ortakçılığın karşısına konan; bireyciliğin, vefasızlığın, sadece

kendini düşünmenin diğer adı da sahte kutupyıldızına uygun davranmaktır. Sahte kutupyıldızı yönüne bakarak hızla yol alan insanlar, insanlıklarından uzaklaşıp, gerçek hayvani kökenlerine dönüyorlar.

Gülüm!

Sen benim kutupyıldızımın önemli bir parçasısın. İnsanal topluma duyduğum özlemle, sana duyduğum sevgi birleşerek benim kutupyıldızımı yaratıyor. Yaşamımı bu kutupyıldızına bakarak kurmaya ve yaşamaya çalışıyorum. Sanıyorum ki bu kutupyıldızının en önemli parçası- insanal bir dünya ütopyası - benim açımdan ölünceye kadar değişmeyecek. Kutupyıldızımın diğer önemli parçası olan "senin sevgin" değişecek mi? Bunu, sevgiyi ortak olarak ne kadar yaşatabileceğimiz gösterecek. Senin kutupyıldızınla benimki çakıştığı sürece, kaçınılmaz ölüm limanına doğru birlikte yol alacağız; limana varmadan önce de bu lanet, bu kahrolası düzende olabilecek kadar mutlu anları ortak yaşayacağız!

Kutupyıldızlarının ufak bir parçası bile öpülemez, ama yine mecazi olarak düşün! Ben seni gerçekten öpüyorum!

UZAKLARDAKİ SEVGİLİDEN GELEN BİR MEKTUP

Evimi anımsa gülüm. Şimdi en sevdiğin yerde oturuyorum. Bir yanı dağları-kırları, bir yanı uzaklardan denizi gören evin balkonundayım. Nasıl da seversin bu balkonu. Sırtını dağlara, gözlerini denize çevirip, omuzlarına güneşi yüklenip otururdun gözümün önünde.

Biliyor musun, hep mutfaktan seni seyrederim usul usul. Belli etmek istemem sana baktığımı. Gelip yanağına öpücükler sıralamak isterim, ama yapamam. Gözlerini ayırmadığın deniz maviliğinden, daldığın düşüncelerden koparmaya kıyamam. Usul usul seyrederim seni, yüzünü. Ne geçer içinden? Neler düşünürsün? Nasıl da merak ederim, ama soramam. Gözlerinde derinleşen bakışlarında bazen bir anlık hüznün bulutları yakalarım. Kahrolurum sana bakarken. Şimdi o balkonda oturmuş, seni düşünüyorum! Gözlerimdeki neme yapışmış bir acıyla, hasretle...

Sen geldiğinde, mevsimlerin en güzeli, aylardan mayıs, her şeyin adı yeşildi. Yağan yağmurdan sonra duyulan taze toprak kokusu gibi ben de sevdiğimin kokusunu duyuyordum. Yaşamayan için bir anlam taşımaz, ama ayrılıkların sonunda kavuşmak ne güzel bir duygudur! Seveda, özlemle dokunmak oluyor o zaman. Sen geldiğinde mevsimlerin baharı, içimin baharına denk düşüyordu. Sen geldiğinde bahardı, baharımdaydım.

O güzelim bahar ayları gelip geçiverdi. Yeşilin bütün tonlarını, sıcaklığın kavruk sarısı teslim aldı. Tek bir yağmur bulutu uğramaz artık buralara. Sıcaklığın, nemin, terin, üstümüzden kalkmadığı uzun yaz aylarındayız şimdi. Güneş batmayı, gece serinlemeyi unutmuş gözüküyor. Emekçinin teninin rengini unuttuğu bir şehir artık burası.

Hasretine; güneşi, denizi ve sıcaklığı da ekleyerek, seni düşünüyorum! Balkonda güneşli havalarda oturuşunu, soğuğa ve sürekli yağmura duyduğun usancı anlatışını. Sırf güneşi göresin diye gözlerini gözlerine yollamak mümkün olabilseydi keşke!

Bir gece bana yağın yağmurun sesini dinletmiştin. Hüznün dolmuştu. İçimde bir ateş he desen tutuşacaktı o gece. Sevdalarını, mevsimlerin renkleriyle kaç insan yaşamıştır bizim gibi bilmem. Ama mevsim zengini bir seveda bu, seni seviyorum, sen hasretimsin...

* * *

Canımın içi,

Rahat görüntümün altında, içsel rahatlığımı insanlara anlatmak, duygularımı ifade etmekte zorlanıyorum. Sonunda, bir kenarda saklı-gizli bir dünya yaratıyorum. Birçok yönümle beni çözdüğünü biliyorum. Gizli dünyanın dışarı açılan penceresi senin sayende aralandı. Omuzuna, yüreğine sığındığım tek insansın. Beni, benden iyi sen saklarsın.

Her insanın kendisi için hayattan bekledikleri olur. Oysa, olan güzellikler öyle az ki! Seni tanıdığım, sevgine inandığım günlerden bu yana, benim güzelliğine umut bağladığım sensin. O günleri ve içinde bulunduğum duyguları anlatmaya çalışacağım sana. Benim duygularımı en iyi sen anlarsın. Hep yanımda, hep yaşamımda ol. Kendim için umutlu dileğim bu.

* * *

Sen şöyle yazmıştın bana: "Sevgi yolu sonu görünmeyen yoldur. Ben yüreğimi sırtıma atarak bu sefer de senin için çıktım yola. Sevgimizin içtenliğini birlikte göreceğiz."

Evet, aşk bir yolculuktur...

Yolum uğrak verdi eski bir kente öylesine. Öylesine, durup, bakıp, çekip gidecekmiş gibi. Yol yorgunuydu ellerim, yol yorgunuydu düşlerim, gözlerim. Güneşine mi, denizine mi tutulmuştum? Kıyılarındaki yosun kokusu mu çekmişti beni? Yoksa, balıkçıların rastgelesiz düşünce mi kapılmıştı gözlerim, bilmem? Nasıl da sarmıştı bu kentin sarı yalnızlığı beni. Tenimde tuzlu tadı havanın, yüzümde terli çizgileri yaşamın. Unutmak için - unutmamak için ne varsa yüklendiklerimin hepsi sırtımda. Nice ayrılıkları çıplak geçirdiğim ayaklarımla, yolculukların sevdayı arayan umutlu yolcusuydum. Nasıl da yol yorgunuydum... Hem tanıdık, hem yepyeni biriydi bekleyenim, bulabilecek miydim? Sana geldiğim günlerde ben böyleydim işte...

Hangi kentin asırlık öyküleri yoktur ki! Her dinleyişte yürekleri harmanlayan türküler! Bir çay içimi, bir sigara içimi uğratan kahveleri, duvarlarında sevgililerin baş harflerine yazılmış şiirleri, her günbatımının en erkencisi çilekeş sokakları, gittikçe zorlanan yokuşları. Gün ağarımalarında köşe başlarını tutmuş acemi âşıkların arabesk aşkları. Yoksulluğun çirkinleştirdiği bakır tenli insanları, kaldırım üstü sohbetleri. Bağırış, çağırış içinde kavgalaşan yaşamlar; hüznü sonbaharlar, sevinçsiz kışlar. Hangi kentin acıları bir diğerinden azdı ki!

Mutlu aşk yoktu yollarda, yolculuklarda, mutlu aşk yoktu kentlerde. Ama ya umut! Umutsuz olursa yaşayabilir miydi insan? İnsan varsa umut da vardı. Hep vardı umut ve aşkla çoktan başlamıştı umutlu yolculuk. Benim yolculuğum da bu sefer sanaydi. Eski kentli, sevda yorgunu bir adamdı aradığım. Yolların-yolculukların sonundaydım. Görsem hemen tanırdım.

Beyaz, küçücük bir teknede yaşardı. Açık denizlere attığı ağlarla umut çekerdi gece gündüz. Yüreğimin vurgun yemiş düşüydü o benim. Martılar, bulutlar geçerdi yelkenlisinden özgürce. Tutkulu aşklarının her dizesini hatırlardı. Vefalı! Kirlenen dünyanın acılarında yüreğini eskitirdi. Yıllar var ki tütün ve şarabı dost edinmişti. Nâzım'ı deli gibi severdi: "Nâzım, hüznün ve sevincin birleşimi," derdi. Görsem tanırdım hemen. Kızıl bir kavgası, kızıl bir sevdaya umudu vardı. Eski kentin delikanlısıydı, benim adamımdı.

Bana derdi ki: "Adamın uyuyacak ve kızıl bir düş görecektir. İçinde sen olacaksın. Bugün hüznü ve sevinçli uyanacağım. Senin ellerini, yüzünü bütün gün öpeceğim. Ahh umutlu umudum. Gerçek sevdaya düşme umudu için deli oldum. Akıllılık aklını koruyanlara kalsın. Delice sevmek yeter insana. Umudumla kal-sev."

* * *

Hep vardın sanki hayatımda. Yoksul ve kirli çocuklarıydık arka mahallenin. Deniz kenarına, parklara, daracık sokaklardan geçerek giderdik. Simitçinin, pamuklu şekerinin sesini en uzaktan biz duyardık. Pembe düşlerin yaşanmadığı, güneşsiz evlerin en iyi küfürbazları, arka sokakların kavgacı-asi çocuklarıydık. Hatırla! Oradasın, unutamadığımı...

Umudun-bilince, çocukluğun-gençliğe dönüştüğü günlerde, kavganın tanıştırdığı bir yüzdün sen. Acıyla kuşatılıp dövülürken, taze gülüşlerimizi çalanlara inat, inançla türkülerimizi söyledik beraber. Hatırla! Soluklarımız birbirine karışmıştı o zamanlar bir yerlerde. Gizil

gecelerde bir yastığa baş koyduk çoğu kez. Dokunmadan öğrendik titreyişini yüreklerimizin. Yitirdik yaşamımızın arasından yaşitlarımızı; hiç dokunmadan elleri aşka, sevdaya. Şaşkın, ürkek, kin, öfke, dirençle bakmadık mı gençliğimize sinen ölüm kokusuna? Gidenlerin ardından yemin ettik; aşka, sevdaya, sömürsüz güne doycak dünyayı yaratmaya. Gözlerimizin hüznü rengi o günlerden kalma değil mi? Hatırla! Oradasın, unutamadığımsın. Hep vardın sanki hayatımda.

Kayb olduğumuz çocuk masalları çok gerilerde kalmıştı artık. Baba ocağının asi çocukları; fırtınalara, baranlara teslim olmaya başlamışlardı. Bahar tarlalarının birkaç direnç çocuğu kalmıştı orada burada. İhanet, utanç duvarlarına çarpıyor, sürgünler çıplak ayrılıkları kucaklıyordu. Elveda demeden gidiyordu güneşin esmer çocukları. Ellerin yanaklarımda, gözyaşlarımı silmiştin. Bir gün mutlaka, bir yerlerde, yine beraberiz demiştin. İncancımızı ve seslerimizi emanet bırakmıştık birbirimize. Dokunmayı o günlerde öğrendim sesine. Çocuk sesine, genç sesine, efkârlı, hasret sesine. Nasıl unutturum? Sesin, sesim! Sen benim en çok tanıdığım, bildiğim, hiç aklımdan gitmeyen değil misin? Hep vardın hayatımda.

Şimdi, kaç bahar oldu ve geçti ömrümüzden? Kaç bahar doldu taşı yüreğin, hasretin her çeşidiyle? Geldiğin çöplükte bıraktığın kavgacı kızı hatırlıyor musun? Hüznün griliği, saçlarına değdi mi? Gözleri hep ağlamaklı, o çocuk musun? Hâlâ düzenin celladına teslim olmamayı kendine soruyor musun? Kavgadan başka umudu olmayan, hâlâ bildiğim o sevdiğim adam mısın? Sarı sonbaharlar vurdu mu seni de, beni vurduğu gibi? Bekleyişin, ayrılıkların biteceği günleri, hâlâ benim kadar umutla bekliyor musun? Hep vardık birbirimizin hayatlarında. Arka sokaklı bir yaşamdan gönderdim sesimi! Sesimi, sesine... Hep seviyordum ben seni.

ARKA KAPAK

Her kitabın bir amacı vardır. Amaçsız kitap olmaz. Bu kitap, iki sevgili arasındaki edebiyat üzerine yapılan yazışmaların sonuçlarını kapsıyor. Yazarlardan, kitaplardan örnekler sunuyor. Daha önemlisi, "edebiyat iyidir," genellemesini çürütüyor; seçici bir edebiyat ayrımının önemini gösteriyor. Tabulaştırılmış yazarların ve onların kitaplarının gerçek içeriğini açıklıyor.

Kitaplar dünyasında kısa bir gezinti yapan bu çalışmada bir de aşk var, ancak cinsel meta (mal) alışverişine dayanan bir aşk değil: İnsani ihtiyacı ileten bir aşk! Bilgi taşıyan bir aşk! Peçorinci değil, Fosforlu bir aşk! Bu aşk çerçevesinde hayatın sorunları tartışılıyor, günlük hayatımıza girmiş felsefî söylemlere değiniliyor.